

K. 1777.

A RÓMAI ELEGIA

L3144[☆]

ÍRTA

NÉMETHY GÉZA

422

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1905

562.

A RÓMAI ELEGIA

ÍRTA

NÉMETHY GÉZA

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

ÚJ FOLYAM, LXI. KÖTET.
1905—1907. CYCLUS

A RÓMAI ELEGIA

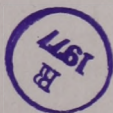
ÍRTA

NÉMETHY GÉZA

8982

AZ 1905-DIK ÉVI ILLETMÉNY ELSŐ KÖTETE

123696

ELŐSZÓ.

Vergilius életéről és műveiről szóló munkám¹ bevezetésében már jeleztem, hogy ezzel a könyvvel kezdtem meg annak a tervnek a megvalósítását, a melyet tudományos életfeladatnak tekintek s a mely nem más, mint a római aranykori költészet öt klasszikusának monographikus ismertetése önálló kutatások alapján, de a nagyközönségnek is élvezhető irodalmi formában. Az ott közzétett program értelmében Vergilius után Tibullusról kellett volna külön kötetet írnom, de időközben a római elegia-írókkal való tüzetesebb foglalkozás azt a meggyőződést érlelte meg bennem, hogy helyesebb lesz az elegia két főképviselőjét, Tibullust és Propertiust *A római elegia* összefoglaló címe alatt együtt és egy kötetben tárgyalni, mert ez a két író annyira egy csapáson halad s egész munkásságuk oly szoros összeköttetésben van egymással, hogy szétválasztani őket csaknem lehetetlen. Hiszen akár

¹ Ez a könyv is a M. T. Akadémia könyvkiadó vállalatának kötetei közt jelent meg 1902-ben *Vergilius élete és művei* cím alatt.

Tibullusszal, akár Propertiuszal foglalkozunk, ha igazán meg akarjuk érteni őket, Gallusig, a római elegia megalapítójáig, kell visszamenünk, a kitől mind a ketten függenek s így, ha e két íróval két külön kötetben foglalkoznánk, a bevezető részek mind a két munkában azonosak lennének; másrészt Tibullus és Propertius kölcsönösen hatottak egymásra s egyikről sem beszélhetünk a másakra való utalás nélkül. Olyan könyvet kellett tehát írunk, a mely összefüggésben tárgyalja az összetartozókat. Tulajdonképp még ennyivel sem volna szabad megelégednünk, hanem Tibullus és Propertius után át kellene térnünk az elegiában közös tanítványukra, Ovidiusra, mert csak ennél az írónál ér véget a műfaj organikus fejlődése, de célszerűségi okok, nevezetesen Ovidius költői tevékenységének sokoldalúsága és nagy terjedelme, parancsolólag követelik, hogy ennek az írónak egymagának külön kötetet szenteljünk.

A római elegiáról összefoglaló munka *Gruppe* 1838-ban kiadott s a maga idejében igen jeles könyve¹ óta nem jelent meg. Időszerűnek látszott tehát az azóta nagyon szétágazott kutatás és az egész roppant terjedelmű szakirodalom eredményeit eklektikus és összeegyeztető feldolgozásban szélesebb köröknek is hozzáférhetővé tenni. De minthogy a munka közben sok dologban egészen más eredményre jutottam, mint a

¹ *Die römische Elegie. Kritische Untersuchungen mit eingeflochtenen Übersetzungen von O. F. Gruppe.* Leipzig, Wigand, 1838.

latin irodalom eddigi kutatói, és mivel magában a szövegben, mint nagyobb közönségnek szánt olvasmányban, kutatásaimnak csak kész eredményeit közölhettem, szükségesnek láttam a szakférfiak tájékoztatása végett a könyv végére tett tudományos függelékben a forrásokból igazolni az egyes fejezetekben előadott eredeti nézeteimet. Ennyiben eltértem, a mi a könyv be rendezését illeti, Vergilius-monographiámtól, mert ott a kutatás előrehaladottabb volta miatt kevesebb vitás kérdéssel volt dolgom s így módját tudtam ejteni annak, hogy részint magában a szövegben, részint a jegyzetekben a tudósoknak is megadjam a kívánt felvilágosítást.

Gruppe említett munkájának legnagyobb hibája az volt, hogy nem foglalkozott bővebben a római elegia eredetének kérdésével. Mulasztását az utódok sem pótolták s az irodalomtörténet legújabb feldolgozói is megmaradtak a régi feltevés mellett, hogy a rómaiak a subjectiv természetű erotikus elegiát mint kész műfajt vették át az alexandrinusoktól. Engem az alexandrin elegia töredékeinek s a rá vonatkozó egyéb forrásoknak ismételt átvizsgálása arról győzött meg, hogy a római elegia nem lehet az alexandriainak közvetlen folytatása, mert Philetasnak, Callimachusnak és követőiknek szerelmi elegiái nem voltak subjectiv természetű lyrai, hanem erotikus mythosokat elbeszélő, tehát lényegökben epikus költemények. Ezt a tételt, a mely egészen új világot vet a műfaj keletkezésére, igazoltam *A római elegia viszonya a göröghöz* című akadémiai értekezé-

seben,¹ s ebből indultam ki könyvem *első fejezetében* is, a mely jórészt nem egyéb, mint említett értekezésemnek a könyv többi részeihez alkalmazott átdolgozása.

Minthogy ily módon az eddig feltételezett kapcsolatot a római és az alexandrin elegia közt megszakítottam, az a feladat hárult reám, hogy a műfaj fejlődését római talajon mutassam ki. Ezt a célt szolgálja munkám *második és harmadik fejezete*, a melyeknek magva szintén megvan már említett értekezésemben. A másodikban Catullus és Calvus írói működéséről szólva azt igyekszem bebizonyítani, hogy az előbbi az erotikus epigrammából, az utóbbi pedig a gyászelegiából fejlesztette ki a subjectiv természetű szerelmi elegiát s ők készítették elő Gallus föllépését. A harmadikat egészen Gallusnak szentelem s azt mutatom ki, hogy az ő Lycoris-elegiái az új műfajnak már teljesen kialakult példái voltak, s hogy ezentúl módosítanunk kell azt a képet, a melyet idáig alkotunk magunknak a római aranykori költészet fejlődéséről. Gallus most már nem úgy áll előttünk, mint az Euphorion utánzója, hanem, mint nyomtaposó és műfajalapító, a kit, ha nem is formabeli tökéletesség, de irodalomtörténeti jelentőség dolgában mint egyenlő rangút Vergilius és Horatius mellé kell állítanunk. Nem is szabad többé, mint eddig, azt hinnünk, hogy Gallus, Tibullus és Propertius egyformán füg-

¹ Megjelent 1903-ban a M. T. Akadémia nyelv- és széptudományi értekezései között.

genek a görög mesterektől, hanem nézetünket oda kell módosítanunk, hogy csak Gallus függ, a mennyiben függ, közvetlenül az alexandrinusoktól, míg Tibullus és Propertius, mint egy kialakult műfaj továbbművelői, közvetlenül Gallustól függenek s ha formai tekintetben felül is multák mesterüket, mégis csak epigonok vele szemben.

Könyvem már készen állott, a mikor kezembe került a *Rheinisches Museum* című német folyóirat 1905. évi januári füzete, a melynek 38. és következő lapjain *Jacoby Felix*, boroszlói egyetemi magántanár „Zur Entstehung der römischen Elegie“ cz. értekezése olvasható. Ebben a következő két tételt igyekszik bebizonyítani a szerző: 1. hogy az alexandrinusok egyáltalában nem írtak subjectiv erotikus elegiákat, mert az ő elegiáik erotikus mythosok elbeszélései, tehát lényegileg epikus költemények voltak; 2. hogy a subjectiv erotikus elegiát, mint az alexandrin elegiától különböző műfajt, Cornelius Gallus teremtetten meg s utána indult Tibullus és Propertius. A mit tehát én fönnebb érintett értekezésemben, a melyet az Akadémiában 1902 október 6-án egész terjedelmében felolvastam s 1903-ban kiadtam, mint a magam fölfedezését hoztam elő, *Jacoby* több mint két esztendő mulva újra fölfedezi s úgy beszél róla, mint eddig még soha sem hallott dologról; rólam pedig az egész értekezés folyamán sehol sem emlékszik meg. A dologban nem találnék semmi feltűnőt, ha értekezésem eredményei idáig csak magyar nyelven jelentek volna meg; de

szólt róluk a legelterjedtebb francia kritikai folyóirat, a *Revue critique d'histoire et de littérature*, a melynek 1903. évi folyamában (55. köt. 357. l.) művemnek *I. K.*, azaz *Kont Ignác* tollából származó ismertetése olvasható, és pedig olyan ismertetés, a mely egészen világosan formulázza¹ értekezésem eredményeit s a tudományos világban figyelmet is keltett, a mit bizonyít az, hogy a legolvasottabb német kritikai folyóiratok egyike, a *Wochenschrift für klassische Philologie* kivonatot közölt belőle 1903. évi folyamának 930. lapján *Recensions-Verzeichnis* című rovatában.² Munkám eredményei tehát két világnyelven s igen feltűnő helyen

¹ A francia eredeti így hangzik: „Après avoir achevé ses études sur Virgile, M. Némethy aborde maintenant les Élégiques romains. Dans un mémoire présenté à l'Académie Hongroise sur les *Rapports d'élégie romaine avec celle des Grecs* il donne un aperçu général du volume, qu'il veut consacrer aux élégiaques romains. Il combat l'opinion de ceux, qui prétendent que Gallus avait pris comme modèle Euphorion, tandis que Tibulle et Propertius s'inspirèrent de Philetas et de Callimaque. Euphorion n'a pas écrit d'élégie et surtout pas d'élégies érotiques, dont Gallus était le premier représentant original chez les Romains. Philetas et Callimaque quoiqu'ils eussent écrit des élégies érotiques n'exprimaient pas leurs sentiments propres, mais composaient des récits mythiques à sujet érotique. L'élégie lyrique est donc une création romaine et dans celle création la part de Gallus était très grande.“

² V. ö. a német eredeti szöveget: „Némethy G.: *Rapports de l'élégie romaine avec celle des Grecs*: *Revue critique* 18. S. 357. Es wird bewiesen, dass die erotische Elegie der Römer einen selbständigen Charakter hatte und Gallus ihr Begründer war.“

láttak napvilágot, úgy hogy én méltán tarthat-
tam azokat a tudós világ előtt ismereteseeknek
s elvárhattam, hogy senki, a ki ugyanavval a
kérdéssel foglalkozik, hallgatással ne mellőzze.
Azért legalább a prioritás megóvása érdekében
levelet intéztem *Brinkmann Ágost* bonni profes-
sorhoz, a *Rheinisches Museum* felelős szerkesz-
tőjéhez, felhívtam figyelmét művemnek francia
és német kivonataira, megküldtem neki továbbá
értekezésem egy példányát avval a kéréssel,
hogy olvastassa el azt valamely magyarul értő
német tudóssal; mint ilyet figyelmébe ajánlottam
Ziehen Gyulát, az ismert paedagogust, jelenleg
berlini tanulmányi főigazgatót, a ki fiatal korá-
ban hosszabb ideig nevelősködött hazánkban s
nyelvünket tökéletesen elsajátítván hitelesen ta-
núságot tehet arról, hogy munkám nemcsak
végeredményeiben, hanem jórészt a bizonyítás
eszközeiben és módjában is megegyezik a Jaco-
byéval. A szerkesztő el is járt ez ügyben s a
Rheinisches Museum legközelebbi számában (1905.
évi folyam 320. l.) magától Jacobytól közölt
olyan értelmű nyilatkozatot, a mely a prioritást
a kérdés eldöntésében számomra biztosítja.¹

¹ Jacoby, miután elismerte, hogy munkám minden
lényeges pontban megegyezik az övével, nyilatkozatát így
fejezi be: „So sehr ich mich einerseits über dieses Zusam-
mentreffen freue, das für die Sache nur förderlich sein
kann, so sehr bedaure ich, von *Némethys Arbeit*, die ihm
die *Priorität in der Entscheidung der Frage* sichert,
nichts gewusst zu haben. Eine Entschuldigung für diese
Unkenntnis bildet vielleicht die Sprache und der entlegene
Publikationsort der Arbeit, wie auch die Thatsache, dass

De térjünk vissza tárgyunkhoz.

A következő öt fejezetben Tibullusszal foglalkozom. Itt különös nehézséget okozott a philologiai irodalomnak az a szegyenletes hiánya, hogy Tibullushoz a *Dissen*-féle kiadásnak¹ 1835-ben történt megjelenése óta nem írtak tudományos kommentárt, noha a *Dissen* jegyzetei a maguk idejében sem feleltek meg a jogos kívánalmaknak. Ezt a hézagot magamnak kellett a mindenféle szétszórt specialis értekezések fáradtságos egybevetésével pótolnom s ily módon munkám írása közben *parergon* gyanánt új Tibullus-komentárt állítottam össze latin nyelven, melyet a M. T. Akadémia classica-philologiai bizottsága adott ki.² A *negyedik* fejezetben Tibullus életét tárgyalom, addig az időpontig, a midőn egészen a költészetre adja magát; az ehhez írt függelékben próbáltam megállapítani Messalla háborúinak sokat vita-

bis zur Zeit des Abschlusses meiner Untersuchung — und so viel ich weiss auch später nicht — keine der vielen deutschen Fachzeitschriften eine Besprechung der Publikation gebracht hat. So ist sie auch besseren Kennern der Litteratur, als ich es bin, entgangen. Ich muss mich mit dem Gedanken trösten, dass mein Aufsatz wenigstens dazu dienen wird, der richtigeren Auffassung vom Wesen der römischen Elegie in weiteren Kreisen Bahn zu brechen, als es durch Némethys Arbeit geschehen ist“.

¹ *Albii Tibulli carmina*. Ex recensione Lachmanni passim mutata explicuit *Ludolphus Dissenius*. Gottingae, 1835. Két kötet.

² *Albii Tibulli carmina*. Accedunt Sulpiciae elegidia. Edidit, adnotationibus exegeticis et criticis instruxit *Geyza Némethy*. Budapestini, 1905.

tott sorrendjét s aquitaniai hadjáratát a keleti elé helyezvén, úgy hiszem, megtaláltam a kulcsot ahhoz, hogy a költő életének eseményeit, valamint elegiáit kellő egymásutánba állíthassuk. Az *ötödik*, *hatodik*, *hetedik* és *nyolczadik* fejezetben szólok Tibullus első könyvéről, Sulpiciával foglalkozó dalairól, második könyvéről, igyekszem mindenütt megállapítani az elegiák időrendjét s megtalálni a kapcsolatot versei és életének eseményei közt. Jól tudom, hogy újabban a németeknél a magyarázók egész iskolája alig akar egyebet látni a római elegiában, mint a görög erotikusoknál régen elcsépelet közhelyek halmazát, de egész könyvem éppen tiltakozás akar lenni e, nézetem szerint, ferde irány ellen, s főleg, miután kimutattam, hogy maga a műfaj sem létezett ilyen alakban a görögöknél, természetesen nagyobb önállóságot kellett tulajdonítanom a részletekben is a római költőknek. Azt tekintettem tehát legfőbb feladatomnak, hogy a tagadhatatlanul sok conventionalis motívumtól külön válaszszam azt, a mi valóságon és egyéni élményen alapulónak látszik.

A *kilenczedik* fejezetben Lygdamus elegiáiról szólok. Igaz, hogy e költő nemcsak Tibullusnál, hanem Propertiusnál is sokkal fiatalabb volt, utánozta mind a kettőt, verseit már Propertius harmadik könyvének megjelenése után írta¹ s így tulajdonkép őt kellett volna utolsó helyre tennem, de mivel elegiáiban a műfajt nem fej-

¹ V. ö. a kilenczedik fejezethez írt harmadik függelék.

lesztette tovább s nem tekinthető egyébnek Tibullus hűséges követőjénél — bár Propertius hatása is erősen érzik rajta — helyesebbnek tartottam a vele foglalkozó részt függelékül kapcsolni a Tibullusról szólókhoz, a mint hogy a régiek is a Tibullus elegiáival egy gyűjteménybe foglalták az ő verseit. A mi Ovidius-hoz való viszonyának régóta vitás kérdését illeti, úgy hiszem, sikerült nagy valószínűséggel kimutatnom, hogy Ovidius volt a Lygdamus utána-zója s nem Lygdamus az Ovidiusé. Különben Tibullus-kommentárom kiegészítése czeljából Lygdamushoz is írtam latin nyelvű magyarázó jegyzeteket, a melyek szintén a M. T. Akadémia classica-philologiai bizottságának kiadásában fognak megjelenni.

Öt fejezetet szenteltem Propertiusnak. A *tizedikben* életét tárgyalom az első könyv kiadásáig, a hol különösen a könyv megjelenése idejének meghatározása érdemel figyelmet, mert ez módot ad nekünk a chronologiai kérdések egész sorának helyes megfejtésére. A *tizenegyedik, tizenkettedik, tizenharmadik és tizennegyedik* fejezetben külön-külön szólok Propertius négy könyvéről. Itt nagy segítségemre volt *Rothstein* érdemes magyarázó kiadása,¹ a melynek azonban van egy nagy hibája, az, hogy az egyes elegiákat nagyobb részt egymástól elszigetelten magyarázza s kevés figyelemmel van a köztük mutatkozó összefüggésre. Én

¹ *Die Elegien des Sextus Propertius* erklärt von Max Rothstein. Berlin, Weidmann, 1898. Két kötet,

legfőbb gondomat arra fordítottam, hogy a Cynthia-dalok sorrendjét s egymással való kapcsolátát az első három könyvben megállapítsam s azt hiszem, hogy sikerült még a második könyv labyrinthusában is, a hol legkönnyebb eltévedni, megtalálnom az Ariadne fonalát. Itt is az a meggyőződés vezérelt, hogy a költő dalai élményeken alapulnak, hogy a dalok helyes sorrendje elbeszéli nekünk élete regényét s hogy az egyes elegiák csak egymással való összefüggésükben magyarázhatók meg igazán.

A tárgy természete hozta magával, hogy egyetmást kénytelen voltam Vergilius-könyvemből e munkába átvenni. Vergiliusom második fejezetében képét adtam a római költészet egész fejlődésének s a mit e művem második fejezetének elején a Valerius Cato-féle iskoláról mondok, csak ismétlése az ott megírottaknak. Továbbá, mivel Gallus költészetét főleg Vergilius eclogáiból ismerjük, mindazt, a mit a Gallus epikai működésére világot vető hatodik eclogáról Vergiliusom negyedik fejezetében mondtam, ismételnem kellett mostani könyvemnek Gallusról szóló harmadik fejezetében. Igaz, hogy mind a két helyen egyszerűen utalhattam volna előbbi művemre, de, minthogy nem követelhetem az olvasótól, hogy a monographia-cyclus minden kötetét megszerezze, eljárásomban azt a czélt tartottam szem előtt, hogy az egyes kötetek külön is használhatók legyenek.

Nem fejezhetem be ez előszót a nélkül, hogy egy kedves kötelességnek eleget ne tegyek. Forró köszönetemet fejezem ki e helyen is tiszt-

telt barátomnak, *Csengeri János* egyetemi tanár úrnak, az ókori klasszikusok kitűnő magyar átültetőjének, a ki nekem megengedte, hogy Catullus-, Tibullus- és Propertius-fordítását¹ tetszésem szerint használjam fel könyvem czéljaira. Tőle valók tehát az összes verses idézetek, a melyeken csak ott változtattam, a hol az eredeti szöveg megállapításában vagy magyarázatában a fordítótól eltértem. Neki köszönhetem, hogy ezúttal könnyebb helyzetben voltam, mint Vergilius életének és műveinek tárgyalásakor, a midőn lépten-nyomon kénytelen voltam fájdalmasan érezni megfelelő magyar fordítások hiányát. Különös örömemre szolgál, hogy működésünk e téren egymást kiegészíti, mert ezentúl a magyar olvasó az ő fordításai-ból s az én könyvemből alaposan megismerkedhetik a római elegiakusok műveivel s a rájuk vonatkozó főbb tudnivalókkal.

Végül még csak annyit, hogy legközelebb Horatiusra térek át, s remélem, hogy három év múlva ezt a munkámat is a közönség kezébe adhatom. Utolsónak Ovidiust hagyom, mert ő volt az aranykor költői közt a legfiatalabb, a kire az öregebbek valamennyien hatottak s így vele akkor foglalkozhatom majd legeredményesebben, ha az elődöket már mind áttanulmányoztam.

¹ Fordításai a következők: *Tibullus elegiái*, Budapest, Franklin-társulat, 1886; *Propertius elegiái*, Budapest, u. o. 1897; *Catullus versei*, Budapest, u. o. 1902.

NÉMETHY GÉZA.

A RÓMAI ELEGIA.

ELSŐ FEJEZET.

A RÓMAI ELEGIA VISZONYA A GÖRÖGHÖZ.

A rómaiak három költőjüket ismerték el az elegia mestereinek: Cornelius Gallust, Tibullust és Propertium. Mind a hárman a római költészet classikus virágzása idejében, Augustus korában éltek s egész írói működésük egy csapáson halad. Elegiáik csekély kivétellel lyrikus természetű és erotikus tartalmú költemények, melyeknek tárgya a költők saját szerelmi érzései és élményei: Gallus az ő Lycoris-át, Tibullus Deliát és Nemesist, Propertius Cynthiát tette verseiben halhatatlanná. A legöregebb köztük Gallus volt s őt illette meg az az érdem, hogy az elegiát a római irodalomban meghonosította.

Mivel a római költészet kezdettől fogva görög hatás alatt állott s fejlődése egyértelmű volt újabb és újabb görög műformák elhódításával,¹ a Gallus elegiáiról munkásságát sem érthetjük meg a nélkül, hogy tisztába ne hoznók a görög elegiához való viszonyát s így könyvünk e bevezető fejezetében legalább egy futó pillantást kell vetnünk a görög elegia hosszú évszázakra terjedő és nagyon változatos történetére. A főkérdés itt az, hogy a görög elegia nagyszámú kép-

¹ Bővebben szoltam erről *Vergilius élete és művei* (Budapest, Akadémia, 1902) című könyvem második fejezetében.

viselői közt kik voltak Gallus mintaképei, illetőleg, hogy e műfaj számos alfaja közül melyik az, melyhez a római elegia közvetlenül kapcsolódik?

Az elegia a görög költészetnek az éposz után leghamarább kifejlődött műfaja. Már külső alakjánál fogva is legközelebb jár az époszhoz: a lehető legegyszerűbb, kétsoros versszakokból áll, az első sorban megtartja a hexametert, a másodikban pedig a pentametert alkalmazza. A hagyomány szerint eredetileg fuvolakiséret mellett énekelt *gyászdal* volt s valóban az elegiai distichon maradt mindvégig a gyászdal szokásos formája. De már a legrégibb időkben alkalmazták ezt a versmértéket a fuvolakisérettel együtt más tartalmú költeményekre is, úgy hogy mindjárt a legelső előttünk ismeretes elegiakusoknál megkülönböztethetjük az elegia három alfaját, a *politikai*, az *erotikus* és a *gnomikus* vagy oktató elegiát.

A politikai elegia legrégibb képviselője ephesusi *Callinus*, a ki a Kr. e. hetedik század első felében élt, mikor a cimmeriai barbárok a Fekete-tenger északi partjairól Kis-Ázsiába törtek, Phrygiát és Lydiát elpusztították s az ion gyarmatokat is fenyegették. Erre a betörésre, valamint Ephesusnak Magnesiával folytatott háborújára vonatkoznak ránk maradt csekély számú töredékei, melyekben polgártársait bátorságra s a hazáért való dicsőséges küzdelemre buzdítja. Egy csapáson haladt vele *Tyrtaeus*, a ki Spartában élt a második messenei háború idején a Kr. e. hetedik század második felében. Költeményei éppen e viharos időszak eseményeire vonatkoznak. Hires volt *Törvényesség* (Εὐνομία) című elegiája, melylyel a spartaiak közt kitört belviszályt akarta lecsillapítani, továbbá az *Intelmek* (Ἵποθηκαι) gyűjteménye, melyből három

teljes elegia maradt ránk: ezekben a spartaiakat a messeneiek ellen vívott harcokban bátorságra serkenti s óva inti őket a gyávaság szégyenétől.

A politikai elegiából az *oktatóba* való átmenetet látjuk *Solonnál* (639—559 Kr. e.), a híres attikai törvényhozónál, a ki jeles költő is volt. Versei első sorban saját politikájának szolgálatában állottak, a meny nyiben elegiáinak főcélja az volt, hogy a népet politikai eszméinek üdvös és szükséges voltáról meggyőzze. Költeményeinek más része azonban már nem a napi politikára, hanem a polgári élet és az életbölcsesség általános szabályaira vonatkozott s ezekkel alapította meg Solon a gnomikus elegiát. A reánk maradt töredékek némi fogalmat adnak költészetének irányáról: a polgárokat egyetértésre és a törvények tiszteletére buzdítja, int az élet örömeinek okos élvezetére, a mértékletességre, józanságra, a honfiúi erények gyakorlására, a közjóért való áldozatkészségre. Solon nyomába lépett miletusi *Phocylides*,¹ a ki már tisztán gnomákat vagyis rövid moralphilosophiai tartalmú költeményeket írt distichonokban. Vele körülbelül egy időben élt megarai *Theognis*, az egyetlen gnomikus költő, a kitől nagyobb terjedelmű maradványokat ismerünk. Kedveltjéhez, Cynushoz, egy nemes származású ifjúhoz intézte gnomáit, melyek az aristokratikus dór életbölcsesség szabályait foglalják magukban s erkölcsi tartalmuk miatt az egész ókorban nagy tiszteletben állottak.

Az *erotikus* elemet az elegiába colophonni *Mimnermus* vitte be, a ki a Kr. e. hetedik század vége felé virágzott, tehát abban a korban, a mikor Kis-

¹ Virágzott 537 körül Kr. e.

Ázsia ion városai, főleg Smyrna és Colophon, a lydiai királyok hatalma alá jutottak s lydiai hatás alatt fényűzésre és puhálkodásra adták magukat. Mimnermusnál éppen a komolyabb politikai és társadalmi célokról megfeledkezett ion nép élvezetvágya és puhálkodó hajlamai nyernek kifejezést. Szerelmes verseinek ünnepelt hősnője Nanno, a szép fuvalásnő volt. Csekély számú töredékeiből is kitűnik, hogy egész költészetének alaphangja a mélabú, mély átérzése annak, hogy az emberi lélek folyton elérhetetlen boldogság után sóvárog s hogy az élet nagyobb-részt nyomorúság: hiszen a rövid ifjúságot és örömet küzdelmes férfikor és kinos öregség követi; a szerelem az egyedüli gyönyörűség, melyet fáradságos élet-pályánkon az istenek nekünk megengednek; azért, míg ifjúságunk tart, ne vessük meg Aphrodite ajándékait. Ennek az igazi elegiai hangulatnak, mely a későbbi szerelmi költészetben újra meg újra felbukkan, Mimnermus adott először naiv és kezdetleges, de mégis szívreható kifejezést.

A másik erotikus, a ki a későbbi korra nagy hatást tett s az elegiába új elemet vitt be, colophoni *Antimachus* volt, a ki a Kr. e. ötödik század vége felé virágzott s annyiban is az alexandrinismus előfutárjának tekinthető, hogy költő és tudós volt egy személyben, jeles grammatikus, Homér kritikus kiadója. Főműve volt *Thebais* című, a hét hősnek Thebae ellen indított hadjáratát tárgyaló nagy éposza, minket azonban ezúttal *Lyde* című elegiafüzére érdekel. A költő egy szép lydiai nőt szeretett, a ki kora halállal mult ki. Ennek emlékére írt egy terjedelmes elegia-gyűjteményt, a hol oly mythosokat beszélt el, melyeknek tárgya szerencsétlen szerelem volt; így akarta magát,

a mint a róla szóló források említik, megvigasztalni bánatában a szerelem áldozataivá lett hősök és hősnők példáival. Ő vitte be tehát az elegiába nagyobb mértékben az erotikus mythost, az epikus elemet, s mivel e tekintetben az alexandriai költők példaképül fogadták el az ő Lydójét, neki tulajdonítandó, hogy az elegiában subjectiv érzelmek kifejezése helyett az elbeszélés lett uralkodóvá.

A római költőkre a görög irodalom classikus korában élt s idáig felsorolt elegiairók nem tettek semmi hatást. Ők az elegiát csak akkor kezdték művelni, mikor a köztársaság utolsó éveiben az alexandrin költők utánzása lett náluk divatossá. Az tehát kétségtelen, hogy a római elegia alexandrin hatás alatt keletkezett, de, minthogy az alexandrin elegiakusok műveiből csak hitvány töredékek maradtak reánk, e hatás mértékét közelebbről meghatározni nagyon nehéz dolog. Annál csodálatosabb, hogy a római irodalomtörténet eddigi feldolgozói ezt a kérdést jobbra mint eldöntöttet tárgyalják. Kiindulnak Propertius és Ovidius saját nyilatkozataiból, a kik számtalanszor emlegetik az alexandrin elegia nagy mestereit, Philetast és Callimachust, mint példaképeiket¹ s kétségtelennek tartják, hogy a rómaiak a subjectiv természetű erotikus elegiát mint kész műfajt vették át az alexandrinusoktól. Majd a részletekre térve át, megállapítják, hogy az első elegiairónak, Gallusnak, *Euphorion* volt a mintaképe, Tibullus és Propertius főleg *Philetast* és *Callimachust* utánozták. Ezek az állítások lényeges módosítás nélkül vándoroltak át hosszú idő óta egyik

¹ Itt közbevetőleg megemlítjük, hogy Tibullus sohasem szól görög mintaképekről.

kézikönyvből a másikba s jelenleg még a római irodalomtörténet általánosan elismert igazságai közé tartoznak.

Nekem ez a kérdés már régóta nem hagyott nyugtot, mert az alexandrin elegia töredékeinek ismételt átvizsgálása után sem találtam meg az általánosan elterjedt nézet forrásokon alapuló igazolását. Akadémiánk egy nagytekintélyű tagjától hallottam évekkel ezelőtt, hogy a magyar irodalomtörténetben, mint aránylag új és sok tekintetben fejletlen tudományban igen sok még a *mythos* vagyis az elődöktől kritika nélkül átvett és forrásokból semmikép sem igazolható állítás. Azóta, valahányszor a római elegiával foglalkoztam, mindig kísértett agyamban az a gondolat, vajjon nincsenek-e még oly fejlett tudományban is, mint az ókori irodalomtörténet, efféle *mythosok* s vajjon nem tartozik-e közéjük az is, a mit a római elegiának a göröghöz való viszonyáról mindeddig hittek és hirdettek? További tanulmányaim meggyőztek arról, hogy bizony az ókori irodalomtörténetben is nagy tere van még a destructiv kritikának: sokat kell lerombolnunk, ha építeni akarunk. Ma már ki merem mondani, hogy az összes irodalomtörténeti kézikönyvek hamis színben tüntetik fel a római elegiának a göröghöz való viszonyát s így nem tudván helyes képet adni a római költészet egyik előkelő műfajának keletkezéséről, tévesen dolgozzák fel az irodalomtörténet egy egész fontos fejezetét. Szó sem lehet nevezetesen arról, hogy a rómaiak a subjectiv vagyis lyrikus természetű elegiát mint kész műfajt vették volna át az alexandrinusoktól, mert *Euphorion*, a kit eddig egyes régi magyarázók nyilatkozatai alapján úgy tüntettek fel, mint az elegiáírásban Gallus minta-

képét s így a görög és a római elegia összekötő kapcsát, egyáltalán nem is irt sem erotikus, sem másfajta elegiát s így Gallusnak mint elegiaírónak mintaképül nem szolgálhatott; *Philetas*, *Callimachus* és követőik pedig, a kikről alább bővebben lesz szó, irtak ugyan erotikus elegiákat, de ezek nem voltak, mint a rómaiak elegiái, subjectiv természetű lyrai költemények, nem voltak a költők saját szerelmi érzéseinek és élményeinek kifejezései, hanem erotikus mythosokat *elbeszélő*, tehát lényegökben *epikus* költemények.

Ezt a két tételt, a mely, ha igazolható, egészen új világot vet a római elegia keletkezésére, szándékozom a következőkben bebizonyítani.

A mi *Euphoriont* illeti, ez, mint az úgynevezett alexandriai korban élt költők nagyobb része, költő és tudós volt egyszersmind. Az euboeai Chalcisban született 276-ban Kr. e., utóbb Nagy Antiochus syriai király¹ könyvtárának őre lett s ez állásában megmaradt haláláig. Az életére és ránk csak töredékesen maradt műveire vonatkozó görög forráshelyek úgy mutatják be őt, mint tudákos színezetű, mythikus tárgyú elbeszélő költemények szerzőjét, de arról egy szóval sem tesznek említést, hogy elegiákat is irt volna. *Suidas*,² a görög irodalomtörténeti adatok e fontos forrása, meglehetősen hosszú cikkben sorolja fel munkáinak czimeit a nélkül, hogy elegiáiról említést tenne, töredékeit az alexandrin irodalom egy jeles kutatója nem kevesebb mint 169 szám alatt gyűjtötte össze³

¹ Uralkodott 224—187. Kr. e.

² S. v. Euphorion.

³ V. ö. *Meineke*: *Analecta Alexandrina* p. 38. sqq.

s köztök nincs egy oly idézet sem, mely őt elegiaírónak nevezné; a mi szó szerinti idézet fönnmaradt tőle, az mind tisztán hexametrikus; pentameter az összes töredékek közt egy sincsen, nem számítva a görög Anthologiában ránk maradt két epigrammáját. Az elegiaíróknak Proclus említette névsorában (*kanon*) nincs benne.¹

A mi a rávonatkozó latin forráshelyeket illeti, mindenekelőtt feltűnő az, hogy *Propertius* és *Ovidius*, a kik számtalanszor dicsőítik az elegia nagy görög mestereit, mint követendő példaképeket, csak *Mimnermust*, *Antimachust*, *Philetast* és *Callimachust* emlegetik, *Euphorionról* mint elegiaíróról soha egy szót sem szólnak, a mit bizonyára nem tettek volna, ha éppen *Euphorion* lett volna a római elegia megalapítójának, *Gallusnak*, mestere és mintája. *Cicero Ennius*-szal, az epikussal állítja ellentétbe, midőn a római költészet atyjának egy szép helyét idézve így kiált fel: „Mily kitűnő költő, bár *Euphorion* e majmolói megvetik.“² Itt *Euphorion* majmolói alatt a korabeli alexandrin irányú költőket, a *Valerius Cato*-féle iskola híveit érti, a kik nem *Enniust*, hanem *Euphoriont* választották mintaképül: ez az egybeállítás megint csak arra vall, hogy *Cicero* *Euphoriont* epikusnak tekintette, mert mint elegiaírót nem lehetett volna őt *Enniusszal* hasonlítani össze, a ki tudvalevőleg nem írt elegiákat. Egészen hasonló *Cicero* egy másik helye, a hol *Euphorion* homályossága *Homér*, az epikus

¹ L. Photius Bibl. p. 319. b. és Grammaticus Coislin. p. 597.

² Tuscul. Disp. III. 19.: „O poetam egregium, quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur.“

költő, világhírűségével van szembeállítva,¹ a mi újra azt mutatja, hogy Euphorionra úgy gondolt Cicero, mint epikusra. *Quintilianus*,² a jeles műbíró, a görög költészet történetének áttekintésében az epikusok után Pisanderrel és Nicanderrel egyszerre említi, de utóbb,³ mikor az elegiára tér át, már csak Callimachusról és Philetasról tesz említést, Euphorionról hallgat.

Azt hiszem, ezek a körülmények bírták rá már a tizenennyolczadik század kitűnő philologusát, *Heynét*,⁴ arra, hogy Euphoriont kivegye az erotikus elegiaírók sorából, bár ő e nézetét csak odavetőleg említi és okokkal nem támogatja, a miért a későbbi kutatóknál nem is talált visszhangra egészen *Susemihlig*,⁵ a ki az alexandriai görög irodalom történetében nem nyilatkozik ugyan határozottan, de kétségeit mégis kifejezi Euphorion állítólagos elegiaírói működésével szemben. Mi egy lépéssel tovább megyünk: határozottan állíthatjuk, hogy Euphorion elegiaírói hírének semmi elfogadható alapja nincs.

De hát hogy került Euphorion mégis abba a hírbe, hogy erotikus elegiákat írt? Csakis két későbbi és nagyon csekély hitelű római grammatikusnak, *Dionmedesnek* és a *Probus* neve alatt járó *Vergilius-commentar összeállítójának* határozatlan nyilatkozatai alapján. Ez a két hely az egész irodalomtörténeti mythosnak

¹ De divin. II. 64: „Quid? Poeta nemo, nemo physicus obscurus? Illi vero. Nimis etiam obscurus Euphorion: at non Homerus. Uter igitur melior?”

² Inst. Or. X. 1, 56.

³ 58. §.

⁴ Excurs. ad Virg. Bucol. p. 201.

⁵ Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinerzeit, I. p. 396.

a forrása. Itt az ideje, hogy e mythosszal valahára végezzünk, mert, mint minden mythos, úgy ez is fejlődik és bővül idővel s egyre jobban homályba borítja a történeti igazságot, a mint a kézikönyvek szemmel látható példákban bizonyítják. *Schanz*¹ az ő Római Irodalomtörténetében még óvatosan nyilatkozik, a mennyiben csak annyit mond, hogy a szerelmi elegiában Gallusnak Euphorion volt a mintaképe, de már *Christ*² a Görög Irodalomtörténetben úgy tárgyalja e költőt, mint a ki az epika és az elegia terén egyformán működött s a kinek elegiáit Gallus latinra fordította; de legveszedelmesebb a név tekintélyénél s az összes későbbi kézikönyvekre tett és teendő hatásánál fogva a *Ribbeck* végzetes tévedése, a ki *A római költészet történetében* egyenesen azt állítja, hogy különösen az Euphorion szerelmi elegiái voltak azok, a melyek a rómaiak utánzó kedvét már Cicero idejében fölkellették s a melyeket Gallus kizsákmányolt, követett és úgyszólván lefordított.³ Bámulva kérjük, honnan ismerheti oly pontosan a nagynevű tudós a csak kis töredékekből ismert görög költőnek a szintén csak töredékes rómaihoz való viszonyát s ha a dolognak utána járunk, megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy ennek a részletes jellemzésnek egy sze-

¹ Geschichte der römischen Litteratur, II. 1. p. 144. a második kiadásban.

² Geschichte der griechischen Litteratur, p. 460.

³ *Geschichte der römischen Dichtung*, II. p. 184.: „Neben diesen und vielen anderen Erzeugnissen der erzählenden Muse waren es besonders die erotischen Elegien (des Euphorion), welche die Nachahmung der Römer schon in Cicero's Zeit reizten und namentlich von Gallus ausgebeutet, nachgeahmt und geradezu übersetzt sind.“

rencsétlen félreértés az alapja, Servius egy egészen világos helyének bizonyára csak emlékezetbeli botlás-sal alapuló félreértése.

Servius ugyanis, *Vergilius* régi magyarázója, a kinek nagyterjedelmű *commentarja* elejétől végig a legjobb antik eruditió-n alapul, a 10. eclogához írt jegyzetében így jellemzi Gallus költői működését: „Euphoriont lefordította latinra és Cytherisszel ¹ folytatott szerelmi viszonyáról négy könyvet írt”.² Tehát határozottan megkülönbözteti Gallus műveinek két fajtáját: Euphorion-fordításait és saját szerelméről írt elegiáit, a melyeket Ribbeck, bizonyára csak homályosan emlékezvén vissza Servius e helyére, össze-zavart. Ha már most összeállítjuk mindazt, a mit a régi források Gallus munkáiról mondanak, azt látjuk, hogy Gallus egyrészt epikus, másrészt elegiakus költeményeket írt; mint epikus követte Euphoriont, de elegiáihoz Euphorionnak semmi köze. Gallus epikus költeményeiről fogalmat ad nekünk Vergilius hatodik eclogája, mely nem egyéb, mint Gallus elbeszélő műveinek a kivonata³ s ebből az eclogából nagy valószínűséggel megállapították az újabb magyarázók, főleg Ribbeck⁴ és utána Schanz,⁵ hogy Gallus lefordította Euphorion *Hesiodus* című epikus költeményét;

¹ Ez volt a színpadi neve annak a leánynak, kit Gallus az ő elegiáiban Lycoris álnév alatt tett halhatatlanná.

² Serv. ad Verg. Ecl. X. 1: „Euphorionem transtulit in Latinum sermonem et amorum suorum de Cytheride scripsit libros quattuor.”

³ Bővebben könyvünk harmadik fejezetében szólnunk erről.

⁴ Geschichte der römischen Dichtung, II. köt. 26. és köv. II.

⁵ Geschichte der römischen Litteratur, II. köt. 1. r. 145. és köv. II.

azt pedig egészen bizonyosan tudjuk, hogy latin nyelvre átültette ugyancsak Euphorionnak az Apollo gryniumi berkéről szóló elbeszélését, mert Servius ugyanezen ecloga 72. verséhez, a hol éppen erről a berekről van szó, hosszú jegyzetet mellékel, melyben felsorolja a berekhez fűződő mondákat s végül így nyilatkozik: „Ezt tartalmazzák Euphorion költeményei, melyeket Gallus latinra fordított”.¹ Tudomásunk van tehát két oly elbeszélő költeményről is, a melyet Gallus az Euphorion nyomán írt, s a mikor Gallusról mint Euphorion-fordítóról beszélünk, csak ezekre és nem a saját szerelméről írt lyrikus természetű elegiáira szabad gondolnunk.

Most már könnyebben meghatározhatjuk annak az egyetlen forráshelynek az értékét, a hol Euphorion elegiairónak van nevezve. Ez a hely a *Probus neve alatt járó Vergilius-commentárban* maradt reánk, a melyről előre is megjegyezzük, hogy semmi köze sincs a nagytekintélyű régi grammatikushoz, Valerius Probushoz, a kinek a nevét jogtalanul viseli, hogy tele van hamis adatokkal és félreértésekkel, hogy Servius commentarja mellett úgyszólván teljesen értéktelen. Ez az ál-Probus tehát a 10. eclogához ezt a jegyzetet mellékli: „Chalcisi Euphorion elegiaíró volt. Az ő stilusának színezetét követte, úgy látszik, Cornelius Gallus”.² Itt mindjárt a nyilatkozat határozat-

¹ Serv. ad Verg. Ecl. VI. 72: „Haec autem Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem Latinum.” V. ö. még *Ad sextam Vergilii eclogam* című értekezésemet, mely az Egyetemes Philologiai Közlöny 1901. évi folyamában jelent meg.

² Prob. ad Verg. Ecl. X. 50: „Euphorion elegiarum scriptor Chalcidensis fuit, cuius in scribendo colorem secutus videtur Cornelius Gallus.”

lansága gondolkodóba ejthet bennünket: nem azt mondja, a mit Servius, hogy Gallus lefordította Euphoriont, hanem, hogy stilusának a színezetét követte s ezt sem állítja egyenesen, hanem *úgy látszik*-kal kapcsolja össze. Nézzük ezután Vergiliusnak azt a helyét, a melyhez a jegyzet tartozik, s azonnal észreveszszük, hogy a jegyzet a magyarázandó hely teljes félreértésének köszöni eredetét.

Vergilius a 10. eclogában magát Gallust lépteti fel, a kit kedvese, az elegiákban dicsőített Lycoris, hűtlenül elhagyott, és panaszos dalt ad a szájába. Gallus feledni akarván szerelmét az erdők mélyébe vonul, a hol énekkel igyekszik vigasztalni magát. „Megyek — úgymond — és *chalcisi versben* írt költeményeimet a szicíliai pásztor nádsipjának kíséretével adom elő.“¹ Hogy a *chalcisi vers* itt mire vonatkozik, igen szépen megmagyarázza Servius a 6. ecloga 72. verséhez írt, részben már fönnebb idézett jegyzetében, a hol, miután megemlékezett Gallusnak a gryniumi berekről szóló, Euphorion nyomán írt epikus költeményéről, így szól: „Ezt tartalmazzák Euphorion költeményei, melyeket Gallus latinra fordított. Erre céloznak az eclogák végén Gallus szavai“² és itt idézi a 10. ecloga imént említett sorait. Tehát a *chalcisi versben* célzás rejlik a chalcisi Euphorion elbeszélő költeményeire, a melyeket Gallus lefordított

¹ Verg. Ecl. X. 50—51:

Ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu

Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.

² Serv. ad Verg. Ecl. VI. 72: „Hoc autem Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem Latinum: unde est illud in fine, ubi Gallus loquitur (Ecl. X. vs. 50): „Ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu Carmina.“

és, hogy Lycorist elfeledje, az erdő mélyén pásztor-síp kíséretével akar elénekelni. Az ál-Probus azonban, a ki Euphorion munkáit semmi esetre sem ismerte, a *chalcisi versben* rejlő czélzást nem a Gallus elbeszélő költeményeire, hanem szerelmi elegiáira vonatkoztatta s e félreértés alapján tette meg Gallus mintaképét, Euphoriont, önhatalmúlag elegiáirónak, úgy okoskodván, hogy a római elegiáíró görög mintaképének szintén elegiáirónak kellett lennie. Jegyzete tehát nem valamely régi forráson, hanem a magyarázandó helyből levont hamis következtetésen alapul s így teljesen értéktelen.

De hátra van még egy hely, az ál-Probus most ismertetett helyén kívül az egyetlen, a melyből azt a következtetést lehet levonni, hogy Euphorion mégis írt elegiákat. *Diomedes*, a grammatikus, a ki oly korban élt, a mikor már teljesen aláhanyatlott az antik eruditio, így ismerteti a római elegiát: „Az elegia hexameterből és pentameterből álló költemény... E műfaj nevezetesebb képviselői a rómaiaknál Propertius, Tibullus és Gallus, a kik a görög írókat, Callimachust és Euphoriont utánozták.“¹ E szerint tehát Gallus Euphoriont utánozta volna az elegiáírásban. De tudnunk kell, hogy Diomedes az ő irodalomtörténeti adatait nem önálló kutatás alapján, hanem Suetoniusból, a római irodalomtörténet e nevezetes forrásából állította össze, megtoldva mindenféle kétes értékű s gyakran nevetséges félreértésekre valló pótlásokkal. Minthogy tehát Euphoriont mint

¹ Diomed. Gram. Lat. 1. p. 464: „Elegia est carmen compositum hexametro versu pentametroque... quod genus carminis praecipue scripserunt apud Romanos Propertius et Tibullus et Gallus, imitati Graecos Callimachum et Euphoriona.“

elegiairót egy hiteles régi görög vagy latin forrás sem ismeri, szemben az irodalomtörténeti adatait ugyancsak Suetoniusból nagy körültekintéssel meritő Servius imént idézett jegyzetével,¹ a hol oly szépen megkülönbözteti egymástól Gallus Euphorion-utánzatait és a saját szerelméről írt elegiáit, Diomedes adatát nem vehetjük komolyan, hanem azt kell hinnünk, hogy neki épp úgy, mint az ál-Probusnak, nem volt tudomása Gallus elbeszélő költeményeiről, hanem csak elegiáit ismerte, azokat is természetesen csak hallomásból, mert az ő korában Gallust már senki sem olvasta; hallott arról is, hogy Gallusnak mintaképül szolgált valami Euphorion nevű görög költő; ezt a két adatot azután úgy combinálta, hogy Euphoriont mint Gallusnak az elegiairásban mesterét tüntette fel.

Még egy argumentumuk van azoknak, a kik Euphorionnak szerelmi elegiákat akarnak tulajdonítani. Hivatkoznak ugyanis e költőnek Theodoridas-féle siriratára, mely a görög Anthologiában olvasható. A vers értelme az, hogy Euphorion sirját almával, gránátalmával vagy myrtussal, tehát csupa erotikus jelentőségű gyümölccsel és virággal kell diszíteni, mert életében is hódolt a szerelemnek.² Ebben némelyek czélzást akarnak látni olyanféle költeményekre, a melyekben Euphorion saját szerelmi élményeit örökitette volna meg. Én inkább a költő életére vonatkozó czélzást látok benne, mert, hogy Euphorion nagy szeretkező volt, bizonyítja

¹ Ad Verg. Ecl. X. 1.

² Anth. Pal. VII. 496:

Ἐυφορίων ὁ περισσὸν ἐπιστάμενός τι ποιῆσαι
Πειραϊκοῖς κείται τοῖσδε παρὰ σκέλεσιν.

Ἄλλὰ σὺ τῷ μύστῃ ῥοίην ἢ μῆλον ἄπαρξαι.

Ἡ μύρτον· καὶ γὰρ ζωὸς ἔων ἐφίλει.

Crates epigrammája,¹ melyben borzasztóan obscen czélzások vannak Euphorion szerelmeskedéseire, és a Suidas lexikonának megfelelő cikke, melyből kiviláglik, hogy Euphorion mint gyermekifjú egyik mesterével szerelmi viszonyt folytatott, mint férfi pedig egy gazdag vén asszony szerelmének köszönhetette vagyonát. De ha a síriratban minden áron czélzást keresünk költeményeire is, akkor sem kell okvetetlenül elegiákra gondolnunk; bátran vonatkoztathatjuk a czélzást erotikus epigrammáira, mert, hogy ilyeneket tényleg írt, bizonyítja Meleagernak a tőle összeállított epigramma-gyűjteményhez, a híres *Koszorú*-hoz írt bevezető költeménye, melyben Euphorionnak az anthológiába felvett epigrammáit jelképesen lychniseknek nevezi;² már pedig a lychnis³ a régieknél erotikus jelentőségű virág volt.⁴

Ezzel elvégeztük feladatunk első részét: Euphoriont kitöröltük az elegiáírók sorából. Hátra van még a második rész, vagyis annak a kutatása, milyen természetű volt az az erotikus elegia, melyet Philetas és követői az alexandriai időszakban műveltek.

Az elegiáírók, a kik ennél a kérdésnél tekintetbe vehetők, időrendben a következők: *Philetas*, *Hermesianax*, *Alexander Aetolus*, *Phanocles* és *Callimachus*. Philetast egyelőre czélszerűségi okokból mellőzve, lássuk a többi egyenként.

*Hermesianax*⁵ három könyvre terjedő szerelmi

¹ Anth. Pal. XI. 318.

² Anth. Pal. IV. 1, 23.

³ Hogy ez a virág melyik ma ismeretes virággal azonos, nem tudjuk.

⁴ V. ö. *Meineke*: *Analecta Alexandrina* p. 25.

⁵ Született 330 és 320 közt Kr. e.

elegiákat irt, melyeket kedvese nevére *Leontion*-nak czimezve adott ki. A fragmentumokból egészen világosan kitűnik, hogy nem a saját szerelméről szólt, hanem erotikus mythosokból alkotott tarka egyveleget és hogy ezeket az elbeszéléseket kedveséhez, *Leontion*-hoz, intézte.¹ Érdekes a harmadik könyvnek az a töredéke, mely *Athenaeus*nál² maradt reánk s a hol azokat a poetákat sorolja elő, kezdve *Orpheus*on és végezve *Philetas*on, a kik a szerelem szenvedélyének hódoltak. A költő saját viszonya *Leontion*hoz tehát nem tárgya ez elegiáknak, hanem csak külső keretül szolgál egyéb szerelmes történetek elbeszéléséhez.

*Alexander Aetolus*tól³ két hosszabb elegiát ismerünk: az egyiknek *Múzsák* volt a címe, de ez nem volt erotikus elegia, hanem inkább irodalomtörténeti tanító költeménynek mondható, a mennyiben jeles költők emlékének dicsőítését foglalta magában; a másik *Apollo* címet viselt és sajátságos keretbe foglalt erotikus mythosok elbeszélésével foglalkozott: *Apollo* istent léptette fel a költő s vele mondatott el jóslat alakjában olyan mythosokat, a melyeknek tárgya szerencsétlen vagy bűnös szerelem volt. Saját szerelméről nem szólt.

*Phanocles*⁴ erotikus elegiáinak ezt a címet adta: *Szerelmek vagy szép fiúk*,⁵ a mely cím már magában is jelzi a paederastikus tartalmat, de nem arról szólt, hogy ő maga milyen érzelemmel viseltetett a szép fiúk iránt, hanem a legkülönbözőbb tartalmú paede-

¹ V. ö. *Rohde*: Der griechische Roman, 77. l. 1. jegyz.

² XIII. p. 597. b.

³ Született 315 körül Kr. e.

⁴ Valószínűleg *Alexander Aetolus* kortársa.

⁵ Görögül: Ἔρωτες ἢ καλοί.

rastikus mythosokat beszélte el s úgyszólván a homosexualis szerelem történetét írta meg a legrégibb idők-től kezdve. Így legjelentékenyebb fragmentuma¹ Orpheusnak, a mesés őskor lantosának, egy ilyen fajta szerelmével foglalkozik.

*Callimachust*² tartották a régiek tudvalevőleg az elegiairók fejedelmének. Elegiáinak legnagyobb része egyesítve volt *Aetia* (Okok) című négykönyves gyűjteményében, mely, mint a cím is mutatja, a mondák egy sajtóságaos fajtájával, az úgynevezett aetiologikus mondákkal foglalkozott, vagyis olyan helyi mythosokat beszélt el, melyek valamely feltűnő elnevezés, népszokás vagy ünnep eredetét világítják meg. E mondák igen jelentékeny része, mint pl. *Acontius*nak és *Cydippének* a gyűjteménybe foglalt gyönyörű története is, erotikus jellegű volt, a melyeket *Callimachus* kiváló művészettel dolgozott fel s így lett a régiek szemében a szerelem költőjévé; de arról természetesen, hogy e munka keretében saját szerelméről is megemlékezett volna, szó sem lehet. Az *Aetiá*-n kívül még négy, elegiakus formában írt költeményét ismerjük,³ a melyek közül egyik sem szerelmi elegia. Hogy saját szerelméről is írt volna lyrikus jellegű elegiákat, azt semmiféle régi forrás nem említi.

¹ Stob. Flor. LXIV. 14.

² Élt körülbelül 310—235. Kr. e.

³ Ezek: 1. Εἰς λουτρα τῆς Παλλάδος (*Lavacrum Palladis*), mely a hymnuszok közt maradt reánk és csakugyan nem egyéb hymnusnál; 2. *Berenice* haja, mely latinul maradt ránk Catullus (carm. 64.) mesteri fordításában és Ptolemaeus Euergetes egyiptomi király feleségét dicsőíti; 3. a Sosibioszt magasztaló ἐπινίκιον ἐλεγεριακόν (Athen. IV. p. 144. e.); 4. *Ibis*, melyben irodalmi ellenfelét, Apollonius Rhodiust, gyalázza.

Már ebből a hallgatásból is bátran következtethetjük, hogy a saját szerelmeit elegiákban nem énekelte meg, mert ha lett volna afféle imádottja, mint a Hermesianax Leontiona vagy a Philetas Bittise, arról okvetetlenül olvasnánk valamit ama százakra menő forráshelyek egyikében, a melyek Callimachusnak, az egész alexandrin irodalom legkimagaslóbb alakjának, életével és műveivel a legapróbb részletekig foglalkoznak. De van más bizonyosságunk is. Propertius a II. könyv 34. elegiájában Lynceus nevű barátjához fordul, a kit arra int, hogy, mint szerelmes ifjú, ne Homért, hanem Philetast és Callimachust utánozza verseiben, vagyis ne hősi epost, hanem szerelmi elegiákat írjon. Intelmét így fejezi ki: „Te inkább a Múzsák szavait emlékezetébe véső Philetast utánozd és a nem dagályos *Callimachus álma*it“. ¹ Nem szólva most a Philetasra vonatkozó nyilatkozatról, csak a Callimachust illető vegyük tekintetbe. A magyarázók régen felismerték, hogy a *Callimachus álmaiban* célzás rejlik az *Aetia* című elegiafüzérre, a melynek bevezetésében a költő elmondotta, hogy álmában a Helicon hegyére jutott s ottan a Múzsák beszéltek el neki azokat a mondákat, a melyeket művében feldolgozott. Propertius tehát az erotikus elegia mintáit a Callimachus *Aetia*-iban látta, vagyis tisztán epikus jellegű költeményekben. Nem világos-e, hogy, ha Callimachus is írt volna olyan subjectiv természetű elegiákat, mint a rómaiak, ha neki is lett volna afféle Deliája vagy Cynthiája, mint Tibullusnak és Proper-

¹ Prop. II. 34, 31—32 :

Tu satius memorem Musis imitere Philetam
Et non inflati somnia Callimachi.

tiusnak, úgy a római tanítvány okvetetlenül ezekre hivatkoznék, mint követendő mintákra?

Hát arra mit mondjunk, hogy Ovidius, mikor a *Szerelem ellenszerei*-ben erotikus költeményeinek dévajságát mentegeti, a szerelmi elegiát, mint a melynek lényegéhez tartozik a dévajság, így jellemzi: „A nyájas elegia hadd énekelje a tegzes Ámorokat és tettségére szerint játszadozzék benne a könnyelmű hetaera. Callimachus versformájában nem lehet Achillest zengeni és *Cydippéről* sem lehet a Homér stilusában szólni.“¹ Itt a *Cydispe* megint csak az *Aetiá*-t jelenti, mert, a mint már említők, bele volt foglalva az Acontius és Cydispe szerelmes históriája. Az tehát kétségtelen, hogy a római utánzók az *Aetiá*-ban látták az erotikus elegia mintaképét, daczára annak, hogy ők lyrikus jellegű elegiákat írtak, míg Callimachus epikus jellegűeket írt. Nem is szabad megütköznünk azon, hogy Propertius és Ovidius minden megkülönböztetés nélkül egy kalap alá szorítanak a mi szemünkben annyira különböző költeményeket, a minők a szerelmi dal és a szerelmes tárgyú költői elbeszélés, mert a régiek elegia alatt nem értettek semmiféle szorosan körülhatárolt műfajt, hanem így nevezték mindenféle, bármily modorú, hangú és tartalmú hosszabb költeményt, a mely distichonokban volt írva. Hosszabb költeményt említek, mert, ha a vers legföllebb három-négy distichonra terjedt s csak egy gondolat csattanós kifejezésére vagy egy helyzet rövid

¹ Ov. Rem. Am. 379—382:

Blanda pharetratos elegeia cantet amores

Et levis arbitrio ludat amica suo.

Callimachi numeris non est dicendus Achilles,

Cydispe non est oris, Homere, tui.

ábrázolására szorítkozott, epigramma volt a neve. Így azután az *erotikus elegia* elnevezés egyformán illette a lyrikus és az epikus természetű, distichonokban írt költeményeket s a tartalmi rokonság, az erotikus elem uralkodó volta, oly közelségbe hozta egymáshoz Callimachust és Propertiust, hogy a régiek előtt a görög mester *Aetiá*-ja és a római tanítvány Cynthia-könyve egyazon fajtához tartozó poemáknak tűntek föl.

Nevezetes végre az is, hogy Callimachus roppant számú fragmentumai közt¹ egy oly elegiakus töredék sincs, a melyet a szerelmi érzés subjectiv kitörésének lehetne minősíteni. Azonfelül csak egyszer fordul elő, hogy régi forrás külön czim nélkül,² csak az általános *elegiák* elnevezéssel idéz töredéket,³ de erről is ki lehet mutatni, hogy az *Aetiá*-hoz, és pedig az Acontius-Cydidippe-féle elbeszéléshez tartozott.⁴ Kitűnik ebből is, hogy a régiek Callimachus elegiái alatt sohasem értettek mást, mint az *Aetia*-gyűjteményt.

De van még egy utolsó menedékük azoknak, a kik Callimachusnak a Tibullus- és Propertius-féle költeményeknek megfelelő elegiákat szeretnének tulajdonítani. Ovidius a *Keservek* második könyvében, a a hol, mint többször tette, saját szerelmi elegiáinak dévajságát mentegeti, a többi erotikus költő hasonló példájára hivatkozik és Callimachusról a következő

¹ Ezek két hatalmas kötetet tesznek ki *Schneider* híres gyűjteményében: *Callimachea*, Lipsiae, 1870 és 1873. Az első a hymnusokat és az epigrammákat, a második a töredékeket tartalmazza.

² Pl. *Αἴτια* vagy Berenice haja.

³ L. Fr. 67. = Etym. M. *Δύσιν* 290, 56.

⁴ L. *Schneider*: *Callimachea*, II. p. 214.

nyilatkozatot teszi: „Neked sem ártott, Callimachus, hogy az olvasónak gyakran megvallottad saját gyönyörűségeidet“.¹ Itt a *saját gyönyörűségeid* kifejezés világosan mutatja, hogy csak subjectiv természetű szerelmi dalokról lehet szó. De hát elegiák voltak-e ezek? Éppen nem. Hiszen kezünkben vannak Callimachusnak itt érintett versei: csak olvassuk el azokat a négy-hat soros epigrammákat, a melyek tőle a görög Anthologia erotikus fejezeteiben² maradtak ránk, és különösen, ha a paederastikus tartalmúakat nézzük, azonnal belátjuk, minők voltak azok a gyönyörűségek, a melyeknek Callimachus hódolt. Már itt jelezzük tehát, a mire később még visszatérünk s a mit Euphorion után most már másodszor tapasztalunk, hogy az alexandrin korban éppen az erotikus epigramma és nem az elegia volt az a műfaj, mely a szerelmi érzés lyrikus kifejezésére szolgált.³

Szándékosan hagytam utoljára az alexandrin elegia legrégibb mesterét, úgyszólván atyját, *Philetast*,⁴ mert tőle maradt ránk a legkevesebb töredék s róla legnehezebb helyes ítéletet formálnunk. De azért még a legújabb kutatók is⁵ úgy állítják szembe Callima-

¹ Ov. Trist. II. 367—368:

Nec tibi, Battiae, nocuit, quod saepe legenti
Delicias versu fassus es ipse tuas.

² Különösen az Ἑρωτικά és Μοῦσα παιδική czíműekben.

³ Ezek után csak természetesnek fogjuk találni, hogy az újabb kutatók közül többen, élükön Susemihl-lel, az alexandrin irodalom nagyérdemű történetírójával, lemondtak már arról, hogy Callimachusnál is subjectiv természetű szerelmi elegiákat keressenek.

⁴ Még Fülöp, macedoniai király, uralkodása alatt született.

⁵ Pl. Susemihl: Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinerzeit, I. köt. 363. l. 71. jegyz.

chusszal, mint a ki tulajdonképeni, azaz lyrikus jellegű szerelmi elegiákat írt s többen kifejezést adtak annak a nézetüknek, hogy ugyancsak megcsappanna a Tibullus eredetiségébe vetett hitünk, ha teljesen ránk maradt volna Philetas néhány elegiája. Lássuk tehát őt közelebből.

Elegiai formában írt munkái közül tudomásunk van a *Demeter* (Ceres) címűről, mely kétségtelenül elbeszélő természetű volt s valószínűleg a lányát kereső Ceres bolyongásairól szólt, továbbá az *Enyelgések* (Παίγνια) című gyűjteményről, mely epigrammaszerű apróságokból állott. Ezek közül tehát egyik sem lehetett a rómaiak mintaképe. De leghíresebbek voltak állítólagos kedvesét, *Bittist*, dicsőítő és róla elnevezett költeményei s így most már az egész kérdés, melyet ezúttal fölvetettünk, azon fordul meg, mit kell erről a Bittisről tartanunk, mert eddigi fejtegetéseink után a dolog úgy áll, hogy, ha egyáltalán volt a rómaiaknak a subjectiv szerelmi elegiára kész mintaképük, ez egyedül csak a Philetas Bittise lehetett.

Erről a Bittisről mindössze három forráshely beszél. Első helyen említendő Hermesianax *Leontion*-ának az erotikus költőkről szóló, már érintett fragmentuma,¹ a hol azt mondja, hogy a cos-iak, Philetas polgártársai, szobrot emeltek e költőnek egy platán árnyékában s ez a szobor úgy ábrázolta őt, mint Bittis megénekölőjét.² Látjuk ebből, hogy Philetasnak a dicsősége

¹ Athen. XIII. 70. sqq. p. 597. A. sqq.

² A kérdéses hely így hangzik:

Οἷσθα δὲ καὶ τὸν αἰοιδόν, ὃν Εὐροπόλου πολιῆται,

Κῶροι, γάλκσιον θῆκαν ὑπὸ πλατάνῳ,

Βιττίδα μολπάζοντα θοῆν, περὶ πάντα Φιλητᾶν

Ῥήματα καὶ πᾶσαν ῥοόμενον λαλήν.

főleg Bittisén alapult s már innen következethetjük, hogy e műve elegia-gyűjtemény lehetett, mert Philetas éppen mint elegiakus alapította meg hírnevét. Ugyancsak Bittisről szól *Ovidius* két helyen, és pedig először a *Keservek*¹ első könyvének hatodik elegiájában, melyet számkivetéséből feleségéhez intézett: „Se Antimachus — úgymond — nem szerette annyira Lydét, se Philetas az ő Bittisét, mint a mily kedves vagy szívemnek te, hitvesem, a ki megérdemelnél nem jobb, de szerencsésebb férjet.“² Itt tehát a saját feleségét és iránta való szeretetét két nagy elegiaíró kedvesével, Antimachus Lydéjével és Philetas Bittisével hasonlítja össze. Visszatér még Bittisre a *Pontusi Levelek*³ harmadik könyvében is, a hol újra a feleségéhez fordulva mondja: „Az ismeretlenség homályából kiragadnak téged az én verseim, melyek a cos-i Bittisénél nem csekélyebb nevet szereztek néked.“⁴ Itt tehát azt hangsúlyozza, hogy ő elegiaíval akkora dicsőséget szerzett feleségének, mint Philetas a maga

¹ Tristia.

² Ov. Trist. I. 6, 1—4:

Nec tantum Clario Lyde dilecta poetae,
Nec tantum Coe Bittis amata suo est,
Pectoribus quantum tu nostris, uxor, inhaeres,
Digna minus misero, non meliore viro.

Antimachus Ovidiusnál azért *poeta Clarius*, mert a híres jóshely, Clarus, szomszédságában, Colophonban született; Philetasnak pedig Cos szigete volt a hazája.

³ Epistulae ex Ponto.

⁴ Ov. Ep. ex Pont. III. 1, 57—58:

Nec te nesciri patitur mea pagina, qua non
Inferius Coa Bittide nomen habes.

Bittisének. Nos, ez a két hely világosan mutatja, hogy akárminők is voltak a Bittisről szóló elegiák, csakis a Bittis női erényeit magasztalhatták, épp úgy, mint Ovidiusnak a feleségéről írt versei, de semmi esetre sem lehettek afféle erős érzékiségtől duzzadó, egészen a lasciviáig menő erotikumok, mint a Gallus, Tibullus és Propertius versei, mert az csak nem tehető fel Ovidiusról, hogy efajta érzéseket a maga hitvestársi szeretetével és a saját feleségét, az előkelő római matronát, holmi Lycoris-, Delia- és Cynthia-féle hetaerákkal hasonlítja össze. Miféle nők lehettek hát az Antimachus Lydéje és a Philetas Bittise, hogy a római költő őket feleségével állította egy rangba?

Itt ismét kénytelen vagyok gáncsolni még a legjelesebb kutatóknál is¹ azt a felületességet, hogy Lydét egyszerűen az Antimachus szeretőjének nevezik. Hiszen, hogy Lyde nem a szeretője, hanem a felesége volt Antimachusnak, azt egészen világosan mutatja a rá vonatkozó főforrás, *Plutarchus* classikus helye.² E nézetben megerősít bennünket Athenaeus nyilatkozata, a ki azt a hetaera Lydét, a kit Lamynthius költő énekelt meg, szembeállítja az Antimachus-féle

¹ L. Rohde (Der griechische Roman, Leipzig, 1876. p. 72.) és Christ (Gesch. der griech. Litteratur, München, 1890. p. 94.) nyilatkozatait.

² Plut. Consol. Apoll. p. 106. B: Ἐχρήσατο δὲ τοιαύτη ἀγωγῇ καὶ Ἀντίμαχος ὁ ποιητής· ἀποθανούσης γὰρ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Λύδης, πρὸς ἣν φιλοστοργῶς εἶχε, παραμύθιον τῆς λύπης αὐτῷ ἐποίησε τὴν ἐλέγειαν τὴν καλουμένην Λύδην, ἐξαριθμησάμενος τὰς ἡρωϊκὰς συμφορὰς, τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς ἐλάττω τὴν ἑαυτοῦ ποιῶν λύπην. E helyt a τῆς γυναικὸς αὐτοῦ kifejezés minden görögül értő előtt csak azt bizonyíthatja, hogy feleségről van szó.

nem-hetaera Lydével.¹ Most kezdjük csak érteni Ovidiust. Ő úgy akarta feltüntetni Antimachust, mint a hitvestársi szeretet költőjét; ebből pedig könnyen levonhatjuk a valószínű következtetést, hogy Philetas Bittise, a kit meg éppen kétszer hasonlít össze a feleségével, szintén nem lehetett más, mint a nagy elegiakus felesége. Ha ezt elfogadjuk, önként folyik belőle egy új következmény: Philetas Bittishez subjectiv természetű erotikumokat nem intézhetett, mert a régi görögöknél se a classikus se az alexandrin korban nem akadt olyan költő, a ki tisztességes nőt merészelt volna holmi szerelmi dalokkal hirbe hozni.² Ezeknél a poetáknál az *eros*, csakúgy, mint a tizen-nyolczadik századbeli francziáknál az *amour*, egyenesen kizárta fogalmából úgy a házasságot, mint a tisztességet.

De még egyebet is olvashatunk ki az Ovidius tanúságából. Mikor ő oly szorosan állítja egymás mellé Antimachus Lydéjét és Philetas Bittisét, lehetetlen arra nem gondolnunk, hogy nagynak kellett lenni a rokonságnak e két költő között. Antimachusról mondtuk, hogy nem írt subjectiv természetű elegiákat, hanem a maga érzelmét csak külső keretül használta erotikus mythosok elmondására s éppen ezzel lett az erotikus elbeszélés tulajdonképeni megalapítója s az alexandrin elegiaírók buzgón utánzott mestere. Eljárása az volt, hogy költeménye bevezetésében elsíratta meghalt fele-

¹ Athen XIII. p. 599. F.: τὴν ὁμώνυμον ταύτης ἑταίραν Λύδην, ἣν ἡγάπα Λαμόνθιος ὁ Μιλήσιος.

² A régieknél a szerelmi lyra csaknem kizárólag hetaerák körében mozgott. A ki, mint pl. Lygdamus, tisztességes nőt énekelt meg, nem szánta a nyilvánosságnak költeményeit. V. ö. könyvünk *kilenczedik*, Lygdamusról szóló fejezetét.

ségét s azután, hogy a más bajával vigasztalja magát szerencsétlenségében, hosszú elbeszélésekben sorolta fel azoknak a mythikus hősöknek és hősnőknek a példáit, a kik a szerelemben szerencsétlenül jártak. Ha már most figyelemmel vagyunk arra a tekintélyre, melyet Antimachus az alexandriai korban mint az elegiaírás elismert mintaképe élvezett s ha azt látjuk, hogy Philetas töredékei tele vannak erotikus és egyéb fajta mythosok elbeszélésével, ellenben oly fragmentuma egy sincs, mely a szerelmi érzés subjectiv nyilvánulásának volna tekinthető, ebből megint csak az lehet a valószínű következtetés, hogy Philetas Bittishez való viszonyát csak külső keretül használhatta szerelmes történetek elbeszéléséhez.

Van bizonyosságunk arra is, hogy a római költők, mikor Philetast mint a szerelmi elegia mesterét tüngették fel, nem lyrikus, hanem epikus természetű műveire gondoltak. Térjünk csak vissza Propertiusnak arra a már idézett helyére,¹ a hol Lynceusnak szerelmi elegiák írását ajánlja s a követendő mintaképekről így nyilatkozik: „Te inkább a *Múzsák szavait emlékezetébe véső* Philetast utánozd és a nem dagályos Callimachus álmait.“ Fönnebb már kimutattuk, hogy a második mondatban Callimachus *Aetia*-jára céloz a költő, mert ezen alapult Callimachusnak mint szerelmi elegiaírónak a hírneve; az első mondatban tehát bizonyára Philetas Bittisére, mint a mesternek leg-híresebb szerelmi elegiájára akart célozni. Újabban Propertius egyik jeles magyarázója² a helynek következő

¹ II. 34, 31—32. vs.

² Propertius kérdéses helyét (II. 34, 31—32):

Tu satius memorem Musis imitere Philetam
Et non inflati somnia Callimachi

igen valószínű megfejtését adta: Propertius itt Philetasnak oly művére czéloz, a melyben az alexandrin költők rendes szokása szerint sajátságos keretbe foglalta bizonyos erotikus mythosok elbeszélését, a mennyiben azokat mint a Múzsáktól hallottakat és az ő emlékezetébe vésetteket adta elő. Ez a feltevés annál tetszetősebb, mert az alexandrin költők általában szerették az eféle keretes elbeszéléseket; láttuk, hogy egészen hasonló fictióból indult ki Callimachus az *Aetiá*-ban, Alexander Aetolus pedig a maga erotikus történeteit Apollo isten szájába adta. Én a magam részéről csak megerősíthetem ezt a feltevést azzal a gyanításommal, hogy már Philetas mestere, Antimachus is, valószínűleg így járt el. Van ugyanis a görög Anthológiában Asclepiadesnek egy epigrammája, melyben Antimachus Lydjét úgy dicsőíti, hogy azt a Múzsák és Antimachus közös munkájának nevezi.¹ Ezt a feltűnő kifejezést legkönnyebben úgy magyaráz-

sokáig nem tudták megmagyarázni a *memorem Musis* kifejezésben rejlő nehézség miatt, míg végre Rothstein (Die Elegien des S. Propertius, Berlin, 1898. I. köt. 360. l.) utalva arra, hogy Callimachus az *Αἴτια*-t mint a Múzsáktól hallottakat adta elő, a következő megfejtéssel szolgált: „So werden auch bei Philetas in der Einleitung eines grösseren Gedichtes die Musen dem Dichter den Inhalt seines Werkes mitgeteilt und an ihn eine ähnliche Aufforderung gerichtet haben, wie Mars bei Ovid. Fast. III. 177: „disce . . . quod petis et memori pectore dicta nota.“ A *Musis* tehát dativus volna és a *memorem Musis* értelme ez: „qui Musis memorem se praebet.“

¹ Anth. Pal. IX. 63:

Λόδη καὶ γένος εἰμι καὶ οὖνομα, τῶν δ' ἀπὸ Κόδρου
 Σεμνοτέρῃ πασῶν εἰμι δι' Ἀντίμαχον.
 Τίς γάρ ἔμ' οὐκ ἤεις; τίς οὐκ ἀνελέξατο Λόδην,
 Τὸ ξυγόν Μουσῶν γράμμα καὶ Ἀντιμάχου;

hatjuk meg, ha felteszszük, hogy a Lyde külső keretétől a következő fictio szolgált: midőn a költő elvesztett Lydejét siratta, megjelentek előtte a Múzsák és megvigasztalták őt hősök és hősnők bús szerelmének elbeszélésével. Minden jel arra mutat tehát, hogy hasonló eljárást keressünk Philetas Bittisében: a költő kiindult Bittis iránt érzett szerelméből, magasztalta feleségének női erényeit s ehhez a Múzsáktól hallott szerelmes elbeszéléseket fűzött.

De bármilyen is volt az a keret, a melybe Philetas a maga munkáját foglalta, minthogy kimutattuk, hogy Euphorion egyáltalában nem írt elegiákat, a többi alexandrin elegiakusok pedig, mint Hermesianax, Alexander Aetolus, Phanocles és Callimachus csak epikus természetű elegiákat írtak, s minthogy kétségtelen az, hogy Philetas volt az egész alexandrin elegiáírás megteremtője, a kinek a nyomán a többiek haladtak, csakis arra az eredményre juthatunk, hogy Philetas Bittise lényegileg nem lehetett másforma, mint akár elődének, Antimachusnak *Lydéje*, akár tanítványának, Hermesianaxnak *Leontiona*, vagyis, hogy az ő dicsőségét sem a szerelmi érzés subjectív nyilvánításában, hanem az erotikus elbeszélésben kell keresnünk. Ebben a hitünkben csak az ingathatna meg, ha a fragmentumok ellenünk vallanának, a miről azonban, a mint már említettük, szó sem lehet.

Ha tehát az eddigi fejtegetések után felvetjük azt a kérdést: hol van az alexandrinusoknál az a fajta elegia, melyet a római, lyrikus természetű elegiák írói, Gallus, Tibullus és Propertius mint kész műfajt átvehettek volna mestereiktől, bátran felelhetjük: sehol. Az elegiának ez az ága nem görög, hanem

római talajon hajtott ki s a következő fejezetekben éppen a fejlődésnek azt a sajátos menetét igyekszünk majd feltüntetni, a melynek eredménye lőn, hogy a római írók, noha kétségtelenül az alexandrin elegiakusok utánpótlásából indultak ki, utóbb mégis az elegia egy új fajának megteremtéséig jutottak.

MÁSDIK FEJEZET.

CATULLUS ÉS CALVUS.

Az elegia műfaja a római irodalomban csak későn tudott meghonosodni, abban az időben, a mikor a költészetben az alexandrin irány jutott uralomra. A régibb római poesis ugyanis a classikus görög irodalom emlőin táplálkozott, annak a kornak a remekein épült, a mely Homértól Nagy Sándorig terjed. Így az Aeschylus, Sophokles és Euripides tragoediáit ültették át a római irodalomba s utánozták nagy buzgalommal a komoly dráma korábbi művelői, nevezetesen Livius Andronicus, Naevius, Ennius, Pacuvius és Accius; az attikai vigjáték után indultak Plautus, Caecilius és Terentius, sőt a nemzeti tárgyú vigjáték megteremtői, Titinius és Afranius is; a homérikus epos volt a Naevius, Ennius és az összes epikusok mintája; a mi kevés kísérlet történt a lyra terén, mint például Livius Andronicus kardalai, az is a régi dór kardalköltészet hatása alatt állott; szóval a költészet összes műfajaiban a classikus korbéli görög minták uralkodtak. Miután csaknem mind átdolgozták már a görög poesis ez időből való remekeit s miután e nehéz munkában a formát mindennél többre becsülni megtanulták, végre a Nagy Sándor utáni, úgynevezett alexandriai írók felé fordult a figyelmük, a kik, hasonlóan a római

költőkhöz, a poesist tudós mesterség gyanánt üzték s a forma virtuózai valának. Hogy itt van még valami új elhódítani való az olyanok számára, a kik nem akarnak rég elcsépeelt tárgyakkal foglalkozni, azt *Valerius Cato*,¹ a híres grammatikus ismerte fel, kinek sikerült csakhamar egész iskolát teremtenie. Nem a nagyterjedelmű munka, hanem a kifogástalan forma volt előtte a fő; czélul tanítványai elé epigrammák, kisebb lyrai költemények, elegiák írását tűzte ki, tehát oly műfajok ápolását, a melyeket az alexandriai írók leginkább kedveltek, a költői alkotás netovábbját pedig, egészen Callimachusnak, az alexandrin irodalom egyik fejedelmének a szellemében, a heroikus mythus episódjaiból meritett kis époszban, az úgynevezett *epyllion*-ban látta, a mire *Diana*-jában példát is adott. Az ifjabb nemzedék, a mely a szabad köztársaság utolsó éveiben virágzott, nagy lelkesedéssel követte őt: így *Cornificius* az ő Glaucus-ával, *Licinius Calvus* Io-jával akart halhatatlan lenni, *Helvius Cinna* kilencz évig dolgozott Smyrná-ján, vagyis mind a hárman az alexandriai mintára szabott kis époszban keresték legfőbb dicsőségüket; maga *Catullus* is ez iskolához tartozik legnagyobb és leggondosabb munkájával, a *Peleus és Thetis lakodalmával*, az *epyllion* e remekével és két más alexandrin tanulmányával, az *Attisszul* és a *Berenice hajával* s bizonyára maga is többre becsülte tudós szorgalmának e termékeit kisebb költeményeinél, a hol eredeti egyénisége sokkal szabadabban nyilatkozik s a melyekben mi legmaradandóbb becsű alkotásait bámuljuk. Ők mindnyájan büszkék voltak a tudós költő, a *doctus poeta* névre

¹ Született a Kr. e. utolsó század első éveiben.

s ironikus felsőbbbséggel tekintettek le az Enniust még mindig bámuló régibb iskolára, a mi nagyon bosszantotta ennek egyik főhívét, Cicerót, a nagy szónokot, a ki szerette volna magát a poesis dolgában is tekintélynek ismertetni és a ki elkeseredésében *Euphorion majmolóinak*¹ nevezte el őket, mintha az egész új iskolának éppen az az alexandriai költő szolgált volna mintaképül, a ki legkevesbbé méltó az utánzásra.

Az elegia terén is az új iskola tagjai, nevezetesen *Catullus* és *Calvus*, tettek olyan kísérleteket, a melyek a műfaj későbbi fejlődésére nagy hatással voltak. E fejezetben tehát az említett két költővel, mint elegiaíróval, kell bővebben foglalkoznunk.

Caius Valerius Catullus Kr. e. 87-ben² született Veronában jómódú és előkelő családból. Korán került Rómába s bizonyára itt szerezte meg azt az alapos irodalmi műveltséget, a mely utóbb méltóvá tette őt a *tudós költő* nevére. A nagyvárosi életet csakhamar annyira megkedvelte, hogy nélküle többé el sem lehetett s mivel anyagi viszonyai megengedték neki, hogy csak a társadalmi élet örömeinek s költői kedvteléseinek élhessen, sokáig nem is gondolt arra, hogy a nyilvános pályára lépjen. Családi összeköttetéseinél fogva könnyen bejuthatott a legjobb társaságokba, élénk szellemével, költői tehetségével, szeretetreméltó modorával pedig nem volt nehéz megnyernie az asszonyok kegyét. Így ismerkedett meg Metellus Celernek, az előkelő államférfiúnak és consulnak³ vakító szépségű és szellemességéről híres, de feslett erkölcsű nejével, Clodiá-

¹ Tusc. Disp. III. 19. 45: „cantores Euphorionis“.

² Mások szerint 84-ben.

³ A consulságot Kr. e. 60-ban viselte.

val, a kit verseiben Lesbia álnéven tett halhatatlanná. Ez az asszony, a ki életének nyarában volt már akkor, midőn Catulusszal viszonyt kezdett, izzó szenvedélyt keltett a nála fiatalabb költői szívében, s az érett nő szerelmi művészetével éveken keresztül le tudta bilincselni. Ez a szerelem volt az, a mely a költőt legszebb verseinek írására ihlette, de utóbb, mikor a Clodia életmódja egyre botrányosabbá lett, mégis be kellett látnia, hogy méltatlan tárgyra pazarolta leggyöngédebb érzéseit s hogy önmegalázás nélkül nem maradhat tovább a bűbajos Circe rabságában. Ideje is volt már, hogy komolyabb dolgokkal kezdjen foglalkozni s hogy könnyelmű életmódja miatt megrongált pénzügyi viszonyait rendbe szedje. Jó családból való római fiatalembereknek önként kínálkozott erre az alkalom, ha valamely tartományi helytartó kíséretéhez csatlakoztak. Az ilyenek úgyszólván udvarát képezték a proconsuloknak s a propriaetoroknak s míg a kormányzó nagyban űzte a zsarolást, valami csurrant-cseppent nekik is; azonkívül jó előkészítés volt ez az állami szolgálatra, mert a ki komolyan vette a dolgát, tanulmányozhatta a tartományi közigazgatást. A mi költőnk Caius Memmius propriaetor mellé szegődött, a ki nemcsak jeles politikus és szónok volt, hanem sokoldalú műveltségű ember és erotikus költő is. Vele ment Bithyniába 57-ben, a hol a következő év tavaszáig maradt s a honnan reményében megcsalódva tért vissza, mert Memmius a különben is szegény tartományban mindent magának foglalt le s a kíséreknek semmi sem jutott. Most már a politika iránt is kezdett érdeklődni s mint erős republikánus kifakadt a hatalmasok ellen, a kiktől Róma szabadságát féltette: így támadta meg Archilochusra emlé-

keztető mérges gúnynyal Julius Caesart és kegyelt tisztjét, az erkölcstelen életű és zsarolásból meggazdagodott Mamurrát. De az 54. év elején, mikor Caesar Galliából Felső-Italiába visszatért, kibékült vele a költő, bizonyára édes apja, az öreg Catullus, közbenjárására, a kit régi jó barátság fűzött a nagy államférfiúhoz. Caesar, a finom ízlésű irodalombarát, a ki tudta méltányolni Catullus költeményeinek értékét, ismert nagylelkűségével szívesen megbocsátott neki, még a kibékülés napján asztalához hívta s hogy e személyes érintkezés után Catullus sem állhatott ellen a kor legnagyobb szelleme varázsának, mutatja az a kevés utóbb írt verse,¹ melyben már dicsőítő módon emlékezik meg Caesar tetteiről. Ezzel nyitva állott volna előtte a közpályán való haladás útja is, de már nem kerülhetett rá a sor, mert nemsokára ezután, valószínűleg még 54-ben, férfikora virágában elhalt.

Bátran elmondhatjuk róla, hogy a köztársaságkorabeli írók között kétségtelenül a legnagyobbak egyike s az összes római poeták közt a legeredetibb szellem volt. Az a kevés idő, a melyet élt, elég volt neki arra, hogy örök időre szóló nyomokat hagyjon hátra nemzete irodalmában. Senki sem tudta a szerelmet a szenvedélynek olyan lángoló hevével s az igazi költői természet oly őszinteségével önteni dalba, mint ő Lesbiához intézett verseiben; senki sem emelt a barátságnak szebb emléket, mint ugyancsak ő azokban a végtelen gyöngéd érzésről és hű szívről tanuskodó sorokban, a melyekben szeretteit énekelte meg; de viszont az izzó gyűlölet hangját eltalálni s a gyilkos gúny rettentő fegyverét forgatni sem tudta senki

¹ A 11. költemény.

jobban ő nála. Igaz kifejezést tudott ő adni minden érzésnek, a mely keblét áthatotta s midőn költeményeit olvassuk, hatalmas egyénisége az ifjúság minden irigylet erényével és minden szeretetreméltó hibájával együtt áll előttünk. De nemcsak mint lyrikus érdemli meg figyelmünket, hanem, mint görög és különösen alexandrin mintaképek művészi átdolgozója is, mert enemű munkáiban művelte ki a római költői nyelvet annyira, hogy az aranykor poetái az ő vállain — mert hatott valamennyire — a tökéletesség addig el nem ért fokára emelkedhettek. Költeményei e második csoportjának előkelő, néha magas pathosú, különösen festői stilusa van; a régibb költészet nyelvkincsét és formáit felhasználja ugyan, a hol régies színezéssel akar hatni, de legtöbbször tovább képzi s előbbre viszi a költői nyelvet az alexandriai műformák bámulatosán ügyes elsajátításával s ő volt az első római író, a ki görög remekeket teljesen egyértékű műfordításban tudott meglatinosítani, a mi annyit jelent, hogy a latin költői stílust ő fejlesztette a göröggel csaknem egyenlő rangúvá. Szóval efajta verseivel lett ő az aranykor előkészítője, az a *tudós költő*, a hogyan hálás utódai nevezik, midőn a nehézkes, archaikus költészet képviselőivel akarják szembeállítani.

Az elegia művelését fordítással kezdte meg, a mi a római költők rendes eljárása volt, ha valamely új műfajt akartak elhódítani a görögöktől. Így tett később Vergilius is, a ki, mielőtt ránk maradt idylljeinek írásába beléfogott, szorgalmasan fordítgatta Theocritust, hogy ily módon elsajátítsa az idyllikus stílust. A minta, melyet Catullus választott magának, az alexandrin elegia egyik igen jellemző példája volt, Calli-

machusnak, az elegia elismert mesterének híres munkája, a *Berenice* haja.

A fordítást valószínűleg 60-ban vagy 59-ben Kr. e. Veronában fejezte be. Kevéssel előbb érte az a súlyos csapás, melyről több versében szívreható módon emlékezik meg, hogy szeretett testvére idegen földön, Kis-Ázsiában, Trója környékén meghalt, a hová talán mint valamely tartományi helytartó kíséretének tagja vetődött. A gyászeset következtében Catullus egy időre elhagyta Rómát és hazament Veronába családjához. Innen küldte el a fordítást Hortensius Hortalusnak,¹ a jeles szónoknak és Cicero egyedüli versenytársának, a ki maga is foglalkozott versek írásával, egy szintén elegiakus formában írt ajánlás kíséretében. Elmondja ebben, hogy az a nagy fájdalom, mely a minap érte, mikor testvére haláláról értesült, egy időre elvonta őt a költészettől;² mindazonáltal eleget akar tenni régebbi ígéretének s Hortensiusnak ajánlja Callimachus-fordítását, mert nem akar oly színben tűnni fel, mintha már megfeledkezett volna barátja kívánságáról.³ Innen tehát világosan kitűnik, hogy

¹ Élt 114—50. Kr. e.

² C. 65. vs. 1—6:

Etsi me assiduo defectum cura dolore
Sevocat a doctis, Hortale, virginibus,
Nec potis est dulcis Musarum expromere fetus
Mens animi: tantis fluctuat ipsa malis:
Namque mei nuper Lethaeo gurgite fratris
Pallidulum manans alluit unda pedem.

³ C. 65. vs. 15—18:

Sed tamen in tantis maeroribus, Hortale, mitto
Haec expressa tibi carmina Battiadae,
Ne tua dicta vagis nequiquam credita ventis
Effluxisse meo forte putes animo.

Hortensius volt az, a ki őt erre a kísérletre buzdította.

Az elegiának¹ érdekes történeti háttere van. Ptolemaeus Euergetes, a ki 247—211. Kr. e. Egyiptom királya volt, nemsokára trónra lépte után háborút indított II. Seleucus syriai király ellen. Ez alkalommal felesége s egyszersmind unokahúga, Berenice, fogadalmat tett, hogy, ha a király győztesen és épségben tér vissza, haját lenyírja és Aphroditének áldozza. Ptolemaeus csakugyan győzelmet aratott és a királyné, fogadalmát teljesítve, haját áldozati ajándéku Aphrodite templomában tette le. A haj azonban másnap eltűnt a templomból. Nemsokára ezután Conon, a híres csillagász, egy új csillagcsoportot fedezett fel s azt, mint a királynénak a csillagok közé jutott hajfürtét, Berenice hajának nevezte el, a mely elnevezés mai napig fennmaradt.

A költeményben, melyet Callimachus, mint az egyiptomi udvar poetája, ez alkalommal a királyné tiszteletére írt, maga a hajfürt beszél s így mondja el a Conon felfedezésének történetét:

A ki előtt ismert valamennyi világa az égnek,
 Tudja, mikor kelnek s tűnnek a csillagok el,
 Hogy vesz a gyors napnak tündöklő fénye homályba,
 Biztos időben hogy tűnnek az égi jegyek,
 Édes vágy s szerelem hogy csalja le lopva Dianát
 Aetheri útjáról latmosi bérczek alá,²
 Épp e Conon látott engem fényében az égnek,
 A Berenice fején fürt a ki voltam előbb,

¹ Catullus verseinek gyűjteményében a 66. számú.

² Diana, a hold istennője, a mythologia szerint Endymiont, a szép cariai pásztorfiút szereti s olykor leszáll az égből, hogy találkozzék vele a Latmus hegyén. Ilyenkor van holdfogyatkozás.

Ontani fénysugarat, mert engem ígért oda úrnőm
 A menny isteninek tárva ki hó karokat,
 Hogy kiröpiült a király alig éldelt nász gyönyöréből
 És pusztítani szállt sergivel Assyriát;
 Rajta hagyá édes foltját amaz éjjeli küzdés,
 Melyben préda gyanánt nyerte a szüzi daczot.
 Gyülöli-e Vénust a menyecske? Avagy hiu könnyel
 Rontja talán a szülők boldogító örömét
 Akkor, a mint küszöbét átlépi a nászi szobának?
 Juppiter uccse, dehogy fáj igazán a szíve.
 Ezt bizonyítja királynőm végnélküli siralma,
 A hogy az ifjú férj harc viharába kiszállt.

Elbeszéli azután a hajfűrt, hogy a királyné mily
 keserves panaszban tört ki az elváláskor, majd fogadalmat tett, a melyet férje visszatértekor be is váltott.
 Így esett ő, a hajfűrt, áldozatul: csak nagy nehezen
 tudott úrnőjétől megválni, de nem tudott ellenállni a
 vas¹ átkozott hatalmának. Hirtelen azonban eltűnt a
 templomból, mert Zephyrus felvitte az égbe s Aphrodite
 ölébe tette le, a ki őt csillagként az égen helyezte
 el a Bootes és a Nagy Medve szomszédságában. De
 a nagy tisztesség daczára szívesebben maradt volna
 a királyné fején. Majd felszólítja az új asszonyokat,
 a kik törvényes házasságra léptek, hogy hozzanak
 neki drága kenőcsökből álló áldozatot menyegzőjük
 napján; az ilyet szívesen veszi, de a házasságtörők
 ajándékait megvetéssel utasítja vissza:

Hát ti, a kiknek a nász örömét meghozta a fáklya,²
 Testetek a szerető férj ne ölelje előbb,
 És könnyű leplét le ne vesse a kebletek addig,
 Míg adaját nem adá nékem a drága kenőcs;
 Ám csak azoktul, a kik hites ágy törvényein élnek,
 Mert a ki tisztátlan frigyre adá a fejét,

¹ Vagyis az olló.

² A menyegzői fáklya, melynek fényénél a násznép az új
 asszonyt férje házába kísérte.

Bűnös ajándékát a futóhomok iszsza fel annak :

Becstelenektől nem kell nekem a jutalom.

Ellenben veletek lakjék mindég egyetértés,

Oh ti hites társak, és örökös szerelem.

Végre magát a királynét is hasonló áldozatra szólítja fel a befejező sorokban :

Szent ünnepnapokon ha az égre tekintve, királyném,

Vénusnak kegyeért égeted áldozatod,

Drága kenet nélkül sose hagyd a te egykori fürtöd,

Inkább bő adományt nyújts, hogy a csillagi kar

Ekkép zengjen : bár a királyné fürtje lehetnék.

A költeménynek különös érdekességet kölcsönöz az a körülmény, hogy ez az egyetlen teljes elegia, a mely az alexandriai korból legalább fordításban ránk maradt. Láthatjuk belőle, hogy már az alexandrinusok az elegia elengedhetetlen kellékének tartották az erotikus jelleget, mert a Callimachus verse, bár a királynénak szánt hódolat akart lenni s nem tulajdonképeni szerelmi elegia, mégis tarkítva van erotikus részletekkel, és pedig olyanokkal, a melyeket a mi ízlésünk nem tartana oda illőknek oly költeményben, a mely királynénak van szánva és királynéről szól. Egészen hasonló ehhez a későbbi római elegiakusok eljárása, a kik erotikus enyelgéseket szőttek belé még oly műveikbe is, a melyek tárgyuknál fogva nem szerelmi elegiák. Az a részlet, a hol a lenyírt hajfürt a vas átkozott hatalma ellen hosszabb kitérésben fakad ki,¹ élénken emlékeztet Tibullus ama helyeire, a hol a kardot és a harczokat átkozza ; a mythologiai vonatkozások közbeszövése pedig Propertiust juttatja eszünkbe. Szóval ez az egy példa is elég volna arra,

¹ V. ö. c. 66. vss. 41—50.

hogy felismerjük az alexandrin és a római elegia rokon vonásait s hogy megállapítsuk, kiktől tanulták el a rómaiak a műfaj sajátos stílusát.

Callimachus eredetijéből csak gyér töredékek maradtak ránk. Ezeknek a Catullus munkájával való összehasonlítása azt sejteti, hogy az utóbbi nem átdolgozás, hanem valóságos fordítás, mely azonban a régiek közönséges szokása szerint meglehetősen szabad, ámbár egészben véve hiven adja vissza Callimachus finom, kecses, olykor mesterkélt írásmódját, s így az eredetihez teljesen méltó.

Ugyanebben az időben és ugyancsak Veronában írt Catullus még egy hosszabb terjedelmű elegiát, a mely már nem fordítás ugyan, de mesterkélt szerkesztéssel mégis világosan rávall az alexandriai minták hatására. Ez a költemény a Catullus-féle versgyűjteményben a 68. szám alatt olvasható, a hol a kéziratok egy 160 versből álló elegiát úgy közölnek, mintha egységes, összetartozó egész volna, de a közelebbi vizsgálat azt mutatja, hogy két különálló költeménnyel van dolgunk: nevezetesen az 1—40. vers nem egyéb, mint a költő egyik barátjához, Manius Alliushoz intézett epistola, a 41—160. vers pedig ugyanannak a tiszteletére írt *enkomion*, azaz dicsőítő költemény.

Allius ugyanis levelet írt a Veronában időző Catullusnak, melyben arra kérte költő-barátját, hogy küldjön neki újabb szerelmes verseiből egynehányat. Catullus a levélre verses epistolában felel, a melyben elmondja, hogy testvére halála teljesen lesújtotta őt s egyelőre nincs oly hangulatban, hogy afféle enyelgő szerelmes verseket tudna írni, a minőket régebben írt. Helyettök másféle ajándékkal kedveskedik barátjának.

Ez az ajándék nem más, mint a 41. verssel kez-

dődő enkomion, melynek megértéséhez tudnunk kell, hogy Allius, a ki Rómában lakott, Catullusnak rendelkezésére bocsátotta házát, hogy ott zavartalanul találkozhassek kedvesével, a ki férjes nő volt s a kivel természetesen csak titokban jöhetett össze. A költeményben ez a nő sehol sincs megnevezve, de nagyon valószínű, hogy Lesbia volt, mert csak róla szokott a költő oly túláradó szenvedélylyel emlékezni meg, a mint itt is teszi. Az enkomionnak tehát az a célja, hogy háláját fejezze ki Alliusnak a baráti szolgálatért.

A bevezetésben a Múzsákhoz fohászkodik a költő s kijelenti, hogy Alliust, hálából a vett jótéteményekért, halhatatlanná akarja tenni, mert ő volt az, a ki segített rajta, a mikor a szerelem epedő kinja gyötörte :

Hisz jól tudjátok, mily kint ada Vénus e szívnek
 S kétszínű játékkal mennyire tönkre tevő,
 A mikor úgy égtem, valamint Trinacria bérce¹
 És mint Thermopylén Malia hő vize pezsg;²
 Két szemem elsírák soha nem szűnő siralomban,
 Két orcám örökös könnypatak árja mosá :
 Ködbevesző hegyről az ezüst patak így szakadoz le,
 A hogy a bémohosult szírtek alól kibugyog,
 Hömpölyög a meredek hegynek szakadékin a völgybe,
 Sűrű tömegtől járt utakat átszel utóbb,
 Eltikkadt vándort útjában hogy felüdítsen
 Nyár hevíben, mikor a föld hasadozva kisül.
 S éppen, mint a sötét szélvésztlől hányt utasoknak
 Kedves a lágy szellő, gyöngye fuvalma ha kél,
 Már a mikor Castor s Pollux³ kegyeért könyörögtek :
 Manius énnekem épp oly segedelmet adott.

¹ Trinacria a. m. Sicilia, a bércz az Aetna.

² A thermopylaei szoros mentén melegforrások voltak, a melyek *Malis* tartomány területén fakadtak.

³ A hajósok védő istenei.

Ő nyita útat a zárt, az óhajtott pálya teréhez,
 Ő ada hajlékot s benne a kedvesemet,
 Kettecskén együtt boldog szerelembe hogy éljünk:
 És jött istennőm, jött puha lépteivel,
 Síma küszöbre tevé fényes kicsi lábacskaít
 S áruló zajjal megrecsegett a cipő:
 Laodamia is így jelenék meg a Protesilaus
 Házának küszöbén, hön szerető feleség.

Ezzel az átmenettel áttér a költő Laodamia mythusának elbeszélésére, a ki oly forrón szerette férjét, Protesilaust, de, mivel a házassági áldozatot az isteneknek bemutatni elmulasztották, mégsem lehettek sokáig boldogok: Protesilausnak csakhamar a trójai háborúba kellett mennie s ő esett el elsőnek a görög hősök közül. Itt Trója említése eszébe juttatja a költőnek elveszett testvérét, a ki éppen e város környékén lelte halálát:

Ázsia és Európa közös temetője, te átkos
 Trója, dicső hősök hamvait eltakaró,
 Hajh, te okoztad az én bátyám szomorú kimulását.
 Jaj nekem, én drágám! mért ragadt el a sír?
 Jaj nekem, én drágám! te, öcséd elhunyt szemefénye;
 Bátya! egész házunk sírba hanyatla veled.
 Hajh, veled elhervadt öröminnk valamennyi virága;
 Míg éltél, te valál nékik a napsugaruk.
 Messze vagy im tőlünk, idegen sírok körülötted,
 Nem nyertél rokonok hamvai közt pihenést,
 Undok trójai föld, nyomorult Trójának a hantja
 Ott a világ végén tartja lekötve porod.

Ezzel újra a trójai háborúra és innen megint a Laodamia meséjére tér át a költő s a szenvedélyes nő szerelmét három hosszú hasonlattal ecseteli. Az utolsó hasonlat, mikor Laodamiát a himjét csókoló galambbal veti össze, egyszersmind alkalmul szolgál arra, hogy visszatérjen kedveséhez:

Hószinü himének sem örül a galamb igazabban,
 Mely pedig — úgy mondják — százszor is oly tüzesen
 Csípi mohó csőrével örökké csókjait annak,
 Mint tüzes asszony nép legtüzesebbje talán:
 Mindezekén te magad¹ túltettél hő szerelemben
 Nyomban, a hogy szivedet szőke uradnak adád.
 Éppen nem, vagy csak kicsit álla mögötted e részben
 Szivem kedvese is, hogy kebelemre futott;
 És majd itt, majd ott, körülötte csaponga Cupido,
 Sáfrányszín tunicát öltve ragyogta körül.

Itt eszébe jut, hogy kedvese csak szenvedélyesség,
 de nem egyszersmind hűség tekintetében hasonlítható
 Laodamiához s naiv őszinteséggel adja tudtunkra,
 hogy imádottja nemcsak a férjét csalja meg, hanem
 a szeretőjét is; azután így próbálja magát meg-
 vigasztalni:

Végre sem atyai kéz bizá rám és vezeté őt
 Syr illattal telt házba menyasszonyomul:
 Titkon a hallgatag éj csendjében adá adományit
 És meglopta saját férje-urának ölét.
 Hát nekem annyi elég, ha csupán az enyém az a napja,
 A melyet ő maga is följegyez ünnepeként.

A befejezésben megint Alliust dicsőíti s azt kívánja
 neki, hogy minden jóval halmozzák el az istenek s
 hogy legyen boldog azzal, a kit szeret.

Úgy hiszem, már a tartalom vázlatából és a mutat-
 ványokból is kitűnt, hogy a költeménynek egészen
 különös szerkezete van. Több egymásnak megfelelő
 részletből van összeállítva s e részletek megfordított
 sorrendben vannak egy középpont köré csoportosítva
 oly módon, hogy a költő végül oda tér vissza, a
 honnan kiindult. A beosztás a következő:

¹ T. i. Laodamia.

41— 50. Allius dicsérete	
51— 72. A költő szerelme	
73— 86. Laodamia mythusa	
87— 90. A trójai háború	
91—100. A költő testvérének halála (középpont).	
101—104. A trójai háború	
105—130. Laodamia mythusa	
131—148. A költő szerelme	
149—160. Allius dicsérete	

A szerkesztésnek ehhez hasonló, bár nem ily kínos pontossággal keresztülvitt módja, a részleteknek egy középpont köré való szimmetrikus csoportosítása, szokásos volt már a régi dór kardalok némely fajában is. Pindarus győzelmi dalaiban, az úgynevezett *epinikion*-okban, melyekben az olympiai és egyéb versenyek győzteseit dicsőítette, rendszeren a következő szerkezetet találjuk: első helyen áll a győztes dicsérete, második helyen valamely alkalmas átmenet a győztesről a mythusra; a középpontot mindig egy részletesen elbeszélte mythus foglalja el, ezt követi egy újabb átmeneti rész, mely a mythusból a győzteshez visszavezet, úgy hogy a befejezésben megint a győztes dicséretét halljuk. Hasonló eljárást látunk az alexandriai korszakban Callimachusnál, a kinek hymnusaiban régen felfedezték a magyarázók e szerkesztésmód nyomait. De ugyancsak Callimachusról tudjuk, hogy írt valami Sosibius tiszteletére elegiai formájú vagyis distichonos *epinikion*-t is,¹ a melyben bizonyára e műfaj hagyományos szerkezetét² követte, s aligha tévedünk, ha azt gyanítjuk, hogy Catullus, a ki Callimachus-szal, mint a *Berenice* haja lefordításából kitűnik, éppen

¹ Athen. IV. 144. e.: ἐπινίκιον ἐλεγεριακόν.

² A Pindarus-féle *epinikion*-szerkezet különben egy még régibb mintából, az ú. n. *nomos*-szerkezetből fejtett ki.

ebben az időben tüzetesen foglalkozott, tőle vette azt az eszmét, hogy elegiai formájú s epinikion-szerű *enkomion*-t írjon, s ugyancsak ő utána indult a szerkezet dolgában is, mert Callimachusról feltehető, hogy ismeretes pedanteriájával a régi kardalszerkezetet a symmetria törvényének úgyszólván geometriai alkalmazásával még mesterkéltébbé tette.

Bár sokan nagy dicséretekkel illették Catullus e költeményét, mi azt hiszszük, hogy sokkal sikerültebb művet alkotott volna, ha a maga szokott egyszerű és mesterkéletlen modorában fejezte volna ki barátságos érzelmeit Allius iránt s adta volna elő erotikus élményeit. De éppen, mert formaszerű enkomiont akart írni s ünnepiesebb stílusra törekedett, telerakta a költeményt hosszúra nyújtott, epikus jellegű s nem is mindig találó hasonlatokkal, továbbá mert az enkomionhoz minden áron mythusra volt szüksége, előrántotta a Laodamia mythusát, a mely legkevésbé sem volt alkalmas arra, hogy az ő kedvesével hozzák kapcsolatba: hiszen Laodamia mindig úgy szerepelt a görög költészetben, mint a hitvesi hűség megható példája, a ki nem tudta túlélni a szeretett férj halálát; a Catullus kedvese pedig férjes nő volt, a ki se férjéhez se kedveséhez nem maradt hű. Bizony meglátszik az egészen, hogy a túlságosan mesterkéltszerű szerkezet nyűg volt a költőnek, s csak örvendhetünk annak, hogy ebben az irányban, a mely nem termett volna számára babért, nem tett többé kísérletet.

Valószínűleg ugyanebben az időben és Veronában írt Catullus még egy harmadik, nagyobb terjedelmű és elegiakus formájú költeményt,¹ melynek tárgyát a

¹ Cat. c. 67.

veronai *chronique scandaleuse* szolgáltatta. A költő megáll egy veronai felszarvazott férj háza előtt s párbeszédet folytat az ajtóval, melynek folyamán az ajtó leleplezi úrnőjének feslett életmódját. Bár a gúnyos tartalom, a mely Archilochus iambusaira és utánzójának, Horatiusnak epodusaira emlékeztet, kívül esik az elegia szokott tárgykörén, mégsem maradt hatás nélkül az utódokra, mert Propertiusnak bizonyára Catullus e verse lebegett szemei előtt abban az elegiájában,¹ a hol egy hirhedt római nő házának ajtaja szólal meg s elpanaszolja, mennyi alkalmatlanságot szerez neki a tolakodó imádók serege.

De a római elegia további fejlődése nem a Catullus eddig tárgyalt költeményeihez fűződik, hanem az ő erotikus epigrammáiból indul ki, melyekben a maga szerelmi érzéseinek adott keresetlen és őszinte kifejezést. Az epigramma szintén ebben az időben kezdett nagyobb tért elfoglalni a római költészetben, ugyancsak az alexandrin iskola hatása alatt, mert éppen az alexandriai görög írók voltak azok, a kik e műfajt minden alfajával együtt mesteri módon kifejlesztették. Különösen virágzott náluk a szerelmes tartalmú epigramma, mely majd egy erotikus gondolat csattanós kifejezésére, majd egy erotikus helyzet rövid vázolására szolgált s a mint az első fejezetben már említettük, ez a forma és nem az elegia volt az, a melyet az alexandrinusok subjectiv szerelmi érzések nyilvánítására használtak. Asclepiades, Posidippus és Meleager voltak e nemben a legnagyobb mesterek és Callimachus, az alexandrin költészet fejedelme is foglalkozott e fajta epigrammák írásával. Különösen nagy

¹ Prop. I. 16.

hatással volt az utókorra az az anthologia,¹ a melyet az említett Meleager 80 körül Kr. e. állított össze e korszak epigrammatistáinak legsikerültebb műveiből s a melyben helyet kaptak az erotikus epigramma főbb képviselői is. E példák hatottak Catullusra, a ki nemcsak a gúnyos epigrammát művelte nagy kedvvel, hanem szerelmes verseinek egy részét is epigrammatikus formába öltöztette. Ilyen például az a négy-soros versecskéje,² melyben a női szó megbízhatatlanságát akarja jellemezni:

Mondja lánykám, kivülem senki se kell néki,
Nem, ha maga Juppiter feleségül kéri.
Mondja, de mit kedvesének sugdos a leányka,
Írd azt csak a forgó szélbe s rohanó viz-árba.

Ebben az a nevezetes, hogy a költő, bár egy, Lesbíanak tulajdonított nyilatkozatból indul ki, mégis úgy a gondolat mint a stilistikai forma tekintetében Callimachus egyik epigrammját³ utánozza, tehát itt is alexandrin mintakép nyomán jár. Egyéb epigrammái azonban már csakugyan a maga helyzetéből fakadnak,

¹ Czime: *Koszorú* (Στέφανος) volt.

² C. 70.

³ V. ö. Catull. c. 70:

Nulli se dicit mulier mea nubere malle
Quam mihi, non si se Juppiter ipse petat.
Dicit: sed mulier cupido quod dicit amanti,
In vento et rapida scribere oportet aqua,

és Callimach. Anth. Pal. V. 5:

Ὡμοσε Καλλίγνωτος Ἰωνίδι μήποτ' ἐκείνης
Ἐξείν μήτε φίλον κρέσσονα, μήτε φίλην.
Ὡμοσεν ἄλλὰ λέγουσιν ἀληθέα, τοὺς ἐν ἔρωτι
Ὅρκους μὴ δύνειν οὔατ' ἐς ἀθανάτων.

mint pl.,¹ a mikor azt hallja, hogy Lesbiája, a ki valamiért megneheztelt reá, a férje előtt rosszat mond róla:

Férje előtt engem szid Lesbia egyre
 És ennek a jámbor roppantul örül.
 Óh hülye öszvér! ha hallgatna feledve,
 Józan volna, ám hogy szid szünetlenül,
 Nemcsak rám gondol, de — a mi földolog —
 Dühös, azaz most is lángol és lobog.

Szívéből jön az a kínos felsóhajtás² is, a mikor már belátja, hogy Lesbia méltatlan az ő szerelmére, de szenvedélyétől megszabadulni még sem bír:

Szívemet, Lesbiám, oda sodortad már,
 S bolond hűsége úgy tönkre juttatá,
 Hogy többé nem becsül, a legjobbá válj bár,
 S nem tud nem szeretni, sülyedj bárhová.

De vannak distichonokban írt versei közt olyanok is, a melyeken meglátszik, hogy szűk lett neki az epigramma kerete s a melyek már két műfaj, az epigramma és az elegia közt ingadoznak.³ Van végre egy oly költeménye is, a mely úgy terjedelménél, mint tartalmánál fogva határozottan elegiának minősíthető: a Lesbia-dalok utolsója, a költőnek egyik legszebb s kétségtelenül legmeghatóbb dala.⁴ A költő nyugodt lelkiismerettel tekint vissza szerelmének egész történetére, mert a hűséget mindig megőrizte; Lesbia volt a hűtlen csupán, a ki mély sebet ejtett szívéen,

¹ Catull. c. 83.

² C. 75.

³ Ilyenek a 72., 99. és 101. számú költemény.

⁴ C. 76.

de ő férfi akar lenni s le akarja rázni a megalázó rabság bilincseit:

A jóra, mit tevénk, ha édes emlékeznünk
S a hűség öntudatja boldogítja keblünk,
Hitünk hogy nem szegők meg, semmi frigykötéssel
Embert rá nem szedénk az istenek nevével:
Akkor, Catullus, még sok öröm is fakad tán
Meddő szerelmedből az élet alkonyatján.
Hisz a mi jót tehet vagy mondhat másnak ember,
Te mindazt megcselekvéd nemcsak szóval: tettel.
És mindazt háládatlan szívre vesztegetted . . .
Mért hát tovább kinozni, mért gyötörni lelked?
Mért nem tókélled el, hogy visszatérj magadba
S ne szenvedj minden áron, istennel daczolva?
Nehéz elvetni rögtön ily hosszú szerelmet?
Nehéz, igaz, de meg kell multhatatlan tenned!
Nincsen menekvés, míg e harcöt nem vivád ki,
Lehet vagy nem, ki kell a sikra nyomba szállni.

Majd arra kéri az isteneket, segítsenek rajta és szabadítsák meg kinzó szenvedélyétől:

Ha irgalom forrása, istenek, ti vagytok,
S halandónak segélyt a sir szélén is adtok,
Lássátok szenvedésim, és ha tisztán éltem,
Ne hagyjatok pusztulni gyilkos szenvedélyben,
A mely befészkelődött mélyen csontjaimba,
Keblemnek minden üdvét tövestül kiirtva.
Nem azt kívánom immár, hogy viszont szeressen
S becsületes legyen, nem, a mi lehetetlen:
Magamnak kérek, ime, gyógyulást e kórból . . .
Adjátok ezt a hűnek, istenek, jutalmul!

Ebben a költeményben, a mely minden mythologiai vonatkozástól ment, egészen lyrikus tartalmával Tibullusra emlékeztet, láthatjuk a későbbi római elegia őseit s Catullusról azt mondhatjuk, hogy a tisztán subjectiv természetű szerelmes elegiát, a mely az

alexandrinusoknál még ismeretlen volt, alig észrevehető átmenetekben az erotikus epigrammából fejlesztette ki, de kora halála megakadályozta abban, hogy az első lépésnél többet tegyen.

A másik költő, a ki nagy hatást tett a későbbi római elegiakusokra, Catullus testi-lelki jó barátja, *Caius Licinius Calvus* volt, a ki Kr. e. 82-ben született és 47-ben korai halállal múlt ki. Már igen fiatalon nagy hirt szerzett mint ügyvéd és szónok s ő volt a vezére annak az új szónoki iskolának, a mely attikainak nevezte magát s Demosthenes és Aeschines helyett Lysiaszt fogadta el mintaképül. Merészen támadták ez iskola tagjai a római ékesszólás fejedelmét, Cicerót, a kinek stilusát túlságosan áradozónak s felczipázottnak találták, és az egyszerűséget s a velős rövidséget tartották a szónoki stilus legfőbb jelességeinek. Ezt az ideált igyekezett Calvus az ő beszédeiben megvalósítani s hogy ez irányban nem közönséges sikert ért el, mutatják a régi műbirálók kedvező nyilatkozatai. Mint költő teljes lélekkel csatlakozott az alexandrin iskolához s Catullus-szal egészen egy nyomon haladt. Írt szerelmi dalokat, egy epithalamiumot, csipős epigrammákat, a melyekben a többi közt Caesart és Pompeiust is maró gúnynyal támadta meg, egy kis épost *Io* czímmel, valószínűleg Callimachus nyomán,¹ és a mi bennünket itt első sorban érdekel, elegiákat is.

Leghíresebb műve éppen az a gyászelegia volt, melyet korán elhunyt kedvese, Quintilia² emlékeztére írt. Ránk csak jelentéktelen töredékek maradtak

¹ Callimachus írt egy Ἰοῦς ἄφ' ἑξέως cz. elbeszélő költeményt; v. ö. *Schneider*: Callimachea. II. p. 33.

² Quintiliáról lásd a második fejezethez írt első függelék.

ugyan belőle, de más régi írók nyilatkozatai alapján elég világos fogalmat alkothatunk magunknak az egésről. Úgy látszik, nem is egyes költemény volt ez, hanem több elegiából álló cyclus: a költő az elhalt kedvest siratta el bennök, de nem elégedett meg pusztán fájdalmának kifejezésével, hanem visszapillantást vetett a szerelmi viszony történetére s merész öszinteséggel beszélt el közös erotikus élményeiket.¹ Eljárása tehát egészen más volt, mint az Antimachusé és alexandrin követőié, a kik a maguk subjectív érzéseit csak kiinduló pontul használták erotikus mythosok elbeszélésére, mert az ő elegiái elejétől végig lyrikus természetűek voltak. Nagy feltűnést keltettek mindjárt megjelenésükkor s ez alkalommal

¹ Catullus c. 96. vss. 3—4. így nyilatkozik Calvusnak szóban forgó elegiájáról:

Quo desiderio veteres renovamus amores
Atque olim missas flemus amicitias,

a miből világosan kitűnik, hogy Calvus ebben felújította régi szerelmi élményeinek emlékét. Ugyanerre mutatnak Propertius (II. 34. 89—90.) szavai:

Haec etiam docti confessa est pagina Calvi,
Cum caneret miserae funera Quintiliae,

a hol a *haec confessa est* kifejezés szerelmi élmények költői feldolgozására vonatkozik, a mint az összefüggés bizonyítja, mert itt Propertius éppen a maga eljárását akarja más költők példájával igazolni. Végre Ovidius nyilatkozatából (Trist. II. 431—432.):

Par fuit exigui similisque licentia Calvi,
Detexit variis qui sua furta modis,

azt is megtanuljuk, hogy Calvus szerelmes versei merész öszinteségükkel tűntek ki.

Catullus a következő szép epigrammában adott kifejezést annak a meghatottságnak, a mely barátja verseinek olvasásakor elfogta:

Óh. Calvusom, ha némi jól eső nyugalmat
Szívünk keserve még a néma sírnak adhat,
Vesztett szerelme hogyha szívünknek feltámad
És elhunyt kedvesünkért sir bennünk a bánat:
Kora hunytán oly bűt Quintiliád nem érez,
A mily örömmel látja, szíved mily hűsége.¹

Itt a két utolsó sorban Calvus egy helyére czéloz, a hol a költő azt a reményét fejezte ki, hogy Quintilia még hamvában is örülni fog ez elegiáknak, mint a síron túl is tartó hű szerelem bizonyosságainak.² Hogy pedig később is mily nagyra becsülték Calvus e költeményeit, azt a leghitelesebb tanú, Propertius nyilatkozata mutatja, a ki a Quintilia-elegiákat a Catullus Lesbia-dalaival helyezi egy sorba.³

Különben a Propertius szavaiból az is kitűnik, hogy Catullusban és Calvusban a későbbi szerelmi költészet úttörőit tisztelte, mert második könyve epilogusában Varrón kívül⁴ ezt a két poetát említi, mint olyanokat, a kik a római irodalomban Gallust és őt magát megelőzték szerelmük költői megörökítésével:

Ezt zengé a dévaj Catallusnak lantja
S így lett Helenánál híresb Lesbia.
A tudós Calvusnak könyve is ezt vallja,
Quintilia vesztén ki gyászdalt sira,

¹ C. 96.

² V. ö. Calvus töredékét Charisiusnál (p. 78.):

Forsitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis.

³ Prop. II. 34. 87—90.

⁴ Varróról l. a második fejezethez irt második függelék.

S Gallus, a ki a szép Lycorist imádta,
 Lethe vize sem volt sebeire ír.
 Cynthia! te is élsz költődnek dalába,
 Ha közējök iktat engem is a hír.¹

Ovidius pedig a Tibullus halálára irt gyönyörű elegiában, a hol azt a reményét fejezi ki, hogy a korán elhunyt költő lelke az elysiumi mezőkre fog jutni, az üdvözültek közül, a kik az újonnan érkezőt az alvilágban fogadni fogják, Catullust, Calvust és Gallust nevezi meg, mint a Tibullus elődeit:

De ha több leszünk, mint pusztá név meg árnyék,
 Tibullusra szintén Elysium vár még.
 Menj tudós Catullus Calvusszal elejbe,
 Ifjú halántékon borostyán ölelje.
 Te is itt vagy, Gallus, ki véredet ontád,
 Árulónak hogyha csak rágalmaz a vád.²

¹ Prop. II. 34. 87—94:

Haec quoque lascivi cantarunt scripta Catulli,
 Lesbia quis ipsa notior est Helena.
 Haec etiam docti confessa est pagina Calvi,
 Cum caneret miserae funera Quintiliae.
 Et modo formosa quam multa Lycoride Gallus
 Mortuus inferna vulnera lavit aqua!
 Cynthia quin etiam versu laudata Properti,
 Hos inter si me ponere Fama volet.

² Ov. Amor. III. 9. 59—64:

Si tamen e nobis aliquid nisi nomen et umbra
 Restat, in Elysia valle Tibullus erit.
 Obvius huic venias hedera iuvenalia cinctus
 Tempora cum Calvo, docte Catulle, tuo.
 Tu quoque, si falsum est temerati crimen amici,
 Sanguinis atque animae prodige, Galle, tuae.

Az utolsó sorokban Ovidius a Gallus öngyilkosságára czéloz s azt akarja mondani, hogy e költő csak abban az esetben juthatott az Elysiumba, ha az a vád, mely szerint legjobb

A régiek tanúságai tehát megerősítenek bennünket abban a nézetünkben, hogy Catullusban és Calvusban lássuk a római elegiaköltők közvetlen elődeit. Mind a ketten alexandriai mintaképek utánzásából indultak ugyan ki, de az elegiának mégis új irányt adtak, a mennyiben az epikus elem helyett a lyrikust tették benne uralkodóvá s példát adtak subjectiv szerelmi érzéseknek és élményeknek elegiakus formában való feldolgozására: Catullus azzal, hogy az erotikus epigrammát elegiává bővítette ki, Calvus pedig, hogy a gyászelegia keretébe a maga szerelmének történetét foglalta bele. Most már csak az volt hátra, hogy valaki a subjectiv természetű szerelmes elegiát úgy az erotikus epigrammától, mint a gyászelegiától végleg elválassza s önálló műfajjá fejleszsze ki. Ezt a lépést Gallus tette meg, a kinek életéről s irodalmi munkásságáról a következő fejezetben fogunk bővebben szólni.

barátját és jótevőjét, Augustust, elárulta volna, hamis. Bővebben szólnunk erről a következő fejezetben, a hol Gallus életét vázoljuk.

HARMADIK FEJEZET.

CORNELIUS GALLUS.

Caius Cornelius Gallus Kr. e. 70-ben, mások szerint 69-ben született. Születéshelye a Caesartól alapított katonai gyarmatváros, *Forum Julii*, a mai Fréjus, a mely a rómaiak idejében fontos hadikikötő volt a Középtenger partján Galliában. Ő a legelső római költők egyike, a kiknek bölcsője az Alpeseken túl ringott. Családja nagyon szerény viszonyok között élt, ő azonban előkelő összeköttetései segítségével gyorsan emelkedett; sokat köszönt főleg annak a körülménynek, hogy a fiatal Octavianusszal együtt tanult. Hamar megnyerte Asinius Pollio, a nagy befolyású államférfiú barátságát s a philippii csata után a 41. évben már fontos bizalmi állást töltött be, a mennyiben a győztes triumvirek megbízásából ő hajtotta be a hadisarczot a felső-italiai városokon, utóbb pedig tagja volt annak a hármas bizottságnak, a mely ugyanezen a vidéken telkeket osztott ki a triumvirek kiszolgált katonái között. Később jelentékeny részt vett Octavianusnak Antonius ellen vívott harczaiban, az actiumi csata után ő lett az Antoniustól elpártolt legiók vezére és visszaverte Antoniusnak a paraetoniumi öböl elfoglalása céljából megkísértett támadását. Részben neki volt köszönhető Cleopatra királyné

elfogása is. Midőn a királyné halála után Egyiptom a rómaiak közvetlen uralma alá került, Augustus őt tette meg a tartomány helytartójának, a mi a legnagyobb bizalom jele volt, mert a termékeny Egyiptomot tekintették ebben az időben a birodalom élesztárának s fontos érdek fűződött ahhoz, hogy a gabona-szállítás onnan Italiába fennakadást ne szenvedjen. Itt azonban az alacsony sorsból felkapaszkodott embernek fejébe szállottak saját sikerei; bor mellett igen kicsinylő nyilatkozatokat tett Augustusról, kezdte magát úgy viselni, mint valami régi egyiptomi faraó: a maga szobraiát állíttatta fel a tartomány különböző helyein, saját tetteinek emlékét vésette a pyramisok köveibe. Ezért csakhamar kegyvesztetté lőn. Miután Augustus kipurancsolta Egyiptomból, neki estek régi irigyei és ellenségei: zsarolással vádolták a tanács előtt, a mely a bukott államférfiút számkivetésre és vagyonának elkobzására ítélte, úgy hogy kénytelen volt saját kezével vetni véget életének 27-ben, mások szerint 26-ban Kr. e.

Már fiatalkorában nagy hírt szerzett magának mint költő s nem túlozzuk érdemét, ha őt az aranykori irodalom egyik úttörőjének tekintjük. Egészen az alexandriai irány szolgálatában állott s költői működése tulajdonkép nem egyéb, mint közvetlen folytatása a Valerius Cato iskolájának. Bár művei mind elvesztek, hiteles forrásból megállapíthatjuk, hogy munkássága kettős irányú volt: egyrészt lefordította *Euphorionnak*, a könyvünk első fejezetéből már ismert tudós költőnek, több elbeszélő költeményét, másrészt ő volt az, a ki az elegiát a római költészetben végleg meghonosította s a kit már a régiek úgy tekintettek, mint e műfaj legrégebbi classikusát, a Tibullus és

Propertius méltó elődét és mesterét. Mind a két fajta költeményeiről fogalmat ad nekünk barátjának és költőtársának, Vergiliusnak, hatodik és tizedik idyllje, melyeket a Gallus tiszteletére írt.

Vergiliust ugyanis, a kinek Mantua határában földbirtoka volt, az a szerencsétlenség érte, hogy 41-ben, a mikor a triumvirek földeket osztottak ki a kiszolgált katonák között, az ő telkeit is elkobozták erre a célra. Szerencséjére segített rajta két nagy befolyású barátja: Alfenus Varus, Gallia Transpadana¹ kormányzója és Cornelius Gallus, a földosztás egyik vezetője. Ezek ajánlották őt Octavianus és Maecenas kegyeibe, a kik azután védelmök alá vették s gondoskodtak dús kárpótlásáról, úgy hogy ez időtől fogva zavartalanul és minden anyagi gondtól menten áldozhatott Múzsájának. Nemsokára ezután, valószínűleg 40-ben, írta *hatodik idylljét* oly célból, hogy egyszerre fejezze ki háláját mind a két jó barátja, Alfenus Varus és Cornelius Gallus iránt. Tette pedig ezt oly módon, hogy a bevezetésben az egész költeményt Varusnak ajánlotta és magát az idyllt oly mythosokból állította össze, a melyeket Gallus dolgozott fel elbeszélő költeményeiben. Az idyll tehát tulajdonkép nem egyéb, mint Gallus epikus műveinek költői kivonata, melynek segítségével legalább némi fogalmat alkothatunk magunknak ez irányú munkásságáról. Azért nem lesz fölösleges e helyt az idyll tartalmával részletesen megismerkednünk.

Vergilius már régebben megigérte Varusnak, hogy az ő dicsőségét külön költeményben fogja megénekelni. Úgy látszik, kezdetben arra gondolt, hogy époszt

¹ Felső-Itáliának a Pótól északra eső része.

ir Varus hadi tetteiről. Ezzel a tervével azonban felhagyott s a *hatodik idyll bevezetésében* azzal igazolja magát Varus előtt, hogy, midőn csatákat és hősokeket akart énekelni, Apollo meghúzta a fülét és arra intette, hogy, mint a pásztorok költője, ne vállalkozzék erejét meghaladó feladatra és csak maradjon meg az idyll mellett. Pártfogóját tehát azzal vigasztalja, hogy úgy is akadnak elegen, a kik az ő nagy tetteit kívánják megénekelni; elégedjék meg egyelőre azzal, hogy a pásztordalok költője szerény pásztordalt zeng az ő tiszteletére. (1—12. vs.)

Következik maga az idyll. Chromis és Mnasylos pásztorok egy barlangban rábukkannak az öreg Silenusra, Bacchus tanítójára és kísérlőjére, a ki még nem aludta ki egészen a tegnapi mómort és kábultan fekszik ott. Mivel az öreg, a ki jeles énekes is volt, már többször megígérte nekik, hogy eléneklí előttük valamelyik dalát, de ígértét sohasem teljesítette, most itt az alkalom, hogy szaván fogják. A koszorúból, a mely a vén dőzsölő fejéről leesett, köteléket fonnak s összekötözik a még mindig alvónak tagjait, ezzel akarván kényszeríteni ígértének beváltására. Odajön Aegle, a szép najád is, a ki csupa pajkoságból erdei szederrel veresre festi a megkötözöttnek arcját. Silenus végre felébred, elneveti magát a jól kieszt cselen és készségesen dalolni kezd. Éneke oly gyönyörű, hogy a Faunusok és a vadállatok tánczolniak reá, sőt még a vén tölgyek is rhythmikusán mozgatják lombjaikat. (13—30. vs.)

Lássuk most már a Silenus dalát. Az öreg először a világ keletkezését beszéli el, és pedig, mintha az Epicurus philosophiai iskolájában tanult volna, az atomokból magyarázza ki az elemek, a föld, víz, tűz

és levegő létrejöttét. Ez a részlet természetesen egy cseppet sem illik az egész költemény mythikus tartalmához, de Vergilius saját philosophiai hitvallását akarta itt megörökíteni s egyszersmind felidézni a felejthetetlen mester, az epicureus bölcs, Siro emlékét, a kit Varus a költővel együtt hallgatott s a tanításairól való kegyeletes megemlékezést bizonyára jó néven vette. (31—40. vs.)

Ezután Silenus a Deucalion és Pyrrha meséjét énekeli el az emberi nem keletkezéséről, leírja Saturnus uralkodásának idejét, az emberiség boldog aranykorát; szól Prometheusról, a ki a tüzet elorozta az égből s az ember használatára engedte át, a miért Juppiter őt büntetésből a Caucasus szikláihoz lánczolta. A kosmogoniáról tehát az emberiség őskorára tér át, a békés boldogság és ártatlanság idejére, a melynek éppen a Prometheus bűne vetett véget (41—42. vs.)

Az aranykor után a herosok kora következett s most ebből a korból való mondákat beszél el Silenus. Az argonauták útját, a heroikus idők eme legnevezetesebb vállalatát, nem mondja el egészen, hanem a mondának csak egy episdját érinti, a szép Hylasnak, Hercules kedvenczének a sorsát, a kibe annyira belé-szerettek a nymphák, hogy elrabolták a hősök köréből és a kétségbeesett Hercules hiába kereste őt mindenfelé. Szól azután Pasiphaë, krétai királyné örült szerelméről egy szép fehér bika iránt, végül Helios leányairól, a kik szerencsétlen testvérök, Phaëthon, halála miatt érzett fájdalmukban égerfákká változtak át. (43—63. vs.)

Most egyszerre Cornelius Gallusnak a magasztalására tér át Silenus. Elbeszéli, hogy Gallust, a ki a Permessus partjain bolyongott, a Múzsák egyike a

Helikon hegyére vezette, a hol a Múzsák egész kara tisztelettel fogadta őt és Linus, a mesés őskor híres énekese, a Múzsák nevében oda ajándékozta Gallusnak azt a pásztorsípot, a mely előbb Hesiodusé, a régi görög költőé volt és felszólította őt, hogy e pásztorsíp kíséretével énekelje meg Apollo gryniumi szent berkének eredetét. (64—73. vs.)

Silenus végül Scyllának, Nisus leányának, tengeri szörnyeteggé, Tereusnak és Philomelának madarakká való átváltozását meséli el. Miután pedig elénekelte mindazt, a mit egykor Phoebus dalolt el az Eurotas partján, beállott az este s a pásztorok elváltak Silenustól, hogy nyájaikat az ólakba hajtsák. (74—86. vs.)

Ha az idyllt helyesen akarjuk magyarázni s az összefüggést a legkülönbözőbb mythosoknak e lazán egybefűzött sorozatában megállapítani, első teendőnk az, hogy szétválasszuk mindazt, a mi benne a Vergilius saját leleménye, attól, a mi nem egyéb, mint Gallus Euphorion nyomán írt mythikus tartalmú elbeszélő költeményeinek kivonata. Volt Euphorion művei közt egy, a mely *Hesiodus* czimet viselt. Bár ez elveszett, maga a czim azt mutatja, hogy az egész alig lehetett egyéb, mint Hesiodus költészetének ismertetése, vagyis azoknak a mythosoknak a foglalata, a melyeket ő szedett versekbe époszaiban. Mivel Hesiodus Theogoniájában s egyéb époszaiban úgyszólván az egész görög mythológiát összefoglalta, kezdve a világ keletkezésén, a Chaoson, folytatva az istenvilágon és végezve a herosokon, Vergilius hatodik eclogájának az a része, a mely a világ keletkezésétől fogva egészen a herosokig mintegy szemelvényekben adja a görög mythológiát (31—63. vs.), valószínűleg nem egyéb, mint ennek a *Hesiodus* című, Euphoriontól származó

és Gallustól bizonyára latinra fordított költeménynek a kivonata, természetesen azzal a változtatással, hogy Vergilius a Hesiodus chaosa helyébe, philosophiai hajlandóságainak engedve, Epicurus atomjait állította a világ keletkezésének leírásánál. Ha ezt a magyarázatot elfogadjuk, világos lesz annak az episodnak az értelme is (64—73. vs.), a hol Linus Gallusnak adja át a Hesiodus pásztorsipját. A költő ezzel azt akarta jelezni, hogy Gallus, a ki ugyanazokat a mythosokat foglalta versekbe, a melyeket Hesiodus, a régi poeta méltó utódjának bizonyult.

Hogy Linus Gallust az Apollo gryniumi berkének megéneklésére buzdítja (72—73. vs.), annak az értelme világossá lesz Serviusnak, Vergilius régi magyarázójának jegyzetéből,¹ mely szerint Euphorion a gryniumi berekhez fűződő munkákat is megénekelte s Gallus ezt a költeményt lefordította.

Legnehezebb megérteni az ecloga befejező részének (74—86. vs.) a megelőzőkkel való összefüggését. Ezt a problémát, a melyet az eddigi magyarázók megoldatlanul hagytak, mi próbáltuk meg egy régebbi értekezésünkben a megoldáshoz közelebb vinni. Annyit mindenesetre föl kell tennünk, hogy az itt elbeszélt mythosok is épp úgy, mint az előbbie, Gallus költeményeiből vannak merítve. Feltűnő azonban az a körülmény, hogy Vergilius szerint azokat a meséket, a melyek ebben a részletben érintve vannak, vagyis a Scylla és a Tereus mondáját egykor az Eurotas partján

¹ Serv. ad Verg. Ecl. VI. 72: „Hoc autem Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem Latinum.

Apollo isten énekelte el.¹ Ebben találjuk mi az egész rejtély kulcsát. *Alexander Aetolus*, a könyvünk első fejezetéből már ismeretes görög költő, volt az, a ki *Apollo* című elegiai distichonokban írt elbeszélő költeményében, melyből csak egy töredék maradt reánk, összefoglalta a bűnös szerelem mondai példáit, és pedig olyformán, hogy e mondákat nem a maga nevében adta elő, hanem az egész elbeszélést jóslat alakjában *Apollo* isten szájába adta. Az egyezés itt az ecloga kérdéses részletével szembeszökő. Vergiliusnál sem a költő mondja el az említett meséket, hanem *Apollo* isten és azok a mondák, a melyekre czéloz, a *Scylla*- és a *Tereus*-monda éppen abba a körbe tartoznak, a melyet *Alexander Aetolus* dolgozott fel, mert mind a kettő a bűnös szerelemnek jellemző példája. Vagy képzelhető-e bűnösebb szerelem, mint akár a *Scylláé*, a ki atyját, *Nisust*, *Megara* királyát, a várost ostromló ellenséges sereg vezérének, *Minos*nak, a ki iránt szerelemre gyulladt, elárulta, akár a *Tereusé*, a *Progne* férjeé, a ki sógornőjén, *Philomelán* erőszakot tett, és hogy a dolog titokban maradjon, a szerencsétlen leány nyelvét kivágta? Azért azt a gyanítást merjük kockáztatni, hogy *Gallus* talán lefordította *Euphorion* költeményein kívül *Alexander Aetolus* Apollóját is, a mit ha elfogadunk, az ecloga befejező részét úgy foghatjuk fel, mint ennek az Apollónak szemelvényes kivonatát. Gyanításunkat nagyban megerősíti az a körülmény, hogy *Parthenius*, görög elegiaíró, a ki jó barátságban élt a mi *Gallusunkkal*

¹ Ecl. VI. vs. 82—86 :

Omnia, quae Phoebus quondam meditante beatus
Audiit Eurotas iussitque ediscere laurus.

s valósággal mestere volt neki, mint kezdő költőnek, a mennyiben összeállította számára prózában *Szerelmes történetek* cím alatt a szerencsétlen szerelem mythikus példáit éppen abból a célból, hogy Gallus azokat költőileg dolgozza fel, ebben a munkában egyenesen felhívja a Gallus figyelmét Alexander Aetolus Apollójára és mutatóványkép közöl belőle egy részletet.¹ Gallusnak tehát a szóban forgó költeményt okvetetlenül ismernie kellett, és pedig úgy, mint utánpótlásra méltó példát. Könnyen kaphatott tehát kedvet arra, hogy a római irodalomba egészben vagy részben átültesse.²

Ezek után már világos fogalmat alkothatunk magunknak az egész ecloga szerkezetéről és céljáról. A Varushoz intézett bevezetés, valamint az idyll kerete, a két pásztornak Silenusszal való találkozása, Vergilius leleménye s ő tőle származik a világ keletkezésének Epicurus tanításai szerint való előadása is. (1—40. vs.) Innen kezdve nem tesz egyebet, mint hogy szemelvényesen ismerteti Gallus három költeményének a tartalmát és pedig először a *Hesiodus* címűt (41—63. vs.), a melyhez hozzáfűzi Gallusnak költői felavatását a Helikon hegyén (64—71. vs.), azután a *gryniumi berekről* szólót (72—73. vs.), végre az *Apollót* (74—87. vs.), a melyet Gallus már nem Euphorióból, hanem Alexander Aetolusból fordított.

E fordítások vagy átdolgozások Gallus költői fejlődésének

¹ V. ö. Parthenius: Ἑρωτικά παθήματα, c. 14. (L. Meineke: *Analecta Alexandrina*, 318. l.)

² E feltevésemet először *Ad sextam Vergilii eclogam* című értekezésemben fejtettem ki, mely az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1901. évi folyamának 689. és köv. ll. jelent meg. V. ö. ezenkívül a harmadik fejezethez írt első függelék.

désének első időszakára esnek.¹ Láttuk, hogy teljesen alexandrin hatás alatt állott: Euphorionban az alexandrin epikának, Alexander Aetolusban pedig az epikus természetű szerelmi elegiának egy-egy jellemző képviselőjét ültette át a római irodalomba. Mivel Euphorion jó részben, Alexander Aetolus pedig az Apollóban kizárólag erotikus mythosokat dolgozott fel, Gallusnak bő alkalma volt arra, hogy tele szivja magát az alexandrin erotika motivumaival, a melyek bizonyára erősen hatottak rá akkor is, a mikor fordítóból eredeti költővé lett s azt foglalta versbe, a mit maga érzett és maga élt át. De voltak római mintaképei is, mert Catullus és Calvus ekkor már fényes példákat adtak subjectiv szerelmi érzések és élmények költői megörökítésére. Az ő vállalkon emelkedett fel s így lett a római elegia tulajdonképeni megalapítója Gallus, de ő már nemcsak úgy mellékesen foglalkozott az erotikus epigramma mellett az elegiával, mint Catullus, se nem ragaszkodott a gyászelegia keretéhez, mint Calvus, hanem négy könyvet írt csupa subjectiv természetű erotikus elegiából s e gyűjteményt egészen annak a szerelmi viszonynak szentelte, a melyet az akkori Róma leghíresebb hetaerájával, Lycorisszal folytatott.²

Ez a Lycoris név csak álnév, melyet a költők szokása szerint ő adott kedvesének; a leányt, mint Volumnius Eutrapelus, római lovag, felszabadítottját

¹ A mi Gallus költeményeinek időrendjét illeti, v. ö. a harmadik fejezethez írt második függelék.

² Serv. ad Verg. Ecl. X. vs. 1: „Euphorionem transtulit (Gallus) in sermonem Latinum et amorum suorum de Cytheride scripsit libros quattuor.“

előbbi ura nevééről Volumniának hívták,¹ mint színésznő (*mima*) pedig a szép görög Cytheris nevet vette föl. Volt ugyanis a római drámának egy sajátos faja, az úgynevezett *mimus*, a mely körülbelül megfelelt a mai bohózatnak s a melyet durván realistikus tartalmának megfelelőleg egészen realistikus módon, álarcz nélkül játszottak, a minek természetes következménye volt, hogy a női szerepeket a dráma többi fajtától eltérőleg nők játszották. Ilyen színésznő volt Cytheris, a ki Rómában nagy kedveltségnek örvendett s csak úgy, mint egy mai operette-primadonna, a legelőkelőbb férfiak hódolatával dicsekedhetett. Cicero, mint leveleiből kitűnik, 46-ban az említett Volumnius házában találkozott vele egy ebéd alkalmával.² Már előbb viszonya volt Marcus Brutusszal, Caesar későbbi gyilkosával,³ a ki, úgy látszik, akkor szakított vele, mikor 51-ben Appius Claudius Caecus leányát vette nőül. Így került Marcus Antoniushoz, a későbbi triumvirhez, a ki, mint Cicero gúnyosan beszéli el, itáliai hivatalos útjai alkalmával nyitott gyaloghintóban vitte magával, mintha a felesége volna, s a városi hatóságok a hírhedt színésznőt hivatalból üdvözölték, nem mint Cytherist, hanem mint Volumniát.⁴ De vége lett a pünkösdi királyságnak, mikor Antonius 46-ban Fulviát vette el feleségül. Ezután pártolt Gallushoz, a ki lángoló szerelmi dalokban ünnepelte, de hozzá sem

¹ A rómaiaknál a felszabadult rabszolga előbbi ura nemzetségnevét (*nomen*) vette föl.

² Cic. Ep. ad fam. IX. 26: „Infra Eutrapelum Cytheris accubuit.“

³ Ps. Aurel. de vir. illustr.: „(Brutus) Cytheridem mimam cum Antonio et Gallo amavit.“

⁴ Cic. Phil. II, 24, 58; Epist. ad Att. X. 10, 5.

maradt hű, hanem, mint Vergilius tizedik eclogájából kitűnik, megszökött valami katonatiszttel és a táborba is követte legújabb szeretőjét az Alpeseken keresztül a Rajnáig,¹ a mi alkalmat adott Gallusnak újabb, de most már kesergő szerelemről szóló elegiák írására. Láthatjuk ebből, hogy Gallus szerelmi versei nem lehettek tisztán a képzelet szüleményei, hanem erősen realis háttérük volt: a római hetaera-élet, s éppen ez a realis háttér adta meg a követők műveinek is a római helyi színezetet, mert Gallus példájára úgyszólván az egész Tibullus-Propertius-Ovidius-féle elegia ebben a hetaera-világban mozog. A háttér azonossága e szerint már megmagyarázza nekünk ama számos, minden elegiakussal közös, erotikus *motivum* jelentékeny részét is, a melyek az e fajta műveknek, még ha egyéni élményeken alapulnak is, bizonyos *conventionalis* jelleget kölcsönöznek.

Bár Gallus műveiből közvetlenül mindössze egy pentameter maradt reánk,² van módunk rá, hogy fogalmat alkossunk magunknak költői dolgozásmódjáról. Tanulmányaiban segítségére, a mint már említettük, *Parthenius* görög költő volt,³ az alexandrin poesis kiváló ismerője és a görög elegia utolsó, számba-

¹ Verg. Ecl. X. 22—23:

Galle, quid insanis? — inquit — tua cura, Lycoris,
Perque nives alium perque horrida tela secuta est;

és 47—48. ugyancsak Lycorisről:

Alpinas, a, dura nives et frigora Rheni
Me sine sola vides.

² L. Vib. Sequ. p. 5, 21. Burs. (Bährens: *Fragm. poet. Rom.* p. 336.)

³ 73-ban Kr. e. mint hadifogoly került Rómába.

vehető képviselője. Ez a tudós férfiú egyenesen a Gallus használatára írta *Szerelmes történetek* című reánk maradt munkáját, mely nem egyéb, mint számos kevésbbé ismeretes, tehát még el nem csépett, erotikus mythosnak jobbára alexandrin írókból meritett és kivonatolt gyűjteménye. A bevezetésben¹ Parthenius világosan meg is mondja, hogy a gyűjtésben csak az a czél vezérelte, hogy Gallus ezeket a meséket úgy elbeszélő, mint elegiakus költeményeiben értékesíthesse. Ebből világosan kitűnik, hogy Gallus szerelmes verseiben nagy tért kellett elfoglalnia a mythologikus elemnek, noha ő nála, a ki elegiáiban a saját érzéseit és élményeit énekelte meg, az erotikus elbeszélés már nem lehetett öncél, mint az alexandrinusoknál, hanem csak rövidebb vagy hosszabb kitérés, mely mint hasonlat vagy példa valamely adott erotikus helyzet vagy érzés megvilágítására szolgál. Ebben a tekintetben is buzgón követték az utódok s innen a mythologiai kitérés túlságosan is nagy szerepe, a mint alább látni fogjuk, Propertiusnál.

De mindez nem volna elég arra, hogy megismerjük a Gallus valódi értékét, ha ránk nem maradt volna az ő költői működésének egy gyönyörű emléke, Vergiliusnak már említett *tizedik eclogája*. Ez az ecloga tökéletes párja a hatodiknak, mert ott is, itt is Gallust mint költőt dicsőíti Vergilius azzal a különbséggel, hogy, míg a hatodikban azoknak a fordításoknak

¹ Ἑρωτικά παθήματα, praef.: Μάλιστα σοὶ δοκῶν ἀρμόττειν, Κορνήλιε Γάλλε, τὴν ἄθροισιν τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, ἀναλεξάμενος ὥς ὅτι μάλιστα ἐν βραχυτάτοις ἀπέσταλκα· τὰ γὰρ παρὰ τισι τῶν ποιητῶν κείμενα, τούτων μὴ αὐτοτέλως λελεγμένων, κατανοήσεις ἐκ τῶνδε τὰ πλεῖστα, αὐτῷ τε σοὶ παρέσται εἰς ἔπη καὶ ἐλεγείας ἀνάγειν τὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἀρμόδια.

szólt a magasztalás, melyekben Gallus az alexandriai tudós görög költők mythikus tartalmú műveit ültette át latin nyelvre, itt az ő szerelmi elegiáinak dicsőítése a cél. Úgy lépteti fel benne a Lycoristól elhagyott Gallust, mint Arkádiában bolyongó szerelme és egy hosszú szerelmi dalt ad ajkára. Ez az idyll keretébe foglalt költemény (35—69. vs.), bár tisztán hexameterekben van írva, tartalmánál és hangjánál fogva valóságos szerelmi, és pedig lyrikus jellegű elegia, a már megállapodott formájú római elegiának legrégibb példája, mely, mint a régi magyarázók jegyzeteiből világosan kitűnik, nem egyéb, mint Gallus egész elegiaköltészetének művészi kivonata, visszhangja. Itt a helye tehát, hogy az idylllel részletesen megismerkedjünk.

Vergilius a tizedik eclogát 39-ben írta, mikor már végkép fel akart hagyni az idyllköltéssel. A bevezetésben arra kéri a pásztortal Múzsáját, hogy csak még ezt az utolsó munkát engedje meg neki. Gallus kívánságára kell egy rövid költeményt írnia, de olyat, a melyet Lycoris, a Gallus hűtlen szeretője is olvasson. Már pedig Gallustól, a költőtől, ki tagadhatna meg költeményt? Ez az ének a Gallus szerencsétlen szerelméről fog szólni. A költő különben úgy tünteti föl magát, mint pásztort, a ki, miközben dalát elzengi, a közelben legelésző kecskékre is ügyel. (1—8. vs.)

Midőn Gallust szerencsétlen szerelme gyötörte, még a cserjék, a fák, sőt a sziklák is siratták őt. Köréje gyűltek a juhok és a pásztorok, hogy részvétüket kifejezzék. Végre eljöttek a pásztorok istenségei, Apollo, Silvanus és Pan is, a kik közül Apollo arra intette, hogy ne törődjék Lycorisszal, a ki most a zord éjszakon, durva katonák táborában mással éli

világát, Pan pedig figyelmeztette, hogy Amor istent könnyekkel meglágyítani nem lehet. Most Gallus veszi át a szót. Nagy vigasztalására szolgál, úgymond, bánatában, hogy egykor még az arkádiai pásztorok is az ő szerelméről fognak énekelni. (9—34. vs.)

Idáig az idyll kerete, a Vergilius saját leleménye. Következik a Gallus dala, a melyet prózai fordításban mutatunk be. Gallus a pásztorokhoz fordulva így szól:

„Bár én is közületek való volnék, a ti nyájatok öre, vagy az erő szőlő vinczellére! Akár Phyllisért, akár Amyntasért, akár bárki másért bolondulnék — mit bánnám én akkor, hogy barna az Amyntas arcza? hiszen van fekete viola és fekete hyacinthus is — velem nyugodnék kedvesem a fűzek közt vagy a felfutó szőlőlomb árnyékában; koszorút kötne nékem Phyllis, dalolna Amyntas. Itt a hús források, itt a puha rétek, Lycoris! itt a berek, itt szeretnék véled együtt késő vénségemig élni.“¹

Ez a bukolikus hangú bevezetés, a szerelmes vágyódása az egyszerű falusi élet után, a menekülés a romlott kultúra elől primitivebb, de egészségesebb viszonyok közé, már tisztán megüti azt az alaphangot, mely utóbb Tibullus költészetén végig vonul, s fel-

¹ Ecl. X. vss. 35—43:

Atque utinam ex vobis unus vestrique fuisset
Aut custos gregis aut maturae vinitor uvae!
Certe sive mihi Phyllis sive esset Amyntas
Seu quicumque furor — quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigrae violae sunt et vaccinia nigra —
Mecum inter salices, lenta sub vite iaceret;
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
Hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.

veti azt a gondolatot, mely a Delia kedves megéneklő-jénél száz változatban tér vissza, hogy a költő az ő kedvesével a természet ölén szeretne élni zavartalan boldogságban, míg el nem jő a késő vénség s a halál.¹ De lássuk a folytatást:

„Téged ² most örült szerelmed tart fogva a kegyetlen Mars fegyverei között, repülő dárdákkal s a támadó ellenséggel szemben; te most oly távol a hazától — bár ne kellene hinnem! — az Alpesek havát s a Rajna zord vidékét, oh kegyetlen! nélkülüm egymagad látod. Oh, bár ne ártana néked a hideg, bár ne sebezne meg az érdes jég gyenge lábacskaidat.“³

A czélzás világos: Lycoris esztelen szerelemre lobbant valami katona iránt s a helyett, hogy a költővel élne idyllikus boldogságban, a legzordabb tájakat keresi fel s kiteszi magát a háború veszedelmeinek. Feltűnő itt az egyezés Propertiuszal. Mikor ugyanis Gallus Lycorist hűtlensége daczára megsajnálja, hogy galliai útjában az Alpesek havát s az észak hidegét kell elszenvednie, ezt oly szavakkal fejezi ki, melyek élénken emlékeztetnek Propertiusnak hasonló helyzetben, a szerencsésebb vetélytárssal Illyriába indulni készülő Cynthiához írt verseire, a mit csak úgy magya-

¹ Összehasonlításra önként kínálkozik Tibull. I. 1, 1—60; 2, 71—74; 5, 21—37; II. 3, 69—76.

² Ezt az eddigiektől eltérő fordítást a harmadik fejezethez írt harmadik függelékben igazolom.

³ Ecl. X. vs. 44—49:

Nunc insanus amor duri *te* Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes;
Tu procul a patria — nec sit mihi credere — tantum!
Alpinas, a, dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. A, te ne frigora laedant!
A, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.

rázhatunk, ha felteszszük, hogy Propertius Gallust utánozta.¹

A következőkben azt olvassuk, hogy Gallus a szerelem fájdalmai elől az erdőkbe menekül:

„Megyek és dalaimat, melyeket egykor a chalcisi mester² nyomán írtam, szicíliai pásztorsíp kíséretével fogom elénekelni. Az erdőkben, a vadak barlangjai közt bizonyára könnyebben tűrhetem szenvedéseimet és bevésem ott szerelmemet a fiatal fák kérgébe: megnőnek azok, velők nől szerelmem is. Majd a Mae-nalus³ ormait járom be a nymphák társaságában vagy a hatalmas vadkanokat űzöm. Semmiféle hideg sem tarthat vissza attól, hogy kutyáimmal körülvégyem a Parthenius⁴ erdeit. Látom már magamat a sziklák között, a hangos berkekben járni; mily öröm lesz parthus íjból löni ki a krétai nyilakat.⁵ Mind hiába! Nem ez az én örültségem orvossága és Amor isten nem szokott az emberek baján megkönnyörülni.“⁶

¹ V. ö. Prop. I. 8, 1—2:

Tune igitur demens, nec te mea cura moratur?
An tibi sim gelida vilior Illyria?

és 7—8:

Tu pedibus teneris positas fuleire pruinas,
Tu potes insolitas, Cynthia, ferre nives?

² A chalcisi Euphorion.

³ Arkádiai hegy, mert az idyll színhelye Arkádia.

⁴ Ugyancsak arkádiai hegy.

⁵ A parthusok és a krétaiak híres íjászok voltak.

⁶ Ecl. X. 50—61:

Ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu
Carmina pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelaea ferarum
Malle pati tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illae, crescetis amores.

Ez a részlet, mikor Gallus a szerelem kínjai elől a vadonba fut s majd az éneklésben, majd a vadászatban keres feledést, mikor a kedves nevét a fák kergébe vési, Propertius egyik leghíresebb költeményének, az első könyv tizennyolczadik elegiájának a magvát foglalja magában és világos mintaképe mindazoknak a helyeknek, a hol a Cynthia megéneklője a környező természetet teszi szerelmi bánata tanujává. De lássuk a befejezést:

„Már sem a hamadryadok,¹ sem az ének nem tetszenek nékem; immár búcsút veszek az erdőktől is. Nem lágyíthatnák meg ez istent az én szenvedéseim még akkor sem, ha télvíz idején, a legnagyobb hidegben a Hebrus vizét² innám és Thracia³ haván járnék, sem pedig, ha nyár közepén, mikor kiszáradva hal el a magas szilfán a kéreg, az aethiopok⁴ juhait őrizném. Mindent legyőz Ámor; mi is hódoljunk meg Ámor előtt.“⁵

Itt Ámor ellenállhatatlan hatalmának festése és

Interea mixtis lustrabo Maenala nymphis
Aut acres venabor apros. Non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula. Tamquam haec sit nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat!

¹ Erdei nymphák.

² Thraciai folyó.

³ A rómaiak Thráciát nagyon hideg tartománynak hitték.

⁴ Közép-Afrika népei.

⁵ Ecl. X. 62 – 69:

Iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.

az a gondolat, hogy semmiféle távolság nem elég arra, hogy a költővel a kedvest feledtesse, megint oly részletek, a melyek számtalanszor ismétlődnek Propertiusnál, a kire különben az egész panasz érzelmes hangja is nagyon emlékeztet. A befejező hyperbolát pedig, hogy a szerelmet se az észak fagyja lehűteni, se a forró égöv hősege elnyomni nem tudja, megjeljük Horatiusnak Lalagéről szóló híres versében.¹ Nyilvánvaló, hogy Gallus taposta ki azt az ösvényt, a melyen a későbbi szerelmi költészet a rómaiaknál haladt s hogy Vergilius a Gallus verseinek nevezetesebb motívumait nagy művészettel foglalta össze mintegy költői kivonatban.

Midőn tehát azt látjuk, hogy Gallus teremtette meg a római elegia állandó realis hátterét, a mely a római hetaera-világban gyökerezik, hogy ő vitte bele alexandrin tanulmányai alapján a mythologiai elemet, hogy ő nála már fölcsendült az az alaphang, mely Tibul-

Non illum nostri possunt mutare labores,
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Aethiopum versemus oves sub sidere Cancri.
Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.

¹ V. ö. Hor. Carm. I. 22, 17—24:

Pone me, pigris ubi nulla campis
Arbor aestiva recreatur aura,
Quod latus mundi nebulae malusque
Juppiter urget;

Pone sub curru nimium propinqui
Solis, in terra domibus negata:
Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem.

luson és Propertiuson végig vonul, megvoltak azok a főbb erotikus motívumok, melyek utódainál szinte conventionalisokká váltak, mindebből egész bátran következtethetjük, hogy a római elegia, mint az alexandriaitól különböző műfaj, Gallusnál már teljesen készen állott. Így nem is szabad többé, mint eddig, azt hinnünk, hogy Gallus, Tibullus és Propertius egyformán függenek a görög mesterektől, hanem nézetünket oda kell módosítanunk, hogy csak Gallus függ, a mennyiben függ, közvetlenül az alexandrinusoktól, míg Tibullus és Propertius, mint egy már kialakult műfaj továbbművelői, közvetlenül Gallustól függenek.

Befejezésül még, kiindulva abból a nézetünkből, hogy Gallus, Tibullus és Propertius költői működése teljesen egy nyomon, és pedig a Gallus taposta nyomon halad, megpróbáljuk röviden jellemezni a római elegiát a görög irodalomhoz való viszonyában, főleg ama párhuzamos helyek alapján, a melyeket az elegiakusok magyarázatos kiadásában egybegyűjtve találunk. Azt talán mondanom sem kell, mert eddig még tudtommal senki sem vonta kétségbe, hogy a római elegia a classikus görög költészettel semmiféle érintkezésben nincs: keletkezésétől fogva mindvégig tiszta alexandrin szellem hatotta át, a szerelemnek az a gyöngéd, sentimentalis és szinte romantikus felfogása, mely annyira elüt az antik classikusok egyszerűbb és természetesebb érzelmvilágától. Innen van, hogy művelői az alexandrin kor két legnevezetesebb szerelmi költőjére, Philetasra és Callimachusra hivatkoznak, mint mestereikre. De e mellett bizonyos az is, hogy a római elegia nem közvetlen folytatása az alexandrin költészet egyik műfajának sem, hanem az egész alexandrin erotika együttes hatását mutatja. Két műfaj

volt rá befolyással első sorban: az erotikus epigramma és az erotikus elegia. Az *epigramma* ugyanis mintaképül szolgált subjectiv erotikus érzések és élmények költői kifejezésére s innen magyarázható meg az, hogy a mi az elegiakusoknál állandóan visszatérő erotikus gondolatokat és helyzetképeket illeti, a legtöbb és a legfrappansabb párhuzamos helyet a görög epigrammaköltészet nagy gyűjteményében, az Anthologiában, találjuk; az *elegia* pedig, az alexandrinusoknál az erotikus elbeszélés legkedveltebb formája, egyrészt a mythologiai elemet hagyta rá örökségképen a római poetákra, a kiknek subjectiv érzéseik és élményeik előadása közben is folyton szemök előtt lebegtek a szerelmes hősöknek és hősnőknek az alexandrin költészetben tipikussá vált alakjai, a kikre vagy hasonlatokban vagy egész kis elbeszélésekké kerekedő példákban egyre hivatkoznak; másrészt, mivel tarkítva volt lyrai részletekkel s az elbeszélésben szereplő személyeknek szájába adott helyzetdalokkal, bizonyára erősen befolyásolta a római elegia tisztán lyrai részleteit is. De lehetetlen fel nem ismernünk ezenkívül még két műfaj hatását, nevezetesen az *idyllét*, a honnan a római elegia a falusi élet után való vágyakozást, a menekülést a természet ölébe, szóval az egész idyllikus gondolatkészletet merítette; továbbá az *új-komédiát*,¹ mely, mint a hetaera-élet drámai rajza, a római elegia egészen hasonló háttérének kiszínezéséhez nem egy ecsetvonással járult.

Az újítás pedig, a Gallus érdeme, a görög minta-

¹ Az új-komédia, ellentétben az Aristophanes-féle ó-komédiával, mely a közélet satirája volt, a magánéletből vette tárgyait s állandó alakja volt a hetaera.

képekkel szemben az volt, hogy az elegiában a maga subjectiv érzéseit és való élményeit tárgyalta s így a római elegia, bár epikus elemekkel erősen tarkított, reflexiókkal nagyban bővített, de lényegében mégis lyrai műfajjá vált, azzá a műfajjá, a melyet mai nap az elegia fogalmának meghatározásánál szem előtt tartunk.

Fejtegetéseink legfőbb tanulsága az, hogy ezentúl módosítanunk kell azt a képet, a melyet magunknak idáig alkottunk a római aranykori költészet fejlődéséről, mert immár nem habozhatunk többé Gallust, ha nem is formabeli tökéletesség, de irodalomtörténeti jelentőség dolgában mint egyenlő rangút Vergilius és Horatius mellé állítani. A formabeli tökéletesség hiányára azért utalok, mert oly műbíró, mint Quintilianus, nevezi Gallust Tibullusszal és Propertiuszal szemben nehézkesebbnek,¹ a mi arra mutat, hogy ez a jeles költő még nem birta teljesen a classikus formát, a min nem is csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy fellépésével megelőzte Vergiliust és Horatiust, az aranykori költői nyelv és verselés megalapítóit: hiszen 39-ben, mikor Vergilius a tizedik eclogát írta, Gallus már úgy is, mint epikus, úgy is, mint elegiakus, befejezte költői működését, az Aeneis írója és Horatius pedig még csak pályájuk elején állottak. De az említett hiány nem csökkentheti szemünkben az ő irodalomtörténeti jelentőségét, mert lényegileg ugyanoly rendű munkát végzett a római költészet fejlesztésében, mint a másik kettő, noha politikai és had-

¹ V. ö. Inst. Or. X. 1, 91—93: „Elegia quoque Graecos provocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt, qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior, sicut *durior* Gallus.“

vezéri működése idő előtt megszakította írói munkásságát. Nemcsak a barátság és a hála érzése sugalta azokat a magasztalásokat, a melyeket Vergilius reá pazarolt, hanem a valódi nagy érdem elismerése.

Most már tehát egészen világosan megkülönböztethetjük egymástól az aranykori költők három nemzedékét. Az első nemzedéket a három nyomtaposó és műfajalapító képviseli: Vergilius, Horatius és Gallus. Működésük közös vonása az, hogy római szellemben módosították a költészetnek a görögöktől átvett műfajait s e módosított műfajoknak végleges formát adtak, úgy hogy az utódok, a kik ugyanabban a nemben dolgoztak, nem támaszkodtak többé közvetlenül a görög mesterekre, hanem az aranykori római példák után indultak s így a latin irodalom felszabadult a görögtől való szolgai függés járma alól.¹ Így alapította meg és hagyta az utódokra követendő mintául Vergilius az allegorikus idyllt, a tanító költeményt s a nemzeties műepost; Horatius a satirát, az epistolát és az aeol formájú lyrikát; Gallus, a mint éppen látuk, a subjectiv természetű, lyrikus elegiát. A második nemzedékhez Tibullus és Propertius tartoznak, a kik, ha formai tekintetben felülmúlták is mesterüket, mégis csak epigonok Gallusszal szemben, mint egy, már kialakult műfaj továbbművelői. A harmadik nemzedéknek tipikus képviselője Ovidius, a kire a megelőző két nemzedék együttesen hatott, mert az elbeszélésben Vergilius, az elegiában Tibullus és Propertius tanítványa.

¹ Bővebben szoltam erről *Vergilius élete és művei* (Budapest, Akadémia, 1902) című könyvem második (31. és köv. ll.) és huszonegyedik (457. és köv. ll.) fejezetében, a hol a római költészet fejlődéséről vallott nézeteim olvashatók.

NEGYEDIK FEJEZET.

TIBULLUS IFJÚSÁGA.

Tibullusnak az ó-korból semmiféle hiteles élet-rajza nem maradt reánk. Szó sem lehet tehát arról, hogy az ő személyes viszonyairól egészen világos és részletes képet alkothassunk magunknak. Be kell érniünk azzal a pár sovány adattal, melyet a műveinek régi kézírataihoz mellékeltek néhány sornyi jegyzetből,¹ saját elejtett nyilatkozataiból és barátjának, Horatiusnak hozzá intézett két költeményéből² állítunk úgy a hogy össze.

Még teljes nevét sem ismerjük. Tudjuk, hogy nemzetségeve (*nomen*) Albius és mellékneve (*cognomen*) Tibullus volt, de előnevét (*praenomen*) a mely megfelelt a mai keresztnévnek, már sehol sem említik forrásaink. Születési évének pontos meghatározását is hiába keressük a régieknél. Halála idejéről azonban már jobban vagyunk értesülve. Reánk maradt ugyanis kortársának, Domitius Marsus költőnek az ő halálára irt epigrammája, a melyből megtudunk annyit, hogy Tibullus nemsokára Vergilius halála után még mint

¹ Ez az úgynevezett *Vita Tibulli*.

² Hor. Carm. I. 33. és Ep. I. 4.

fiatal ember hunyt el.¹ Mivel Vergiliusról bizonyosan tudjuk, hogy Kr. e. 19-ben szeptember 21-én fejezte be életét, a Domitius nyilatkozata alapján bátran tehetjük Tibullus elhunytát ugyanez év utolsó negyedére. Ha már most ez adatokból, legalább hozzávetőleg, születése idejét is meg akarjuk állapítani, figyelembe vehetjük azt, hogy az I. könyv 3. elegiája, melyet nem sok idővel az actiumi csata után, valószínűleg 30-ban Kr. e. irt, midőn a keleti hadjáratra induló Messallát akarta útjában elkísérni, költői tehetségét már teljes, classikus pompában ragyogtatja; ebből pedig némi joggal következtethetjük, hogy az említett költemény írásakor lehetett legalább huszonnégy esztendő. E szerint 54 körül született volna és harminczöt éves korában halt volna meg, tehát oly korban, a mikor még akár a római, akár a mostani fogalmak szerint el lehetett róla mondani, hogy fiatalon végezte életét.

Születése helye ismeretlen. Költeményeiből kitűnik, hogy volt ősi jószága² és hogy gyermekéveit az ősi házban töltötte el.³ Mikor Horatius hozzá intézett

¹ A kérdéses epigramma, mely a Tibullus-kéziratokban maradt reánk, így hangzik :

Te quoque *Vergilio comitem* non aequa, Tibulle,
Mors iuvenem campos misit ad Elysios,
Ne foret, aut elegis molles qui fleret amores
Aut caneret forti regia bella pede.

² II. 4, 53—54. mondja kedveséről, Nemesisről :

Quin etiam *sedes iubeat* si vendere *avitas*,
Ite sub imperium sub titulumque, lares.

³ I. 10, 15—18 :

Sed patrii servate lares : aluistis et idem,
Cursarem vestros cum tener ante pedes.

levelét írta, Pedum, egy Tibur és Praeneste közt fekvő régi latin város környékén tartózkodott.¹ Meglehet, hogy éppen itt volt családi birtoka s itt állott az ősi ház, a hová, saját nyilatkozata szerint, mindig vissza-kiváncozott.²

Családja a lovagrendhez³ tartozott s így költőnk már születésénél fogva megkeglehetősen előkelő helyet foglalt el a római társadalomban. Szép vagyonnal is rendelkezhetett, mert Horatius világosan megmondja róla, hogy az istenek minden jóval megáldották s a többi közt gazdagságot is adtak neki.⁴ Ha ő magát saját költeményeiben szegénynek nevezi,⁵ ez nem áll ellentétben a Horatius nyilatkozatával, mert, a mikor szegénységét emlegeti, egyszersem szembe állítja magát a hadjáratokban meggazdagodott római arisztokratákkal és hadvezérekkel,⁶ a kiknek mérhetetlen

Neu pudeat prisco vos esse e stipite factos :
Sic veteris sedes incoluistis avi.

¹ Hor. Ep. I. 4, 2 :

Quid te nunc dicam facere in regione Pedana ?

² I. 3, 33—34 :

At mihi contingat patrios celebrare penates
Reddereque antiquo menstrua tura lari.

³ A mint a kéziratokban olvasható *vita Tibulli* bizonyítja.

⁴ Hor. Ep. I. 4, 6—7 :

Non tu corpus eras sine pectore : di tibi formam,
Di tibi divitias dederunt artemque fruendi.

⁵ I. 1, 5—6 :

Me mea paupertas vita traducat inertis,
Dum meus adsiduo luceat igne focus.

⁶ I. 1, 1—4 :

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli,

kincseihez képest szegénységnek tűnhetett fel az ő lovagi vagyona, a mely azonban még mindig gazdagság számba ment a Horatiuséhoz képest, a kinek a Maecenas adta Tibur melletti kis birtok volt mindene. Szegénynek vallotta magát továbbá a költő még azért is, mert ősei valamikor sokkal gazdagabbak voltak, mint ő maga. Némelyek erre vonatkozó elejtett szavaiból azt következtették, hogy vagyonának egy része ama jószágelkobzások alkalmával vesztetett el, mikor a triumvirek 41-ben Kr. e. a philippi-i csata után földbirtokokkal jutalmazták kiszolgált katonáikat s az ehhez szükséges telkeket tizennyolcz oly itáliai város határából szakították ki, a melyek az ellenpárttal tartottak. Három vele egykorú költőről, Vergiliusról, Horatiusról és Propertiusról tudjuk ugyan, hogy ez alkalommal károsodtak meg, de arra, véleményem szerint, semmi sem mutat, hogy Tibullust is hasonló sors érte volna, mert a költő az első könyv bevezető elegiájában úgy beszél családjá egykori gazdagságáról, mint régmúlt dologról, a mit bizonyára nem tenne, ha a családi vagyon megapadása már az ő gyermekkorában, mindössze tiz-tizenkét esztendővel az említett költemény írása előtt, történt volna.¹

Atyjáról sehol sem emlékezik meg dalaiban, ellenben szól anyjáról és nővéréről az első könyv har-

Quem labor adsiduus vicino terreat hoste,
Martia cui somnos classica pulsa fugent.

¹ V. ö. I. 1, 19—20:

Vos quoque, felicis *quondam*, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra, lares!

és u. o. 41—42:

Non ego divitias patrum fructusque requiro,
Quos tulit *antiquo* condita messis *avo*.

madik elegiájában, melyet akkor irt, midőn Corcyra-szigetén szeretteitől távol betegen feküdt s halálsejtelmek gyötörték. Nem szeretne, úgymond, meghalni, mert nincs itt se anyja, se nővére, hogy a máglyáról leszedhetnék összeégett csontjait és szétszórt hajjal elsirathatnák.¹ Ovidiusból, a ki gyönyörű költeményt irt Tibullus halálára, azt is megtudjuk, hogy ez a két nő túlélte a költőt és ott sirt a máglya előtt.² Abból tehát, hogy atyjáról se fönnebb érintett elegiájában, se másutt, a hol ősi házat és gyermekségét emlegeti, nem szól, némi valószínűséggel következtethetjük, hogy korán elvesztette, és hogy anyja nevelte föl: legalább az asszonyi nevelés nyomait ismerhetjük fel az ő rendkívül szelíd és gyöngéd kedélyében és kedves sentimentalismusában, melyről könyveinek minden lapja tanuskodik, továbbá a fegyvertől és vérontástól való irtózásában, az áldott béke magasztalásában, melylyel nála szintén lépten-nyomon találkozunk.

Bizonyára falun nőtt fel, mert a falusi élet kellemségei eltörölhetetlen benyomást tettek lelkére. Innen a földmivelő élethez való ragaszkodás, a gazdál-

¹ I. 3, 5—8:

Abstineas, Mors atra, precor: non hic mihi mater,
Quae legat in maestos ossa perusta sinus,
Non soror, Assyrios cineri quae reddat odores
Et fleat effusis ante sepulcra comis.

² Ov. Am. III. 9, 47—52:

Sed tamen hoc melius, quam si Phaeacia tellus
Ignotum vili supposuisset humo.
Hinc certe madidos fugientis pressit ocellos
Mater et in cineres ultima dona tulit:
Hinc soror in partem misera cum matre doloris
Venit inornatas dilaniata comas.

kodásnak a legapróbb részletekig menő ismerete és szerető gonddal való leírása, a vidéki egyszerű erkölcsök dicsérete, a vidám falusi ünnepek kedves rajzai, melyekkel tele vannak költeményei.

Biztosított anyagi viszonyok közt, küzdelem nélkül teltek el gyermeksege napjai. Nagyon gondos nevelésben kellett részesülnie; máskép nem léphetett volna fel oly korán a költészet terén s nem állana előttünk alakban és tartalomban egyaránt kész classikusként már huszonhárom-huszonnégy éves korában. Úgy látszik, kora ifjúságától fogva kizárólag az irodalomnak élt s meg se próbált politikai pályára lépni, a mi pedig úgyszólván minden jó családból való ifjúnak egyedüli vágya volt a rómaiaknál. Hiszen tudjuk, hogy nemcsak a lovagrendből származó Ovidius, hanem még Vergilius, az egyszerű földművelők gyermeke és Horatius, a volt rabszolga fia is megkezdtek a hivatalos vagy az ügyvédi vagy a katonai pályát s csak azután hagyták abba; Tibullus ellenben sehol sem említi és más forrás sem mondja róla, hogy valaha csak kísérletet is tett volna akár mint ügyvéd, akár mint tisztviselő a nyilvánosság elé lépni. Szónoknak se igen készülhetett s a retor-iskolákat csak nagyon csekély buzgalommal látogathatta; innen magyarázható, hogy annak az erős retorikai elemnek, melylyel pedig épp ama nagy szerep következményeképen, a melyet a retor-iskola játszott a római fiatalság nevelésében, az egész latin költészet tele van, az ő verseiben nyoma sem mutatkozik, a mit különben dicséretére hozunk fel.

A költészethez való ragaszkodáson kívül azonban lehetett egyéb oka is annak, hogy a nyilvános szerepléshez nem volt semmi kedve. Én legalább nagyon

valószínűnek tartom, hogy Tibullus republikánus érzésű ember volt, a ki, mint oly sok más római, nem tudott belenyugodni a köztársasági szabadság elvesztésébe s nem érezte magát jól az Octavianus új rendszere alatt. Csak ebből tudom megérteni azt a feltűnő körülményt, hogy Tibullus valamennyi Augustus korabeli költő között az egyetlen, a ki nemcsak hogy nem magasztalja a fejedelmet verseiben, hanem a nevét sem említi, még csak távoli czélzást sem tesz reá. Pedig tudjuk, hogy Augustus égett a vágytól halhatatlanná lenni a költészet révén, hogy sokszor, úgyszólván, kicsikarta a poetáktól a maga dicséretét s hogy bőkezűsége nem ismert határt azokkal szemben, a kik az ő nagyságát megénekelni készek voltak. De azt mondhatná valaki, Tibullusnak, mint a gyöngéd szerelmek s egyszerű örömök dalosának nem is lehetett alkalma arra, hogy Augustus érdemeit magasztalja. Erre bátran azt felelhetjük, hogy előttünk fekszenek a Horatius, Propertius és Ovidius munkái, a kik még a szerelem és a bor megéneklése közben is sorát tudják keríteni annak, hogy, ha mindjárt a legtávolabbi vonatkozás kapcsán s a legerőszakoltabb átmenettel is, rátérjenek a nagy Caesar istenítésére. Tibullus nemcsak ezt nem teszi, hanem még ott is hallgat a fejedelemtől, a hol önként kínálkoznék a róla való megemlékezés. Költeményt ír a Messalla tiszteletére,¹ melyben pártfogójának hadi tetteit sorolja fel, leírja részletesen mindazokat a keleti tartományokat, a hol az a jeles hadvezér megfordult, de egy szóval sem említi, hogy ezt a keleti hadjáratot Augustus vezette, hogy ő volt az, a ki Antoniust és Cleopatrát legyőzve

¹ I. 7.

az Eufratesig terjesztette ki birodalma határait s Rómát a barbár invasiótól megszabadítva, újra a világ urává tette. Melyik egykorú költő szalasztotta volna el ezt a jó alkalmat az Augustus dicsőítésére?

Hát arra a versére mit mondjunk, a melyben Messalinust, az imént említett Messalla fiát, üdvözlí,¹ midőn ezt a fiatal embert a Sibylla-féle könyvekre felügyelő tizenöt tagú papi testületbe (*quindecimviri*) fölvtették? Hosszasan beszéli el itt, hogy a cumaei Sibylla már Aeneasnak megjósolta Róma jövődő nagyságát, hogy a többi Sibyllák előre hirdették a majdan bekövetkező polgárháborúk borzalmait, hogy a szomorú időknek immár vége van s Apollo isten most már békét és boldogságot ád a római népnek. Tudjuk, hogy Augustus az Aeneas utódának tartotta magát, hogy legfőbb érdemének a polgárháborúk befejezését s a világbéke biztosítását tekintette s hogy éppen ő volt az, a ki a palatinusi Apollo-templom építésével magát és népét ez isten oltalma alá helyezte: és Tibullus mégis tud beszélni Aeneasról, a visszanyert békéről s Apollóról mint a római nép védőjéről a nélkül, hogy Augustust egy szóra méltatná. Ez már nem véletlen hallgatás: ez szándékos mellőzés, a melynek egyéb megfejtése nincs, mint, hogy Tibullus, a republikánus érzelmű ember, békés hajlandóságai daczára sem tudta megbocsátani Augustusnak, a békeszerzőnek, azt, hogy a békéért a szabadságot vette el cserében, s így nem volt lelke arra, hogy e férfiú nevét, ha egynémely érdemét elismerte is, lantjára vegye. Megmutatta ezzel a költő, hogy keblében minden gyöngéd érzése mellett is férfias szív dobogott,

melyet semmiféle udvari kegy vagy külső jutalom reménye nem tudott megvesztegetni.

Elegiáival korán magára vonta a műértők figyelmét, a mi nem is volt csoda ebben, az időben, midőn a finom ízlésű pártfogók minden valamit ígérő tehetséget felkarolni és ápolni igyekeztek. Asinius Pollio, a Vergilius felfedezője, Maecenas, a Horatius halhatatlan emlékü barátja és Messalla nemes versenyre keltek egymással az irodalom támogatásában s a jeles írók és költők egész seregét gyűjtötték maguk köré. Tibullust jó sorsa Messalla körébe vonta s így nem lesz felesleges e kiváló férfiról e helyt néhány szót szólnunk.

Marcus Valerius Messalla Corvinus,¹ az ősrégi családból származó római aristokrata, mint fiatalember Horatiusszal és a Cicero fiával együtt Athénban tanult Julius Caesar dictatorságának utolsó évében.² A dictator meggyilkolása után, úgy mint Horatius, ő is Brutushoz csatlakozott és részt vett a triumvirek ellen vívott harcokban. A philippii csata után kibékült a győztesekkel, sőt Antoniusszal barátságot is kötött, de később, midőn a triumvirek közt egyre nagyobb lett a meghasonlás, főkép miután Antonius egészen a Cleopatra hálójába került s a vezérszerepre méltatlannak mutatkozott, Messalla teljesen az Octavianus pártjára állott, a ki őt tárt karokkal fogadta s nagy hasznát vette a dalmaták és pannonok ellen (35—33. Kr. e.) viselt háborúban; 31-ben consul lett s mint ilyen vett részt az actiumi csatában. Csakhamar ezután Galliába indult, a hol a fellázadt aquitanusokat verte le; utóbb a keleti tartományokban, Ciliciában, Syriában,

¹ Élt 64. Kr. e. — 8. Kr. u.

² Azaz 44-ben Kr. e.

és Egyiptomban vezérkedett¹ s 27-ben mint Aquitania legyőzője diadalmenetet tartott Rómában, a mivel be is fejezte hadvezéri pályáját. Augustushoz való ragaszkodásának szép jelét adta akkor, midőn a tanácsban (2. Kr. e.) azt indítványozta, hogy a fejedelmet a birodalom körül szerzett érdemeinek elismeréseül a *haza atyja* (*pater patriae*) czimmal tüntessék ki. De meggyőződését még a császár kedvéért sem változtatta meg: így, midőn ez (26. Kr. e.) ráruházta a fővárosi kormányzó (*praefectus urbi*) új méltóságát, hatodnapra lemondott, mert hivatalos hatalmát nem találta összeegyeztethetőnek a polgári szabadságról alkotott fogalmával.

Politikai és katonai szereplése mellett az irodalom több terén is működött. Ifjú korában görög nyelven idyllikus költeményeket írt és görög szónoklatokat latin nyelvre fordított. Majd történeti munkákat adott ki, saját kora eseményeiből meritve az anyagot, tudós grammatikai és irodalomtörténeti értekezéseket szerzett, de hírnevét főleg mint Cicero iskolájához tartozó szónok állapította meg. Már kora ifjúságában megnyerte szónoki tehetségével a nagy mester tetzését s Augustus korában őt és Asinius Polliót tartották a római ékesszólás első mestereinek.

Ilyen ember természetesen nemcsak mint nagyúri luxust űzte az irodalom pártolását, hanem kiváló műízlésénél és sokoldalú tanultságánál fogva kedvező hatással is lehetett a fiatal tehetségek fejlesztésére. Irodalmi köre csakugyan méltó párja volt a Maecenásénak: ide tartozott Tibulluson, a kör vezércsillagán

¹ L. a negyedik fejezethez írt első függelékét.

kivül Lygdamus,¹ az elegiaíró, Sulpicia,² a Sapphóval rokonlelkű költőnő, Valgius Rufus,³ a ki a költészet több műfajában jeleskedett, utóbb, de már nem Tibullusszal egy időben, maga Ovidius⁴ is. Hogy a fiatal kezdők mennyire esedeztek kegyeiért s mennyire sóvárogtak az ő környezetébe jutni, mutatja két reánk maradt, Messallát dicsőítő költemény, éretlen ifjak meglehetősen izléstelen és otromba hizelgéssel telt munkái.⁵

Mikor és minő körülmények közt ismerkedett meg Tibullus e kiváló férfiúval, nem tudjuk, de annyi nagyon valószínűnek látszik, hogy a barátság kötelékei az aquitaniai⁶ hadjárat alatt, melyben a költő Messalla oldala mellett vett részt, fűződtek közöttük szorosabbra. Messalla ugyanis mindjárt az actiumi

¹ Bővebben szólunk róla a kilenczedik fejezetben.

² L. a hetedik fejezetet.

³ Hogy Valgius is a Messalla köréhez tartozott, mutatja a Tibullus-féle negyedik könyv élén álló *panegyricus in Messallam*, melynek szerzője Valgiusra hárítja azt a nagy feladatot, hogy a Messalla haditetteit megénekelje (IV. 1, 179—180.):

Est tibi, qui possit magnis se accingere rebus,
Valgius, aeterno propior non alter Homero.

⁴ Ovidius maga mondja önéletrajzában, hogy Tibullusszal, a nagy költő korai halála miatt, nem köthetett barátságot (Trist. IV. 10, 51—52):

. . . nec amara Tibullo

Tempus amicitiae fata dedere meae.

⁵ Az egyik, a mely elegiai distichonokban van irva, Vergilius ifjúkori költeményeinek gyűjteményében (*Catalepton IX.*) maradt reánk, a másik, a mely tisztán hexameterekből áll, a Tibullus negyedik könyvének első helyét foglalja el. Szerzőik nevei ismeretlenek; annyi bizonyos, hogy egyiknek sincs semmi köze se Vergiliushoz, se Tibullushoz.

⁶ Aquitaniának nevezték a rómaiak a mai Franciaországnak a Pyrenaeusoktól a Loire folyóig terjedő részét.

csata¹ után, tehát a 31. év őszén, Galliába sietett, hogy a római uralom ellen fellázadt aquitanusokat megfékezze, s ez alkalommal magával vitte a költőt is. Tibullus, a ki mint római lovag hosszú katonai szolgálatra volt kötelezve, csak örülhetett annak, hogy olyan hadvezér alatt szolgálhatott, a ki neki jó barátja és pártfogója volt, de ő, a békés hajlandóságú s a nyugalmat kedvelő ember, még így sem tudott a katonai dicsőségért lelkesedni. Az első könyv tizedik elegiájában, melyet akkor írt, midőn már indulófélben volt az aquitaniai háborúba, fájdalmasan hasonlítja össze a Saturnus hajdani szép idejét, a békés aranykort, a harczias jelennel. „Nem voltak még — úgymond — várak, nem voltak sánczok s a pásztor nyugodtan hajthatta fejét álmokra szétszórt juhai között. Bár éltem volna akkor, hogy ne kellene megismerkednem a vészes fegyverekkel s ne hallanám dobogó szívvel a trombitát! Most háborúba hurczolnak, s valamely ellenség talán már magánál is hordja azt a nyilat, a mely az én oldalamba fog fúródni. De védjetek meg, tűzhelyem ősi istenségei! Hiszen ti viseltetek gondot reám, midőn mint kis gyermek lábaitok előtt futkostam.”² Már ekkor hangoztatja a

¹ Kr. e. 31. szeptember 2.

² I. 10, 9—16:

Non arces, non vallus erat, somnumque petebat
 Securus sparsas dux gregis inter oves.
 Tum mihi vita foret dulcis nec tristia nossem
 Arma nec audissem corde micante tubam:
 Nunc ad bella trahor et iam quis forsitan hostis
 Haesura in nostro tela gerit latere.
 Sed patrii servate lares: aluistis et idem,
 Cursarem vestros cum tener ante pedes.

költő, hogy neki se gazdagság, se dicsőség nem kell: minden vágya az, hogy távol a világ zajától nyugalomban élhessen falusi jóságán késő vénségeig.

Szerencsére nagyon megkönnyítette hadi szolgálatát Messalla barátsága, a ki őt a maga fővezéri kíséretébe (*cohors praetoria*) osztotta be s már ezzel kiváltságos helyzetet biztosított neki a seregben.¹ A kíséretben ugyanis csupa jó családból való, intelligens ifjú szolgált, a kik, ha kedvük volt a katonai pályához, a vezér oldala mellett a katonáskodás elemeitől kezdve egészen a főtiszti teendőikig mindent megtanulhattak, a mire szükségük volt; a tehetségesebbeknek megengedték a vezérkar tanácskozásainak hallgatását is, hogy ily módon a stratégia magasabb művészetébe is beavatást nyerjenek. A kinek pedig nem voltak ilyen hajlamai, annak, ha kedveltje volt a vezérnek, csak formáság volt az egész szolgálat: inkább a társalkodó, mint a katona szerepe várt rá. Ilyen szerepe lehetett Messalla mellett a mi Tibullusunknak is, a kiről hiteles adat bizonyítja, hogy a vezér szűkebb környezetéhez tartozott.² Messalla mint költőt kedvelte őt meg s vette pártfogásába, azt is tudhatta, hogy a

¹ Hogy Tibullus a Messalla fővezéri kíséretéhez tartozott, saját szavai bizonyítják I. 3, 1—2:

Ibitis Aegaeas sine me, Messalla, per undas,

O utinam memores tuque *cohorsque* mei:

a hol a *cohors* csakis a *cohors praetoria*-t jelentheti.

² V. ö. a *Vita Tibulli* következő helyét: „Tibullus ... Corvinum Messallam ... dilexit, cuius et *contubernalis* Aquitanico bello militaribus donis donatus est.“ A vezér *contubernalis*-ainak ugyanis azokat az előkelő ifjakat nevezték, a kik magasabb katonai kiképzés czéljából a vezérhez csatlakoztak s állandóan közelében tartózkodtak.

katonáskodásra, semmi hivatást nem érez magában, s így bizonyára, a mennyire lehetett, megkimélte a nehezebb feladatoktól.

A hadjárat folyamán bejárta Tibullus a sereggel együtt a mai Franciaország (Gallia) jelentékeny részét. Maga mondja, hogy járt a Rhône (Rhodanus) és a Saône (Arar) vidékén, látta a Pyrenaeusokat s a nyugati oczeán partjait, volt a Garonne (Garunna) mellett és a carnutusok földén a Loire (Liger) tájékán is.¹ Bár, a mint fönnebb láttuk, egyáltalában nem tiltakozta a háborútól és a vérontástól való irtózását, mégis ha rákerült a sor, római lovaghoz méltóan állotta meg helyét a csata zajában: legalább erre mutat az a megbízható tudósítás,² hogy katonai kitüntetésekben részesült, és saját nyilatkozata a Messalla születésnapjára írt költeményében, a hol a különben oly szerény költő komoly önérzettel mondja magáról, hogy része volt barátja dicsőségében.³

Messalla a hadjáratot becsülettel fejezte be. Az Atax-folyó⁴ mellett Narbo⁵ város közelében döntő

¹ I. 7, 9—12:

Non sine me est tibi partus honos: Tarbella Pyrene
Testis et Oceani litora Santonici,
Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garunna,
Carnutis et flavi caerula lympa Liger.

² V. ö. a *Vita Tibulli* szavait: „militaribus donis donatus est“. Minthogy ilyen kitüntetésben csak úgy részesülhetett valaki, ha katonai érdemeket szerzett, azt kell hinnünk, hogy Tibullus szükség esetén maga is harczolt az aquitaniai háborúban s nem csupán kísérelője volt Messallának.

³ I. 7, 9:

Non sine me est tibi partus honos.

⁴ Mai neve Aude. V. ö. I. 7, 3—4:

Hunc fore, Aquitanas posset qui fundere gentes,
Quem tremere fortis milite victus Atax.

⁵ A mai Narbonne.

győzelmet vívott ki az aquitanusokon,¹ bejárta Gallia nagy részét, meghódoltatta a nyugtalankodó néptörzseket s érdemeket szerzett magának a legnagyobb kitüntetésre, melyet római hadvezér elérhetett, a Rómában tartandó diadalmenetre. Tibullus a háború végeztével visszatért a fővárosba s valószínűleg erre az időre esik Deliával, szerelmi elegiáinak későbbi hősnőjével való megismerkedése. Most, hogy szerelme is visszatartotta, természetesen még jobban kívánczozott a béke s a nyugalmas élet után, de a viharos idők még mindig nem engedték meg neki, hogy a magánéletbe visszavonuljon. Antonius és Cleopatra az actiumi vereség után Egyiptomba menekültek s Octavianusnak még egy évi munkájába került a keleti tartományok meghódoltatása. Mikor tehát arról értesült, hogy Messalla végzett az aquitaniai lázadással, a kitűnő hadvezért magához szolitotta, hogy a fölzavart Kelet lecsendesítésében segítségére legyen. Messalla 30-ban Kr. e. el is indult, hogy Octavianus támogatására siessen s Tibullust erre az útjára is el akarta vinni magával.

A szegény költőnek most még keservesebben esett Rómát elhagynia. Bár a Kelet gazdag tartományaiban viselendő háború az akkori viszonyok közt nemcsak a fővezért, hanem az egész környezetét is, kivált ha kissé tágabb lelkiismeretű emberek voltak, bő zsákmánynyal kecsegtette s Tibullusnak kilátása lehetett arra, hogy vagyonát rövid idő alatt megsokszorozza, ő nem erre, hanem csak a Deliától való elválás fájalmára gondolt. Szivrehatóan beszéli el, hogy milyen

¹ V. ö. II. 1, 33—34:

Gentis Aquitanae celebr Messalla triumphis
Et magna intonsis gloria victor avis.

aggodalomban volt miatta a jó leány, hogyan kért jóslatokat az istenektől s bár minden jel jóra vallott, egyre sirt és átkozta a háborút.¹ Ő ugyan igyekezett kedvesét megvigasztalni, de maga is vigasztalásra szorult, sőt még akkor is, a mikor már minden előkészületet megtett az elutazásra, szántszándékkal kereste az okokat, hogy egy-két nappal tovább maradjon Rómában.² Végre mégis elindult és hajóra szállott, de útközben súlyosan megbetegedvén, kénytelen volt Corcyra szigetén³ hátra maradni, míg Messalla és társai útnak indultak az Aegaei-tengeren⁴ Egyiptom felé. Ekkor írta, halálsejtelmekről gyötörve, egyik legszebb költeményét,⁵ melyben világos célzással a még alig végződött aquitaniai s a már megkezdett keleti hadjáratra, elátkozza a hosszas katonás-

¹ I. 3, 9—14:

Delia non usquam: quae me cum mitteret urbe,
Dicitur ante omnes consuluisse deos.
Illa sacras pueri sortes ter sustulit, illi
Rettulit e triviis omnia certa puer.
Cuncta dabant reditus: tamen est deterrita nunquam,
Quin fleret nostras despueretque vias.

² I. 3, 15—20:

Ipse ego solator, cum iam mandata dedissem,
Quaerebam tardas anxius usque moras:
Aut ego sum causatus aves, dant omina dira,
Saturnive sacram me tenuisse diem.

³ A mai Korfu. V. ö. I, 3, 3:

Me tenet ignotis aegrum *Phaeacia* terris.

⁴ I. 3, 1:

Ibitis Aegaeas sine me, Messalla, per undas.

⁵ I. 3.

kodást,¹ mert már nagyon megbánta, hogy szerelme ellenére útra kelt.² Arra az esetre, ha ily korán kellene meghalnia, megírja saját sirversét, melyben halála okául Messalla iránti hűségét hozza fel,³ de egyszersmind sejteti velünk, hogy, ha felgyógyul, első dolga lesz visszamenni Deliájához.⁴ Csak azt kéri az istenektől, hogy minél hamarább elkövetkezzék az a boldog nap.⁵

A költő szerencsésen felgyógyult és csakugyan nem folytatta útját Ázsia felé, hanem sietett vissza Delia karjai közé. Legközelebbi versében,⁶ a melyet már Rómában írt, igazolja a háborúból való kimaradását. Nincs neki már egyéb vágya, mint, hogy kevéssel megelégedve nyugalomban élhessen; irtózva gondol a hadviselés közben megtett fárasztó utakra,⁷ a szabad ég alatt való táborozás és a hajózás közben kiállott

¹ I. 3, 81—82:

Illic sit, quicumque meos violavit amores,
Optavit lentas et mihi militias.

² I. 3, 21—22:

Audeat invito ne quis discedere Amore,
Aut sciet egressum se prohibente deo.

³ I. 3, 55—56:

Hic iacet immitti consumptus morte Tibullus,
Messallam terra dum sequiturque mari.

⁴ I. 3, 89—90:

Tum veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
Sed videar caelo missus adesse tibi.

⁵ I. 3, 93—94:

Hoc precor, hunc illum nobis Aurora nitentem
Luciferum roseis candida portet equis.

⁶ I. 1.

⁷ I. 1, 25—26:

Hic modo iam possim contentus vivere parvo
Nec semper longae deditus esse viae.

szenvedéseire.¹ Világosan czéloz arra, hogy Kelet minden kincse nem ér annyit, hogy Delia egy könnyet ejtsen miattok.² Gyűjtsön gazdagságot az, a ki nem ijed vissza a háború veszedelmeitől s a harcra hívó trombita álmodat üző szavát szívesen hallja: neki elég a maga szegénysége, csak melegedhessék a házi tűzhely kedves lángjai mellett.³ „Te hozzád illő, Messalla! — így szólítja meg a távolban harczoló pártfogóját — szárazon és vizen háborút viselni, hogy palotád az ellenségtől elvett diadaljelekkel büszkélkedjék: engem fogva tartanak a gyönyörű leány bilincsei s ajtónállóként őrzöm a kegyetlen küszöböt. Nem törődöm én a dicsőséggel, édes Deliám; csak veled lehessenek: nem bánom én, ha tétlennek és henyének neveznek is.“⁴

¹ I. 1, 49—50:

. . . sit dives iure, furorem
Qui maris et tristes ferre potest pluvias.

² I. 1, 51—52:

O quantum est auri pereat potiusque smaragdi,
Quam fleat ob nostras ulla puella vias.

³ I. 1, 1—6:

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli,
Quem labor adsiduus vicino terreat hoste,
Martia cui somnos classica pulsa fugent:
Me mea paupertas vita traducat inerti,
Dum meus adsiduo luceat igne focus.

⁴ I. 1, 53—58:

Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent vinctum formosae vincla puellae
Et iaceo duras ianitor ante fores.
Non ego laudari curo, mea Delia: tecum
Dummodo sim, quaeso, segnis inersque vocer.

Így végződött Tibullus rövid katonai pályafutása.¹ Lemondott a gazdagságról és a dicsőségről, hogy csak szerelmének és a költészet szelid Múzsájának élhessen: szeretett és dalolt, így telt életének hátralevő része. Ezt tehát a következőkben, elegiáinak magyarázatával kapcsolatosan fogjuk ismertetni.

Minden félreértés kikerülése végett már itt megjegyezzük, hogy abban a négy könyvben, a mely Tibullus neve alatt maradt ránk, nem minden származik Tibullustól. Egészen az övé az első és a második könyv, ellenben az egész harmadik könyv Lygdamusé, egy álnevű költőé, a kinek külön fejezetet fogunk szentelni;² a negyedik könyvben Tibullusé a II—VI. és a XIII—XIV. költemény, a VII—XII. számúak azonban Sulpiciától, egy fiatal költőnőtől valók, a kiről szintén lesz alkalmunk³ bővebben szólni. Teljesen mellőzzük a negyedik könyv élén álló, Messalához intézett dicsőítő költeményt (*panegyricus in Messallam*), a melyről kétségtelenül kimutatták, hogy nem Tibullus, hanem valami ügyetlen kezdő írta, a ki izléstelen hízlegéssel igyekezett a bőkezű férfit meggyeibe jutni. Ez a férczmunka, úgy tartalmánál, mint tisztán hexameteres alakjánál fogva, különben is kívül esik az elegia, mint műfaj, keretén s így e könyvünkben nincs miért foglalkoznunk vele.

¹ L. a negyedik fejezethez írt második függelék.

² V. ö. a kilencedik fejezet.

³ L. a hetedik fejezet.

ÖTÖDIK FEJEZET.

TIBULLUS ELSŐ KÖNYVE.

Tibullus reánk maradt költeményei között a legkorábbiak az első könyv negyedik, nyolczadik és kilenczedik elegiája.¹ Formai tekintetben már ezek is tökéletes alkotások, de tartalmuk elárulja a kezdő író, a ki még nem tudta megtalálni a maga útját s egyelőre méltatlan tárgyakra pazarolja nagy tehetségét. Különösen a mai olvasót kinosan érinti s a költőileg igazán szép helyek élvezetében is megzavarja az, hogy mind a három versben a classikus ó-kor természetellenes bűne, a paederastia, van előtérbe állítva.

A *negyedik elegiában* a költő Priapust szólítja meg, a termékenység istenét, a kertek védőjét, a kinek groteszk alakú szobrai a régiak madárijesztő gyanánt szokták volt kertjeikben fölállítani, s mivel azt tartották róla, hogy nagy kedvelője a szép fiúknak, ilyen kérdést intéz hozzá:

Mondd, Priapus, hűvös lombod árnyékára,
Fejedet hópehely s napfény úgy ne járja —
Mikép ejted a szép gyermekeket törbe?
Hisz hajad s szakállad nincs sütvé göndörre!

¹ Hogy miért tartom ezeket Tibullus legrégibb költeményeinek, az ötödik fejezethez írt első függelékéből tűnik ki.

A hideg tél fagyát meztelenül állod,
Meztelen a tikkadt nyári forróságot.¹

Az isten készségesen felel a költőnek s elmondja az efajta szerelemnek rendszerbe foglalt művészetét. A türelem, a szolgálatkészség s az engedékenységek azok a tulajdonságok, a melyekkel a szépek kegyét meg lehet nyerni. Végül kifakad a kor romlottsága ellen, mely már a szerelmet is árúczikké tette:

Ápol a mai kor ezer álnokságot,
A gyöngye gyereknek már czélja ajándok.
Hej, ki portékává tevéd a szerelmet,
Átok köve nyomjon poraidra terhet!
Múzsát, fiúk, és a költőt szeressétek,
Aranynál becsesebb legyen a dal néktek.²

A költő most már úgy távozik el az istentől, mint a szerelem kész mestere. A római jogtudósok módjára nyitva akarja tartani ajtaját mindazok előtt, a kik tanácsot kérni kívánnak tőle a szerelem ügyes-bajos dolgaiban s előre látja azt az időt, a mikor őt, mint a szerelem törvényhozóját, úgy fogja kísérni útjain a római ifjúság, mint a hogy a nevezetes jogászokat szokta a tanítványok hódoló csapata hazulról a forumra, a törvényszéki tárgyalások helyére, s onnan haza kísérni. De hirtelen eszébe jut, hogy maga is egy szép fiúnak, Marathusnak, a rabja, kinek kegyét nem tudja megnyerni, s verset váratlan fordulattal így fejezi be:

Óh jaj! Marathusért hogy epeszt szerelmem,
Tudományban, cselben nincsen ír ez ellen.
Kimélj, fiú, csúfság nehogy rajtam essék
S kaczagást arasson a hiú bölcsesség.³

¹ I. 4, 1—6.

² I. 4, 57—62.

³ I. 4, 81—84.

Az egész költemény első pillanatra elárulja az alexandrin hatást. *Euphronius*ról, a Cherronesusban született és Alexandriában élt görög tragikus költőről tudjuk, hogy tragédiákon kívül Priapus-dalokat is írt, tréfás és dévaj verseket, a melyek mind a bujának képzelt istennel állottak valamiféle vonatkozásban s hangban és tartalomban megfeleltek ez isten jellemének. A poézis e nagyon is kétes becsű fajtája azután sok művelőre talált nemcsak a görögöknél, hanem a rómaiaknál is, úgy hogy az utóbbiaknak Priapusról írt epigrammáiból egész gyűjtemény maradt reánk, nagyobb részt a legaljasabb fajta obscenitások.¹ Ugyancsak Priapusról írt hosszabb költeményt Horatius, az első könyv nyolczadik satiráját, melyben tréfásan beszéli el, hogyan kergette el a Maecenas Esquilinus-hegyi kertjében felállított Priapus-szobor az éjente köréje gyülekező boszorkányokat. Valószínű, hogy Tibullusra a görög mintaképeken kívül Horatius említett műve is hatott, legalább annyiban, hogy a költemény nagyobb részét, a mint Horatius a satirában elejétől végig tette, magával Priapusszal mondatja el. Abban az egyben — s ez dicséretére legyen mondva — eltért Horatiustól és többi mintáitól is, hogy minden obscenitástól és vastagabb tréfától tartózkodott s mindvégig megtartotta az ironikus pathos nemesebb hangját. Eredeti leleménye s igaz római vonás a költeményben az, hogy a végén magát a tanácsot osztogató jogtudóssal hasonlítja össze s az övé az a hirtelen fordulat is, melylyel az egészet befejezi. De már mindaz, a mit Priapusszal elmond, a fiúk szépségéről, a szerelmi esküvések hiábavaló-

¹ Az úgynevezett *carmina Priapea*.

ságáról, az ifjúság mulandó voltáról, a kedves kegyeinek engedékenységgel való megnyeréséről, a szerelmet megrontó kapzsiságról, csupa olyan dolog, a mi régen közhelylyé vált az alexandrinusok szerelmi költészetében. A mi az egésznek mégis jelentőséget kölcsönöz, az nem más, mint a nyelvnek a római költészetben addig el nem ért gyöngéd bája és a verselésnek az összes elődökét felülmuló tökéletessége. A régieknél, a kik a formát a művészetben mindennél többre becsülték, nem is maradhatott ez hatás nélkül s innen magyarázható, hogy Tibullus oly hamar magára vonta a Messalla-féle műértők figyelmét, a kik benne, mint a költői forma mesterében, Vergilius méltó versenytársát láthatták.

Marathusszal, a szép fiúval, a kiről a most tárgyalt költemény végén néhány szóval emlékezett meg Tibullus, közelebbről is megismerkedünk a nyolczadik és kilenczedik elegiában. A fiú, a ki szépségében elbizakodva kegyetlenül bánt imádóival, most maga is szerelemre gyulad Pholoé, egy gyönyörű, de kemény szívű leány iránt s érzelmeit hiába akarja eltitkolni a költő előtt, a ki őt a *nyolczadik elegia* elején így szólítja meg:

Engem el nem áltatsz: szerelmes tekintet,
 Lágy susogás titkát ismerem én mindet.
 Jósolni nem tudok bár állati rostbul,
 Madár se dalolja, sorsom mire fordul:
 Megtanított Vénus, osztva sok ütleget,
 Karomra elégszer bűvös hurkot vetett.
 Ne tettesd hát magad: csak jobban sujt Amor,
 Ha ki erejével még daczolni bátor.
 Puha fürtöd disze mit ér most vajh neked?
 Mit, hogy hajad egy nap százszor rendezgeted?
 Mit ér, hogy arczodon pompázik a festék?
 Mit, hogy a körmödöt művész kezek metszék?

Hiába cserélgetsz már köntöst, ruhákat,
 Hiába szorítod szűk sarúba lábad:
 Tetszik a lány, habár nincs arcán cziczoma
 S ragyogó fürtein mesterkélttség nyoma.¹

Megsajnálja a fiút, a ki most már magán tapasztalja a reménytelen szerelem kinjait s arra vállalkozik, hogy szószólója legyen a leánynál. Inti Pholoét, hogy vén imádóinak pénzét ne becsülje többre az ifjú szerelménél, mert fiatal csak fiatal boldogíthat:

Ifjukort, szerelmet majd visszahívnál még,
 Agg homlokod fürtje ha deresre válék.
 Szépitő szer kell majd, hogy ifjítsd magadat,
 Zöld dió levélvel fested a hajadat.
 Minden ősz hajszálat kihúzogatsz bezzeg,
 A ránczos bőrdet friss orczává fested.
 Hát a míg éltednek virul a virága,
 Szakítsd le, mert hamar elhull az, hiába!²

Elmondja, mily panaszokban tör ki Marathus a leány ellen, a ki csalfa játékot űz vele, s midőn Pholoé erre sem indul meg, így fenyegeti:

Vigyázz, Pholoé, mert ég veri a gögöt,
 Oltárán tömjéned bármennyit füstölgött.
 Marathus is gúnynyal viszonzza szerelmet,
 Nem tudva, hogy isten bosszúja közelget;
 Jót kaczagott sokszor bús könnyek láttára,
 Hazug szóval tartá, ki érte sovárga:
 Most bezzeg a gögöt lelkéből utálja,
 Bosszús az ajtóra, a mely útját állja.
 Te is bűnhődöl, ha gögöd el nem hagyod,
 Be viassasóhajtod egykoron e napot.³

¹ I. 8. 1—16.

² I. 8, 41—48.

³ I. 8, 69—78.

Változik a helyzet a *kilenczedik elegiában*. Marathust egy utálatos,¹ de gazdag vén ember elcsalta a költőtől s útra készül vinni magával.² A fiú egy darabig titkolta hűtlenségét, de Tibullus végre észrevette s így fakad ki a hitszegő ellen :

Ha gyötörni vágytál nyomorult szívemet,
Miért esküdöztél, tudva, hogy megszeged ?
Szegény ! csak kis korig titok a hitszegés,
Vánszorgó lábbal is elér a büntetés.
Hagyjátok, istenek ! hatalmatok ellen
Egy vétke a szépnek maradjon büntetlen.
Földműves, ekébe ha fogja bikáit
S szánt durva göröngyöt : nyereséget áhit ;
Széluraló tengert nyereségért járják
Csillagvezérelte ingadozó bárkák :
Az én ifjamat is ajándék csábitá,
Hogy tegye az isten vízzé meg hamuvá.³

Szemére hányja, hogy hűségét csalfasággal viszonozta s már azt is elfelejtette, hogy a költő volt az, a ki közbenjárásával meglágyította iránta Pholoé szívét :

Óh hányszor, hogy senki ne lessen reátok,
Vittem öreg éjjel én nektek világot !
Az én jóvoltomból jelent meg váratlan
Fátyollal födözve ajtód előtt gyakran.

¹ Erre vonatkozik I. 9, 73—74 :

Nec facit hoc vitio, sed corpora foeda podagra
Et senis amplexus culta puella fugit.

² Erre czéloz I. 9, 13—16 :

Jam mihi persolvit poenas, pulvisque decorem
Detrahet et ventis horrida facta coma,
Uretur facies, urentur sole capilli,
Deteret invalidos et via longa pedes.

³ I. 9, 1—12.

Így veszttem el, a mért benned bizakodtam :
 Mért nem őrizkedtem a hálótól jobban ?
 Sőt megbódult észszel dicséreted zengtem —
 Most magamtól és a Múzsától szégyellem.
 Bár nyelné el e dalt Vulcanus gyors lángja,
 Habzó folyam árján semmiségbe szállna !
 Távozzál tőlem, ki szépséged eladtad
 S vidd össze-marokkal a drága jutalmat.
 Te meg, a ki pénzzel ifjamat megrontád,
 Csalfa nőd büntetlen ezer gúnyt szórjon rád !¹

Kegyetlenül kicsúfolja aztán a vén bolondot, a ki nem veszi észre, hogy fiatal felesége lépten-nyomon megcsalja, Marathust pedig végül így fenyegeti :

Majd siratsz, ha egy nap másnak leszek rabja,
 S volt királyi pálczád kezébe más kapja.
 Nevetem, ha lakolsz, és Vénus falára
 Arany pajzsot tűzők, ezt vésve reája :
 „Eldobva Tibullus a csalfa szerelmet,
 Ezt néked ajánlja és kéri kegyelmed“.²

Nyelv és verselés tekintetében ez a két elegia is classikus tökéletességű, de mi természetesen csak sajnálhatjuk, hogy annyi költői szépséget pazarolt ily visszataszító tárgyakra. A kilenczedik elegiát ezenfelül még egy obscen részlet ékteleníti el ott, a hol az író a Marathust elcsábító vén ember feleségének és nővérének erkölcstelen életét leplezi le.³ Látszik, hogy a fiatal Tibullus izlése még némely tekintetben fejletlen volt s hogy válogatás nélkül utánozta mestereinek, az alexandrin erotikusoknak, utánzásra legkevésbé méltó verseit is. A paederastikus tárgyak ugyanis igen

¹ I. 9, 41—54.

² I. 9, 79—84.

³ I. 9, 55—76.

nagy tért foglaltak el az alexandriai korszak szerelmi költészetében: Phanocles, a mint láttuk, nagy elegiacyclusba foglalta össze az efféle tartalmú mythosokat, Callimachustól és Meleagertől pedig egész csomó olyan epigramma maradt reánk a görög anthológiában, a mely szép fiúk dicsőítésével foglalkozik. Bizonyára az említett és hasonló minták után indult Tibullus is a Marathus-elegiákban.

Hogy mennyi bennök a valódi élmény s mennyi a költői képzelet szüleménye, azt egyéb adatok híján eldönteni nem lehet. Azt azonban nem hihetjük el, a mit sok magyarázó állít, hogy az egész nem volna egyéb az alexandrin erotika visszhangjánál s a képzelet játékánál. Igaz, hogy még a nyolczadik és a kilencedik elegiában is sok a közhely, de már az az imént érintett hely, a hol vetélytársa családi életét teszi gúny tárgyává, olyan részleteket tartalmaz, a melyek a valóság benyomását teszik ránk. Marathus természetesen költött név, mert az erotikusoknál általános szabálylyá lett az, hogy kedveseiket ne valódi nevükön nevezzék meg, de annyit valóságnak fogadhatunk el, hogy volt egy szép fiú, a kit Tibullus kedvelt s a kit egy gazdag ember elütött a kezéről.

Könnyebb már többi költeményének élete eseményeivel való kapcsolatát megtalálni. A Marathus-dalok után időrendben a *tizedik elegia* következik, a melyet akkor írt, midőn, hogy hadi kötelezettségének mint római lovag eleget tegyen, az aquitaniai hadjáratra indult a 31. év őszén. Csak az imént fejeződtek be az actiumi harcok, és már is újabb vérontástól kellett az itáliai anyáknak rettegniök. Octavianus Keletre indult, hogy az elmenekült Antoniusra végső csapást mérjen, Messallának Galliába kellett mennie, hogy a

fellázadt aquitanusokat leverje. Szörnyű idők jártak s valóban nem csoda, hogy a békés hajlandóságú költő, a folytonos öldöklést megsokalva, ily kifakadással kezdi meg elegiáját:

Mely kézből került ki az első zord fegyver?
 Mily vad és igazán vas volt az az ember!
 Véres csaták akkor lettek a világra,
 Akkor nyílt rövid út a szörnyű halálra.
 De nem ő: minmagunk fordítók vesztünkre,
 Mit ő vadak ellen adott a kezünkbe.
 S ez az arany vétke; harczok se valának,
 Míg dísze fapohár volt a lakomának.
 Vár se vala, sáncz se: elszéledt nyáj mellett
 Pázsiton a pásztor gondtalan szendergett.
 Akkor éltem volna, fegyvert nem ismerve!
 Nem nyilalna kürtszó remegő szívembe.
 Most harczba ragadnak s tán valamely ellen
 Már is köszörüli kardját szívem ellen.
 Óh Lárook,¹ védjete! Ti oltalmazátok,
 Míg gyermeki szemmel tekinték fel rátok.
 Ócska fából vagytok: de hisz az nem szégyen,
 Őseim házat is így laktátok régen.²

Magasztalja ezután a régi, egyszerű erkölcsök idejét, a mikor még sokkal jobbak voltak az emberek, mint most, a kapzsiság s a fényűzés korában s nem titkolja, hogy semmi kedve sincsen harczy dicsőséget aratni:

... más a csatasorba
 Vezéreket sujtson hős karral a porba,
 S beszélje tetteit poharazás közbe,
 Tábornak borral az asztalra főstve.
 Örültség a halált siettetni harczczal:
 Félelmes léptével úgy is eljő halkal.

¹ A házi tűzhely istenei.

² I. 10, 1—18.

Nincs vetés, se szőlő lent az alvilágon :
 Cerberus van ottan s a csúf révész, Cháron;
 Bolyg a sötét tónál sápadt lelkek serge,
 Üres a szemeödrük, hajuk leperzselve.
 Mennyivel boldogabb, gyermekkel megáldva
 Ki csendesen agg el kisdéd hajlokába !
 Báránynyal a fia, juhval maga gondol,
 Meleg fürdő várja fáradt testét otthol.
 Így boldog öregség legyen osztályrészem,
 Ősz fejjel a régi jó időt meséljem.¹

Azért csak azt kívánja, hogy a Béke áldott istennője, a ki oly sokáig megfélekedezett a római birodalom szerencsétlen lakosairól, térjen vissza a mezőkre:

Lakja mezőnk addig a ragyogó Béke,
 Ő fogta először a tulkot ekébe ;
 Szaporított szőlőt, édes levét rejtve,
 Hogy a fiúnak bort adjon apja csebre ;
 Békén van kelete ásonak, kapának :
 Fegyverek rozsdásan a sarokban állnak.²

A Béke az, a ki áldást hoz a földművelőre ; ha ő uralkodik a világon, nem ismernek egyéb harcot a szerelem édes harczainál :

Vénus kél most harczra — panaszkodik a lány :
 Ajtaját betörték, hiba esett kontyán ;
 Siratja sebesült arczát, de győztese
 Szintén sír, hogy olyat művelt örült keze.
 Viszályhoz a dévaj Ámor is csak ösztök,
 A haragot szítva szépen megül köztök.
 Kőszívű, ki ütést mér a kedves lányra,
 Az az isteneket az égből lerántja.
 Elég, gyöngye leplét keblén ha megoldod,
 Elégedj meg, fürte díszét ha lebontod,

¹ I. 10, 29—44.

² I. 10, 45—50.

Elég megrikatnod: boldog az ezerszer,
 A kit haragjában leánykönny engesztel.
 De ki vadul öklel, éljen az fegyverben,
 A szelid Vénushoz közel sose menjen.
 Jövel áldott Béke! kalászt tarts kezeden,
 Fehér öled gyümölcs-özöntől rezegjen.¹

Ez a gyönyörű költemény, a mely már nemcsak alak, hanem tartalom tekintetében is remek, jelzi a fordulópontot Tibullus fejlődésében. Nem követi többé az alexandrin erotika legkétesebb értékű termékeit, nem halmoz egymásra elcsépelet közhelyeket: minden sora a maga helyzetéből fakad, a saját gondolatait és érzéseit fejezi ki. Ezen a költeményen már rajta van az ő szeretetreméltó egyéniségének a bélyege s valóban úgy tekinthető, mint egész költészetének a programja. Dióhéjban magában foglalja mindazokat a motivumokat, melyeket későbbi elegiáiban feldolgozott; azt az őszinte mély érzést, azt a kedves sentimentalismust, a háborútól való irtózást, a falusi egyszerű élet szeretetét, a boldogító szerelem cultusát, szóval a mi Tibullus Múzsáját különösen jellemzi, mind megtaláljuk itt. Ezt kellene tulajdonképen előszó gyanánt az egész könyv élére állítani.

A költő ezután, mint a megelőző fejezetben láttuk, csakugyan háborúba indult és Messalla oldala mellett végigszenvedte az aquitaniai hadjárat fáradalmait. A 30. év tavaszán visszatért Rómába s valószínűleg erre az időre esik Deliával való megismerkedése. Ezt méltán következtethetjük abból, hogy a tizedik elegiában még szó sincs Deliáról; pedig ha már ekkor gyöngéd érzelmekkel viseltetett volna iránta, okvetetlenül meg kellett volna emlékeznie róla búcsújában.

¹ I. 10, 53—68.

Ugyanebből a költeményből kitűnik az is, hogy a költő akkor még a házasságra gondolt s az volt legfőbb vágya, hogy ősi házában neje oldalán és gyermekektől körülvéve öregedjék meg.¹ Ilyet sem mondhatott volna, ha Deliára gondol, mert e leánynak alacsony társadalmi állása nem engedte meg, hogy Tibullus, a római lovag, házasságot kössön vele és későbbi költeményeiben, mikor már Delia volt mindene, nem is beszél többé se házasságról, se gyermekekről, csak sirig tartó szerelemről.

Delia szép szőke leány² volt a libertinák, vagyis a felszabadult rabszolganők osztályából, a honnan a római félvilág hölgyei nagyjából kikerültek. Maga a költő mondja róla, hogy a matronák hosszú köntöse (*stola*) és szalagos fejdíszje (*vitta*) nem illette meg s ez oly nyilatkozat, a mely után nem lehet többé két-ségünk a leány társadalmi állása felől.³ Valódi neve, mint hiteles forrásból tudjuk, Plania volt,⁴ s a költői

¹ V. ö. I. 10, 39—44 :

Quam potius laudandus hic est, quem prole parata
Occupat in parva pigra senecta casa !
Ipse suas sectatur oves, at filius agnos,
Et calidam fesso comparat uxor aquam.
Sic ego sim, liceatque caput candescere canis,
Temporis et prisca facta referre senem.

² V. ö. I. 5, 43—44 :

Non facit hoc verbis, facie tenerisque lacertis
Devovet et flavis nostra puella comis.

³ I. 6, 67—68 :

Sit modo casta, doce, quamvis non vitta ligatos
Impediat crines nec stola longa pedes.

⁴ Apuleius Apol. 10: „accusent... Tibullum, quod ei Plania sit in animo, Delia in versu.“

álnév, a melyen Tibullus halhatatlanná tette, a latin név görög fordítása.¹ Mikor a költő vele megismerkedett, meglehetősen tisztességesen élt anyja oldalán² s az a rövid idő, melyet Tibullus az aquitaniai háborúból való visszatérés és a keleti hadjáratba indulás között Rómában töltött, elég volt arra, hogy lángoló szenvedélyt ébreszsen benne a lány iránt, a ki érzelmeit teljes mértékben viszonzotta. De szerelmi boldogságuk nem lehetett sokáig zavartalan: Messalla Keletre indult s Tibullusnak is vele kellett mennie. A mint láttuk, csak Corcyra szigetéig jutott el s itt betegen maradt hátra. Ekkor írta egyik legszebb költeményét, a *harmadik elegiát*, mely a Delia-cyclus dalai közt a legrégibb.³ Először is Messallához fordul, a ki nélküle hajózik most Kelet felé:

Aegeus tengerén hát nélkülem szálltok:
 Jusson eszetekbe, Messallám, barátok!
 Engem a phaeák föld hajh! ágyba szegezett...
 Kapzsi halál! vedd le rólam a kezedet.
 Szörnyű halál, vedd le! hisz jó anyám messze,
 Nem szedheti égett csontjaimat össze;
 Messze húgom, a ki rá szórna kenetet
 S dült hajjal siratna, ha sírom betemet.⁴

Most Delia jut eszébe, a kitől oly nehezen tudott elválni s a kit nem hiába gyötörtek balsejtelmek a költő elutazásakor:

¹ *Planus* (világos) görögül δῆλος.

² I. 3, 83—84:

At tu casta, precor, maneat, sanctique pudoris
 Adsideat custos sedula semper anus.

³ A Delia-dalok sorrendjét illetőleg v. ö. az ötödik fejezethez irt második függelék.

⁴ I. 3, 1—8.

És messze Délia! Hogy útra bocsátott,
 Mondják, az egetől kért előbb tanácsot.
 Három sorsot húzott a fiú kezébül,¹
 Az mind magyarázta szerencse jeléül.
 Viszontlátást ígért minden, de hiában!
 Könnyben úszó szemmel nézett én utánam.²

Szerette volna megvigasztalni a jó leányt, de maga
 is nagyon rászorult a vigasztalásra:

Váltig vigasztaltam, s mégis útra készen
 Bármí csekély okból szívesen ott késtem.
 A madár bal röptét okoltam ezerszer,
 Ráfogtam, hogy szombat napja nem ereszt el.³
 Hányszor elindultam, de hamar megbántam:
 Rossz jel! a kapuban megbotlott a lábam.
 Útra ne kelj Ámor engedelme nélkül,
 Vagy ha indulsz: tudd meg, kiesel kegyébül!⁴

Ezután Isishez fordul, az egyiptomi istenasszonyhoz,
 a ki ebben az időben már nagy tiszteletben állott a
 római nők előtt s a kihez Delia is annyiszor imád-
 kozott; ezt az istenséget kéri, hogy segítsen rajta
 betegségében. Fájdalommal gondol a Saturnus ural-
 mának hajdani jó idejére, a mesés aranykorra, a
 mikor még ártatlanul s boldogan élt az emberiség s
 a kapzsiság senkit sem kényszerített arra, hogy ten-
 gerre szálljon vagy háborúba induljon. Mennyire meg-
 változott a világ, a mióta Juppiter uralkodik:

Csupa vész, vérontás Juppiter kormányja,
 Most tenger, most halál ezer neme járja.

¹ Róma utczáin állandó alak volt a jósoló fiú, a ki a babonás
 emberekkel sorsot húzatott s abból magyarázta a jövőndöt.

² I. 3, 9—44.

³ A régi Rómában igen sok zsidó lakott, a kiktől a pogá-
 nyok közül sokan eltanulták a szombat megülnését.

⁴ I. 3, 15—22.

Atyám, kimélj! esküt még sohase szegtem,
 Bűnös szót nem ejtétek szent istenek ellen.
 De ha már a nekem szánt évek lefolytak,
 E szavakat írják kövére siromnak:
 „Itt nyugszik Tibullus: elérte halála,
 Hogy szárazon-vízen Messallával szálla“.¹

Csak az a remény vigasztalja, hogy, ha már hálnia kell, az üdvözültek helyére, az elysiumi mezőkre kerül:

De mert a kis Ámort örökké szerettem,
 Üdv helyére Vénus maga vezet engem.
 Ott dal és táncz járja, ottan ágrul-ágra
 Szökdicsélve csattog a hangos madárka;
 Vadon nő a fűszer s merre a szem láthat,
 Terem az áldott föld szagos rózsaszálát;
 Ifjakkal enyeleg lánykák koszorúja,
 Ajzza nyilát Ámor s őket harczra bűjtja.
 Ott van, kit szerelme kora sírba zára,
 Myrtus-füzér dísze borul a hajára.²

Majd a Tartarust írja le, a hol a kárhozottakat a Furiák kínozzák, a hol Ixion kéreken forog, Tityosnak keselyű tépi máját, Tantalust örök szomjúság gyötri, a Danaidák szüntelenül hordják a vizet a feneketlen hordóba. Azt szeretné, ide jusson, a ki Deliát tőle elrabolni akarja s neki ily hosszas katonáskodást kívánt.³ Világosan arra czéloz itt, hogy már az aquitaniai háborúban megúnta Mars terhes szolgálatát s mégis rövid szünet után újra harczba kellett indulnia. Végül megint Deliához fordul s felgyógyulása esetére kilátásba helyezi visszatérését:

¹ I. 3, 51—56.

² I. 3, 57—66.

³ I. 3, 81—82:

Illic sit, quicunque meos violavit amores
 Optavit *lentas* et mihi *militias*.

Csak te légy szeplőtlen: melletted viraszszon
Becsületed öre, a jó öreg asszony.¹
Mesélgessen néked mécsvilágnál este,
Duzzadt guzsalyának szálát eregesse,
És a szolgálónak a nehéz napszámon
Fejtse ki kezéből munkáját az álom,
Én meg teremjek ott, de híradás nélkül,
Hidd, hogy oda szálltam egyenest az égből.
És akkor, a hogy vagy, hajad bár lebontva
S lábacska'd meztelen, szaladj a karomba.
Ez az óhajtásom! jöjjön meg ez óra
Fényes fogatodon, rózsaszín Auróra.²

¹ Delia anyja.

² I. 3, 83—94.

HATODIK FEJEZET.

TIBULLUS ELSŐ KÖNYVE.

(Folytatás.)

Tibullus reménye teljesült. Betegségéből szerencsésen felgyógyult és a helyett, hogy Keletre ment volna Messalla után, visszatért Rómába Delia karjai közé. Távolléte alatt a leány nem lett hozzá hűtlen, mert, a mint hazatérése után írt költeményéből, az *első elegiából*, kitűnik, volt oka hinnie, hogy szerelmük a sirig tartó lesz, bár czivódások is történtek köztük s olykor megesett, hogy Delia ajtaja zárva maradt a költő előtt.¹ Most már az volt legfőbb vágya, hogy egyszerű és nyugodt életet folytasson falusi jószágán Delia oldala mellett. Borzadva gondolt vissza a fárasztó utakra, melyeket a hadjáratok alatt tennie kellett s elhatározta, hogy többé a Messalla kedvéért sem indul háborúba. Ilyen hangulatban írta az első elegiát, a melyet bizonyára utána küldött a Keleten harczoló Messallának s a melyből világosan kitűnik a költőnek az a célzata, hogy a hadjáratból való kimaradását igazolja.

¹ I. 1, 55—56 :

Me retinent vinctum formosae vincla puellae
Et sedeo duras ianitor ante fores.

Mindjárt a bevezető sorokban kijelenti, hogy ő szívesen lemond a gazdag zsákmányról, a melylyel a keleti háború kecsegtette, csak ne kelljen elviselnie a tábori élet kellemetlenségeit, a melyekből neki már elég volt:

Sár-arany kincseket gyűjtsön más magának
 S legyen ura széles megmivelt határnak,
 Kit szomszéd ellenség rettegtessen folyvást
 S harsona-szó űzze szeméről az alvást:
 Én éljek nyugodtan, egyszerű-szegényen,
 Csak egy kis láng mindig tűzhelyemen égen.¹

A falusi élet az, a mi őt legjobban vonzza. Visszavonultan akar élni családi jószágán, jámbor lélekkel tisztelve a mezők, erdők és a szántóföldek istenségeit, Cerest és a Larokat, a kiktől a földmivelő áldást vár becsületes munkájára. Mennyivel jobb kevéssel megelégedve otthon maradni, mint fárasztó utakat tenni idegen földön:

Csak élni kevéssel elégülten tudjak
 S ne legyek vándora egyre hosszú útnak;
 Ott, hol a nyári nap tüze rám nem lelhet,
 Lomb árnya fedezzen futó patak mellett.
 Kapanyelet fogni nem lesz azért szegény,
 S a rest ökröt néha tovább ösztökélnem;
 Ha bárány, gödölye anyja után béget,
 Ölbe se restellem haza vinni őket.²

Nem akarja ő visszaszerezni ősei régi gazdagságát — s erre, a mint említettük, a keleti gazdag tartományokban lehetett volna alkalma — az ő vágya egészen más:

¹ I. 1, 1—6.

² I. 1, 25—32.

Nem áhitom ösim gazdagságát még se,
 Mit folyvást tetézett mezejük termése ;
 Jó ez a kis vetés, jó, ha csöndes-lágyan
 Lehajtom fejemet a megszokott ágyban.
 Óh mily édes, míg künn a vihar süvöltöz,
 Kedvesünket gyöngén szorítani keblünkhöz,
 Vagy ha fagyos vizét a déli szél ontja,
 Eső-csepegésnél ringani álomba.
 Részemül ez jusson: lehet az dús méltán,
 Ki tűri a tengert, ha szél veri s villám.¹

E sorokban bizonyára arra czéloz, hogy őt, midőn a keleti hadjáratra indult, a hajózás fáradalmai tették beteggé s azért nem akar többé hosszú tengeri útra vállalkozni. De eszébe jut az is, minő fájdalmat okozott Deliának az ő elutazása és kijelenti, hogy inkább veszszén el Kelet minden kincse, mint hogy miattok a leány könnyet ejtsen :

Veszszén a világnak arany-ezüst kincse,
 Hogysem a lány szívét utam keseritse.²

Most Messallához fordul, a ki azóta már javában harczol a távol Keleten, s őszintén megvallja neki, hogy elmaradásának az eddig említettekén kívül még egyéb oka is van :

Háborúid csak te, Messalla, csatázzad,
 S harczy ragadmánytól csillogjon a házad :
 Engem egy szép leány hálójába ejtett
 S ör gyanánt veszteglek zord ajtaja mellett.³

A szerelem tehát az, a mi a költőt hazulról eltávolozni nem engedi. Delia tartja őt fogva, a kivel a sirig

¹ I. 1, 41—50.

² I. 1, 51—52.

³ I, 1, 53—56.

együtt akar élni, a kinek a kedvéért szívesen lemond nemcsak a gazdagságról, hanem a dicsőségről is:

Nem vágyom, Deliám! semmi dicsőségre,
Csak veled legyek, bár *rest* a nevem érte.
A te arczod lássam, ha üt a végóra,
Karomat rád fűzve hadd váljak halóra.
Siratsz, ha ráteszik testem a máglyára,
Csókjaidd fürösztik s bús szemednek árja.
Siratsz, hisz pánczéllal nincs kebled kerítve
És köszikla sincsen abb' a galambszívbe.
Nem akad ott senki ifjú- s lánysereregbe,
Ki e gyászról haza könnytelen mehetne.
Te ne sértsd, Deliám, az elhunytak lelkét,
Ne bántsod harmat-arczod, kiméld hajad selymét.
Ám míg tart világunk, szerelemben éljünk:
Egyszer csak eljön a sötét halál értünk.
Itt terem a vénség s nem illik szeretni,
Enyelgő szavakat ősz fejjel rebegni.¹

Végül kijelenti a költő, hogy neki nem a Mars, hanem a Venus harczaiban van a helye:

Ez az én harczmezőm: félre zászlók, kardok,
Jobb, ha sebet kapzsi embereknek adtok,
S kincseket is! Engem, bár kicsiny az asztag,
Nyomorúság nem bánt, s nem bánt, ha más gazdag.²

Tibullus ezután egy darabig zavartalanul élvezhette a viszonzott szerelem boldogságát. Utóbb Delia veszedelmes betegségbe esett s a költő ekkor is bebizonyította igaz hűségét: gondosan ápolta a leányt s az isteneknek fogadalmat tett felgyógyulásáért. El is határozta, hogy, ha egészsége helyreáll, kiviszi őt falusi jószágára, megteszi a ház úrnőjének s együtt

¹ I. 1, 57—72.

² I. 1, 75—78.

él vele holta napjáig. Képzeletében már kiszínezte azt az idyllikus boldogságot, mely a falun vár reájok, látta már Deliát a gondos gazdasszony szerepében s azt remélte, hogy vele együtt fogadhatja majd vendégül nagynevű pártfogóját, Messallát, ha az Kelet-ről visszatér. Delia csakugyan felgyógyult, de a szép remény nem teljesült. A csalfa leány egy gazdag ember kedvéért, a ki fényes ajánlatot tett neki, szakított a költővel. Tibullus sértett büszkeséggel állott félre s eleinte azt hitte, hogy kibírja az elválás fájalmát, de hiába, csak nem tudta a hűtelent elfeledni. Ilyen hangulatban írta az *ötödik elegiát*, a melyben kénytelen elismerni, hogy szerelme erősebb volt büszkeségénél, s még ő kéri Deliát, hogy fogadja vissza kegyébe s egyszersmind emlékezteti azokra a hű szolgálatokra, melyeket betegsége idején tett neki:

Tudod, mikor kinzott a szörnyű betegség,
Gyógyulást az égtől neked én esdeklék.
Magam füstölélek gőzével a kénnek
S javas asszony ajkán zengett bűvös ének;
Arra is volt gondom: ne bántson rossz álom,
Darás áldozatom¹ azért vala három;
S megoldott ruhában,² szalaggal övezve
Kilenczszer kérleltem Triviát³ halk estve.
Ezt tevém! s más éli szerelmedet mostan!
Ő boldogul azzal, mit leimádkoztam!⁴

Pedig mily szép életet élhettek volna együtt, ha a leány nem lett volna hűtlenné:

¹ Az áldozatoknál használt sós darát (*mola salsa*) érti.

² Szent cselekményt mindig öv nélküli tunicában végeztek a rómaiak.

³ Hecate, az alvilág istennője.

⁴ I. 5, 9—18.

Mint vártam, hogy üdülj! Esztelen azt hittem,
 Öröm lesz az élet: s megtagadá isten!
 ... Én szántok, Delia örzi a vetésem,
 Nyomtatnak a szérún a nyár melegében;
 Örzi a szőlővel megtetézett kádat,
 A mikor a mustot nyomják fürge lábak;
 Számba veszi nyájam és karjai vágynak
 Ringatni csacsogó fiát a jobbágyinak.
 A föld istenének szőlőt teli ágért,
 Kalászt ad vetésért, lakomát a nyájért.
 Ő igazgat mindent, mindenre ő gondol:
 S én örülök, hogy nincs semmi szavam otthol.
 Oda jó Messallám és Delia néki
 Kedves fája legszebb almáját letépi;
 Sűrög-forog, illón a nagy férfit látja,
 Keze főzte minden, keze találása.¹

A szép álom oda van s a költő hiába keres feledést. Hányszor akarta borba temetni fájdalmát, de könnyeitől keserű lett az ital, hányszor akarta új szerelemmel üzni el a régi emlékét, de nincs, a ki Deliát kiűzhetné szívéből. Mindennek az a gonosz kerítőné az oka, a ki gazdag szeretőt szerzett Deliának s a kit a kétségbeesett költő ígyátkoz meg:

Hogy egyék véres húst, vért csepegjen ajka,
 Itala epévé váljék, ha felhajtja;
 Halotthörgés folyvást süvöltsön körülte,
 Tetőkrül a bagoly halálát üvöltse;
 Őrjítse meg éhség, legeljen sírdombon,
 Mit a farkas meghagy, rágódjék a csonton,
 A várost meztelen ordítsa keresztül,
 Az utczákon ebek üzzék seregestül.
 Úgy lesz, jelt ad isten, szeretők védelme:
 Eskübontót Vénus hogyan is kegyelne?
 Csak e boszorkányra többé te ne hallgass,
 Mert a szerelmen is győz az aranyhalmaz.²

¹ I. 5, 19—34.

² I. 5, 49—60.

Figyelmezteti a kapzsi leányt, hogy mennyivel hívebb és odaadóbb szerető a szegény a gazdagnál, de be kell látnia, hogy a vers nem győzheti le az aranyat:

Hej! lám ez ajtónak hiába dalolok;
Szóra nem hajt, vár, míg zörgeti telt marok.¹

Végre megjósolja szerencsés vetélytársának, hogy akad még valaki, a ki őt is kiüti a nyeregből:

Amde te boldogabb féljed az én sorsom:
A Szerencse forgó kereken perg gyorsan.
Egy valaki már is a küszöböt állja,
Lesi, be-bebukkan, meg húzódik hátra.
Elmegy a ház mellett, de visszafut megint
S épp az ajtó előtt egyet-egyet köhint.
Mi készül titokban? No csak élj a perczcel,
Mig lehet és sajkád sima habot szeldel.²

Más a helyzet a *második elegiában*. Delia most már állandóan együtt él valakivel, talán éppen főnnebb említett gazdag imádójával, a kit a költő gúnyosan férjének (*coniunx*) nevez.³ Ez az ember szoros őrizet alatt tartja a leányt s Tibullus, a ki még mindig szereti, nem tud hozzáférni. Bánatát borba akarja fojtani s így kiált fel:

Szinbort ide! búmat borba hadd temetem,
Szálljon meg az álom elfáradt szememen;
Mámoromból engem fel ne költsön senki,
Átkos szerelmemnek jó kissé pihenni.

¹ I. 5, 67—68.

² I. 5, 69—76.

³ Hogy Delia nem volt Tibullus szerencsés vetélytársának törvényes felesége, azt a hatodik fejezethez írt függelékben bizonyítjuk be.

Lánykámhoz a durva örség nem ereszt be,
Lakat csüng a kapun s gerenda keresztbe.¹

Majd odaképzeli magát a kegyetlen kapu elé s
a kizárt szerelmesek szokása szerint egyenesen hozzá
intézi szavait; előbb megátkozza, de azután könyör-
gésre fogja a dolgot:

Kegyetlen kapu te! csapjon a fergeteg,
Hatalmas Juppiter villámi verjenek . . .
Kérve kérlek, kapu! csupán nekem nyiljál,
S lopva ha fordítlak, ne nyikorogj mindjár.
Balgatagul átkot, ha szórtam ellened,
Bocsáss meg, érje az a saját fejemet
Tudod, feléd mennyi könyörgésem szállott,
Hányszor tüzögtettem félfádra virágot.²

Ezután Deliát biztatja, hogy szedje rá öreit és
csalja meg úgynevezett férjét:

Delia! öreid rászedni ne átalld:
Ne félj; maga Vénus segíti a bátrát.
Ifjat, ki új küszöb vívásába fárad,
Lánykát, tolvajkulcsesal ha nyitogat zárat.
Tanít puha ágyból lopva kisuhanni,
Nesztelen a padlón el-végig osonni;
Tanít a férj előtt néma beszéd-módra,
Titkos jelbe burkolt édeskedő szókra.
De nem ám mindenkit: csak a ki nem restel
S nem fél sötét éjjel kelni fürge testtel.
Bolygom én a város homályos utcáit
S Vénus a fejemről minden részt elhárít,
Ő megvéd, rám senki fegyvere nem támad,
Nem húzza le rabló rólam a ruhámat.
Járhat a szerelmes, a merre akarja,
Törbe soha sem hág, védi isten karja.

¹ I. 2, 1—6.

² I. 2, 7—14.

Nem árt nekem a zord éjjeli hidegség,
 Sem a zúgó zápor, bár szakadva essék.
 Sebaj! csak Deliám az ajtót kinyissa
 És halk kopogással adja a jelt vissza.¹

De ne is merje senki elárulni a Venus védelme
 alatt álló szeretőt, mert az árulót megbünteti a haragvó
 istennő:

Rám ne nézz, ki szemközt jössz: férfi vagy asszony!
 Vénus csele kell hogy rejtve maradjon.
 Lépted ne ijesztszen, ne kutasd ki-létem,
 Ne emeld a fáklyád világát elébem.
 Ki véletlen meglát, ki ne mondjon mit se:
 Se látott, se hallott, hittel erősítse.
 Ha eljár a szája, jajjal emlegesse:
 Vérből, zúgó habból² kelt ki Vénus teste.³

Elmondja azután, hogy bajában egy boszorkány-
 hoz folyamodott, a ki bűbájos versekre tanította őt.
 Ha Delia ezeket háromszor elmondja, mostani szeretője
 vakká lesz az ő hűtlenségével szemben. Ugyanez a
 boszorkány arra is vállalkozott, hogy megszabadítja
 a költőt kinos szerelmétől, de ő erről tudni sem akart:

Higyjem-é, ne higyjem? Hiszen azt is mondja,
 Szerelmemet dallal vagy füvel szétbontja.
 Fáklyával tisztított s varázs éjszakáján
 Igéző istennek hullt fekete bárány.
 Nem gyógyulást kértem: viszonzást az égtől —
 El sohase tudjak lenni nálad nélkül.⁴

Ellentétbe helyezi magát azzal a kőszívű ember-
 rel, a ki megnyerhette volna Delia szerelmét, de

¹ I. 2, 15—32.

² Célzás arra a mythosra, mely szerint Venus a Saturnus
 kiömlött véréből származott és a tenger habjaiból kelt ki.

³ I. 2, 33—40.

⁴ I. 2, 59—64.

elhagyta a leányt a hadizsákmány kedvéért és most Messalla oldala mellett Ciliciában arat diadalokat, míg ő szívesen lemondott a dicsőség s a gazdagság reményéről, csak azért, hogy a Deliáé lehessen:

Köszívű volt, a ki, bár birhata téged,
 Harczba rohant dörén hiú zsákmány végett!
 Ejtsen ezer foglyot ő Ciliciában,
 Üssön hadi tábort letiport határban;
 Terhelje arany him a fejétől talpig,
 Bámulják, valahol gyors ménen iramlík.
 Én, veled, Deliám! lehessek örökkön,
 Legeltetek bérczen, szántok egy pár ökrön,
 És hahogy öllelek szerető karommal:
 Göröngyön is édest szunnyadok bizonynyal.
 Szeretetlen szívvel biborba mi hasznod,
 Sűrű könnyhullással éjed ha virrasztod?
 Tarka-barka szőnyeg, sok dagadó párna,
 Ugrókút csergése szemed le nem zárja.¹

Ha azért kell most annyit szenvednie, mert talán Venust, bár akaratlanul, megsértette, kész az istennőt töredelmesen kiengesztelni. Végre azok ellen fordul, a kik bajában kinevetik: látott ő már olyat, a ki gúnyolta az ifjak szerelmét és vénségében lett, a világ csúfjára, a bosszúálló Venus rabja.

A költő végre elérte célját. Delia, anyja közbenjárására, újra kegyébe fogadta őt és sikerült az úgynevezett férj és az örök éberségét kijátszaniok. De utóbb keservesen bűnhődött, a miért Deliát csalfaságra tanította: a leány oly könnyelmű lett, hogy most már nemcsak Tibullusszal, hanem másokkal is megcsalta balga szeretőjét. Ez a helyzet a *hatodik elegiában*, a mely ezzel a jellemző panaszszal kezdődik:

¹ I. 2, 65—78.

Nyájas mosolygással csalsz mindig a törbe
 Ámor! s fakadsz aztán kaján kárörömré.
 Mért vagy ily kegyetlen? Dicsőség-e vajjon
 Istenre, hogy embert csalfán lépre csaljon?
 Feszítik a hálót: az én Deliám már
 Valakit rejteget éjente magánál.
 Esküdve tagadja — de nehéz elhinnem:
 Férje előtt éppen így tagad el engem!
 Én tanítám, örét ki hogy és mint játszsza —
 Én árva! megejt a magam tanítása.¹

Most már maga inti a gyanútlan férjet, hogy jobban vigyázzon Deliára:

Szóba ne hagyd állni az ifjakkal gyakran,
 Lakománál ülni keble-takaratlan.
 Integet-é, lesd meg s titkon borba nyúlva
 Jelekké az asztalt nem festi be újja?²

Sőt annyira megy, hogy magát is leleplezi a férj előtt, így akarva őt nagyobb óvatosságra inteni:

Nézve, mi drágakő van rajta vagy ékszer,
 Kacsóját megnyomtam, jól tudom, elégszer.
 Sokszor hinték álmot borral a szemedre,
 Saját poharamba bő vizet keverve.
 Oktalan sértélek! bocsáss meg — bevallám!
 Ki győzhet Ámornak készítő hatalmán?
 Én voltam — a valót vallani nem szégyen, —
 Kit kutyád ugatott olykor egész éjen.
 Mit neked szép asszony? Megörzeni kincsed
 Ha nem tudod, lehet záros a kilincsed.³

Féltékenységében azt a gúnyos ajánlatot teszi a férjnek, hogy tegye meg őt a Delia örének s bánjék

¹ I. 6, 1—10.

² I. 6, 17—20.

³ I. 6, 25—34.

vele úgy, mint a leghitványabb rabszolgával. Ő majd távol tudná tartani Deliától a divatos öltözetű, léha gavallérokat:

Bizd rám a megőrzést: a verést kiállok,
Veretem a lábam bilincsre vidámon.
Félre akkor, fodros úrfiak, előlem,
Köntöstök omolhat ezer tág redőben;
Szemközt a ki jönne, hogy ne sújtsa vádam,
Messziről más útra térjen hamarjában.¹

Bellona bűbajos papnőjéhez folyamodott ő s vele átkoztatta meg mindazokat, a kik Deliát el akarják csábítani. Majd Deliához fordul s figyelmezteti, hogy ugyanez a papnő reá is átkot mondott hűtlenségeért:

Delia! te rád is szörnyű átok szálla:
Fogadj be s megkérem, ne fogjon az átka.
Nem is kimélnélek, de anyádat nézem,
Aranyos jósága megindít egészen.
Csöndes éjjel hozzám téged ő vezetett,
S tette félve, némán kezembe kezedet.
Éjjel kaputokban jöttöm lesi-várja,
Ott figyel ismerős lépteim zajára.
Éltessen az isten, jó öregem! Hidd meg,
Felét neked adnám saját éveimnek.
Szeretlek örökké és lányodat érted:
Bármit művel, mégis a te tested-véred.²

Végre figyelmezteti Deliát, hogy, ha senkihez sem lesz hű, őt is eléri a könnyelmű lányok rendes sorsa: vénségére nem lesz, a ki gondoskodjék róla és szolgai munkával lesz kénytelen megkeresni nyomorúságos kenyerét:

¹ I. 6, 37—42.

² I. 6, 55—66.

Légy tiszta ne félszből, de igaz lelkedből,
 Légy hív a távolban viszont-szeretetből.
 Ki hűséges nem volt, aggság ha lesújtja,
 Kendert hitvány bérért fon reszketeg ujjja,
 Vagy a szövöszékre erős szálát aggat
 S veri gerebenhez a hóféhér gyapjat.
 Kárörömmel nézi a férfiak serge:
 Megérdemli — mondják — hogy a sors megverte.
 Az egekből Vénus néz le siralmára,
 Intve, hogy a hűtlent mind ez a sors várja.¹

De ő Deliának nem ily végzetet szánt. Még mindig reméli, hogy a leány, mostani szeretőjét elhagyva, hozzá visszatér s holtig élnek együtt zavartalan boldogságban:

Mást érjen ez átok! Deliám, úgy éljünk:
 Ősz hajjal is példa legyen a hűségünk.²

A szép remény nem teljesült. A költőnek utoljára is be kellett látnia, hogy szerelmét méltatlanra pazarolta. Elhagyta a könnyelmű leányt s a Delia neve későbbi dalaiban már nem fordul elő.

Az elegiák ama sorrendjéből, melyet e fejezetben összeállítottunk, elég világosan kitűnik a szerelmi viszony egész története. Csak azt nem kell hinnünk, hogy mindaz, a mit a költő e dalokban elbeszél, szó szerint igaz. Nem szabad felednünk, hogy nem önéletrajzi feljegyzésekkel, hanem költeményekkel van dolgunk, a melyekben a dolog természeténél fogva összefoly ábránd és való, és hogy a régi költőknél rendes szokás volt még egyéni élményeiket is az erotikában conventionalissá vált motívumok leplébe burkolni. Valóságnak csak annyit fogadhatuk el, hogy

¹ I. 6, 75—84.

² I. 6, 85—86.

Tibullus, még mielőtt a keleti hadjáratba indult volna, megismerkedett egy Plania nevű libertinával, s hogy iránta érzett szerelme volt a fő indító ok, a mely őt arra bírta, hogy Corcyrából Rómába visszatérjen; viszonyuk egy darabig zavartalan volt, de utóbb szakítás állott be köztük, a melynek az lett a vége, hogy a leány másé lett. Utóbb a költő módját tudta ejteni, hogy az új szerető háta mögött a viszonyt felújítsa, de Plania növekvő könnyelműsége végre is arra kényszerítette, hogy a hozzá nem méltót számkivesse szívéből. Mivel a viszony e szerint többféle változáson ment keresztül, valószínűnek kell tartanunk, hogy 30-tól kezdve néhány évig tartott, de semmiesetre sem tovább 27-nél, a mikorra az első könyv kiadása esik, mert a későbbi elegiákban nemcsak hogy nem említi Deliát, hanem, a mint látni fogjuk, egy új kedves, Nemesis, az, a ki szívében és dalaiban egyaránt uralodik.

Az első könyvnek időrendben utolsó költeménye a *hetedik elegia*, melyet Tibullus a Messalla születésnapjára írt. Ez a jeles hadvezér, miután három esztendeig tartózkodott a keleti tartományokban és Ciliáciát, Syriát és Phoeniciát rendbe hozta, a mi az Antonius és Cleopatra könnyelmű gazdálkodása után bizonyára nehéz és sok időt kívánó feladat volt, 27-ben Kr. e. visszatért Rómába és szeptember 25-én végre megtarthatta diadalmenetét mint Aquitania legyőzője, csaknem négy esztendővel azután, hogy az Atax folyó mellett döntő csatában verte meg a római uralom ellen fellázadt galliai néptörzseket. Hamarabb erre nem volt alkalma, mert Galliából, a mint az előbbi fejezetben láttuk, egyenesen Keletre kellett mennie, hogy az Antonius ellen harczoló Octa-

vianusnak segítségére legyen. Annál nagyobb volt a Tibullus öröme, hogy barátja és pártfogója, ha későn is, elérte a legnagyobb kitüntetést, a melyben római hadvezér részesülhetett, s midőn Messalla nemsokára a diadalmenet után születésnapját ünnepelte, ez alkalommal üdvözlő költeményt intézett hozzá, a melyben szerencsét kívánt a triumphatornak. Különösen alkalomszerűvé tette ezt az üdvözlést az a körülmény, hogy Messalla éppen a születése napján vívta ki diadalát az Atax mellett s erre czéloznak az elegia kezdő sorai (1—8. vs.):

E nap — szólta a Párka, sors fonalát fonva;
 (Széjjel e fonalat istenkéz se bontja) —
 E napon hull porba aquitan föld népe,
 E napon az Atax megremeg medrébe.
 Teljesedett! Róma új diadalt látott:
 Fogoly hadvezérek vonszolták a lánczot.
 Babér koszorúzta fejedet, Messállá,
 Ivor kocsid előtt négy fehér mén szálla.

Barátjának harczy dicsősége annyira fellelkesíti a különben oly békés természetű költőt, hogy megfelelkezve azokról a keserű kifakadásokról, melyekkel korábbi verseiben a háborút illetve, most már nála egészen szokatlan büszkeséggel emlékszik vissza arra az időre, mikor ő maga is Aquitaniában katonáskodott (9—12. vs.):

Melletted küzdöttem én is: kérdezzétek
 Az Oczeán partját, havas Pyrenéket;
 Rhodanus, Garumna, Arar felel erre
 S a szőke carnutus kékvizű Ligerje.¹

¹ Tibullus itt azokat a galliai vidékeket érinti, melyeket Messalla kíséretében bejárt. A Rhodanus folyó mai neve Rhône, a Garumnáé Garonne, az Araré Saône, a Ligeré Loire. A *carnutusok* gall néptörzs, mely a Loire tájékán lakott.

De Messalla nemcsak Galliában szerzett érdeme-
ket, hanem utóbb a keleti tartományokban is. A költő
azért a következőkben a keleti hadjárat színhelyeit
írja le néhány jellemző vonással, nevezetesen Ciliciát,
Syriát, Phoeniciát és Egyiptomot. Megemlékezik az
ismeretlen forrású Nilusról, a melynek áradása teszi
Egyiptom földét termékenynyé s ezzel kapcsolatban
áttér Osirisnak, a földművelés és a szőlőtermelés
egyiptomi védő istenének dicsőítésére, a kit a görögök
a maguk Bacchusával azonosítottak. Valóságos hym-
nust zeng ez istenség tiszteletére, a mely az elegia
középső részét teszi:

Osiris volt első, ki ekét teremtett
És ügyes vasával szánta gyöngye földet.
Ő szórt legelőször magvat a szűz földbe,
Fájáról az első gyümölcsöt ő törte.
Karózzuk a hajlós venyigét, ő mondja,
S nyessük le sarlóval, ha buján nő lombja.
Még ügyetlen lábbal taposott gerezdje
Édes levet néki először ereszte.
A szót ez az ital alakítá dallá,
Az ügyetlen lábat deli tánczra hajtá.
Szántóvető keblét ha sujtolja bánat,
Gondúzó Bacchustól hangos kedve támad.
Bús halandó benne nyugtot lel akárhány,
Ha súlyos bilincsek csörgenek is lábán.
Tégedet, Osiris! nem gondok követnek,
Hanem táncz, vig dana s enyelgő szerelmek.
Homlokod virágos meg borostyánfürtös,
Bokádig hullámszik a sáfrányszín köntös.¹

Felhívja azután Osiris-Bacchust, mint a vidámság
istenét,² hogy jelenjen meg a Messalla születésnapj

¹ I. 7, 29—46.

² A mint a rómaiak nevezték, *laetitia* dator.

lakomáján, ezzel tisztelve meg a nagy ember Geniusát.¹ Végül Messallához fordul, minden jót kíván neki születésnapja alkalmából s kiemeli azt az érdemét is, hogy a hadi zsákmány egy részét a béke műveire fordította, mint a ki saját költségén helyezte jó karba a Rómából Tusculum felé vezető úgynevezett latin országutat (*via Latina*) s ezzel kiérdemelte a vidékről Rómába bejáró földművelő nép háláját:

Messalla! nyomodban új sarjadék keljen,
Érdemid tetézzé, öregül tiszteljen;
És az országútról, mely a te emléked,
Tusculum és Alba emlegessen téged.
Nagyszerű kövezet költségeden készül,
Sziklával s kavicssal kirakva művészl.
Áld majd a földműves, mikor rásötétül
S falujába mégis megtérhet baj nélkül.
Születés istene!² légy még sokszor üdvöz,
Mindig fényesebben jövel ünnepünkhöz.³

Jellemző Tibullusra, hogy még ezt a költeményét is, melyben a Messalla hadi tetteit kellett volna magasztalnia, olyan békés természetűvé tudta tenni. Harcias hangokat csak az elején hallunk, de már a középső rész, az Osirist dicsőítő ének, nem egyéb, mint a földművelő életnek, a legbékésebb foglalkozásnak a magasztalása, a befejezés pedig, a hol a Messalla útépitéséről van szó, ugyancsak a béke műveivel foglalkozik.

Említésre méltó még az elegia sajátságos szer-

¹ A rómaiak hite szerint mindenkinek megvolt a maga külön védő istene, a kinek oltalma alatt állott születésétől haláláig. Ezt nevezték Geniusnak s ennek mutatott be áldozatot kiki születése napján.

² A Genius, melyet Natalisnak is nevezték, mint a születés istenét.

³ I. 7, 55—64.

kezete is. Az eleje a Messalla születésnapjáról és harczy érdemeiről szól, a vége megint a születésnapról és Messalla útépitői munkásságáról, míg az egész középső rész Osiris dicsőítésének van szentelve. A görög kardalköltészetben s különösen Pindarus győzelmi dalaiban szokásos, könyvünk második fejezetében már érintett, szerkesztést követte ebben Tibullus. A görög poetáknak ugyanis az volt a rendes eljárásuk, hogy, ha embernek szólt is a magasztalás, a dal nagyobb részét valamely isten vagy heros dicsőítésének szentelték s így az ő győzelmi dalaikban többnyire csak a kezdet és a vég szól a győztesről, míg a középső rész, az egésznek a magva, valamely mythost beszél el, természetesen olyat, a mely a győztes személyével, családjával vagy hazájával valamikép kapcsolatba hozható. Ezt a mythost pótolja Tibullusnál az Osiris dicsőítése, a mely nemcsak ama külső kapcsolat révén, hogy Messalla Egyiptomban is járt és Osiris egyiptomi isten, került bele az elegiába, hanem, bár elburkoltan, a Messalla érdemeinek kiemelésére is szolgál. Tudnunk kell, hogy Egyiptom volt ebben az időben Róma éléstára s Italiát onnan látták el gabonával. Messalla tehát, midőn Octavianusnak Egyiptomot rendbe hozni segített, lehetővé tette ott az Osiris mesterségének, a földművelésnek, zavartalan folytatását s egyszersmind biztosította Róma számára az egyiptomi földművelés áldásait és éppen ez az, a mire a költő az Osirisról szóló mythikus kitérésben utalni akar.

Nemsokára e költemény elkészülte után, valószínűleg még 27-ben, kiadta Tibullus az első könyvet s ezzel írói hirnevét, mely addig csak a Messalla meghitt körére terjedt ki, a nagyközönség előtt is megalapította.

HETEDIK FEJEZET.

TIBULLUS ÉS SULPICIA.

Új korszak kezdődik Tibullus életében Messallának Rómába való visszatérésével. A diadalmas hadvezér ezután állandóan a fővárosban maradt s kizárólag a béke műveinek szentelte magát. Szabadon hódolhatott most már legfőbb kedvtelésének, az irodalom pártolásának is. Nyílt házat tartott, a hová bejáratos volt mindenki, a ki Róma akkori szellemi életében számot tett. Különös örömeire szolgálhatott, hogy Tibullus, a kinek tehetségét oly korán felismerte, az elegiák első könyvének megjelenése után egyszerre a római költők legnagyobbjai közé emelkedett, a kit Vergiliusszal és Horatiusszal együtt emlegettek s a ki ezóta az ő irodalmi körének ünnepelt vezérsillaga lett.

Költőnk ebben a válogatott társaságban nagyon jól érezhette magát, de kedvelték is őt valamennyien. Előkelő külsejű,¹ nyúlánk termetű,² szép³ fiatal ember volt, a ki kedves modorával és szelid kedélyével

¹ A *Vita Tibulli* mondja róla: „insignis forma cultuque corporis observabilis.“

² Tibullus maga mondja magáról II. 3, 9: „Nec quererer, quod sol *graciles* exureret artus“.

³ Horatius mondja Tibullusról Ep. I. 4, 6—7: „di tibi *formam* . . . dederunt“

mindenkit megnyert.¹ Nagynevű pártfogójának védő szárnyai alatt olyan életmódot folytathatott, a melyet Horatius a hozzá intézett epistolában² méltán tüntet fel irigylendőnek. Volt annyi vagyona, a mennyiből gond nélkül és előkelő összeköttetéseinek megfelelően élhetett, de értett is az élet javainak helyes élvezetéhez;³ egészségi állapota is teljesen kielégítő volt még ekkor s ifjúságát az írói dicsőség fénye aranyozta be. Idejének egy részét Rómában töltötte a Messalla körében és az irodalom jelesei között. A költők közül legjobb barátja Horatius volt, a kivel élénk eszmecserét folytatott, mert egymás költeményeit kölcsönösen bírálták és javitgatták.⁴ Ha a város zaját megunt, visszavonult pedumi jószágára, mely egészséges, erdős helyen feküdt;⁵ itt, a szabad természet ölen, zavartalanul társaloghatott Múzsájával és átengedhette magát idyllikus hajlandóságainak.

Igazi szeretettel és hálával ragaszkodott Messal-

¹ Hor. Ep. I. 4, 9—10: „cui gratia . . . contingat abunde“.

² Hor. Ep. I. 4, 8—11. mondja róla:

Quid voveat dulci nutricula maius alumno,
Qui sapere et fari possit, quae sentiat, et cui
Gratia, fama, valetudo contingat abunde
Et mundus victus non deficiente crumena.

³ Hor. Ep. I. 4, 6—7:

. . . di tibi formam,
Di tibi divitias dederunt artemque fruendi.

⁴ Hogy Tibullus megbírált Horatius satiráit, kitűnik Hor. Ep. I. 4, 1:

„Albi, nostrorum sermonum candide iudex“.

⁵ Horatius mondja a Pedum környékén időző Tibullusról Ep. I. 4, 4:

An tacitum silvas inter reptare salubres?

lához. Mióta az aquitaniai hadjárat folyamán közelebbről megismerkedett vele, egy ideig alig írt költeményt a nélkül, hogy róla meg ne emlékeznek. Mint triumphatort dicsőíti őt az I. könyv hetedik elegiájában; hozzá fordul a harmadikban, midőn Corcyra szigetén betegen fekszik, és az elsőben, mikor a keleti hadjáratból való kimaradását igazolja; az ötödikben azt a reményét fejezi ki, hogy a nagy férfiút vendégül fogadhatja falusi jószágán,¹ a másodikban pedig, a hol nevét nem említi, legalább czélzást tesz ciliciai vezérkedésére.² Nem feledkezik meg róla az elegiák második könyvében sem: ráköszönti poharát az első elegiában,³ midőn falusi jószágán parasztjaival együtt lakomát ül a mezők védő istenségeinek tiszteletére, és tőle kér ihletést, hogy ez isteneket méltó dalban ünnepelhesse; az ötödik elegiában pedig, melyet a Messalla fiának tiszteletére írt, azt kívánja az apának, hogy fiát egykor mint triumphatort láthassa a Capi-

¹ I. 5, 31—34:

Huc veniet Messalla meus, cui dulcia poma
 Delia selectis detrahat arboribus:
 Et, tantum venerata virum, tunc sedula curet,
 Tunc paret atque epulas ipsa ministra gerat.

² I. 2, 67—68:

Ille licet Cilicum victas agat ante catervas,
 Ponat et in capto Martia castra solo.

³ II. 1, 31—36:

Sed „bene Messallam“ sua quisque ad pocula dicat,
 Nomen et absentis singula verba sonent.
 Gentis Aquitanae celebr Messalla triumphis
 Et magna intonsis gloria victor avis,
 Huc ades adspiraque mihi, dum carmine nostro
 Redditur agricolis gratia caelitibus.

tolium felé vonulni.¹ Még siriratában is úgy akarja magát bemutatni, mint a Messalla hű emberét.² Bizalmas viszonyról tesz tanúságot az, hogy pártfogóját több helyen egyszerűen *az én Messallámnak*³ nevezi, és szép világot vet férfias jellemére, hogy róla mindenütt csak a barátság és tisztelet, de sohasem a csúszómászó hizelgés hangján tesz említést. Önérzetét és függetlenségét az anyagi segélyre nem szoruló, ősi birtokán élő római lovag meg tudta őrizni a hatalmas aristokratával szemben is. De Messallának köszönte hadi szolgálatának megkönnyítését, előkelő összekötéseit, benne finom izlésű műbiróra és irodalmi tanácsadóra talált, a ki segített neki híre megalapításában s ezen épült az a nemes és mind a kettejükhez méltó viszony, a mely őket egymáshoz fűzte.

A Messalla irodalmi köréhez tartozott unokahúga, a szép *Sulpicia* is. Ősrégi római aristokrata családból származott; nagyatyja valószínűleg Servius Sulpicius Rufus volt, Cicero korában híres jogász és 51-ben Kr. e. consul; hasonló nevű atyja talán azonos a Horatiusnál⁴ említett Serviusszal, a ki mint finom

¹ II. 5, 115—120:

Ut Messalinum celebrem, cum praemia belli
 Ante suos currus oppida victa feret,
 Ipse gerens lauros, lauro devinctus agresti
 Miles „io“ magna voce „triumphe“ canet.
 Tum Messalla meus pia det spectacula turbae
 Et plaudat curru praetereunte pater.

² I. 3, 55—56:

Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus,
 Messallam terra dum sequiturque mari.

³ Messalla meus, I. 5, 31. és II. 5, 119.

⁴ Sat. I. 10, 86.

izlésű műértő és erotikus költő¹ lett ismeretessé. Anyja Valeria volt, Messallának minden női erénnyel ékeskedő testvére, a ki férjének kora halála után nem ment többé férjhez s a mikor megkérdezték, miért teszi ezt, azzal felelt, hogy Servius az ő számára még mindig él.² Ily szülők gyermeke volt Sulpicia, a ki, úgy látszik, atyjától örökölte a költői tehetséget, anyjától mély és igaz érzését. A mint Tibullus leírja, megkapó szépségű,³ ragyogó szemű⁴ leány volt, a kinek minden lépésén, minden mozdulatán csodálatos báj ömlött el.⁵ Nagy irodalmi műveltségével⁶ és nem közönséges költői tehetségével méltó feltűnést keltett a Messalla házát látogató írók között. Mestere, úgy hiszszük, Tibullus volt, a Messalla-kör e főbűszkesége, mert még abban a hat rövid költeményben is, a mi tőle reánk maradt,

¹ V. ö. Ovid. Trist. II. 441. és Plin. Epist. V. 3, 5.

² L. Hieronym. adv. Jovian. 1. p. 46. Vall.: „Valeria Messallarum soror amisso Servio viro nulli volebat nubere. Quae interrogata, cur faceret, ait sibi semper maritum Servium vivere“.

³ Tib. IV. 2, 1—4:

Sulpicia est tibi culta tuis, Mars magne, calendis:
Spectatum e caelo, si sapis, ipse veni.
Hoc Venus ignoscet; at tu, violente, caveto,
Ne tibi miranti turpiter arma cadant.

⁴ Tib. IV. 2, 5—6:

Illius ex oculis, cum vult exurere divos,
Accendit geminas lampadas acer Amor.

⁵ Tib. IV. 2, 7—8:

Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit,
Componit furtim subsequiturque Decor.

⁶ Ezért mondja Tibullus Sulpiciáról IV. 6, 1—2:

Natalis Juno, sanctos cape turis acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

felismerhetjük a nagy elegiakus hatásának nyomait.¹ Valószínűleg Tibullus volt az, a ki tehetségét felismerte és első kísérleteiben támogatta s így fejlődhetett ki a szerény költő és a főrangú hölgy között az a bizalmas barátság, a melynek Tibullus, a mint alább látni fogjuk, oly szép irodalmi emléket emelt.

Ez a Sulpicia szenvedélyes szerelemre lobbant valami Cornutus nevű² ifjú iránt, a ki bizonyára jó barátja volt Tibullusnak is, mert a költő két elegiát intézett hozzá a második könyvben.³ Hódító külsejű, szép fiatal ember lehetett, a kinek, mint Tibullus mondatja Sulpiciával, már születésekor uralmat jósoltak a Párházak a leányszíveken.⁴ Bizonyára jó családból is származott, mert a Cornutus névvel többször találkozunk magas méltóságok viselői között⁵ és mert Sulpicia, a ki büszke volt előkelő származására,⁶

¹ Sulpiciánál két helyen látjuk Tibullus hatását, nevezetesen IV. 9, 4: „*Qui nec opinanti nunc tibi forte venit*“, a mely vers erősen emlékeztet Tib. I. 9, 43-ra: „*Saepe insperanti venit tibi munere nostro*“; továbbá IV. 7, 2—3; „*Exorata meis illum Cytherea Camenis Attulit in nostrum deposuitque sinum*“, a hol utánozza Tibullus szórendjének egy egészen specialis saját-ságát, a — *que* kötőszócskának hátrátételét a mondatban.

² A mi Cornutusnak a Sulpicia Cerinthusával való azonosí-tását illeti, v. ö. a hetedik fejezethez írt első függelék.

³ II. 2. és 3.

⁴ IV. 5, 3—4:

Te nascente novum Parcae cecinere puellis
Servitium et dederunt regna superba tibi.

⁵ V. ö. Klebs: Prosopogr. p. 473.

⁶ Ezért mondja IV. 10, 3—4:

Sit tibi cura togae potior pressumque quasillo
Scortum, quam Servi filia, Sulpicia.

magához méltónak mondja őt.¹ A leány anyja, úgy látszik, rossz szemmel nézte ezt a viszonyt s nem volt hajlandó beleegyezni, hogy Sulpicia a Cornutusé legyen.² De az a szerelem, a mely a Sulpicia lángoló szívét eltölté, nem volt félénk, leányos érzés, a mely könnyekbe fullasztható, hanem az antik heroinának erős, hatalmas, halálos szenvedélye, mely korlátot és akadályt nem ismerve tör célja felé. Izzó vágytól égő szerelmi dalokban fordult, mint egykor Sappho, a kegyes Venushoz, hogy egyesítse őt kedvesével;³ ha másképp nem lehetett, titkon találkozott vele;⁴ ha távol volt, sűrűn küldte hozzá a szerelmes sorokkal teleírt viasztáblákat.⁵ Tulajdonképeni szerelmes versei, melyek bizonyára művésziesen kidolgozott alkotások voltak, nem maradtak reánk, de kedvesének írt üzenetei közül hatot fenntartott számunkra a Tibullus-féle

¹ IV. 7, 9—10:

Sed peccasse iuvat, vultus componere famae
Taedet: cum digno digna fuisse ferar.

² IV. 6, 15—16:

Praecipit et natae mater studiosa, quod optet:
Illa aliud tacita, iam sua, mente rogat.

³ Erre czéloz maga Sulpicia IV. 7, 3—4:

Exorata meis illum Cytherea Camenis
Attulit in nostrum deposuitque sinum.

⁴ V. ö. Sulpicia szavait IV. 12, 5:

Hesterna quam te solum quod nocte reliqui
és a Tibulluséit IV. 6, 11—12:

Nec possit cupidus vigilans deprendere custos,
Fallendique vias mille ministret amor.

⁵ Ezt bizonyítják Sulpicia saját szavai IV. 7, 7—8:

Non ego *signatis* quicquam mandare *tabellis*,
Ne legat in nemo, quam meus, ante, velim.

elegia-gyűjtemény negyedik könyve.¹ A költőnő ezeket az apró üzeneteket is versekben, természetesen rögtönzött és kissé hanyagabb formában írta meg. De a külső alak hiányosságaért dúsán kárpótolja az olvasót a bennök megnyilatkozó igaz érzés. Bátran elmondhatjuk, hogy e dalocskák, mint egy nem közönséges női lélek őszinte, intim vallomásai, a római költészet legérdekesebb, mert páratlanul álló, emlékei közé tartoznak.

Belőlük egész kis szerelmi regényt állíthatunk össze. Sulpicia születésnapja közeledik s már előre örült annak, hogy Cornutus e napon megjelenik házuknál a szerencsét kívánó udvarlók között s lesz alkalma kedvesével hosszabb ideig együtt lenni. De nagybátyja, Messalla, talán éppen azért, hogy ezt a találkozást megakadályozza, magával akarja őt vinni arretiumi villájába. Erről a szomorú hírről értesíti egy nyolczsoros versecskében az ifjat, a kit az erotikus költők szokása szerint álnéven *Cerinthusnak* nevez. Szomorú lesz, úgymond, ez a születésnap, melyet az unalmas falun és Cerinthus nélkül kell megülnie. Most látja csak, hogy nincs kellemesebb hely a fővárosnál. De mit is keresne ő, a városi élet örömeihez szokott leány, a magányos villában és Arretium zord vidékén? Bár kevesebbet törődne vele Messalla, a ki éppen a legalkalmatlanabb időben kényszeríti őt elutazásra. Végül biztosítja kedvesét, hogy, ha kénytelen-kelletlen falura megy is, szíve-lelke Rómában, Cerinthusnál marad.²

Szerencsére az utazásból nem lett semmi és Sul-

¹ IV. 7—12.

² IV. 8.

picia most már remélhette, hogy születése napját otthon, kedvese és szerelme titkába beavatott meghittjei társaságában fogja megülni. Siet is a váratlan kedvező fordulatot Cerinthusszal tudatni:

Halld, az út elmaradt, a hogy én kívántam:
Születésem napján itt vagyok Rómában.
Ünnepeljük hát mind vígan ez ünnepet,
Melylyel a sors téged váratlan meglepett.¹

A tiltott szenvedély hullámai egyre magasabbra csaptak fel a leány háborgó szívében s már azon a ponton volt, hogy mindenről megfeledkezve oda veti magát a szeretett ifjú karjai közé. Ekkor értesült arról, hogy Cerinthus hűtlenséget engedett meg magának vele szemben s valami hetaerával kezdett viszonyt. Most már fölébred benne az aristokrata nő büszkesége és keserű gúnynyal ír kedvesének. Örül, úgymond, hogy idejekorán kiismerhette a férfi állhatatlanságát, mert ez meg fogja őt akadályozni abban, hogy szenvedélyétől elragadtatva valami végzetes balgaságot kövessen el.² Ám lássa Cerinthus, ha egy hitvány személyért el tudja felejteni Servius leányát, Sulpiciát! Már meghittjei is, a kik szerelméről tudnak, aggodalomban vannak, mert fájlálnák, ha ily alacsony szerelem szorítaná ki őt a Cerinthus szívéből.³

¹ IV. 9.

² E sorokat (IV. 10, 1—2):

Gratum est, securus multum quod iam tibi de me
Permittis, subito ne male inepta cadam,

így magyarázom: Sulpicia örül, hogy Cerinthus hűtlenséget engedett meg magának vele szemben; mert már attól félt, hogy szenvedélye bukásba sodorja. Most kiismerte Cerinthust s óvakodni fog attól, hogy méltatlannak dobja oda magát.

³ IV. 10.

A meghasonlás, úgy látszik, nem tartott soká. Sulpicia súlyos betegségbe esett s abban a levélben, melyet ez állapotában intézett ifjához, már nincs szemrehányás, csak az egész lelkét betöltő mélységes szerelem megható kifejezése:

Jut vajjon eszedbe, Cerinthusom, lánykád,
Míg elbágyadt testem sinyli a láz lángját?
Nem akarok máskép gyógyulni se, hidd el,
Hogy te is óhajtod, csak avval a hittel.
Miért is győzném le, mért e betegséget,
Ha jajszóm s gyötrelmem meg nem indít téged.¹

Sulpicia szerencsésen felgyógyult betegségéből s az az aggodalmas gond és az a hűséges ragaszkodás, melylyel Cerinthus őt a nehéz napokban körülvette,² meggyőzte arról, hogy szerelme teljes mértékben viszonzásra talált s hogy az ifjú csakugyan méltó ő hozzá. Most már kész volt a legvégsőre, hogy családja ellentállását megtörje: titkos találkozókat adott kedvesének. De a leányos szemérem és szüzi tartózkodás még mindig erősebb volt benne, mint szenvedélye s a légyott éjjelén megriadva futott el a szeretett férfi ölelései elől. Másnap már bánta gyengeségét s a cserben hagyott kedvest ily meghatóan naiv vallo-mással igyekezett kiengesztelni:

¹ IV. 11.

² Erre vonatkoznak Tibullus szavai IV. 4, 11:

Neu iuvenem torque, metuit qui fata puellae
Votaque pro domina vix numeranda facit.
Interdum vovet, interdum, quod langueat illa,
Dicit in aeternos aspera verba deos.
Pone metum, Cerinthe: deus non laedit amantes.
Tu modo semper ama: salva puella tibi est.

Ne is szeress többé oly forrón, hevesen,
 Mint a hogy pár napja szerettél, kedvesem,
 Ha terheli oly tett balga ifjúságom,
 Mit — igazán szólva — jobban kéne bánnom :
 Mint, hogy tegnap éjjel ott hagytalak téged . . .
 A lángot titkoltam, mely szívemben égett.¹

Végre, mikor mégis meghozta a legnagyobb áldozatot, a mit nő a szeretett férfiúnak hozhat, így tört ki a túláradó szívből a diadalmas szerelem örömujjongása :

Megjött a szerelem . . . félre ál szemérem !
 Ha titkolni vágytám, az volna a szégyen.
 Hallgatott hát Vénus Múzsám panaszára ;
 Ifjamat szerető kebelemre zárta.
 Beváltá, mit ígért — hirdesse ki minden,
 Ki nem ért örömet, örömem irigyen.
 Semmit se bizok már pecsétetes levélre,
 Tudja meg a világ, mint lángolok érte.
 Boldogság ez a bűn, álarczöltés szégyen !
 „Méltók egymáshoz ök“, ez a hírünk légyen.²

Valóban csak sajnálnunk lehet, hogy ettől a szenvedélyes lelkű leánytól, a ki érzéseit ily megkapó igazsággal és merész őszinteséggel tudta kifejezni, nem maradt reánk több költemény. Azt hiszszük, a Sappho méltó párjára találhatnánk bennök s becses adalékokkal szolgálnának az antik nő érzelemvilága ismeretéhez.³

Tibullus, mint a szerelmes pár meghittje, ismerte

¹ IV. 12.

² IV. 7.

³ Fejtegetéseink folyamán a IV. könyv 7. elegiáját is Sulpiának tulajdonítottuk, bár sokan inkább a Tibullus művének tartják. Eljárásunk igazolását a hetedik fejezethez írt második függelékben találja meg az olvasó.

Sulpicia verses levélkéit, a melyek annyira megtetszettek neki, hogy hatásuk alatt egy kis elegia-cyclust irt Cerinthus és Sulpicia szerelméről s a Matronalia ünnepe alkalmából ajándék gyanánt küldte el Sulpiciának.¹ Ez az ünnep márczius elsejére esett s a római nők ülték meg Juno tiszteletére; koszorúsan mentek az istennő templomába, virágokat áldoztak neki és családi boldogságukért imádkoztak. Szokás volt, hogy a férfiak e napon a családjukhoz tartozó vagy velük bizalmasabb ismeretségben álló nőket valami ajándékkal lepjék meg s ezt az alkalmat használta fel Tibullus arra, hogy a szép költőnő iránt gyönyörű költői adománynyal fejezze ki hódolatát.

A cyclus mindössze öt kisebb terjedelmű elegiából áll. Az első a bevezetés,² a mely a Matronalia ünnepét megülni készülő Sulpicia csodálatos szépségét magasztalja:

Sulpicia, nagy Mars! a te napod³ szépe:
 Siess, ha eszed van, a mennyből elébe.
 Megbocsát Vénusod. De vitéz, vigyázz ám,
 Bámultodban pajzsod földre ne ejtsd gyáván.
 Szilaj Ámor, hogy ha isten-szívet éget,
 Szeménél gyújtja meg fáklyáit e végett.
 Bármit tesz, bárhová fordul piczi lába,
 Kellem jár mindenütt titkon a nyomába.
 Bájol omló fürttel, haját ha lebontja;
 Ha befonja, annál gyönyörűbb a kontya.
 Hódít, ha magára vesz bíboros leplet,
 Hódít, ha fehérben ragyogva közelget.

¹ Hogy IV. 2—6. csakugyan a Tibullus munkája, a hetedik fejezethez irt harmadik függelékben bizonyítjuk.

² IV. 2.

³ Mars napja alatt márczius 1-ét kell érteni, mert ez a hónap Marsnak volt szentelve és tőle nyerte nevét.

Csak ő méltó arra, hogy Phoenicia bibora és India drágakövei ékesítsék s hogy megfürödjék Arábia illatárjában, midőn díszbe öltözve siet Juno templomába:

Csak ez a lány méltó Tyrusnak gyapjára,
A mely kétszer fürdött drága bibor-árba;
És illatszerekre, miket a dús arab
Jószágú mezején termésül learat;
Meg drágagyöngyökre, a miket keleten
Vörös-tenger¹ partján szedett a szerecsen.

Ezt a dicső leányt akarja a költő a Matronalia ünnepén megénekelni s ezért szólítja fel Apollót és a Múzsákat, hogy zengjenek dalt róla, a ki nemcsak szépségénél, de költői tehetségénél fogva is méltó hozzájuk s a kinek szívből kívánja, hogy még sokszor érje meg ezt a szép napot:

Ünnepünkön, Múzsák, e szép lányt zengjétek,
Lantodon is, Phoebus, csendüljön az ének.
Ez öröm-ünnepet számtalanszor lássa:
Nincsen dalotokra neki méltóbb mása.

A következő négy dal a Sulpicia és Cerinthus szerelmével foglalkozik oly módon, hogy a másodikban és a negyedikben Sulpiciát szólaltatja meg a költő, a harmadikban és az ötödikben pedig a maga nevében beszél.

Cerinthus atyjával együtt vadászaton van. Sulpicia aggódik a távollevőért s dalban² önti ki szorongó szíve fájdalmát:

Óh ne bántsд ifjamat, zord bércek vadkanja,
Legelöd s vadonod csendjét ha zavarja,

¹ Így nevezték a régiek az indiai oczeánt. A mai Vörös-tengert arab öbölnek hívták.

² IV. 3.

Fogadat se fenjed kegyetlen csatára;
 Tartsa meg épségben nékem Ámor szárnya.
 Hajh! de csalogatja vadászkedve messze . . .
 Óh hogy az az erdő s kutyafalka veszne!
 Mily örülség berket hálóval keríteni,
 Gyöngé kezét tüskén vérig sebesíteni!
 Lopva mit ér jutnod vadak rejtekébe,
 Fehér lábaidat ha tövis megtépte?

De ha Cerinthust elkísérhetné a vadászatra, szívesen
 megosztaná vele a hajtás minden fáradságát:

És mégis, Cerinthus! lehetnék csak nálad,
 Hálót vive járnám magam a kőszálat.
 A futó szarvasok nyomait keresném,
 Lánczról a kutyákat utánok eresztvén.

Együtt pihennének azután az erdő mélyében és
 szerelmökben elfeledkeznének a vadászatról:

Jöhet akkor vadkan, nem leszen bántalma,
 Szerelmünk örömét csak meg ne zavarja.
 Nélkülem Vénusra most ne legyen gondod:
 Szűz Dianát kövesd, míg a hálót bontod.
 Helyembe ha más lány lopózik titokban,
 Fenevadak tépjék izekre legottan.
 De hagyd a vadászó szenvedélyt apádnak:
 Szerető karjaim ölelésre várnak.

A következő dalnak¹ az a levélke szolgált alapul,
 melyet Sulpicia betegesen írt Cerinthusnak.² A költő
 szólal meg itt, mint a szerelmesek barátja és a gyógyító
 istennek, Apollónak, segedelmét kéri a szenvedő
 leány számára:

Jövel és a gyenge lányka baját vidd el,
 Jöjj, Apollo, büszkén omló fürteiddel.

¹ IV. 4.

² IV. 11.

Csak szaporán, meglásd, meg nem bánod tetted,
 Gyógyító kezedet hogy e szépre tetted.
 Ne hagyd, hogy tagjait sorvadás megesse,
 Halványság boruljon e ragyogó testre ;
 S a mitől félhetünk, a mi baj még hátra,
 Gyors habok sodorják a tengeri árba.
 Jövel, dicső, és hozz lágy éneket, irat,
 Melytől a fáradt test új erőre virrad.
 Ne gyötörd az ifjat, ki kedvesét félve
 Számtalan fogadást buzgón fogad érte.
 Fogadást tesz, ám ha az megint elbágyad,
 Szítkokra fakadva az egekre támad.

Azután Cerinthushoz fordul, hogy ne aggódjék,
 mert a leányt éppen az ő szerelme és hűsége fogja
 meggyógyítani :

Ne aggódj, Cerinthus ! hű szívet ég nem bánt ;
 Csak te szeresd mindig : meggyógyítod a lányt.
 Könnyre semmi szükség, azt máskorra tedd el,
 Ha nem nézne majd rád szíves szeretettel.
 Tiéd most egészen, csak te vagy a gondja,
 Mind hiába vívja imádók csoportja.

Végül újra Apollóhoz folyamodik, a kit, ha Sul-
 picíát megmenti, még a többi istenek is megirigyelnek
 tudományáért :

Légy kegyes, óh Phoebus ! nagy lesz dicsőséged :
 Egy éltet megóván, kettőét mentéd meg.
 Ők emelik fényét hálásan nevednek,
 Áldozattal hozzád ketten közelednek ;
 Dicsérve magasztal istenek csapatja
 S tudományod kiki magának óhajtja.

Megint Sulpicia szólal meg a következő dalban.¹
 A Cerinthus születése napját üli meg, mert ő leg-

¹ IV. 5.

szentebb ünnepei közé számítja azt a napot, a mely neki a szeretett férfiút adta. Mikor Cerinthus született, a Párhák addig ismeretlen szolgaságot jósoltak a leányoknak és büszke uralmat adtak neki a női szívek fölött:

Én égek legjobban s boldogság így égnem,
Csak benned is ily láng lobogjon cserében.
Szeress te is, kérlek drága két szemedre,
Titkos örömkre, védő Szellemedre.

Azután a Cerinthus Geniusához fordul, mint a kit a születésnap ija és fogadalom első sorban illet:

Halld meg fogadásunk kegyesen, jó Szellem!¹
Benne is csak értem epedő gond keljen.
De ha már is újabb szerelemért lángol,
Távozz akkor, kérlek, e csalfa oltártól!

Majd Venushoz, mint a szerelmesek védő istenségéhez, fohászkodik, hogy szerelmök örökké tartson:

Igazságot, Vénus! vagy legyünk mindketten
Rabjaid egyenlőn, vagy szabadíts engem.
De inkább erős láncz övezzen örökké,
El ne szakithasson semmi jövő többé.
Titokban az ifjú ugyanezt óhajtja.
Csak nem meri nyíltan hangoztatni ajka.
Születés istene!² mindentudó elméd,
Ha titkon könyörg is: adja meg kérelmét.

E sorokból azt is megtanuljuk, hogy a két szerelmes közül Sulpicia volt az, kinek az érzése szenvedélyesebb, jelleme energikusabb volt. Cerinthus nem is mer hangos kéréssel fordulni Geniusához, oly lehetetlen boldogságnak tűnik föl előtte, hogy ez a csodálatos szépségű leány egészen az övé legyen; de

¹ A Cerinthus Geniusa.

² A Genius.

szégyenli is a hozzátartozók előtt, a kik születése napján körülállják a Genius oltárát s hallgatják fogadalmait, feltárni szerelmét.

Az utolsó dalnak¹ alapjául Sulpiciának az a két levélkéje szolgált, a melyben saját születésnapjáról emlékezik meg.² Újra a költő szólal meg és Sulpicia születésnapja alkalmából Junóhoz fordul, mert a nők e napon ehhez az istenasszonyhoz szoktak fohászkodni:

Nők védője, Juno, a szent tömjént vedd el,
Melyet a költő-lány gyöngye keze szentel.
Tiéd ma egészen, érted olyan bájos:
Rajt akadjon a szem, ha lép az oltárhoz.
Pompája okát bár te reád hárítja:
Valaki tetszését magában áhítja.
Add, hogy senki őket ne szakítsa széjjel.
Hasonlón az ifjat övezd köteléssel.
Gyönyörű egy pár lesz: ily lány való néki,
S ki a lányhoz méltóbb, nincsen olyan férfi.

De szerelmüknek még csak titokban hódolhatnak s a költő ehhez is Juno segítségét kéri:

Meglesni szerelmük az örök se tudják,
Tanulják Ámortól a csel ezer útját.
Bólints rá, istennő s öltö bíbor palástot,
Háromszor áldozunk neked bort, kalácsot.

Sulpicia anyja még mindig ellenzi frigyöket, de hiába, mert a leány szerelme mindennél erősebb:

Íme gondos anyja tanítja, mit kérjen! ...
Más kívánság lappang annak a szívében.
Hisz ég, mint az oltár fellobogó lángja,
A gyógyulást, még ha lehet, se kívánja.

A költő végre megint Junóhoz, mint a házasság

¹ IV. 6.

² IV. 8. és 9.

védő asszonyához fordul s azt kéri tőle, hogy mához egy évre régi legyen már az óhajtott frigy.

Természetesen se Sulpicia, se Tibullus nem szánták a nyilvánosságnak itt ismertetett költeményeiket. A mit e kedves szerelmi regényről irtak, legfőlebb a meghitt baráti kör olvashatta, a mely be volt avatva két szerető szív titkába. Innen van, hogy Tibullus a Sulpicia tiszteletére irt dal-cyclust nem vette fel elegiái második könyvébe. Sokkal később történt, mikor már az eset szereplői és tanúi régen nem éltek, hogy valaki a Messalla-kör irodalmi hagyatékából Lygdamus verseivel együtt kiadta a Sulpicia szerelméről szóló dalokat is és függelék gyanánt csatolta Tibullus elegiáinak két könyvéhez. Akárki volt ez a kiadó, hálára kötelezte le az utókort, mert a Sulpicia saját versecskéi, ha elárulják is a formával való küzdést, az érzés közvetlenségével és naiv őszinteségével megragadnak minden fogékony olvasót, Tibullusnak Sulpicia-elegiái pedig a nagy költő Múzsájának legművészibb és leggyöngédebb termékei közé tartoznak.

Most már csak az van hátra, hogy megnyugtassuk a jó erkölcsök csorbájától félő olvasót is. A hű szerelem végre legyőzött minden ellenállást és Sulpicia a Cornutus felesége lett. Tibullus, a jó barát, most sem feledkezett meg róluk s midőn a házasság után első ízben tért vissza Cornutus születésnapja, a fiatal férjet alkalmi költeménynyel tisztelte meg, a melyet, mivel nincsen benne semmi nyilvánosság elé nem való intimitás, felvett elegiái második könyvébe.¹ A vers a Cornutus Geniusának hozott áldozat leírásával kezdődik:

¹ II. 2.

Buzgón könyörögjünk, Natalis¹ közelget :
 Figyeljete! némán szent oltára mellett!
 Kenet párologjon, füstölögjön tömjén,
 Mit elpuhult arabs tenyészte dús földjén.
 S jöjjön a Genius! hisz ez az ő napja :
 E koszorút diszül szent feje hadd kapja.
 Nárdus tiszta cseppje homlokára csordul,
 Jól lakjék kalácsesal, ittasuljon bortul.²

Itt az idő, hogy Cornutus feltárja az isten előtt
 szíve kívánságait, de a szerény természetű ifjat még
 most is biztatnia kell a költőnek, hogy bátran mondja
 ki, a mi szívéen fekszik :

Bármit kérsz, Cornutus, hagyja rá kegyesen :
 Rajta! mit tünődöl? kérj s nyomba megleszen.
 Jól sejtem? Azt kéred, hogy a nőd hív légyen?
 Maguktól is tudják az istenek régen!
 Bizony erre vágyol s nem a roppant földre,
 Mit egész világon felszánt a pór ökre ;
 Nem a drága köre, mit India terem,
 Hol tüzes bíbor hab zajlik a tengeren.
 Megnyered! Ámornak, halld, csattog a szárnya!
 Hymen rózsá-lánczát kebeledre zárja,
 Lánczot, mely épségben megmarad agg korig,
 Homlokod redős bár s őszi dér elborít.

Végül azt kívánja neki, hogy minél hamarább
 utódai legyenek s lábai előtt apró gyermekek csapata
 játszadozzék.

Ezzel a szelid, megnyugtató accorddal végződik
 a Cerinthus és Sulpicia szerelmes historiája.

¹ A Geniust, mint a születés istenét, Natalisnak is hívták.

² A Geniusnak kalácsot és szinbort áldoztak.

NYOLCZADIK FEJEZET.

TIBULLUS MÁSODIK KÖNYVE.

Tibullus elegiáinak második könyve mindössze hat költeményből áll. Közülök egygyel, a Cornutus születésnapjára írt üdvözléttel, már a megelőző fejezetben megismerkedtünk s így a következőkben csak ötről kell szólnunk.

Ez öt közül valószínűleg legkorábbi¹ a második könyv *első* elegiája, az Ambarvalia ünnep leírása. A földművelő nép ünnepe volt ez, melyet a mi búzaszentelésünkkel hasonlíthatunk össze. Április havában, mikor már elvetettek mindent s a barom újra künn legelt a szabad mezőn, ülték meg a földművelés és az állattenyésztés védő istenségeinek tiszteletére. Az áldozati állatot háromszor vezették a szántóföldek körül s ünnepies menetben, fehérbe öltözve s olajággal koszorúzva ment utána az ájtatos nép. Ezután az áldozatot levágták, az istenektől áldást kértek a földművelőkre, a termésre s a barmokra egyaránt s végre dús lakomával és játékokkal fejezték be a napot.

Megülte ezt az ünnepet a saját birtokán, mint jó gazda, Tibullus is, a mint e kedves költeményéből

¹ A mi a második könyv elegiáinak időrendjét illeti, v. ö. a nyolczadik fejezethez írt első függelék.

kitűnik. A bevezetésben háza népéhez fordul és fel-szólítja őket, hogy minden köznapi munkával felhagyva készüljenek áhitattal ünnepelni:

Kiki fohászkodjék: termést, földet áldunk,
 Őseink ünnepe megújul ma nálunk.
 Jövel, Bacchus! szarvad szőlőfürt lehúzza,
 Halántéked, Ceres, hadd övezze búza.
 Nyugalom e szent nap földnek, földmivesnek;
 Sarokba ekéddel, dolgotat szüntesd meg.
 Oldd le bikád jármát, koszorút helyébe,
 Úgy álljon a teli jászolnak elébe.

Most kezdődik a szent cselekvény: a szántóföldek körüljárása után az oltárhoz viszik az áldozati bárányt s a gazda így fohászkodik a mezei istenekhez:

Földért meg a népért könyörgünk hozzatok,
 Istenek! a bajtól határunk óvjátok.
 Konkolylyal a szántót vetése ne csalja,
 Gyors farkas a lassú báránykát ne marja.

Az áldozat beleit is megvizsgálják s minthogy a jelek jóra mutatnak, megkezdődhetik a vidám lakoma:

Falernusi ó-bort hozzatok e napra,
 Chiosi hordót is verjete ma csapra.
 Borral ünnepeljünk, hiszen ma nem szégyen,
 Ha bárki elázik s tántorogva mégyen.

A lakománál a gazda a távollevő Messallára, az aquitaniai győzőre, köszönti poharát s tőle, mint a költők nagylelkű pártfogójától, kér ihletést, hogy hymnust zengjen a földművelés védő isteneinek tiszteletére.

Következik maga a hymnus. A földművelés istenei, főleg Ceres és Bacchus, voltak azok, a kik a vad állapotban tengődő, tölgyekkel táplálkozó emberiséget a

művelődés áldásaival megismertették; ők tanították meg házat építeni, barmot szelidíteni, szekeret faragni, gyümölcsfát ültetni, kertet öntözni, a szőlőből bort sajtolni s a kalászt kicsépelni. A földmívelő nép körében csiráztak ki utóbb a költészet és zene első elemei is, midőn a mezei munka bevégzése után nádsípall kísért háladalt zengtek az isteneknek s a Bacchus tiszteletére kardalt énekeltek és kartánczot jártak. Innen indultak ki a mesterségek s a művészetek is, miután a földmívelők asszonyai a juh gyapját fonásra és szövésre felhasználni megtanulták. Künn a mezőn született Amor isten is, a ki a nyájaknak szaporaságot ad. Ezt a fordulatot használja fel a költő arra, hogy visszatérjen elegiáinak főtárgyához, a szerelemhez:

Mondják, hogy Cupido szintén ott született
 Gulyák, nyüzsgő nyájak, ménesek közepett.
 Ott próbált nyíl-ajzást először ügyetlen:
 Hajh bezzeg ügyes már szegény szívem ellen.
 Nem baromra czéloz, megsebezi a lányt,
 Büszke, daczos férfit könnyen a porba ránt.
 Kifosztja az ifjat, eszét veszi vénnek:
 Könyöröggjön durezás lányka küszöbének.
 Lányt elvezet éjjel, ha lopva egyedül
 Az alvó örök közt ifjához menekül;
 S nyomozva remegő lábával az utat
 A falon kezével maga előtt kutat.
 Boldogtalan, a kit megkinoz ez isten:
 Szerencsés, a kire fuvall lágy szeliden!
 Jöjj isten! ehol vár ünnepi lakoma;
 Ámde nyilad s fáklyád félre tedd amoda.
 Dalljátok az istent fennszóval a nyájért,
 De halkán szólítsa mindenki magáért,
 Vagy akár hangosan: hisz zúg a vig sereg
 S phrygiai kürtök belé süvöltenek.

Eközben beáll az est s a költő a befejező sorokban vidám mulatságra serkenti az ünneplő népet:

Játszatok! az Éj már lovait befogja,
Kiséri az Anyát¹ csillagok csoportja,
S a hallgatag Álom jó fekete szárnyon,
Vele álmoképek ingadozó lábon.

A költemény még mindig annak az idyllikus hangulatnak a terméke, mely az első könyv elegiáiban a tizediktől kezdve uralkodik. Az egyszerű, falusi élet örömei s a viszonzott szerelem boldogsága volt az a kettős ideál, a melynek Tibullus költészete javát szentelte. De egyszerre megváltozik a hangulat a következő három elegiában,² melyekben a költő új szerelmének, Nemesisnek hódol.

A Nemesis név természetesen épp oly költői álnév, mint a Delia. Valódi nevét nem ismerjük, mert Tibullus elegiáin kívül semmiféle régi forrás nem szól róla. Annyi bizonyos, hogy nem volt az a szerény és jó szívű leány, a minőnek Deliát festette költőnk a boldog szerelem idejében, hanem szívtelen és kapzsi hetaera, a kinek éltető eleme a pompa s a fényűzés, a ki már megszokta, hogy Róma leggazdagabb köreiből szedje áldozatait. Legfőbb vágya volt, hogy a legdrágább cos-i ruhákban, afrikai és tyrusi biborban járjon, smaragddal és igazgyöngyökkel ékesíthesse magát s néger rabszolgák lépdeljenek nyomában.³

¹ Az Éj, mint a csillagok anyja.

² II. 4, 6, 3.

³ V. ö. II. 4, 27—30:

O pereat, quicumque legit viridesque smaragos
Et niveam Tyrio murice tingit ovem.
Hic dat avaritiae causas et Coa puellis
Vestis et e rubro lucida concha mari.

Nem hatott reá sem a szerelmes könyörgő szava, sem a költő édes dalai:¹ válogatás nélkül oda adta magát a többetígérőnek.² Ilyennek ismerte őt Tibullus kezdetől fogva s innen van, hogy verseiben nem álmodozik többé örök hűségről és idyllikus boldogságról a falu csendjében, hanem vagyonra és kincsekre áhitozik, hogy bármi áron is megnyerhesse Nemesis kegyét, a ki legyőzhetetlen szenvedélyt támasztott szívében.

Nem is volt a hozzá méltatlan leánynyal egy perczre sem boldog. A kielégítetlen vágy kinjai nyilatkoznak meg mindjárt az első dalban, a melyet hozzá intézett, a második könyv *negyedik* elegiájában:

Nőuralom s rabság készült ime nékem:
 Oda a szabadság, ősi örökségem!
 Kemény szolgaság ez, láncz verdesi lábam,
 Kötelékin Amor nem tágit — hiában!
 Megérdemlem vagy nem: egyaránt süt, éget:
 Égek! szívtelen lány, vess e lángnak véget.
 Bárcsak e fájdalmat nem érezni tudnám,
 Akár jeges köszirt lennék a hegy ormán;

Továbbá II. 3, 51—58:

Ut mea luxuria Nemesis fluat utque per urbem
 Incedat donis conspicienda meis.
 Illa gerat vestes tenues, quas femina Coa
 Texuit auratas disposuitque vias:
 Illi sint comites fuscí, quos India torret,
 Solis et admotis inficit ignis equis:
 Illi selectos certent praeberé colores
 Africa puniceum purpureumque Tyros.

¹ II. 4, 13:

Nec prosunt elegi nec carminis auctor Apollo.

² II. 4, 39. mondja Nemesisről:

... pretio victos excludis amantes.

Lennék szikla, örült viharokat állva,
 Tombolna körültem a tengerek árja.
 Most a nap keserves, keserűbb az éjjel,
 Meg van minden perczem itatva epével.

Nem segít most rajta a költészet: csak pénzzel és nem versekkel lehet megnyerni a Nemesis kegyét. Félre hát a Múzsákkal: hiszen ő nem azért volt hívők, hogy csatákat és hősöket zengjen vagy tudóstanító-költeményt írjon, hanem hogy dalaival a leányok szívét megnyerje. Kész volna rabolni és gyilkolni is, hogy kincsekhez jusson; nem átallná szentségtörő kézzel kifosztani a templomokat, különösen a Venusét, a ki ily kegyetlen zsarnokot adott neki. Majd így fakad ki a kor uralkodó vétkei, a fényűzés és kapzsiság ellen:

Vesszen, a smaragdot a ki feltalálta,
 S márta fehér gyapjat Tyrus biborába.
 Gonosz kapzsiságot ez keltett a lányban:
 Cos-i ruha, gyöngyház mély tengeri árban.
 Ez rontá meg: innen ajtónak a zára,
 A küszöböt ezért bízták a kutyára.
 De nagy ajándékkal az őrt is legyőzhedd:
 Az eb is elhallgat, zár lehull előtted.
 Isten! ki a kapzsit szépséggel megáldod,
 Óh miért tetézel jóval gonoszszágot?

Most magához, Nemesishez fordul s azt kívánja neki, hogy tűz pusztítsa el kapzsisággal szerzett kincseit s az ifjak, kiket meggyötört, nevetve nézzék a lángokat s ne legyen senki, a ki oltani segítsen. Azután így állítja szembe egymással a kapzsi és a jó leány végét:

Halálod e földön senki se gyászolja,
 Koszorút se tesz majd senki a sírodra.
 De a jót, nem kapzsit, éljen bár száz évig,
 Lobogó máglyánál elsiratják végig,

S egy öreg, ki régi szerelmét tiszteli,
Évenként virággal szórja sírját teli
S így szól: „Legyen veled békesség, nyugalom;
Gondtól ment hamvadon könnyű a sírhalom.“

De eszébe jut, hogy ezzel nem hat a kegyetlen
leányra s végre is meghajlik zsarnoka előtt:

Szentül igaz! s mégis mi hasznom belőle?
Szerelem törvényét ő szabja előmbé.
Szavára eladom az ősi telkemet.
Házi isteneim! vásárra menjetek.

Ennél többet már csakugyan nem mondhatott az
a Tibullus, a ki ősi birtokához s a földművelő élet-
hez oly meleg szeretettel ragaszkodott.

Volt Nemesisnek egy kis testvérhúga, még gyermek-
leány, a ki vele együtt lakott és Tibullust különösen
szerette. Ő volt az egyetlen a Nemesis környezetében,
a kitől a költő azt várhatta, hogy megnyeri az ő szá-
mára nénje kegyét. Miután ez a gyermek szerencsétlen
véget ért — a lakás magas ablakából kiesve agyon-
zúzta magát — még rosszabbra fordult a boldogtalan
szerelmes sorsa. Nem volt többé, a ki egy jó szót
szóljon érte a leánynál, kit egyre jobban hatalmába
ejtett valami gonosz kerítőné. Mindenféle ürügyet
kigondolt, hogy távol tartsa Tibullustól Nemesiset, a
kit bizonyára valami gazdag imádó számára akart
megnyerni. Ez a helyzet a *hatodik* elegiában, melyet
a költő egyik jó barátjához, Macerhoz,¹ intézett, a
ki, úgy látszik, szintén erotikus költő volt, mert Tibullus
az elegia bevezető soraiban úgy tünteti fel őt, mint
a ki az Amor táborát ott hagyva Mars szolgálatába
szándékozik állani:

¹ L. erről a nyolczadik fejezethez írt második függelékét.

Táborba szállt Macer: hova lesz most Amor?
 Vele tart és fegyvert hordozni lesz bátor?
 Kopjával követni lesz kedve szünetlen
 Hetedhét országon, nagy tengerek ellen?
 Büntesd, fiú,¹ békéd durván mért veté meg,
 Vissza zászlód alá tereld szökevényed.

A költő, a ki eddig mindig a békét magasztalta
 s annyszor fakadt ki a háború véres mestersége ellen,
 most már arra is kész, hogy kövesse a Macer példá-
 ját, ha ez áron megszabadulhatna szerencsétlen szen-
 vedélye kinjaitól:

Harcfit ha kimélsz, majd magam is beállok,
 Közvitéz-sisakkal víz-meríteni járok.
 Harczba hát! van erőm, van nekem is kürtöm!
 Végbucsumat, Vénus s lányok! ehol küldöm.

De nem soká tart a bátor felbuzdulás. Eszébe jut,
 hogy Nemesis bezárta előtte az ajtót s mindjárt kiesik
 a harczias hangulatból:

Nagy szó! de mondjak bár még oly nagyot büszkén,
 Gögöm a zárt ajtó lelohasztja tüstént.
 Fogadásom tiltja küszöbödre hágnom:
 Fogadásom ellen oda visz a lábom.
 Szilaj Amor! vágyom látni már rég óta
 Nyilad összetörve, fáklyadat eloltva.
 Árva fejem kinzod, átkoztatsz magammal,
 Gonosz szókat mondatsz örült ajakammal.
 Régen a sir fedne, de remény hiteget,
 Tűrhetőbb holnappal biztatja szívemet.

A Remény istennője az, a ki a halandókat jobb
 jövővel kecsegteti s még a lánczra vert rabszolgának
 is vig dalt csal az ajkaira. Ő vigasztalja a költőt,
 hogy Nemesis egyszer még kegyes lesz iránta, de a
 szívtelen leány meghazudtolja az istennő ígérését.

¹ A serdülő fiúnak ábrázolt Amor isten.

Magához Nemesishez fordul hát most s elhunyt kis húga emlékére kéri, hogy hagyjon fel kegyetlenségével:

Szánj meg, kicsi húgod tetemére kérlek,
 Odalent csak úgy lesz nyugalma szegénynek.
 Szent nekem ő, sirját adománynyal hintem,
 Koszorúval, a mely fürdött könnyeimben.
 Menedékem e sír: halmára leomlok,
 És néma porának sok panaszt elmondok.
 Nem hagy ő sokáig kesergni miattad:
 Intelk névében, szánd meg e siralmat,
 Hogy lelke rossz álmot ne küldjön rád sértve,
 Ágyadhoz ne szálljon búsan a testvéрке,
 Úgy a mint az ablak széléről leesve
 Alvilági tóhoz véresen szállt teste.

De nem folytatja szavait; nem akarja felújítani a Nemesis fájdalmát, nem akarja, hogy könnyek éktenítsék el a szép leány beszédes szemeit. Azzal vigasztalja magát, hogy kedvese nem is oly rossz szívű, csak a gaz keritőné tör az ő vesztére. Titkon egyre hordja a lányhoz a szerelmes leveleket és ezer hazugsággal igyekszik a költőt imádottjától elválasztani. Átkot szór a banyára, a ki miatt a féltékenységszörnyű kinjait kénytelen elszenvedni.

A mitől tartott, csakugyan bekövetkezett: a leányon egyre jobban erőt vett a kapzsiság s odaadta magát valami hitvány embernek, a ki egykor rabszolga volt, de utóbb felszabadulván nagy gazdagságra tett szert.¹ Az új szerető kivitte Nemesis falusi villájába s a költő még látásától is meg volt fosztva. Ekkor írta a második könyv *harmadik* elegiáját, a mely, fájdalom,

¹ II. 3, 59—60:

Nota loquor: regnum iste tenet, quem saepe coegit
 Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

hézagos állapotban maradt reánk. A bevezetésben barátjához, Cornutushoz, fordul s neki panaszolja el baját:

Cornutus! a lánykám falun mulat mostan:
Köszívű maradhat már csak a városban.
Maga Vénus a vig mezőre költözött,
Parlagi szót tanul Ámor a nép között.

Oda vágyik hát ő is. Mily szívesen végezné rab-szolga-módra a legnehezebb mezei munkát a lányka szolgálatában, csakhogy olykor-olykor láthassa:

Óh csak őt láthatnám, többet se kívánnék:
A kövér földeken serényen kapálnék.
Megfognám béresként szarvát az ekének
És szántva elöttem ökreim mennének.

Eszébe jut Apollo isten példája, a ki szerelmének hódolva őrizte az Admetus gulyáit és itt, szokása ellenére, hosszabb mythologiai kitérést enged meg magának:

Admetus gulyáit őrizte Apollo,
Hiába volt lantja, s haja szép elomló.
Nem csillapult bűja gyógyító füvekre,
Orvostudományát szerelme leverte.
Nyáját maga hajtá ólból ki az isten
S itatta barmait tiszta folyóvízben.

— — — — —
Hányszor vitt a mezőn kis borjat ölében:
Elpirítá hűgát láttára a szégyen.
A völgyben ha csendült művészi danája,
Tehenei bögni merészkedtek rája.
Jóslatért ha küldtek szorongó vezérek,
Követeik vissza sikertelen tértek.
Anyja búsult kűszált fürtei láttára,
Hisz e haját egykor Juno is csodálta.
Hol van most Delosod, Phoebus! Delphi hol van?
Sanyargat szerelmed egy kicsi kunyhóban!
Boldog idő volt az! akkor nem szégyeltek
Istenek hódolni nyíltan szerelemnek.

Szembeállítja azután az idyllikus multtal a sivár jelent, mely nem a szerelemnek, hanem a kapzsiságnak hódol s minden gonoszságra kész, hogy kielégítse a fényűzés esztelen szenvedélyét:

E vas korszak a pénzt, nem Vénust imádja.
 Hej pedig sok rossz jár kapzsiság nyomába.
 Kapzsiság fegyverzett hadakat csatára,
 Rövid útat így tört a véres halálra.
 Kapzsiság növeli a hullámok vészit,
 Lebegő hajóra pánczélos orrt készít.
 Nyerekedő vágyik rengeteg határra,
 Hogy rajta legeljen tömérdek marhája.
 Külföldről hoz márványt; felriad az útca,
 Ezer igás állat hol oszlopát húzza.
 Elzárja a tengert, hogy békés-nyugodtan
 Hala szélben-fagyban éljen a habokban.

Már a lányok is mindennél többre becsülik a gazdagságot s a költőnek is meg kell hódolnia a kor szelme előtt:

Gazdagnak örülnek — már látom — a lányok!
 Ha Vénusnak ez kell, zsákmány után látok.
 Nemesisem úszszék kincsem özönében,
 Rajt akadjon a szem, valamerre mégyen.
 Lenge ruhát néki cos-i leány készít,
 Szöve arany szálból csillogó himzésit.
 Szerecsen rabszolgák csapatja kísérje,
 Kiket a tüzes nap festett feketére.
 Versenyezve reá szép színeit szórja
 Afrika skárlátja, Tyrusnak biborja.

De hiába, nem versenyezhet azzal a gazdag felkapaszkodottal, a ki Nemesis villájában rejti el. Bár csak térne vissza a mesés aranykor, a mikor szerény egyszerűségben és ártatlan boldogságban élt az emberi-

ség! Végül ismétli, a mit a költemény elején mondott:

Vigyetek és úrnöm intésére szántok:

Nem bánom, ha velem rabszolgaként bántok.

Ezzel a félig gúnyos, félig fájdalmas felsóhajtással végződik a Nemesis-cyclus. A második könyvből most már csak egy elegia van hátra, az *ötödik*, melyet a költő a Messalla idősebb fiának, Marcus Valerius Messalinusnak, tiszteletére írt, midőn ezt a fiatal embert fölvették abba a tizenöt tagból álló papi testületbe (*quindecimviri*), melynek feladata a hivatalos oraculumnak elismert Sibylla-féle könyvek (*libri Sibyllini*) őrzése és a bennök foglalt jóslatok magyarázata volt. E tiszttel viselése már maga megnyitotta az ifjak előtt a magasabb méltóságok felé vezető utat s így bizonyára nagy öröme lehetett Messallának, az apának, midőn fiát kebelébe fogadta a nagytekintélyű testület. Tibullus tehát, hogy Messalla iránt érzett hálájának és ragaszkodásának újabb jelét adja, az örvendetes eseményt alkalmi költeményben énekelte meg.

Az új pap felavatása a jóslás istenének, Apollónak, a Palatinus hegyén épült templomában történt. A költő tehát a hymnuszok pathetikus hangján, melyből azonban kiérzik némi csendes ironia, magához Phoebushoz fordul s meghívja az istent, hogy jelenjék meg a felavatáskor neki bemutatott áldozatnál:

Jőjj ragyogó-szépen, ünnepi ruhádban,
Omoljanak fürtid rendezett hullámban,
Mint egykor, a midőn Juppiter győzelmét
Saturnus királynak elűztekor zengéd.
Belátsz a jövőbe, a jós neked hódol,
Megérti a sorsot a jósmadár-szóból.
Irányzod a végzést, sejteted a pappal,
Ha állat johai beírják jóslattal.

Nem csalta meg Rómát ihletett Sibyllád,
Ki versben énekli a jövőndő titkát.
Engedd, Messalinus nyissa fel a könyvet,
S mit dalol a jósnő, hadd értse meg tőled.

Apollo papnője, a cumae-i Sibylla volt az, a ki Róma nagyságát előre megjósolta Aeneasnak, miután a jámbor hős kimentette Trója lángjai közül hazai isteneit s magával hozta őket Italia partjaira. Róma helyén akkor még pusztaság volt: a Palatiumon ökrök legelésztek és tó borította a Velabrumot, a hol utóbb a főváros legszebb épületei álltak. De megnyílt a jósnő ihletett szája s kitárta a hős előtt családjá és nemzete jövődjét: véres háborút fog vívni Latium földjén, legyőzi Turnust és istenné lesz; fia, Ascanius, megalapítja Alba-Longát, Ilia Marstól szüli Romulust, Róma alapítóját, a mely város arra van hivatva, hogy majdan a világ ura legyen:

Világuralomra vagy, Róma! jelölve,
Meddig Ceres égből elláthat a földre;
Kelettől odáig, hol a zúgó árba
Lihegő lovait a Nap bele mártja.

De a mint a cumae-i Sibylla örvendetes jóslata teljesült, épp úgy teljesültek a többi Sibylla szörnyű jóslatai is, melyek előre hirdették a polgárháborúk szörnyűidejében feltűnt vészjeleket: üstökös jelent meg az égen s köeső esett, fegyvercsörgés meg harsonaszó hallatszott a mennyből s a nap fénye elhomályosult, az istenszobrok könnyeket hullattak, emberi hangon szólalt meg a barom és Róma fiai egymást öldökölték a véráztatta harcztereken. Most már elmultak a rémséges idők s Apollo kegyes lesz a római néphez. Fogadja hát szívesen a neki most bemutatott áldozatot és vidáman pattogjon az ő szent babérja az

áldozat lángjában, a mi kedvező jósjel az egész esztendőre:

Ha babér jót hirdet, örülhet a gazda,
Csüireit Ceresnek gabnája dagasztja.
Tapossák a szőlőt must-áztatta lábak,
Ki nem futják végre se hordók, se kádak.
Az elázott pásztor Palesnek¹ dalolgat,
Kerüljétek akkor, farkasok, az ólat;
Ünnepi tüzet gyújt lobogós szalmával
S részegen a lángon ugrándozik által.
Termékeny lesz a nő, gyermek az atyjára
Játszi csókokat nyom, fülét ránczigálva.
A kicsinek álmát nagyapja virrasztván,
Örömmel gögicsél: gyermekkel aggastyán.
Áldozván az ifjak fűbe heverednek,
A hová öreg fák hús árnyékot vetnek,
Vagy virágos sátrat ruhájukból húznak,
Virágfüzéréekkel kelyhet koszorúznak,
S mielőtt ünnepi lakomát laknának,
Gyepágyat, gyepasztalt rak kiki magának.

Ez az idyllikus kitérés alkalmat ad a költőnek arra, hogy visszatérjen legkedvesebb themájához, a szerelemhez, és hogy ennek kapcsán a saját szerelméről is megemlékezzék:

Borosan az ifjú rápirít a lányra,
Bezzeg aztán később mennyre-földre bánja.
Józanul majd sirva közeledik hozzá,
Esküszik: örültség tette olyan rosszszá.
Megengedj, Phoebus! bár nyilad, íjjad veszne,
Hogy ne járna Ámor velök fegyverkezve.
Szép mesterség, ámde, hogy ő gyakorolja,
Hány embert taszított veszélybe azóta!
Engemet leginkább! sebem már egy éves,
És még szítom a kórt: szenvedni oly édes.
Csak Nemesist dallok . . .

¹ Pales a pásztorok istennője volt.

Eszébe jut a lány kegyetlensége, a mely még kora sirba juttatja őt. De kiméletet kér a szívtelentől, mert még sokáig szeretne élni, hogy megérhesse azt az időt, a mikor Messalinus, mint egykor apja, diadalmenetben vonul végig Róma utczáin, s hogy a Messalla-család ez újabb dicsőségét is megénekelhesse:

Kiméld a szent költőt, intellek, leányka!
 Istenek oltalma terjed ki reája.
 Hagyd, hogy Messalinus diadalát dalljam,
 Kocsiját hódolt nép ha kíséri majdan.
 Homlokán babérgaly, vitézin cserágak:
 „Győzelem, dicsőség!” — harsányan kiáltnak,
 S megható jelenet tárul föl a népnek,
 Ha tapsol Messalla győztes gyermekének.

E szép remény teljesülését kéri a befejező fohászban Apollótól: vele kezdte, vele végzi az elegiát.

A költemény szerkezete éppen olyan, mint a Tibullus másik ünnepi daláé, az első könyv hetedik elegiájáé, melyet a Messalla születésnapjára irt. Csak az elején és végén szól az ünnepeltről, míg a középső és legnagyobb terjedelmű részt az Apollo ihlette Sibyllákról szóló elbeszélés és a helyreállott béke áldásainak rajza foglalja el. Nem hizeleg Messalinusnak, a mi jellemével úgy sem fért meg és izléstelen-ség is lett volna egy egészen fiatal emberrel szemben, a kinek még nem volt ideje érdemeket szerezni; az ő dicsőítését arra az időre halasztja, ha majdan győztes hadvezérként tér vissza Rómába, s a helyett az Apollo templomában történt felavatás alkalmából hymnust zeng annak az istennek a tiszteletére, a ki jóslataival egykor a római népet felvilágosította s most a béke áldásaiban részesíti. De az erotikus elegiák írója itt sem tagadhatja meg magát; már ott, a hol Aeneas

partra szállásával kapcsolatban a későbbi Róma helyét írja le, kiesik a hymnus magasztos hangjából s leírja a parasztleányt, a mint a Velabrumon át csónakon megy kedveséhez, a jó módú pásztorhoz, s ajándékkal megrakodva tér vissza,¹ utóbb pedig, a hol a helyreállott békéről beszél, a legelső alkalommal áttér a szerelem themájára s még a maga Nemesisét is beleszővi.² Az idyllikus hangulat s a szerelem volt az ő igazi eleme s mindjárt rosszul érezte magát, mihelyt cothurnusban kellett járnia.

A költemény írásának idejét közelebbről meghatározni nem lehet. Az a hely, a hol Nemesiséről megemlékezve azt mondja, hogy már egy éve szereti a leányt s egyre csak őt énekli meg, csak annyit enged következtetnünk, hogy az elegia a Nemesis uralmának idejére esik. A mi pedig a második könyv kiadását illeti, erről is csak annyit mondhatunk, hogy nem sokkal a költő halála előtt történt, mert Ovidius a Tibullus halálára írt gyászelegiájában, melyet mindjárt a szomorú esemény után költött, a második könyvre mint már ismeretesre hivatkozik³ és Nemesiset úgy tünteti fel, mint a kihez a költő utolsó lehelletéig ragaszkodott.⁴ Semmiesetre sem fogadhatjuk el tehát

¹ II. 5, 35—38.

² II. 5, 101—112.

³ Ov. Am. III. 9, 29—32:

Durat opus vatum; Troiani fama laboris

Tardaue nocturno tela retexta dolo:

Sic *Nemesis* longum, sic *Delia* nomen habebunt,

Altera cura recens, altera primus amor.

Itt, a mint az összefüggés mutatja, *Delia* az első könyvet, *Nemesis* a másodikat jelenti.

⁴ Ov. Am. III. 9, 58. mondja *Nemesis* magáról:

Me tenuit moriens deficiente manu.

azoknak a nézetét, a kik azt hiszik, hogy a második könyvet nem Tibullus maga, hanem halála után mások adták ki.

De van Tibullusnak az eddig tárgyaltakon kívül még két költeménye,¹ a mely csakugyan halála után látott napvilágot a Sulpiciáról irt dalokkal együtt s a negyedik könyv végén olvasható. Mind a kettőben egy ismeretlen kedvesét énekli meg. Az egyik² különösen szép s a hang bensőségével a Delia-cyclus elegiáira emlékeztet:

Nincs asszony, ki engem kebledről letéphet:
 Esküdtem a perczben, hogy szivünk egygyé lett.
 Nekem csak te tetszel, bármerre tekintek:
 A város egy lánya se szép — szemeimnek.
 Óh csak én látnálak ily szépnek egyedül
 S ne tetszenél másnak: élnék bú, gond nekül.
 Mit nekem az írigy csöcselék lármája?
 A ki bölcös, úgy örül, hogy ki nem kiáltja.
 Boldogul élnék én vadon rejtekébe,
 Hol nyomát se hagyta soha ember lépte.
 Nyugalmam a búban, fényem vagy az éjben,
 Zajló világom vagy pusztá közepében.
 Küldhetnek a mennyből szeretőt Tibullnak,
 Mindhiába küldik, karjaim lehullnak.
 Fogadom ezt néked védő szent Junódra:
 Ez isten hatalmát tartom legnagyobbra.

A verset egy, Tibullusnál szokatlan s az előzmények után váratlan fordulat fejezi be: a költő megbánja, hogy ily feltétlenül kiszolgáltatta magát kedvesének, mert a lány most már elbizottá lesz és kegyetlenül fog bánni vele. Ha szolgálása tűrhetetlenné válik, nem tehet majd egyebet, mint a rab-

¹ IV. 13 és 14.

² IV. 13.

szolgák, a kik uraiknak rossz bánásmódja elől az istenek templomaiba menekülnek. Ő, mint szerelmes, a Venus oltára elé fog ülni, mert ez az istennő megbünteti azokat, a kik a szerelemben igazságtalanok, s megvédi a hozzá könyörgőket.

A másik vers ¹ talán csak töredék, mindössze négy sor. A költő sok rosszat hall kedveséről: szeretne süket lenni, hogy ne hallja a neki fájdalmat okozó híreket.

Ez a két elegia se a Delia-, se a Nemesis-cyclushoz nem sorolható. Ki lehetett hát az itt említett harmadik kedves? Van Horatiusnak egy Tibullushoz intézett ódája, ² melyben vigasztalni akarja a szerelemben szerencsétlen barátját. Inti, hogy ne keseregjen folyton a *Glycera* kegyetlenségén s ne írjon siralmas elegiákat bánatában a miatt, hogy kedvese egy fiatalabb ember felé hajlik. ³ Horatius e szavaiból világosan kitűnik, hogy ez a *Glycera* nem lehetett azonos se Deliával, se Nemesis-sel, mert a róluk szóló dalokban sehol sem panaszkodik a miatt, hogy fiatalabb ember ütötte volna ki a nyeregből. Fel kell tennünk, hogy Tibullusnak első (Delia) és utolsó (Nemesis) szerelme közt volt még egy harmadik szerelme is, és hogy e harmadik kedvesét *Glycera* név alatt oly dalokban énekelte meg, a melyeket bizalmasabb barátai, így Horatius is, olvastak, de a melyek a nyilvánosság

¹ IV. 14.

² Hor. Carm. I. 33.

³ Hor. Carm. I. 33, 1—4:

Albi, ne doleas plus nimio memor
Immitis Glyceræ, neu miserabiles
Decantes elegos, cur tibi iunior
Laesa præniteat fide.

elé nem kerültek, bizonyára azért, mert a költő, a ki mint lelkiismeretes műgonddal dolgozó író szigorú bírása volt önmagának, nem ítélte kiadásra méltóknak Múzsája e termékeit. Az sem lehetetlen tehát, hogy az imént ismertetett két szerelmes vers éppen a Glycerához intézettek közül való, de ez természetesen csak feltevés, a mit bebizonyítani nem lehet. A költők szíve változékony s könnyen enged minden új benyomásnak; azért az is meglehet, hogy itt nem a Horatius emlegette Glyceráról, hanem egy negyedik kedvesről van szó.

Ugyancsak Horatiusnak Tibullushoz intézett másik költeményéből, mely az Epistolák közt maradt reánk,¹ az is kitűnik, hogy Tibullus, élete utolsó éveiben, az elegiakon kívül másnemű versek írásával is szándékozott foglalkozni. Horatius ugyanis ebben a levelében így szólítja meg pedumi jószágán időző barátját: „Albiusom, az én satiráimnak őszinte bírása, vajjon mivel foglalkozol te most Pedum vidékén? Talán olyat irsz, a mivel felülmulod a parmai Cassius² művecskéit?“³ Hogy itt elegiákról nem lehet szó, már maga a parmai Cassiusszal való összehasonlítás is mutatja, mert ez az író, mint elegiakus, nem tűnt ki annyira, hogy Tibullust, az elegia mesterét, vele egybevetni lehetett volna; ha Horatius e helyt ele-

¹ Hor. Ep. I. 4.

² Brutusszal és Caius Cassiusszal együtt részt vett a Caesar ellen szőtt összeesküvésben, majd Octavianus ellen harczolt, a ki őt az actiumi csata után Athénban megölette.

³ Hor. Ep. I. 4, 1—3.

Albi, nostrorum sermonum candide iudex,
Quid nunc te dicam facere in regione Pedana?
Scribere, quod Cassi Parmensis opuscula vincat?

giákra gondol, bizonyára Gallust említi mint felülmulandó példaképet. Azt már tudjuk Cassiusról, hogy termékeny tragoediaköltő volt,¹ de a kérdéses helyen tragoediákról sem lehet szó, mert a régiek az époszt és a tragoediát tartották a költészet két legnagyobb szabású műfajának s így a *művecske* (*opusculum*) szó, a melyet Horatius használ, egyikre sem volt alkalmazható. Csak egészen kis terjedelmű költeményekre, lyrikus apróságokra vagy epigrammákra illik e jelzés. Bizonyára efajta művecskéket akart írni Tibullus is, a mely esetben helye lehetett a parmai Cassiusszal való összehasonlításnak, a kiről tudjuk, hogy epigrammák írásával is foglalkozott.² Hogy azután csakugyan írt-e egyet-mást e nemben, vagy a terv csak terv maradt, egyéb források hiányában nem tudhatjuk.

De nem lesz felesleges e helyt közelebbről is megismerkednünk Horatiusnak Tibullushoz intézett költeményeivel, a melyek érdekes adatokkal szolgálnak a nagy elegiaíró jellemzéséhez. A két költemény közül az a régibb, a mely az ódák első könyvében³ maradt ránk s a melyet akkor írt Horatius, a mikor Tibullus Glyceràért égett, tehát Deliával már szakított és Nemesissel még nem ismerkedett meg. A rövidke verset egész terjedelmében itt közöljük:

Ne vedd zokon, Albiusom,
 Hogy Glycerád hitszegő;
 Ne zengj bús dalt, hogy túlragyog
 Fiatalabb szerető.

¹ Porphy. ad Hor. Ep. I. 4, 3.

² Acro ad Hor. Ep. I. 4, 3: „Epicureus fuit et poeta . . . satiras scripsit . . . aliquot generibus stilum exercuit. Inter quae opera elegia eius et epigrammata laudantur.“

³ Carm. I. 33.

Kis homlokú szép Lycoris
Cyrusért épp így hevül,
De Cyrusnak a kis durczás
Pholoé kell egyedül.

Am előbb lesz, hogy farkassal
A kis bárány frigyesül,
Mint Pholoét a csúf hűtlen
Elnyerheti kedvesül.

Ebben leli kedvét Vénus,
Hogy idegen szíveket
Ércz igával összekötöz
S kegyetlenül kinevet.

Nemesb lángot én is úntam,
S édes békót vete rám
Myrtale, ki túltesz daczban
Adria bőszi viharán.

Horatius itt a Tibullus mély érzésére és szerelmes elegiáinak melancholikus hangulatára czéloz s arra inti a kedvese hűtlensége miatt búslakodó barátját, hogy ne vegye nagyon komolyan a szerelmet, ne tekintse egyébnek Venus gonosz tréfájánál. Az epicureus bölcs szólal itt meg, a ki a szerelemben csak a futó viszonyt, csak a percz örömét kereste, de mindig óvakodott attól, hogy valamely érzés elhatalmasodjék és szenvedélylyé nőjjön lelkében. Ez a vers tünteti fel legjobban azt az ellentétet, a mely a két jó barát érzelmi világát egymástól elválasztotta. Tibullus örök hűségről, sirig tartó szerelemről ábrándozott s folyton keserű csalódás érte: Horatius a szerelemben is a változatosságot szerette s minden percznek leszakasztotta virágát. Sajnálja barátját, a kinek annyi szenvedést okozott érzékeny szíve és szeretne beleönteni valamit a maga derűs életphilosophiájából.

A mi a Tibullushoz intézett epistolát¹ illeti, ezt legfőllebb egy-két esztendővel barátja halála előtt írta Horatius. Megtudjuk belőle, hogy Tibullus a falusi magányba, pedumi jószágára vonult vissza s ott philosophiai tanulmányokkal, az ethika nagy kérdéseivel foglalkozik.² Tehát a gyöngéd szerelmek költője, a kinek műveiben nyoma sincs annak a philosophiai műveltségnek, a mely Vergiliusnál és Horatiusnál oly szembeötlő, végre mégis szükségét érezte annak, hogy harmonikus és megnyugtató világnézetre és szilárd ethikai elvekre tegyen szert. Bizonyára szabadulni akart attól a melancholiától, a mely, mint éppen ez epistolából kitűnik, egyre jobban ráborult lelkére. Nem tudott kibékülni az élet mulandóságával s gyötörte a közeledő halál gondolata. Horatius megint az Epicurus bölcsességével igyekszik megvigasztalni őt; arra inti, hogy ne gondoljon a jövőre, hanem éljen a jelennek s minden napját úgy használja fel, mintha az volna az utolsó; így majd váratlan nyereségnek fog tekinteni minden újabb napot, a melyre felvirrad.³ Végül magához hívja tiburi villájába, mert szeretné minden áron felvidítani. „Ha nevetni akarsz — úgymond — csak engem látogass meg, a ki ragyogok a kövérségtől, mint az Epicurus csordájából való malaczhoz

¹ Hor. Ep. I. 4.

² Hor. Ep. I. 4, 4—5:

An tacitum silvas inter reptare salubres,
Curantem, quidquid dignum sapiente bonoque est?

³ Hor. Ep. I. 4, 12—14:

Inter spem curamque, timores inter et iras
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum:
Grata superveniet, quae non sperabitur, hora.

illik.¹ Tréfásan állítja itt szembe a maga kövérségét a Tibullus soványságával² és jó humorát barátja komorságával.

De, úgy látszik, a Tibullus hypochondriája nemcsak lelki, hanem physikai okokból is fakadt. Talán valamely sorvasztó betegség csiráit érezte már ekkor magában és sejtette, hogy nem fog sokáig élni. Csakugyan férfikora legszebb idejében, harminczöt éves korában ragadta el a halál a Kr. e. 19. év végén. Kevéssel előbb halt el Vergilius és a római költészet barátainak nemsokára az éposz nagy mestere után az elegia elismert classikusát kellett gyászolniok. A szomorú hír első hatása alatt írta Domitius Marsus, a jeles költő, azt az epigrammáját, melyben az aranykori poézis mind a két csillagát siratja. „Téged is — úgymond — Tibullus, ifjan küldött le az irigy halál az elysiumi mezőkre Vergilius kísérorje gyanánt, hogy ne legyen többé, a ki elegiákban sirja el a gyöngéd szerelem dalát vagy a ki hősi versben énekelje meg a királyok háborúit.“

A legszebb emléket tanítványa, Ovidius, emelte neki a halálára írt gyászelegiában.³ Máglyán fekszik a szerelem kedves énekese s az elegia istennője, Amor és Venus siratják. Mindenkit elragad a kegyetlen halál, de csak a test az, a min hatalmas van:

¹ Hor. Ep. I. 4, 15—16:

Me pinguem et nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles, Epicuri de grege porcum.

² Tibullus maga említi soványságát II. 3, 9:

Nec quererer, quod sol *graciles* exureret *artus*.

³ Ov. Am. III. 9.

Él a költő műve: Trója veszedelme
 S éji szövéséről híres asszony-elme.¹
 Delia, Nemesis szint' örökkön élnek:
 Elseje, végsője Tibull szerelmének.

Még sem tud belenyugodni, hogy a költőnek ily
 hamar kellett elpusztulnia, s kifakad a végzet ellen:

Ha jót is a végzet elragad ekképen:
 Bocsánat! de istent nem hihetek égben!
 Jámboran élsz? Meghalsz! Az istent imádod?
 Oltára kövéről ránt sirba halálad!
 Szép dalba bízol tán? Nézz a holt költőre:
 Egy maroknyi port kap hamvvedre belőle.
 Szent költő! csakugyan elrabolt a máglya?
 Emészteni kebled nem rettegett lángja?
 Szentségtörő tett ez s ha ilyet merészel,
 Isten arany házát veri majd tűzvészszel.

Csak az vigasztalja, hogy Tibullus most és nem
 akkor halt meg, a mikor Corcyra szigetén megglepte
 a betegség; legalább nem elhagyottan haldokolt s
 volt, a ki sirjon a máglya mellett:

Mégis jobb, hogy így van és nem elfeledve
 Domborul hitvány föld Coreyrán felette.
 Legalább szemére anyai kéz zárult,
 Hamvaira végső adománya ráhullt.
 És szegény anyjával jött szerető hűga
 Tépve haja diszét, osztózni a búba.
 Tieiddel együtt kedvesid csókoltak,
 Ravatalod mellett siratni ott voltak.
 Delia így szólott: „Boldog szerelemben
 Csak addig telt élted, míg szerettél engem.”
 Szólt Nemesis: „Nagyobb az én veszteségem:
 Engem ölelt karja halála perczében.”

¹ Az Ilias és az Odyssea.

Ha az ember nem semmisül meg teljesen a halálban, úgy lesz, a mint a költő maga sejtette:¹ az üdvözültek lakóhelyére, az Elysiumba fog kerülni s ott találkozik a szerelem többi dalosaival, az ő méltó társaival:

De ha több leszünk, mint pusztá név meg árnyék,
Tibullusra szintén Elysium vár még.
Menj tudós Catullus Calvusszal elejbe,
Ifjú halántékon borostyán ölelje.
Te is itt vagy, Gallus, ki véredet ontád.
Árulónak hogyha csak rágalmaz a vád.²
Óh szelid Tibullus, ha van még egy élet,
A jámborok száma gazdagodott véled.
Békés hamvvederben, csontok, nyugodjatok,
Lágyan domborodjék a sírhant rajtatok!

Valóban jogos volt a panasz, a melyre a tanítvány a mester korai elhunytja miatt fakadt, mert a rómaiak ő bennne egyik legnagyobb és a görögöktől legkevésbé függő költőjüket veszítették el idő előtt. A műfajt ugyan, a melylyel kizárólag foglalkozott, Gallus alapította meg, de ő fejlesztette tovább, a mennyiben az elegiát megszabadította a tudóskodás nyüségétől és teljesen háttérbe szorította benne a mythologiai vonatkozásokat és az epikus elemet. Nagyon eltért tehát az alexandrin iránytól s inkább a régi, Mimnermus-féle elegia keretében mozgott, a melyre különben verseinek melancholikus alaphangja is emlékeztet.

¹ Tibullus maga mondta I. 3, 57—58:

Sed me, quod facilis tenero sum semper Amori,
Ipsa Venus campos ducet ad Elysios.

² Vagyis: ha hamis az a vád, hogy Augustust elárultad.
V. ö. a harmadik fejezetben a Gallus életéről mondottakat.

Költeményeiben a lyrikus elem az uralkodó: első sorban hangulatot akar kifejezni s az olvasóban hasonló hangulatot kelteni. Szelid, nőiesen finom, szinte betegesen érzékeny lelke megundorodott az átélt szörnyű idők kegyetlenségétől s az ijesztő valóság elől álmai világában keresett menekvést: a gyöngéd szerelem üdve s a falusi élet zavartalan csendessége után áhított. E kettős, az erotikus és az idyllikus¹ motívum összeolvasztása ad különös bájt költészetének. Akkor van elemében, ha a földmívelők egyszerű örömeit írja le, ha beszélhet a mezei istenek jámbor tiszteletéről, a parasztok vidám ünnepeiről, a csendes otthon nyugalmáról, s ha elképzei ebben a környezetben kedvesét, mint a ház gondos úrnőjét, a ki a hazatérő nyáját számba veszi, a kertet gondozza, a rabszolgaifükkal enyeleg, tisztelettel vendégeli meg a falura ránduló Messallát s a kívül késő vénségig hű szerelemben élhet együtt. De minduntalan eszébe jut a kiáltó ellentét e poetikus állapot és prózai jelenkor között: ilyenkor fakad ki az elégedetlenség, a kapzsiság, az erőszak ellen, csapongó phantasiával mélyed el a mesés aranykor boldogságának rajzába, a mikor még nem ismerték az emberek a háborút, a hajót, a határköveket s az ekét, a mikor még örök béke volt s mindent magától termett a föld. Legfájdalmasabban mégis az esik neki, a midőn be kell látnia, hogy leggyöngédebb érzéseit méltatlan tárgyra pazarolja, mert a kapzsiság bűne immár behatolt a szerelem birodalmába is: a leánynak nem kell a dal, a mely nevének halhatatlanságot biztosít, hanem mindennél többre becsüli a pénzt s

¹ Az elegiák idyllikus részein sok helyt megérik Vergilius Eclogáinak és Georgicájának hatása.

a drága ajándékokat. Ilyenkor, mint a Deliához intézett utolsó elegiában ¹ s a Nemesis-dalokban mindenütt, erőt vesz rajta a keserves kiábrándulás, hajlik az ironia, sőt a sarcasmus felé, de a hol lelke harmóniáját csalódás nem zavarja, versein oly mély érzés és a szerelemnek oly meleg hangja vonul végig, a mely az antik költészetben páratlanul áll és szinte a romantika felé közeledik.

Igaz, hogy gondolat- és érzésvilága meglehetősen szűkkörű, nem érintik a kor nagy eseményei és érdekei, nem hatnak rá a philosophia nemes eszméi sem, a melyek pedig vele egykorú költőtársait annyira megtermékenyítették; de a maga szűk körében azután tökéletes művészettel mozog. Nem szabad verseiben szigorúan logikus fonalat, a gondolatok szoros összefüggését kesesnünk, a mi, mint számos magyarázó elrettentő példája mutatja, az ő költői szerkesztésmódjának teljes félreértésére vezet. Elegiáit a hangulat egysége köti össze, miközben az érzelmek lyrikus kifejezésével elválhatatlanul párosul a leíró és az elmélkedő elem, melyek éppen az ő példájára lettek az elegia műfajának legjellemzőbb vonásai. Az első néhány sor rendszeren jelzi már az alaphangulatot, a mely az egészen végig vonul s a mely a költőt azután képről-képre, hasonlatról-hasonlatra vezeti; phantasiája olykor egy-egy felvetett kép bővebb kiszínezésére, elmélkedő hajlama pedig a gondolatok továbbfűzésére csábítja, úgy hogy tárgyatól eltérni látszik, de azért mindig megtalálja valamely mesteri átmenettel az utat, a mely eredeti tárgyához visszavezet s a költemény rendszeren

¹ I. 6.

ugyanannak az érzésnek kifejezésével végződik, a melylyel kezdődött: visszatér önmagába.

Nagy művész Tibullus a külső forma tekintetében is, a mit már Quintilianus is kiemelt, midőn őt nyilvánította az elegiakusok közt a legcsiszoltabb és legelegánsabb írónak.¹ Bámulatos műgonddal dolgozott. Keveset írt, mert egész hagyatéka huszonhárom versből áll, de nincs is sehol egy elsietett részlet, egy rosszhangzású sor. Nyelvében szorosan ragaszkodik a főváros finom nyelvszokásához, az *urbanitas* elvéhez; stilusa minden retorikus hatásvadászattól ment, egyszerű és világos, a mi verseit a legkellemesebb és legkönnyebb latin olvasmányok egyikévé teszi. A verselés terén korszakot alkotott: ő tette először szabályyá azt, hogy a distichon ne csak metrikailag, hanem értelmileg is zárt egységet képezzen, a mivel a rhythmusnak és a gondolatnak egyenletes hullámozását biztosította, azzal pedig, hogy a magánhangzók összetalálkozását a szó végén s a következő szó elején következetesen kerülte s így elisióra csak a legritkább esetben szorult, hexameterének és pentameterének addig el nem ért hangzatosságot adott. Mind a két dologban híven követte Ovidius és utána az ezüstkör jelesebb költői.

¹ Quint. Inst. Or. X. 1, 93: „Elegia quoque Graecos vocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus.“ Körülbelül erre gondolt Ovidius is, midőn mesterét így dicsőítette (Amor. I. 15, 27—28.):

Donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
Discentur numeri, *culte* Tibulle, tui,

KILENCZEDIK FEJEZET.

LYGDAMUS ELEGIÁI.

A Tibullus neve alatt reánk maradt négykönyves gyűjtemény¹ harmadik könyvében egy álnevű költő, Lygdamus, elegiái olvashatók. Érdekes, hogy e költemények nem a hetaera-világból veszik tárgyaikat, mint a többi elegiakusok, Gallus, Tibullus és Propertius művei, hanem az író tőle válni készülő feleségét,² a kit még mindig szeret, énekli meg bennök. Czélja az, hogy dalaival meglágyítsa a kegyetlent, a ki már elhagyta őt, és rábírja a visszatérésre. Imádottjának épp úgy, mint a többi erotikus, görög álnevet ad: Neaerának nevezi.

Az *első elegia* az ajánlást foglalja magában. Valamint Tibullus márczius elsejét, a római matronák ünnepét s a régi naptár szerint az év első napját, használta fel arra, hogy hódolatát Sulpicia iránt költői ajándékkal, a Cerinthus és Sulpicia szerelméről szóló dal-cyclussal, fejezze ki,³ úgy Lygdamus is ezen a napon küldi el verseinek egy diszesen kiállított példányát Neaerához abban a reményben, hogy hű szerel-

¹ A gyűjtemény különböző eredetű alkotó részeiről anegyedik fejezet végén szoltunk.

² L. a kilenczedik fejezethez írt első függelék.

³ V. ö. a hetedik fejezetet.

mének e gyöngéd nyilatkozataival még kibékítheti őt és ráveheti a megszakitott frigy helyreállítására:

Felvirradt Mars napja, márcziusi első,
— Őseinknél ekkor esett új esztendő —
Számptalan ajándék járja sorát rendben,
Utczáról-utczára, házról-házra reppen.
Mit adjak én, Múzsák! e nap kedvesemnek?
Vagy nem enyém? Mindegy: kedves ő szivemnek.
Dalnak örül a szép, — kapzsi kap a kincsen, —
Ő méltó, hogy nevét dallal örökítem.

Az ajándék átadására a Múzsákat kéri fel. Ők vigyék a hófehér papyrusból való, horzsolókövel simított és szépen kifestett pálczácskára göngyölt tekercset Neaerának s hozzanak tőle üzenetet, vajjon gondol-e még a költőre, vagy végkép számkivetette szivéből. De előbb kívánjanak neki minden jót s így szóljanak hozzá küldőjük nevében:

Ezt küldi testvéred, egykor boldog férjed,
Meg ne vesd e kisdéd adományát, — kéret.
Esküszik, drágább vagy ő neki mindennél,
Akár felesége, akár hűga lennél;
De inkább hitvese: ennek a reménye
Nem hagyja előbb el, csak a sír ölébe.

Azt akarja mondani, hogy ő még akkor is, ha nem lehetne többé része a Neaera szerelmében, csak szeretettel tudna gondolni rá, mintha testvére volna. Az ő szerelmét a visszautasítás sem változtathatja át gyűlöletté.

Ez az ajánlás a következő három elegiával együtt, a melyek vele szorosan összefüggenek, teszi ki azt a költői ajándékot, a melylyel Lygdamus a Neaera szivét meglágyítani kívánta. Így a *második elegiában* kijelenti, hogy nincs nagyobb kegyetlenség, mint két

szerető szívet egymástól elválasztani s hogy ő nem érez magában elég erőt az elválás fájdalmanak elviselésére :

Ki kedvest ifjától, ifjat kedvesétől
Először elragadt : szíve vala érzezből.
Köszív az is, ki a kedvestől megfosztva
Élte gyötrő terhét még tovább hordozta.
Nincs oly erőm nékem, nincs annyi türelmem ;
Erőt vesz a bánat a legerősb lelken.
Megvallom, hisz valót mondani nem szégyen :
Annyi kinnal sújtva meguntam az életem.

Nem beszél ugyan világosan, de szavaiból kivehető, hogy az öngyilkosságra gondol, mint végső menekedékre. Elmondja hát utolsó kívánságát, hogy legalább a temetésén jelenjék meg Neaera az anyjával együtt, sirassa meg őt és adja meg hamvainak a végső tisztességet :

Ha pusztá árnyékká majd testem elomla
S fekete pernye hull fehérlő csontomra :
Jöjjön el Neaerám, hosszú zilált hajjal,
Máglyámnál sirasson szomorú sóhajjal,
Oda édes anyja könnyei kisérjék,
Sirassa vejét az, ő pedig a férjét.
Árnyékomhoz szólva, lelkemhez könyörgve,
Forrásvizet öntve jámboran kezökre,
A mi kis rész marad mindössze e testből,
Gyászlepelbe szedjék csontom mindenestül.
Mikor összegyűjték, hintsék meg ó borral
És hófehér tejjel öntsék meg azonnal.
Aztán finom gyolccsal szárazra törölve
Tegyék nyugalomra márvány hamvvödörbe.
Vegyítsék illattal, a mit küld Panchája,¹
Assyr föld s keleti arabok hazája
S értem omolt könnyet hullassanak rájok :
Ekként temessenek, ha majd porrá válok.

¹ Tömjéntermő, mesés ország.

Végül a költők rendes szokása szerint megírja a saját síriratát s elrendeli, hogy ezt a két verset véssék sírkövére:

Itt nyugszik Lygdamus: elrabolták tőle
Drága Neaeráját s a bánat megölte.

A költeményből még nem tűnik ki, hogy ki volt az, a ki a kedvest tőle elrabolta, de valószínűleg arra a vetélytársára gondol, a kiről a negyedik elegiában megmondja,¹ hogy elhódította Neaera szívét.

Fájdalmas felsóhajtással kezdődik a *harmadik elegia*. A költő sohasem kért az istenektől kincset, gazdagságot: egyetlen vágya az volt, hogy késő vénségeig zavartalan frigyben élhessen szeretett Neaerájával, de ez sem teljesült:

Mennyet fogadással mindhiába töltém;
Hiába füstölgött oltáromon tömjén;
Nem, hogy márvány kastély küszöbét tapossam
S házam fénye híres legyen a városban;
Vagy tömérdek földet bikáimmal szántsak
S bő gyümölcsét lássam áldott aratásnak:
De élet örömét hogy veled megosztván
Ősz fejjel öledben hunyhassak el osztán,
Ha éltem kirendelt útjait megjárom
S áthajózik lelkem Lethei vízáron.

A külső javak, melyek a szerencsétől függenek, irigységet keltenek ugyan a balga emberekben, de a lélek nyugalmát, a boldogság valódi alapját, nem biztosítják:

Mit is ér, ha kincsesel tárházamat töltöm,
Ha sok ezer bikám szánt a kövér földön?
Hát pompának, fénynek lenne-e vajh haszna,
Ha sok drága oszlop házamat támasztja?

¹ V. ö. III. 4, 57—58. vss.

Mit ér arany párkány, mit a márvány padló
 S kert a házban, isten berkéhez hasonló?
 Mit a veres tenger drága csigaháza?
 Gyapjú, mely Sidonnak bíborában áza?
 Bámulják és mindez irigység forrása:
 Külszint a világnak bámulni szokása.
 Gondtól nem szabadít a föld semmi kincse:
 Kénye-kedve szerint fordul a szerencse.

A boldogság forrása szívünkben van s a hű szerelem,
 ha viszonzásra talál, egymagában is elég a boldogságra:

Öröm lenne véled, Neaerám, az inség,
 Nélküled — megvetem a királyok kincsét.
 Arany nap lesz, a mely visszaád majd nékem,
 Ezer üdvösség lesz e perczet megérnem.
 De ha meg nem hatja Ámort fogadalmam,
 Mely boldog megtérted esdekli e dalban:
 Mit ér egy királyság és mit aranybánya,
 Kincsét a világ bár élémbe kitárja?
 Bírja más! szegényül én hadd éldegéljek
 Gond nélkül, ölében drága feleségnek.

Végül Junóhoz, mint a házasság, és Venushoz, mint
 a szerelem istennőjéhez fordul, hogy adják vissza
 neki elvesztett Neaeráját, mert ha őt vissza nem
 nyeri, nem akar tovább élni:

Jer Juno, hallgass meg, félénken azt kérem,
 És szállj ide Vénus a gyöngyház-szekéren.
 De ha tiltják jöttét a sors istennői,
 Kik fonállal szokták a jövőndöt szöni:
 Hát szólítson el a sötétség királya
 Fekete vizekhez, az örök homályba.

A *negyedik elegiában* a költő egy álomlátását beszéli
 el. Miután egy egész éjet álmatlanul töltött Neaera
 miatti bánatában, végre reggel felé elszenderült s
 ekkor megjelent előtte Phoebus isten:

Már az Éj bejárta az égi világot,
 Fekete fogatán a habokba szállott
 S beteg szív orvosa nem altatott még el:
 Elriad a háztól, hol éber gond székel.
 Csak, hogy kelet ormán Phoebus kitekinte,
 Szállt késő nyugalom lankadt szemeimre.
 Ím ekkor egy ifjú lépett a szobámba,
 Szűzies babérág borult homlokára.
 Ember soha szebbet nem látott, nem hallott,
 Szépsége se földi eredetre vallott.
 Fürtei hulláma nyakán végig omlott,
 Balzsamot gyöngyözött a beárnyalt homlok.
 Mint a szelíd telt hold, oly fénybe sugárza,
 Teste hava játszott bibor ragyogásba,
 Mint mikor a szűz lány nászszobába indul
 És gyöngye kis arcza lángol égő pirtul,
 Vagy ha lilomhoz amarántot fűznek
 S almái pirulnak a gyümölcsös ösznek.
 Rajta palást játszék bokájáig esvén,
 Más ruha nem is volt tündöklő testén.
 Ritka remekműtől ragyogott a balja,
 Rajta függött zengő gyöngyház-arany lantja.

Az isten előbb édes hangokat csalt ki a húrokból,
 azután megszólalt, biztosította a költőt kegyelméről s
 tudtára adta Neaera elhidegülésének valódi okát: a
 hűtlen mást szeret s ezért nem akar többé a Lyg-
 damus felesége lenni:

Az, ki neked drágább, mint lány az anyjának,
 Viruló menyasszony a férje vágyának,
 Kiért fogadással az eget zaklatod,
 Ki nem hagyja nyugton telni el a napod,
 S ha barna köntösét rád veti az éjjel,
 Rászed sok csapongó, hiú álmképpel:
 A te szép Neaerád — hírét versed zengi —
 Más férfinak óhajt szeretője lenni,
 Szíve szíved ellen bűnösen fellázad,
 Nem kíván otthonul tisztességes házat.

De még nincs veszve minden: állhatatlan a nő lelke, ám epedő panaszszal, esdeklő szép szóval meglágyítható. Az isten hát arra inti a költőt, hogy bús dalainak varázsával igyekezzék Neaerát visszahódítani s az ő nevében mondja el neki azt a jóslatot, hogy csak Lygdamusszal lehet boldog. Eddig az álom. A költő végül Neaerához fordul: nem is akarja hinni, hogy ily kegyetlen lehessen iránta az, a kinek oly jólelkű anyja s oly szeretetreméltó atyja van. Adja az isten, hogy ne legyen igaz, a mit álmában róla hallott.

Itt végződött az a Neaerának ajánlott költeménycyclus, melynek bevallott czélja volt, hogy feleségét visszatérésre bírja. Úgy látszik, az asszony szüleinek közbenjárására is számított s azért nyilatkozott rólok annyi szeretettel. De reményében csalódott: Neaera nem lágyult meg az ő panaszos dalaira s nem tért vissza hozzá. Ez a helyzet a *hatodik elegiában*, a melyből kitűnik, hogy a költő lemondott már minden reményéről és hogy búját elfelejtse, borban keres vigasztalást. Lakomához ül és Bacchushoz, a vigságot adó istenhez fohászkodik:

Jöjj, ragyogó Bacchus! ha neked oly tetsző
Borostyán-koszorú meg a szőlővessző;
Kinom borral oszlasd és gyógyíts meg engem,
Ajándékod gyakran győzött a szerelmen.
Most nemes nedűtől gyöngyözzék a serleg,
Falernusit bőven tölts hát ide, gyermek!

Azután barátaihoz fordul s felszólítja őket, hogy vele együtt adják át magukat a borozás örömeinek. Kedves dolog ez Bacchus istennek, a ki kegyes az ő híveihez, de kemény büntetéssel sújtja azokat, a kik nem tudják megbecsülni az ő ajándékait:

Bizonyos, hogy Bacchus ahhoz nem mogorva,
 Örömet ki benne leli meg a borba.
 Annál haragosabb a bor-nem-isszákra :
 Ha félsz a dühétől, tölts bort a pohárba.
 Mily nagy büntetéssel fenyeget haragja :
 Anyja-szétszaggatta Pentheus¹ mutatja.
 Mi ettől ne féljünk ! Neaera hadd lássa,
 Milyen a bosszuló isten sujtólása.

De alig mondta ki átkát, már is megbánja, mert
 a hűtelent még most is szereti :

Mit kérek örülten ? Fellegek a széllel
 E vak óhajtasom ragadjátok széjjel !
 Hogy ha nem is gondolsz többet soha én rám,
 Fényes legyen sorsod s légy boldog, Neaerám !
 Én vig lakomának szentelem órámat ;
 Sok borús nap után egy vidám is támadt.

Ámitni akarja magát a színlelt vígsággal, de hiába,
 nem tudja felejteti bánatát :

Hajh nehéz örömet tettetni, hazudni,
 Gyászba borult szívvel enyelegni tudni,
 A hazug mosolygás cserbe hagyja számát,
 Mámoros szavakat nem ejthet a bánat.

Szeretné, ha legalább barátai okulnának az ő
 példáján s tanulnák meg azt, hogy asszonynak hinni
 nem lehet :

Boldog az, barátim ! ki tanul más kárán
 S elkerüli a bajt e tanulság árán.
 Meg ne vegyen a lány rád tapadó karja,
 Suttogó hizelgés szíved meg ne csalja,
 Esküdjék bár csalfa szeme-világára,
 Akár Junójára, akár Vénusára :

¹ Pentheus, thebae-i király, üldözte Bacchus tisztelőit. Büntetése az lőn, hogy anyja, Agave, ki maga is az isten hívei közé tartozott, bacchikus örvöngésében fiát vadkannak nézte s a többi bacchansnő segítségével szétmarczangolta.

Ne higgy! Juppiternek lány-eskü nevetség,
Rábizza szelekre, hogy messzire vessék.

Újra megpróbálja, hogy átadja magát a lakoma
örömeinek, de megint erőt vesz rajta szerelme:

Csak veled alhatnám sok-sok hosszú éjet,
Sok hosszú napokat mulathatnék veled!
Hűtlen! ezt érdemlé az én nagy hűségem?
Hűtlen! óh de mégis drága vagy te nekem!

Végül, mikor eszébe jut, hogy Neaera őt silányabb
ember kedvéért hagyta el, felülkerekedik benne a
dacz s egészen belemerül a bacchikus kicsapongásba,
többé nem azért, hogy örökre derüljön, hanem, hogy
fájdalmaint mesterségesen eltompítsa:

Megveti bár torunk a könnyelmű lányka,¹
Valami hitványnak szerelmére vágyva:
Nem töltök egész éjt epedve, sóhajtvá —
Poharamba szín-bort tölts hát, fiú, rajta!
Illatos kenőcstől hadd ázzék e homlok!
Koszorút fejemre miért is nem fontok?

Ez az utolsó dal, a mely a hűtlen Neaeráról szól.
Nem beszéltünk idáig az *ötödik elegiáról*, mert ez nem
tartozik a költő szerelmes versei közé. Nem is Neaerához,
hanem több, meg nem nevezett barátjához intézte, a
kik egy etruriai fürdőben időztek, míg ő halálféle-
lemtől gyötörve betegen feküdt. Persephonéhoz, az
alvilág istennőjéhez fordul s kéri, hogy ne sújtsa őt,
a ki semmi bűnben sem érzi magát bűnösnek, korai
halállal:

Nekem Persephone sötét órát hirdet:
Kiméld, isten-asszony, ez ártatlan szívet!

¹ A latin költők a *puella* (leány) szót nemcsak hajadonra,
hanem fiatal asszonyra is alkalmazzák.

Hisz nem sértém bűnös szemmel a szent titkot,
 Mit a jó istennő férfitől eltiltott.¹
 Én méregpoharat sohasem kevertem,
 Senkinek se nyújték halált gyilkos szerben.
 Templomokra üszköt sosem hajítottam,
 Nem mardos gonosz tett emléke titokban.
 Soha örült vádra nem nyitám a számat,
 Mostoha egekre szitkom sose támadt.

De azért sem szeretne meghalni, mert még nagyon fiatal arra, hogy az alvilág prédája legyen:

Nincsen is még ősz szál fekete hajamban,
 Nem biczeg a görnyedt vénség a nyomomban.
 Édes anyám akkor hozott a világra,
 Midőn két consul szállt egyszerre sirjába.
 Mit ér egres szőlőt tövérül tépnetek?
 Éretlen gyümölcsöt fájáról vernetek?
 Kegyelem! urai sötétlő vizeknek,
 Bár zord birodalmat adott a sors nektek:
 Elysium rétvét hadd lássam sokára,
 S ne jussak a ködös, bús Lethe tavára,
 Mig ránczczal az arczom nem szántják a gondok
 S gyermeknek a multról dajka-mesét mondok.

Végül még arra kéri barátait, hogy el ne feledjék őt nyomorúságában s áldozzanak fekete barmot és borral vegyes tejet Pluto haragjának kiengesztelésére.

Mindössze ebből a hat elegiából áll az álnevű Lygdamus irodalmi hagyatéka. Mi volt a költő valódi neve, nem tudjuk. Lygdamusnak maga nevezi magát a második elegiába foglalt sirversben,² de hogy ez a görög név nem lehetett az ő polgári neve, világosan

¹ A *Bona Dea*-nak nevezett istennőről van szó, a kinek mysteriumaiban csak nők vehettek részt.

² III. 2, 29—30:

Lygdamus hic situs est: dolor huic et cura Neaerae,
 Coniugis ereptae, causa perire fuit.

kitűnik abból, hogy az első elegiában a régi rómaiak leszármazottjának tünteti föl magát.¹ Születésének éve kitűnik az ötödik elegiából, a hol azt mondja, hogy abban az évben jött a világra, a mikor mind a két consul egyforma halállal halt meg.² Ez a czélzás csak a Kr. e. 43. évre vonatkozhatik, mikor Hirtius és Pansa consulok együtt estek el a Mutina körül Antonius ellen vívott harcokban. E szerint egyidős volt Ovidiusszal és több mint tíz évvel fiatalabb Tibullusnál, a kit az elegiaírásban mesterének fogadott el. Jó családból származhatott, mert egy helyt szeméreveti Neaerának, hogy miért nincs megelégedve oly tisztes házból való férjjel, mint ő,³ másutt pedig megbotránkozását fejezi ki azon, hogy Neaera képes volt elhagyni őt egy ismeretlen családból származó ember kedvéért.⁴ Mint költő mindenesetre a Messalla irodalmi köréhez tartozott, mert a Tibullus neve alatt járó négykönyves gyűjtemény, melynek harmadik könyvében az ő versei ránk maradtak, tényleg nem

¹ III. 1, 1—2 :

Martis Romani festae venere calendae :
Exoriens nostris hic fuit annus avis.

² III. 5, 17—18 :

Natalem primo nostrum videre parentes;
Cum cecidit fato consul uterque pari.

³ III. 4, 59—60 :

Diversasque suas agitat mens impia curas
Nec gaudet casta nupta Neaera domo.

⁴ III. 6, 59—61 :

Non ego, si fugit nostrae convivia mensae
Ignotum cupiens vana puella torum,
Sollicitus repetam tota suspiria nocte.

egyéb, mint a Messalla-kör irodalmi termékeiből összeállított anthologia.

Az is bizonyos, hogy Lygdamus ez elegiákat a tárgy kényes természete miatt épp oly kevésbé szánta a nyilvánosságnak, mint Sulpicia a Cerinthus-hoz írt levélkéket, vagy Tibullus a Cerinthus és Sulpicia szerelméről írt dal-cyclust. Tibullustól nem is olvastak még kortársai egyebet, mint az első két könyvet, s úgy látszik, hogy még Martialis, a Domitianus alatt virágzott költő, sem ismert ennél többet, mert egyik epigrammájában, melyet ajánlásul írt egy ajándékba adott Tibullus-példányra, csak a Delia- és a Nemesis-könyvre czéloz.¹ Később történhetett, hogy valaki a Messalla-család tulajdonából kiadta a mostani harmadik és negyedik könyvbe foglalt verseket, amelyeket addig csak egy bizalmas kör olvashatott, és függelék gyanánt csatolta Tibulluskiadásához. Mivel pedig e függelékben sok Tibullustól származó dolog van, s mivel a nyilvánosság a Messalla-kör költői közül csak őt ismerte, gyanú nélkül neki tulajdonították az egészet a XVIII. század végéig; csak ezóta sikerült a kritikai kutatásnak a gyűjtemény különböző alkotó részeit egymástól szétválasztani.

Nem is látszik meg a Lygdamus hatása az arany- és ezüstkör egy költőjén sem, Ovidiust kivéve. Ez utóbbi azonban, a ki sohasem vette valami szigorúan az irodalmi tulajdonjogot, nagyon jól ismerte Lygdamus elegiáit s négy verset csaknem változatlanul vett át

¹ Mart. XIV. 193:

Ussit amatorem Nemesis lasciva Tibullum,
In tota iuvit quem nihil esse domo.

Itt a második vers a Tibullus első könyvére czéloz, nevezetesen I. 5, 30-ra: „At iuvit in tota me nihil esse domo“.

belőlük három különböző művébe.¹ A mint láttuk, a két költő egyivású ember volt s bizonyára jó ismeretségben is állottak egymással, mert Ovidius is tagja volt kora ifjúságában a Messalla körének és hálás szívvel emlegeti, hogy ez a kiváló férfiú volt szellemének vezére s ő buzdította először költeményeinek kiadására.² Ugyanebben az időben lehetett e költői körbe bejáratos a mi Lygdamusunk, a ki szintén mint nagyon fiatal ember írta elegiáit, mert az ötödikben, a hol mint beteg a haláltól való félelmének ad kifejezést, azt mondja, hogy korán volna még meghalnia s az éretlen szőlővel és az imént termett almával hasonlítja össze magát.³ Ovidiusnak tehát bőséges alkalmá volt vele érintkeznie s a jó barátok társaságában bemutatott költeményeivel megismerkednie.

A mi Lygdamus elegiáinak költői értékét illeti, erről különböző időkben nagyon különböző volt a kritikusok véleménye. Mig a harmadik könyvet Tibullus munkájának tekintették, égis magasztalták a Neaera-cyclust is és a régibb magyarázók bőséges jegye-

¹ Ovidiusnak Lygdamushoz való viszonyáról l. a kilencedik fejezethez írt második függelék.

² Ov. Ep. ex Pont. II. 3, 73—78. így ír Messalla fiához, Maximushoz :

Quod cum vestra domus teneris mihi semper ab annis
Culta sit, esse vetus me tibi cogit onus.
Me tuus ille pater, Latiae facundia linguae,
Quae non inferior nobilitate fuit,
Primus, ut auderem committere carmina famae,
Impulit. Ingenii dux fuit ille mei.

³ III. 5, 19—20 :

Quid fraudare iuvat vitem crescentibus uvis
Et modo nata mala vellere poma manu ?

tekkel ellátott kiadásaikban mindenütt rá akartak mutatni e versekben is Tibullus művészetének finomságaira. Alig fedezték fel azonban, hogy Lygdamus Tibullustól különböző költői egyéniség, egyszerre frontot változtatott a magyarázók hada s valóságos dühvel estek neki a szerencsétlen poetának, a ki a Tibullus fészkébe merte csempészni saját kakuktojásait. Elnevezték kontár, éretlen, gyerekes költőnek s nyomról-nyomra mutatták ki nagy diadallal fogyatkozásait. A véleményeknek ez a hirtelen való, de az érintett körülményből könnyen kimagyarázható változása lehetetlen, hogy komikus hatást ne tegyen a részrehajlatlan szemlélőre; kitűnik belőle a régibb philologusok megrögzött előitélete, hogy, ha nagynevű írótól származik valami, annak okvetetlenül tökéletesnek kell lennie, ellenben minden, a mi nem ilyentől való, nyomorúságos férczmű. De az már némileg meglepő, hogy még az újabb írók is kivétel nélkül csak úgy félvállról beszélnek Lygdamusról. Hiszen nincs többé szükségünk arra, hogy a Neaera-cyclus gyöngé voltával bizonyítsuk be nem Tibullustól való származását; két dolog, először Lygdamus születési éve, másodszor, hogy a régiek — s itt első sorban Ovidiusnak Tibullus halálára írt gyászelegiája és Horatius tanúsága az irányadó — csak Deliát, Nemesist és Glycerát ismerték, mint Tibullus szerelme tárgyait, feleslegessé tesz minden egyéb belső argumentumot e kérdésben. Semmi sem akadályoz tehát abban, hogy Lygdamust egyelőre Tibullusszal való összehasonlítás nélkül, magában véve vizsgáljuk s helyét a római elegiáirók közt elfogulatlanul jelöljük ki.

Kétségtelen, hogy Lygdamus elegiái az antik költészetben tárgy tekintetében csaknem páratlanul álló,

eredeti költemények. Tudjuk, hogy a régi poesis főereje a formában van s ehhez képest a tartalom, kivált a modern költészettel összevetve, némileg szegényesnek látszik. Mihelyt valamely műfaj tökéletesen kifejlődött, bizonyos conventionalismus lett benne uralkodó: a költők nemcsak a szerkezet, a külső forma, a technika dolgában, hanem a felhasznált motívumok, helyzetek, a feldolgozandó anyag, szóval a tartalom tekintetében is egy csapáson haladtak. Így elősködik az egész éposz a Homér asztaláról lehullott morzsákon; így állapodik meg a hősmonda keretében a tragoedia Aeschylus után, noha nyilvánvaló, hogy már a philosophiai felvilágosodástól áthatott Euripidesnél a mythos anyaga nem volt többé alkalmas a költő eszméinek kifejezésére; így variálják a lyrikusok Alcaeus és Anacreon után egészen Horatiusig a szerelem és bor themáját; így marad meg a vigjáték Menandertől Terentiusig az ostoba, vén apák és léha, pazar fiúk, kaczer hetaerák és furfangos rabszolgák, kardcsörtető Bramarbasok (*miles gloriosus*) és falánk paraziták furcsa körében. Így fejlődött ki az alexandrin erotika hatása alatt a római szerelmi elegiának is a maga *topikája*, vagyis azok az állandó motívumok, melyek közhelyekké váltak s a melyeket minden, e nemből működő költő felhasznált. Ha ebből a szempontból tekintjük át a római elegiáírókat Gallustól egészen Ovidiusig, mindenütt a hetaeravilágban mozgunk: a költő szeretője ingatag hűségű, könnyelmű leány; az anyja vagy valamely hozzátartozója rendszeren a poéta részén áll s jó szemmel nézi a viszonyt, de közbejön valami vén, furfangos kerítőné, a ki gazdag emberekkel áll összeköttetésben; a költő verseket szentel a leánynak, halhatatlanná teszi, de a

hálátlannak ez nem elég, elcsábítja az átkozott arany s elhagyva az igaz szívű szeretőt, a gazdagé lesz, a mi alkalmul szolgál a poetának arra, hogy kikeljen a jelenkor léhasága, kapzsisága és fényűzése ellen, lelkesülten magasztalja Saturnus korának tiszta erkölceit, vagy hogy a városi élet romlottságával szemben a falusi élet egyszerűségét dicsőitse. Így megy ez tovább végtelen variációkban, úgy hogy a költő, ha saját élményeiből merít is, a művészi feldolgozásban a valóságot úgy alakítja át, hogy a költemény tartalma bizonyos tekintetben conventionalissá lesz. Lygdamus teljesen szakít ezzel a hagyománynyal, szakít a régiek előítéletével, a kik azt tartották, hogy nem tisztességes dolog tisztességes nőkhöz holmi szerelmes verseket írni: ő elvesztett feleségét siratja, nem a szerelem muló élvezetére, hanem holtig tartó házasságra vágyik és Neaerát minden érzékiségtől és frivol-ságtól menten, komoly hangon és gyöngéd érzéssel énekli meg. Ő tehát új tartalmat adott az elegiának, tárgy tekintetében eredeti s ebben áll elvitázhatatlan érdeme.

Sajnos, művészi alkotó ereje nem volt elég ahhoz, hogy eredeti tárgyát eredeti módon dolgozza fel. Mint kezdő költő nem tudta kivonni magát a Messalla-kör vezérének, Tibullusnak, hatása alól, a kit lépten-nyomon utánoz. Hogy ebben mennyire megy, annak legjellemzőbb példája a második elegia, a mely Tibullus három költeményének együttes hatása alatt született: a bevezetésben az I. könyv 10. elegiájának kezdő sorai lebegtek szeme előtt,¹ ott pedig, a hol

¹ V. ö. Tib. I. 10, 1—2:

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus et vere ferreus ille fuit!

leírja, miként fogja őt siratni Neaera az anyjával együtt a máglya előtt s hogyan fogják hamvainak megadni a végtisztességet, részint az I. könyv 1. elegiáját utánozza, a hol a Tibullust sirató Deliáról van szó (62. és köv. vss.), részint ugyane könyv 3. elegiáját (6. és köv. vss.), a hol a költő a saját temetéséről s anyja és nővére gyászáról beszél; végül a sirirat eszméjét is (27—30. vs.) Tibullustól (I. 3, 53—56.) veszi. A harmadik elegiában, a hol elmondja, hogyneki nem kell a gazdagság, csak a Neaera szerelme, kizsákmányolja a Delia-elegiák mindama helyeit, a hol rokon gondolatok fordulnak elő. Az ötödik elegiában, a melyet betegesen fekvé ír barátaihoz, megint nem egy reminiscentia emlékeztet Tibullusnak hasonló helyzetben irt (I. 3.), Messallához és társaihoz intézett költeményére. Még a hatodik elegia is, mikor boros asztalhoz ül, hogy szerelmi bánatát elfeledje, Tibullus I. könyve 2. elegiájának bevezető sorait (1—4. vss.) veszi mintaképül. A mi végre egyes jellemző phrasisok, képek és fordulatok átvételét illeti, ilyenekkel mind a hat elegia egyaránt tele van.¹

Ez a külső hasonlóság szinte kihívja a Tibullusszal való összehasonlítást, a mi természetesen nem a Lygdamus javára üt ki. Így a harmadik elegiában ő is elmondja, hogy szívesen lemondana minden gazdagságról, csak szerényen élhetne kedvese oldalán: Tibullus e gondolattal kapcsolatban gyönyörű, idyllikus

és Lygd. III. 2, 1—2:

Qui primus caram iuveni carumque puellae
Eripuit iuvenem, ferreus ille fuit.

¹ Itt-ott Propertiust is utánozza. V. ö. a kilenczedik fejezethez irt harmadik függelékét.

képekben szokta ecsetelni a szerelmi boldogságot, Lygdamus unalomig ismételt közhelyet csinál belőle. Tibullus compositiója kellemes változatosságot mutat az érzelmek sajátyszerű hullámlásában: Lygdamus nem tud egyébbel előállani hosszadalmas leírásoknál. Tibullus is hajlandó ugyan arra, hogy mindent, a mi phantasiája előtt lebeg, élénk vonásokkal rajzoljon le, de az egyes rajzokban mindig művészi mértéket tart; Lygdamus ellenben szinte kéjelegve merül el a leírásokba, melyeket oly terjedelmesen dolgoz ki, hogy semmi tennivalót nem hagy hátra az olvasó képzelő erejének; ez pedig a költői leírásban épp úgy legnagyobb hiba, mint a tudományos leírásban legnagyobb erény. Így rajzolja egy könyvkötő pontosságával a legapróbb részletekig a kedvesének ajánlott versfüzet szép kiállítását, a miben legfőllebb azok a tudósok találhatják örömüket, a kik a régi könyvforma kérdésével foglalkoznak (III. 1.); tövéről-hegyére megmagyarázza, mikép történjék csontjainak eltemetése (III. 2.), mintha csak azok kedvéért írna, a kik a rómaiak temetkezési szokásait akarják megismerni; szárazon és folytonos ismétlésekbe esve sorolja fel a gazdagok fényűző szokásait, melyekről szerelemre áhítózó lelke szívesen lemond (III. 3.); mint valami tudós mythologus, részletesen festi le Phoebus Apollo megjelenését, haját, arcát, ruháját és lantját (III. 4.); a hol a szeretett leány kegyetlenségéről van szó, egész csomó, oda nem illő mythologiai példát sorol fel (III. 4, 85—92.); épp ily helytelenül alkalmazott bőbeszédűséggel számlálja elő azokat a bűnöket, melyekben ártatlannak érzi magát (III. 5.). Szóval nem uralkodik biztos kézzel a tárgyon. Nyelve ugyan eléggé választékos, de stilusa néha lapossá és prózaivá,

máskor meg homályossá válik : oly hibák, a melyektől Tibullus az összes római költők közt leginkább mentes. Metrikája is messze mögötte marad Tibullus művészi technikájának.

De e mellett nem lehet tagadni, hogy mindenik versében vannak sikerült részletek, sőt már a Neaeradalok utolsója, a hatodik elegia, oly haladást mutat az előbbiekhöz képest, hogy kétségtelennek tünteti fel Lygdamus tehetségének fejlődésre való képességét. Eredeti benne az a gondolat, hogy a költő borba akarja fojtani bánatát, de a vidám lakoma közben újra meg újra gyötörni kezdi a Neaera emléke ; itt a mánornak a bánattal folytatott küzdelmét s a hangulatok folytonos váltakozását drámai élénkséggel állítja az olvasó elé.

Általában tehát azt mondhatjuk Lygdamusról, hogy egyéni élményeiből merít, van benne nemes és igaz érzés, tárgya új és eredeti, sőt ebben a tekintetben, mondhatjuk, az összes erotikus elegairók közt egyedül áll ; tehát már ezért is méltó figyelmünkre s nem érdemli meg azt a nagyon is lenéző bánásmódot, a melyben még az újabb kritikusok is részesítik. Másrészt azonban el kell ismerni, hogy, mint zsenge ifjú, nem tudott még az új tárgygyal megbirkózni, hiányzik nála a forma classikus tökéletessége, olykor cserben hagyja a költői lendület. Mindenesetre fejlődhető tehetség volt, a ki azonban előttünk ismeretlen okból félben maradt. Vagy korán elhalt vagy felhagyott érettebb korában a költészettel s így e hat ifjúkori versénél több nem maradt reánk.

TIZEDIK FEJEZET.

PROPERTIUS IFJUSÁGA.

Midőn Propertiusnak, az elegia másik classikusának, életrajzát akarjuk összeállítani, még nagyobb nehézségekkel találkozunk, mint Tibullusnál. Nemcsak hiteles és teljes életleírása nem maradt reánk az ókorból, hanem még alkalmilag is alig emlékeznek meg róla kortársai s utódai. A kutató csaknem kizárólag azokra az elejtett nyilatkozatokra van utalva, a melyeket költeményeiben maga tesz magáról, s így nem csoda, ha az a kép, a melyet e kevés adat alapján életviszonyairól alkotni próbálunk, minden fáradságunk daczára a legnagyobb mértékben hiányos marad.

Teljes nevét épp úgy, mint a Tibullusét, nem ismerjük. Szavahihető régi forrás bizonyítja, hogy előneve (*praenomen*) Sextus volt,¹ ő maga verseiben nemzetségnevén (*nomen*) Propertiusnak nevezi magát, de mellékneve (*cognomen*) sehol sincs említve s így nem tudjuk megmondani, hogy a meglehetősen elterjedt Propertius-nemzetség melyik ágához tartozhatott. Születése évét is csak megközelítőleg tudjuk megállapítani. Ovidius ugyanis, a ki az elegiaköltésben

¹ Ezt Donatus említi Vergilius-életrajzában; l. Suet. p. 61. ed. Reifferscheid.

buzgó tanítványa volt, verses önéletrajzában, a mely *Keserveinek* negyedik könyvében olvasható, időrendben sorolja fel a római elegia főbb képviselőit: a műfaj megalapítójának Gallust tünteti föl, Gallus közvetlen utódának Tibullust, a Tibullusénak Propertiummondja, végül magát mint legifjabbat utolsó helyen említi.¹ Körülbelül ugyanez az érteleme egy másik nyilatkozatának is, melyet a számkivetéséből Augustushoz intézett védőiratában tesz, a hol szerelmi elegiáinak dévaj hangját igazolandó, a többi erotikusok példájára hivatkozik s első helyen Tibullust, a másodikon Propertium említve, magát e kettő utódának nevezi.² Ebből joggal következtethetjük, hogy Propertius Tibullusnál ifjabb, de Ovidiusnál öregebb volt, s így születési éve Kr. e. 54³ és 43 közé esnék. De tekintetbe kell vennünk azt is, hogy már első könyvében, melyet 28-ban és 27-ben írt,⁴ úgy áll előttünk, mint alak és tartalom tekintetében egyaránt kiforrott költő egyéniség, a ki későbbi fejlődése folya-

¹ Trist. IV. 10, 51—54:

Vergilium vidi tantum nec amara Tibullo
 Tempus amicitiae fata dedere meae.
 Successor fuit hic tibi, Galle: Propertius illi,
 Quartus ab his serie temporis ipse fui.

² Trist. II. 463—467:

Non fuit hoc illi fraudi, legiturque Tibullus
 Et placet et iam te principe notus erat.
 Invenies eadem blandi praecepta Properti:
 Destructus minima nec tamen ille nota est.
 His ego successi . . .

³ Tibullus születési évének valószínű meghatározását l. a negyedik fejezet elején.

⁴ V. ö. a tizedik fejezethez írt függelék.

mán egyben-másban változik ugyan, de többé nem emelkedik. Ha tehát fel is tesszük, a mire a második és a harmadik könyvben olvasható nyilatkozatai utalnak,¹ hogy nagyon korán lépett a nyilvánosság elé, még akkor sem hihetjük el, hogy legalább egy-két esztendővel túl ne lett volna a húszon, a mikor az írói tökéletesség oly fokára jutott, a mi a formában annyira szigorú antik költészetben hosszas és fáradtságos gyakorlás nélkül nem volt elérhető. Szóval azt kell hinnünk, hogy a Kr. e. 50. vagy 49. évnél később aligha születhetett.

Szülőföldjéről több helyen tesz említést. Az első könyv befejező költeményében, a hol mintegy bemutatja magát az olvasónak, Umbriát nevezi hazájának, és pedig Umbriának nyugati, a már Etruriában fekvő s a polgárháborúk alatt szomorú hírre vergődött Perusia várossal szomszédos részét, a hol a különben hegyes-völgyes tartomány síksággá laposodik.² Szülővárosára is czéloz a negyedik könyv bevezetésében,

¹ II. 1, 73—74:

Maecenas, nostrae spes invidiosa *iuventae*.

Feltűnőbb, hogy még a III. könyvben is, melyet 22-ben adott ki, így nyilatkozik ugyancsak Maecenashoz fordulva (III. 9, 57—58.):

Mollis tu *coeptae* fautor cape lora *iuventae*
Dexteraque immissis da mihi signa rotis.

² I. 22, 3—5. és 9—10:

Si Perusina tibi patriae sunt nota sepulcra,
Italiae duris funera temporibus,
Cum Romana suos egit discordia cives . . .
Proxima supposito contingens Umbria campo
Me genuit terris fertilis uberibus.

a hol nagy önérzettel emlegeti, hogy Umbria büszke lehet fiára, a római Callimachusra:

Gőgösen Umbria hadd büszkélkedjék dalaimmal,
 Umbria, mely szülé római Callimachust.
 Mind, a ki látja a völgy öliből égnek meredő várt,
 Hadd tisztelje kövét, mint dalom érdemeli.¹

Végre ugyane költemény más helyéből megtudjuk a város nevét is, a mikor egy astrologussal ezt mondatja magáról:

A vén Umbria szült jól ismert háznak ölében
 (Így van-e? Nem szülő földedet emliti szám?)
 Ott, hol a völgyre ködös Mévania harmata hullong
 És hol az Umber tó langyos a nyári napon,
Asisium meredek csúcsán hol emelkedik a fal,
 Mely hogy hirre kapott, szellemed érdeme az.²

¹ IV. 1, 63—66:

Ut nostris tumefacta superbiat Umbria libris,
 Umbria Romani patria Callimachi.
 Scandentes quisquis cernit de vallibus arces,
 Ingenio muros aestimet ille meo.

² IV. 1, 121—126:

Umbria te notis antiqua penatibus edit
 (Mentior an patriae tangitur ora tuae?)
 Qua nebulosa cavo rorat Mevania campo
 Et lacus aestivis intepet Umber aquis
 Scandentisque *Asisi* consurgit vertice murus,
 Murus ab ingenio notior ille tuo.

Itt az *Asisi* olvasás a kéziratokban található *asis* helyett Lachmann minden kétséget kizáró emendatiója. Támogatja az is, hogy az ifjabb Plinius megemlékezik valami Passennus Paullus nevű barátjáról, a kit a Propertius nemzetségéből származónak (Ep. IX. 22, 1.) és a költő földijének (Ep. VI. 15, 1: *municipes*) nevez; egy régi asisiumi felirat (CIL XI. 5405.) pedig azt bizonyítja, hogy ez a Passennus Asisiumból való volt.

Itt a költő igen találóan jellemzi a vidéket, a hol bölcsője ringott: a völgy, a melyet említ, nem más, mint az Etruria nyugati és Umbria keleti hegygerincei közt fekvő síkság, melyet a Clitumnus folyó szel át; e folyó mellett épült a régi Mevania, a mai Bevagna város és valahol a közelében kellett lenni az Umber tónak, a mely azóta eltűnt s talán nem is volt más, mint a Clitumnus kiszélesedése. A völgyből közvetlenül kiemelkedő hegyoldalon állott a régi Asisium s áll a mai Assisi, a melyet költőnk kétségen kívül szülővárosának akar vallani, mikor azt mondja róla, hogy falát az ő szelleme teszi híressé. A jelentéktelen városka tehát két nagy, de egymástól teljesen különböző embert nevezhet büszkén fiának: a pogány szerelem féktelen temperamentumú dalosát, Propertiust és a keresztény aszkétaság jámbor apostolát, szent Ferenczet.

Bár a költő, úgy látszik, korán elszármazott szülőföldről, később is szeretettel gondolt a kies vidékre, a hol gyermekségét töltötte, s ha megunta a főváros zaját, vissza-visszatért oda. Említi is egyik költeményében, hogy, mivel kedvese, Cynthia, eltávozott Rómából, ő is vidékre megy, a szép Clitumnus erdős tájékára, hogy vadászattal szórakozzék.¹

¹ II. 19, 17—18:

*Iipse ego venabor. Iam nunc me sacra Dianae
Suscipere et Veneri ponere vota iuvat;*

továbbá 23—26:

*Haec igitur mihi sit, lepores audacia molles
Excipere et stricto figere avem calamo,
Qua formosa suo Clitumnus flumina luco
Integit et niveos abluit unda boves.*

Az Asisiumban talált római feliratok azt bizonyítják, hogy a Propertiusok nemzetsége a városban nagyon el volt terjedve s igen tekintélyes társadalmi állást foglalt el. Erre vallanak a költő saját nyilatkozatai is, a ki többször emlegeti ugyan, hogy nem tartozik a nagy ősökkel dicsekvő római arisztokrátiához,¹ de viszont elég világosan czéloz arra is, hogy családjá Umbriának régi és ismert nemzetségei közé tartozott.² Azt is tudtunkra adja, hogy atyja nagy kiterjedésű földbirtokkal rendelkezett³ s így nem lehetetlen, hogy a Propertiusok római lovagok voltak,⁴ bár ezt sem ő maga, sem más forrás nem említi. Annyi bizonyos, hogy már születésénél fogva szép vagyon és társadalmi állás várt reá, a mi módot adhatott volna neki arra, hogy a nyilvános pályán magas polczra emelkedjék.

De a családot időközben oly kemény csapások sújtották, a melyek csirájukban fojtották el a nagyra-törő reményeket. Atyját kora gyermekségében elvesztette s a védő nélkül maradt árvát nemsokára ezután

¹ II. 24b, 37—38:

Certus eras eheu, quamvis nec sanguine avito
Nobilis . . . eras;

továbbá II. 34, 56:

Nullus et antiquo Marte triumphus avi.

² IV. 1, 121:

Umbria te notis antiqua penatibus edit.

³ IV. 1, 129:

Nam tibi cum multi versarent rura iuveni.

⁴ V. ő. a tizenkettedik fejezetben a II. könyv 7. elegiájáról szóló részt.

vagyonának nagy részétől is megfosztották.¹ Szörnyű idők jártak; a római birodalmat a polgárháború pusztította s mikor ez megszűnt, a következményeket Italia szerencsétlen lakosainak kellett viselniök. Octavianus és Antonius 42-ben Kr. e. legyőzték Philippinél Brutust és Cassiust, de ezt a sikert csak úgy tudták elérni, hogy mesés ígéretekkel biztosították a maguk számára csapataik hűségét. A háború befejeztével az ígéretek teljesíteni kellett s megadni a katonáknak azt, a mi minden római veteránnak legfőbb vágya volt: a szabad földbirtokot. Már Caesar is alapított ugyan katonai gyarmatokat, de azokat a provinciákban, főleg Galliában, Afrikában s Görögországban helyezte el, úgy hogy a birodalom szíve, Italia, a földosztástól nem szenvedett. Egészen más volt a helyzet most, a mikor a katonák minden áron hazájukban akartak megtelepedni s a triumvirek még csak nem is gondolhattak arra, hogy e kívánsággal daczoljanak, mert a féktelen harczosok haragja azonnal ellenök fordult volna. Huszonnyolcz legiót, mintegy 170,000 veteránt kellett egyszerre kielégíteni, a kik 41-ben sáskahad módjára lepték el Italiát s türelmetlenül várták jutalmukat. A földosztás czéljaira a triumvirek, minden jogot lábbal tiporva, tizennyolcz virágzó itáliai város határát jelölték ki s a régi birtokosok ezreit tették egyszerre koldusokká. Octavianus veteránjai különösen Perusia vidékét szállották meg nagy számban s így eshetett meg, hogy Propertius is elvesztette az apai vagyon nagyobb részét. Keserűen mondja, hogy szépen

¹ IV. 1, 127—128:

Ossaque legisti non illa aetate legenda
Patris et in tenues cogeris ipse lares.

művelt földjeit elvette tőle a „szomorú emlékü mérő-pózna“,¹ a melylyel a veteránok számára elkobzandó telkeket kijelölték, és hogy otthon kevés vagyona maradt meg.² Mégsem vesztette el mindenét, mint ugyanez alkalommal szegényebb költőtársa, Vergilius: még mindig maradt annyi, a mennyiből anyja a leggondosabb nevelésben részesíthette s a miből később maga gond nélkül élhetett Rómában.³ De a család régi fénye örökre odavolt s elveszett, úgy látszik, az apai ház is: legalább erre mutat az a hely, a hol a költő külön megemlíti, hogy a férfitogát anyja házában öltötte fel;⁴ mert ezt a családi ünnepet rendes körülmények közt az apai háznál szokták volt megtartani.

Ezzel azonban még nem telt be a szenvedések mértéke, mert éppen a földosztás következtében újabb polgárharcz tört ki, az úgynevezett perusiai háború, a mely költőnk szülőföldén pusztított legborzasztóbban. Kitörésének oka a győztesek kölcsönös féltékenysége volt. Marcus Antonius, a triumvir, a keleti tartományokba ment ugyan, de harcziás szellemű felesége, Fulvia, és testvére, Lucius Antonius, a ki a 41. évben a consulságot viselte, Italiában maradtak

¹ IV. 1, 129—130:

Nam tua cum multi versarent rura iuveni,
Abstulit excultas pertica tristis opes.

² II. 34, 55:

Aspice me, cui parva domi fortuna relictá est.

³ A költő II. 24b., 38. ezt mondja magáról: „haud ita dives eras“, a miből kitetszik, hogy a vagyonelkobzás után nem volt ugyan dúsgazdag többé, de mégis jómódú.

⁴ IV. 1, 132:

Matris et ante deos libera sumpta toga.

és gyanús szemmel ügyeltek Octavianusra. Félték, hogy nyakukra nől s elhatározták, hogy ideje korán elteszik láb alól. Midőn látták, hogy az Octavianus vezette földosztás mily nagy elkeseredést szült, a kárt szenvedettek védőinek csaptak fel s megkezdték a nyílt ellenségeskedést. De Octavianus bizonyult erősebbnek: Lucius Antoniust Perusia várába szorította, a várost körülzárta s a 40. év elején kiéheztetéssel megadásra kényszerítette. Antoniust ugyan triumvir-társára való tekintetből nem bántotta, de annál szörnyűbb bosszút állott a szerencsétlen városon; elhatározta, hogy átengedi a vad katonák szabad prédájára, s mikor a lakosok e tervet elkeseredésükben azzal gátolták meg, hogy városukat földig leégették, Perusia háromszáz leggazdagabb és legelőkelőbb polgárát elfogatta s márczius idusán, Caesar meggyilkolása napján, valamennyit kivégeztette.

A borzalmakból bőven kijutott a Propertius-családnak is. Költőnk egyik rokona, valószínűleg anyai nagybátyja, Gallus, is fegyvert fogott Octavianus ellen s egy vereség után menekülés közben ismeretlen kezek ölték meg. Holt testét sem tudták megtalálni.¹ Ennek emlékére írta később az első könyv huszonegyedik elegiáját, a melyből s egyéb nyilatkozataiból kitűnik, hogy a háború iszonyatosságai, melyeknek, úgy látszik, közvetlen közelből volt tanuja a tíz éves gyermek, eltörölhetetlen benyomást tettek zsenge lel-

¹ I. 21, 7—10:

Gallum per medios ereptum Caesaris enses
 Effugere ignotas non potuisse manus,
 Et quaecunque super dispersa invenerit ossa
 Montibus Etruscis, haec sciat esse mea.

kére. Az első könyv végszavában, melyet barátjához, Tullushoz, intézett, Perusiát a haza sirjának nevezi s felüjítja a hozzá fűződő szomorú emlékeket:

Tudod Perusiát, mely a honnak sirja,
Zord időkben ott szállt Italia sirba,
Hogy polgárt polgárra uszít a viszálya,
S a legtöbb bú, etruszk föld pora! rám szalla:
Te rajtad szórták szét rokonom tetemét
S te szegénynek csontját még el sem temetéd.¹

Még a második könyv előszavában is fájdalommal gondol vissza a régi etruszk nemzetség feldúlt tűzhelyeire.² Azt hiszszük, nem csalódunk, ha innen származtatjuk a háborútól való irtózását, melynek minden lehető alkalommal kifejezést ad, s azt a leplezetlen ellenszenvet, a mit a katonáskodás iránt érzett. Félig tréfásan mondja ugyan, de nem komoly alap nélkül, Cynthiához intézett egyik versében, hogy nincs miért megházasodnia: úgy sem lenne soha az ő ivadékából katona.³ Mikor pedig azok ellen fordul, a kik szeméretették, hogy henye életet él s csak a dalt, a bort

¹ I. 22, 3—8:

Si Perusina tibi patriae sunt nota sepulcra,
Italiae duris funera temporibus,
Cum Romana suos egit discordia cives,
Sic mihi praecipue pulvis Etrusca dolor:
Tu proiecta mei perpessa es membra propinqui,
Tu nullo miseri contegis ossa solo.

² II. 1, 29:

Eversosque focos antiquae gentis Etruscae.

³ II. 7, 13:

Unde mihi patriis gnatos praeberere triumphis?
Nullus de nostro sanguine miles erit.

és a szerelmet kedveli, egész komolysággal így védi magát:

Ha így élni volna minden szívnek vágya,
 És édes mánornak dőlni ölibe,
 Nem volna kegyetlen fegyver s hadi gálya,
 Csontunkat se mosná Actium vize,
 Róma önmagán vitt gyászos diadalba
 Haját meg nem tépné a fiaiért.
 Dicsérhet ám minket az utókor ajka:
 Soha mulatásunk egy istent se sért.¹

Az olyan érzékeny lélekre, a minő költeményeinek tanúsága szerint Propertius volt, már a gyermekkorban szerzett keserű tapasztalások is gyakran az egész életre kiható befolyással vannak. De a nyugalom még a földosztás és a perusiai háború után sem állott helyre Italiában: Sextus Pompeius, Octavianus hatalmas ellenfele, Siciliában fészkelte meg magát s Rómát éveken keresztül fenyegette, mikor pedig ő is elbukott, Antonius Kelet roppant hatalmával indult a főváros ellen s így az egész idő, míg a költő gyermekből ifjúvá serdült, kínos bizonytalanság s örökös aggodalom közt telt el. Azt hiszszük, e szomorú viszonyoknak kell tulajdonítanunk, hogy kezdettől fogva irtózva fordult el a nyilvánosság zajától s hogy épp úgy,

¹ II. 15, 41—49:

Qualem si cuncti cuperent decurrere vitam
 Et pressi multo membra iacere mero,
 Non ferrum crudele neque esset bellica navis,
 Nec nostra Actiacum verteret ossa mare,
 Nec totiens propriis circum oppugnata triumphis
 Lassa foret crines solvere Roma suos.
 Hoc certe merito poterunt laudare minores:
 Laeserunt nullos pocula nostra deos.

mint idősebb költőtársa, Vergilius, boldogságát a rómaiaknál annyira lenézett „dicstelen magánéletben“¹ kereste.

Nagyon valószínű, hogy özvegy anyja a perusiai háború után mindjárt elköltözött az elpusztult vidékről s Rómába tette át lakását, annál is inkább, mert fia ekkor már olyan korban volt, hogy neveltetésével komolyan kellett foglalkozni. Annyi bizonyos, hogy Propertius azt a sokoldalú és finom műveltséget, melyről könyvei tanúskodnak, az akkori viszonyok között csupán a fővárosban szerezhette meg. Csak így lehetett azzá a tudós költővé, a Catullus és Gallus méltó utódává, a minőnek már első könyvében mutatja magát; csakis itt juthatott a görög és különösen az alexandrin irodalomnak, a szövevényes mythológiának s ezenfelül még a classikus és a hellenisztikus művészetnek ahhoz az alapos ismeretéhez, melyről versei lépten-nyomon tanúskodnak. Foglalkoznia kellett a philosophiával is, mert, a mint a harmadik könyv ötödik elegiájából kitűnik, érdekelték a természet s az emberi élet nagy problémái és komoly szándéka volt, hogy idősebb korában a költészettel felhagyván egészen a philosophiára adja magát.² Athénban, a

¹ Verg. Ge. IV. 564: *ignobile otium*.

² III, 5, 23—25:

Atque ubi iam venerem gravis interceperit aetas,
Sparserit et nigras alba senecta comas,
Tum mihi naturae libeat perdiscere mores;

továbbá 43—46:

Num tribus infernum custodit faucibus antrum
Cerberus et Tityo iugera pauca novem,
An ficta in miseras descendit fabula gentes,
Et timor haud ultra quam rogos esse potest.

hová a jó módú ifjak a grammatikai és a retorikai iskola elvégzése után tanulmányaik betetőzése céljából hosszabb időre szoktak volt menni, nem járt ugyan, de mindig érezte műveltségének ezt a hiányát s már érettebb korában el is határozta, hogy a mulasztottat kipótlendő, felkeresi Minerva szent városát s ott egészíti ki philosophiai, irodalmi és művészet-történeti ismereteit.¹

Mikor a férfitogát, római szokás szerint tizenhat vagy tizenhét éves korában, fölvette, előtte állott a pályaválasztás fontos kérdése. Anyja, úgy látszik, szerette volna, ha nyilvános pályára lép, mert a rómaiak csak ezt tartották jó családból való és tehetséges ifjúhoz méltónak s mert ez lett volna egyedüli módja annak, hogy a család régi társadalmi állását s gazdagságát visszanyerje. Most már csak az volt hátra, hogy megszerezze a közpályán szükséges szónoki ügyességet s jogi ismereteket s azután megkezdje az ügyvédi működést a forumon, a mi első lépcsője volt a további emelkedésnek. De Propertius erre nem volt hajlandó: már ekkor érezte Apollo ihletését, csak költő akart lenni s irtózva menekült a forum „őrült zajától”.²

¹ III. 21, 25—30:

Illic vel studiis animum emendare Platonis
Incipiam aut hortis, docte Epicure, tuis,
Persequar aut studium linguae, Demosthenis arma,
Librorumque tuos, docte Menandre, sales:
Aut certe tabulae capient mea lumina pictae,
Sive ebore exactae, seu magis aere, manus.

² IV. 1, 131—134:

Mox ubi bulla rudi dimissa est aurea collo,
Matris et ante deos libera sumpta toga,
Tum tibi pauca suo de carmine dictat Apollo
Et vetat insano verba tonare foro.

Nem is foglalkozott ezóta egyébbel, mint poétai kísérletekkel s irodalmi tanulmányokkal, üres idejében pedig gond nélkül élvezte Róma társadalmi életének örömeit.

Bizonyára írói tehetsége volt az, a mi csakhamar megszerezte neki néhány fiatal aristokrata barátságát ebben a szerencsés időben, a mikor Octavianus és Maecenas példájára divatossá lett előkelő körökben az irodalom pártolása. Propertius a gazdag *Tullust* tekintette kezdetben a maga Maecenasának, a ki valószínűleg unokaöcscse volt Lucius Volcatius Tullusnak, a 33. évi consulnak, s maga is komolyan készült az államférfiúi pályára.¹ Sok kellemes órát tölthetett a költő e kétségen kívül nagyműveltségű ember Tiberis-parti pompás villájában, melynek gondosan ápolt parkjából nagyszerű kilátás nyílt a folyóra,² s hálából neki ajánlotta első könyvét. Még sokkal bizalmasabb viszonyban állott valami *Gallusszal*, a ki szintén nagyon előkelő származású ifjú volt³ s igen szerette a víg

¹ I. 6, 19—22. Tullushoz ;

Tu patruī meritas conare anteire secures

Et vetera oblitis iura refer sociis :

Nam tua non aetas unquam cessavit amori,

Semper et armatae cura fuit patriae.

² I. 14, 1—6. Tullushoz :

Tu licet abiectus Tiberina molliter unda

Lesbia Mentoreo vina bibas opere,

Et modo tam celeres mireris currere lintres

Et modo tam tardas funibus ire rates,

Et nemus omne satas ut tendat vertice silvas,

Urgetur quantis Caucasus arboribus.

³ I. 5, 23. Gallushoz, a kit nem szabad összetéveszteni Cornelius Gallusszal, a költővel :

Nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti.

életet. Csapodár volt a szerelemben¹ s a mint az első könyv több helyéből kitűnik, sok vidám kalandjának részesévé tette Propertius, a kit talán éppen ő vezetett be a fővárosi aranyifjúság galáns köreibé.²

A mi az irodalmi férfiakkal való érintkezését illeti, kezdetben, úgy látszik, csak két kisebb rendű költővel élt bizalmas barátságban: az egyik valami *Ponticus*,³ a ki epikus volt s a thebae-i mondakörből merítette tárgyait,⁴ a másik *Bassus*,⁵ a ki iambusokat, vagyis gúnyos tartalmú költeményeket írt. Utóbb mind a hárman barátságot kötöttek Ovidiusszal⁶ is, a ki mindnyájuknál fiatalabb volt s mesterét tisztelte a négytagú baráti kör vezércsillagában, Propertiusban. Az irodalom nagyságaival csak később, első könyvének megjelenése után jutott közelebbi érintkezésbe, a mikor Maecenas figyelme rá irányult.

¹ I. 13, 5—6:

Dum tibi deceptis augetur fama puellis
Certus et in nullo quaeris amore moram.

² V. ö. az I. könyv 5., 10. és 13. elegiáját, melyek Gallushoz vannak intézve.

³ Hozzá van intézve I. 7. és 9.

⁴ I. 7, 1—2:

Dum tibi Cadmeae dicuntur, Pontice, Thebae
Armaque fraternae tristia militiae;

és I. 9, 9—10:

Quid tibi nunc misero prodest grave dicere carmen
Aut Amphioniae moenia flere lyrae?

⁵ Bassushoz van intézve I. 4.

⁶ Ov. Trist. IV. 10, 45—48:

Saepe suos solitus recitare Propertius ignes
Iure sodalitii, quo mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
Dulcia convictus membra fuere mei.

Hajlamai kezdettől fogva az erotikus költészet felé vonzották. Követendő mintaképek gyanánt Catullus Lesbia-dalai, Calvusnak Quintiliát sirató elegiái és az ataxi Varrónak Leucadiát dicsőítő szerelmes versei állottak előtte. Igazi mestere azonban mégis csak Gallus volt,¹ a római elegiának akkor már nagynevű megalapítója, a ki megalkotta az új műfaj kereteit, melyeken az utódok nem sokat változtattak. De bizonyára előtte állott Tibullusnak, a Gallus legidősebb követőjének biztató példája is, a ki első könyvének legkorábbi verseit 31-nél későbbben semmiesetre sem írhatta² s így a Propertius első könyvének legrégibb darabjait legalább három évvel előzte meg. Igaz ugyan, hogy a nyilvánosság elé Tibullus sem lépett hamarább, mint ifjabb költőtársa, de az akkor szokásos irodalmi felolvasások (*recitatio*) révén, valamint a még ki nem adott verseknek az irodalmi körökben kézről-kézre járó másolataiból már ismerhette a mi költőnk a Tibullus munkásságát s a sikeres példa őt is hasonlóra ösztönözhetette. Mivel saját vallomása szerint már a férfitoga felvétele, tehát tizenhat-tizenhét esztendő s kora óta foglalkozott költői kísérletekkel, de, a mint nagy valószínűséggel kimutatható, közreadott versei közül a legrégibbeket sem költötte előbb, mint huszonegy-huszonkét éves korában, bizonyára sok olyat kellett írnia, a mit nyilvánosság elé nem bocsátott.³ Nem is lehetett ez másképp: mert az a formabeli

¹ L. II. 34, 85—94.

² V. ö. a negyedik fejezethez írt első függelék és az ötödik fejezetben a Marathus-elegiákról s a Tibullus-féle I. k. 10. elegiájáról mondottakat.

³ V. ö. a tizedik fejezethez írt függelék.

tökéletesség, melyet már első könyve mutat, hosszas megelőző műgyakorlat nélkül nem volt elérhető.

De költői tehetsége csak akkor bontakozhatott ki teljes pompájában, mikor lelkén egy hatalmas szenvedély vett erőt s a mikor erotikus verseinek tárgyát már nem olvasmányaiából, nem is csupán képzeletéből, nem is egyes futólagos viszonyok hamar múlt emlékeiből, hanem igaz érzésből s őt szíve mélyeig megrázó szerelmi élményeiből meritette. Az a nő, a ki dalra ihlette s a kinek így saját vallomása szerint egész írói dicsőségét köszönhet¹, valódi néven Hostia² volt, de Propertius a kor közönséges szokását követve álnéven, mint Cynthiát, tette halhatatlanná. Hetaera volt ő is, mint a Tibullus Deliája, de nem oly egyszerű és szerény leány, hanem igazi nagyszabású *courtisane*, ama bűbajos Circék egyike, a kik lábaik előtt látták Róma legelőkelőbb gavallérjait s a kiket elegancia, izlés és szellem dolgában bátran hasonlíthatunk össze a mai Páris félvilágával. Ragyogó szépségű, junói alak volt, a mint a költő mondja:

Arany haj, nyúlánk kéz, az alak fönstéges,
Járása Juppiter hűgára ütött; ³

hasonló a mesés őskor heroináihoz, méltó arra, hogy Juppiter ölelje, a kinek láttára így tör ki költőnkől a csodálat:

¹ II. 7, 17–18:

Hinc etenim tantum meruit mea gloria nomen,
Gloria ad hibernos lata Borysthenidas.

² V. 6. Apuleius apol. 10.

³ II. 2, 5–6:

Fulva coma est longaeque manus et maxima toto
Corpore et incedit vel Jove digna soror.

Mért hogy ilyen szépség itt élhet a földön?

S más lányért Juppiter valaha leszállt? ¹

De mégsem a külső, nem a test szépsége s az öltözködés művészete volt az, a mivel Propertiust magához lánczolta:

És a mi elbűvölt, nem ragyogó arcza,
Nincs a liliom bár oly tiszta fehér;
Scythia hava kél rajt bíborral harcza,
Tiszta tejben úszik a rózsalevél;
Nem a sima nyakra lehullámzó fürtök,
Gyújtó szeme párja, kettős csillagom,
És nem arab selyme az, miért hevülök,
Ilyen semmiségért szívem nem adom.²

Cynthiát az istenek oly dicső tulajdonságokkal ruházták fel, a melyekkel nem érhet fel semmiféle külső szépség: Phoebus adott neki költői tehetséget, Calliope tanította a lantverésre, szavaiba Minerva szellemet, Venus bájt lehel; ³ nincs, a ki ellenállhatna

¹ II. 2, 3—4:

Cur haec in terris facies humana moratur?
Juppiter, ignoro pristina furta tua.

² II. 3, 9—16:

Nec me tam facies, quamvis sit candida, cepit
(Lilia non domina sunt magis alba mea:
Ut Maeotica nix minio si certet Hiberno,
Utque rosae puro lacte natant folia),
Nec de more comae per levia colla fluentes,
Non oculi, geminae, sidera nostra, faces;
Nec si qua Arabio lucet bombyce puella,
Non sum de nihilo blandus amator ego.

³ I. 2, 27—30:

Cum tibi praecipue Phoebus sua carmina donet
Aoniamque libens Calliopea lyram,
Unica nec desit iucundis gratia verbis,
Omnia quaeque Venus quaeque Minerva probant.

neki, midőn a vidám lakománál majd kecses tánczával, majd lantja édes hangjaival gyönyörködteti barátait, majd saját költeményeit adja elő, melyekkel a régi görög költőnőt, Corinnát is versenyre hívhatná:

Deli táncza bájol, ha pezsöl a serleg,
 S ő egy Ariadne, bacchans táncz-vezér,
 S mikor aeol lanton újjai dalt vernek,
 A múzsák dalával játéka felér;
 És mikor versenyez Corinna hírével
 És sok másnál többre becsüli magát.¹

Szóval Cynthia kiváló szellemű és műveltségű nő volt, a mint a rómaiak mondták, *docta puella*, méltó arra, hogy egy költő Múzsája legyen. Mint a ki maga is foglalkozott poétai kísérletekkel, tudta becsülni barátja tehetségét,² Propertius pedig annyira bízott jó ízlésében, hogy őt tette újonnan készült verseinek első bírálójává, a mint saját szavaiból kitűnik:

Olvasni ölében édes a leánynak,
 Dicséretét lesve szellemes ajkának.
 Ezt érjem el, akkor a világ beszélhet,
 Ha lánykám a bíró, biztos az ítélet.³

¹ II. 3, 17—22:

Quantum quod posito formose saltat iaccho,
 Egit ut euhantes dux Ariadna choros,
 Et quantum Aeolio cum tentat carmina plectro,
 Par Aganippeae ludere docta lyrae,
 Et sua cum antiquae committit scripta Corinnae:
 Carmina, quae quivis, non putat aequa suis.

² II. 26 b, 25—26:

Nam mea cum recitat, dicit se odisse beatos:
 Carmina tam sancte nulla puella colit.

³ II. 13, 11—14:

Me iuvet in gremio doctae legisse puellae,
 Auribus et puris scripta probasse mea.
 Haec ubi contigerint, populi confusa valetio
 Fabula: nam domina iudice tutus ero.

Megismerkedésük valószínűleg 28-ban történt.¹ A leány eleinte a hírhedt Suburában² lakott s úgy látszik, valamely régibb barátja őrizete alatt állott, mert, hogy a költővel beszélhessen, éjnek idején az emeleti ablakból kötélén ereszkedett le az utcára.³ Az ifjat kezdetben büszkévé tette az a tudat, hogy nem gazdagságával, hanem személyes tulajdonaival nyerte meg a sokaktól körülrajongott, ünnepest szépség kegyét,⁴ de olyan nő mellett, a milyen Cynthia volt, nem lehetett tartós és nyugodt boldogságban része. Mert zsarnoki szeszélyeit csakhamar éreznie kellett: Cynthia gyöngéd és erőszakos, szenvedélyes és kapzsi, csapodár és féltékeny volt egy személyben. Olykor úgy tett, mintha egészen a költőé akart volna lenni, de fényűző életmódja miatt⁵ nem lehetett el hosszabb ideig kedvesénél gazdagabb udvarlók nélkül. Sok megalázást kellett miatta Propertiusnak elszenvednie, sokszor szerette volna lerázni magáról a méltatlan bilincseket, de hiába: az egész viszony folyamán Cynthia bizonyult erősebbnek. Valószínű, hogy öregebb is volt a költő-

¹ Erről, valamint az első könyv kiadásának idejéről l. a tizedik fejezet függelékét.

² Római utca.

³ IV. 7. 15—18. Cynthia szavai a költőhöz:

Jamne tibi exciderant vigilacis furta Suburae

Et mea nocturnis trita fenestra dolis,

Per quam demisso quotiens tibi fune pependi,

Alternata veniens in tua colla manu.

⁴ II. 20, 25—27:

Nec mihi muneribus nox est ullaempta beatis:

Quidquid eram, hoc animi gratia magna tui.

Cum te tam multi peterent, tu me una petisti.

⁵ Ez ellen fakad ki I. 2.

nél, mert ez haragjában olykor gyöngédtelen czélzást tesz arra, hogy az az ellenállhatatlan szépség már nem tarthat sokáig,¹ s az erotikus élményeknek a Propertius első és második könyvében olvasható leírásai valóban olyan benyomást tesznek reánk, mintha mindenütt a szerelem érett művésznője állana egy tapasztalatlan ifjúval szemben s kapcsolná magához a vergődőt azzal a végzetes hatalommal, a melyet az életben éppen az efféle viszonyoknál gyakran van alkalmunk bámulva tapasztalni.

De Propertiust, a mint már említettük, éppen ez a szenvedély tette igazi költővé. Dalba foglalta szerelme üdvét és kinját egyaránt s midőn a viszony körülbelül egy éves volt, már készen állott s 27-ben a nyilvánosság elé került az elegiák első könyve, melylyel írói hírnevét egyszerre megalapította.

¹ II. 18, 19—20:

At tu etiam iuvenem odisti me, perfida, cum sis
Ipsa anus haud longa curva futura die.

Továbbá III. 25, 11—12:

At te caelatis aetas gravis urgeat annis
Et veniat formae ruga sinistra tuae.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

PROPERTIUS ELSŐ KÖNYVE.

Propertius első könyve huszonkét elegiából áll, melyeket a költő előszóval¹ és végszóval² ellátott ugyan, de különben időrendre és tartalmi rokonságra való tekintet nélkül állított össze. Hogy tehát e különböző időben írt és különböző tárgyú költemények útvesztőjében el ne tévedjünk, első dolgunk lesz csoportosítani a tartalmilag összefüggő elegiákat, azután e csoportok mindegyikében, a mennyire lehet, megállapítani az egyes darabok valószínű időrendjét.

A könyv legnagyobb része, tizennégy elegia, Cynthiaval foglalkozik: azt a kis szerelmi regényt beszéli el, melyet a költő a viszony első időszaka alatt 28-ban és 27-ben élt át, s így a könyv többi részétől könnyen elválasztható. Bátran nevezhetjük Cynthia-cyclusnak. Legrégibb darabjai, úgy látszik, azok, a melyek a még új szerelem boldogságáról szólanak, a mennyiben boldogságról egyáltalában szó lehetett olyan nő oldalán, a minő Cynthia volt. Hogyan történt első megismerkedésük s mikép nyerte meg a költő a leány szerelmét, arról az első könyv nem szól; már a *második elegiában* úgy lép elénk, mint a ki a nyeregből kiütötte a többi

¹ I. 1. Tullushoz.

² I. 22. ugyancsak Tullushoz.

udvarlót¹ s a kinek joga van ahhoz, hogy Cynthiának intelmeket osztogasson. Bántja az a kaczer fényűzés, a melylyel az ünnepelt hetaera a nyilvánosság előtt megjelenni szokott, s gyöngéd hizelgéssel akarja őt a helyes útra téríteni: mert, úgymond, az olyan szépségnek, a minő az ő kedvese, nincs szüksége művészi hajdiszre, drága cos-i selyemre, syriai illatszerekre, sőt mindez a vásári pompa csak arra való, hogy a figyelmet a természetes szépségről elterelje. Pedig a művészet sohasem versenyezhet a természettel: a mező virágai szebbek a kertieknél, az erdei cserjések a parkoknál, a hegyi csermely a mesterséges csatornánál, a tengerpart sokszínű kavicsai a mozaiknál s minő zene mulhatná felül a madarak dalát? A régi heroinákat vegye például Cynthia, a kikért istenek és félistenek küzdöttek s a kik nem kendőzéssel, hanem arczuk természetes bájával hatottak s a szemérmet tekintették legfőbb diszüknek. De könnyebben lemondhat ő, mint bárki más, a kaczerőség minden eszközéről azért is, mert az istenek oly adományokkal halmozták el, a melyek a testi szépségnél még sokkal erősebben lebilincselik a költő szívét:

Hát még te, kit Phoebus tanított a dalra
 S lantját Calliope szívesen odadta;
 A szó ritka bája kinek úgy sajátod
 S minden minervai, vénusi ajándok.
 Életem örökre boldogítod ezzel,
 E nyomorult pompát csak magadtól vesd el.

Az igaz szerelem meleg hangján szól a költő

¹ I. 2, 25:

Non ego nunc vereor, ne sim tibi vilior *istis*,
 a hol az *isti* megvetőleg utal Cynthia egyéb imádóira, kiktől a költőnek nincs oka már félni.

Cynthiához, de kiérzik szavaiból a rejtett féltékenység is: gyötri az a tudat, hogy a leány másnak is akar tetszeni, nemcsak neki.

A féltékenység azonban kezdettől fogva kölcsönös volt, a mint a *harmadik elegiából* kitűnik. Propertius éjjel boros fővel tér meg a dorbézolásból s megáll a mély álomba merült Cynthia ágya előtt. A kép, mely eléje tárul, eszébe juttatja az alvó Ariadnét, a kit a hűtlen Theseus ott hagyott egy pusztaszigeten; Andromedát, a kit egy tengeri szörnyeteg prédájául lánczoltak oda a parti sziklához s a ki, miután Perseus a szörnyeteget megölte s őt bilincseitől megszabadította, aléltan dőlt el a csupasz szirten; a bacchansnőt, a ki az éjjeli orgiában kifáradva a thessaliai Apidanus gyepes partján alszik. Mind a három jelenet kedves tárgya volt az antik képzőművészetnek, s valószínű, hogy a költő előtt, midőn a nyugvó Cynthiát leírta, főleg az alvó Ariadnénak olyanféle ábrázolása lebeghetett, a minő az a híres szobor, melyet jelenleg a vatikáni múzeumban őriznek:

Miként Ariadne alvék kimerülten,
Pusztasparton hagyván Theseus, a hűtlen;
Mint első álmában szunnyadt Androméde,
Lehullván kegyetlen bércei köteléke;
És mint a bacchansnő, a sok táncztól bágyadt,
Apidanus fűvén talál enyhe ágyat:
Úgy láttam Cynthiát... nyugalmat lehellelt,
Feje csüggő karján lele nyugvó helyet.

Szerette volna csókjával felébreszteni, de még ittas állapotában is félt Cynthia haragjától, a melytől annyiszor kellett szenvednie:

És bár kettős lánggra lobbantotta szívem
Ámor is meg Bacchus, e két heves isten,

Hogy derekát gyöngén karjaimba zárva
 Öleléssel, csókkal készüljek csatára :
 Úrnöm nyugodalmát elűzni nem mertem,
 Büntető haragját hajh nagyon ismertem.

Sokáig nézte néma bámulattal a gyönyörű képet,
 majd gyöngéden, hogy fel ne ébredjen, játszadozni
 kezdett az alvóval s kezébe csempészte az almát, a
 szerelem symbolumát :

Két szememet folyvást rátapasztva tartám,
 Miként Argus csüggött Ió csodás szarván.
 A koszorút aztán fejemről leoldva
 Ráfűzém, Cynthiám ! a te homlokodra ;
 Lehullt fürteidet jött rendezni kedvem
 És kezedbe titkon almákat is csentem.
 Hálátlan álmra mind ezt pazaroltam,
 A földre gurultak öledbül legottan ;
 És ha csak mozdultál, kebled ha sóhajta,
 Mint bal jelenségen ütődtem meg rajta :
 Tán gonosz álomnak ijesztget a képe,
 Kényszerít valaki, hogy az övé légy te.

De a közben a hold fénye a nyitott ablakon keresztül
 az alvónak szemeibe sütött, a mire felébredt s meg-
 ismervén a leselkedőt első dolga volt megérdemelt
 leczkében részesíteni.

„Ide úz a szégyen végre, valahára ?
 Bosszút állva értem más lány ajtót zára ?
 Hol töltöd az éjet, mely egészen enyém ?
 Most térsz meg bágyadtan virradat idején ?
 Rossz ember ! telnének éjeid így neked,
 Mint szegény fejemmel mindnyáját tölteted !
 Bibort kezdék szöni, hogy álmom elűzzem,
 Majd a lantot fogtam s dallék kimerülten.
 Némán panasztam elhagyatottságom ;
 Mig te más után jársz, mennyit kell rád várnom !
 Reám szállt végre az édes álom szárnya
 S bánatommal együtt szünt könnyeim árja“.

Itt végződik a bájos költemény, a mely Goethét utánzásra lelkesítette; mert az kétségtelen, hogy a német költőkirály Propertius hatása alatt írta *Der Besuch* című versét. Ő is, mint Propertius, alvó kedveséhez lopózik, de nem annyira szépségét bámulja, mint inkább azt, hogy a hűség s az ártatlanság az alvó arcán is visszatükröződik s hogy az álom, a mely minden hamisságot elárul, mit sem árthat neki. Nem meri őt felébreszteni, hanem két narancsot s két rózsát tesz le mellé az asztalra, hogy, ha felébred, első tekintete a gyöngéd ajándéokra essék s örömmel gondoljon arra, a ki őt véle meglepte. A közös motívum e két feldolgozása tanulságos összevetésre ad alkalmat: a modern költőnél találjuk a finomabb és bensőbb érzést, a régi mesternél a plasztikusabb és élethivebb előadást.

Bassus, Propertius barátja és költőtársa, felismerte a veszedelmet, a mely a hevesvérű ifjat a Cynthia hálójában fenyegette, és szerette volna őt a könnyen végzetessé válható szenvedélytől megszabadítani. De hiába: ő még boldognak érezte magát a megszokott rabságban s biztosnak a Cynthia szerelmében. Ilyen hangulatban írta a *negyedik* elegiát, a hol Bassus ellen fordul s nem fogy ki kedvese magasztalásából. Szébb ő, mint Antiope, a Zeus kedvese, Hermione, a Helena leánya; elhomályosul mellette a régi heroinák bármelyike: hogyan feledhetné hát el őt holmi közönséges nők kedvéért, a mint Bassus akarja? S ha csak szépsége volna az, a mivel a szíveket törbe ejti! Vannak neki ennél sokkal hatalmasabb fegyverei is: kiváló szellemi tulajdonai s a szerelem bűbájos művészete, a melylyel a gyönyörűségek egyre megújuló forrását nyitja meg az előtt, a kit kegyére méltat.

Haszontalan fáradság őket szétválasztani akarni, mert csak annál jobban ragaszkodnak egymáshoz mind a ketten. Vigyázzon Bassus magára, mert még rosszul járhat: ha Cynthia megtudja gonosz szándékát, nemcsak magától fogja mint ellenségét örökre száműzni, hanem oly rossz híret költi a többi lány előtt is, hogy minden ajtó zárva lesz előtte. Ő nem kíván egyebet, mint, hogy a lány maradjon vele szemben mindig olyan, a minő most, s ne adjon soha okot panaszra.

Egészen hasonló hangulat nyilatkozik meg a *tizenegyedik* elegiában is, mely Tullushoz, a költő gazdag és előkelő barátjához van intézve, a kinek, a mint már említettük, a Tiberis partján volt nagy fényűzéssel berendezett villája és óriás fákkal ékeskedő parkja. Erre céloz Propertius a költemény elején, a hol leírja, hogy Tullus a parton elterülve kincset érő Mentor-féle¹ ezüstserlegből szürcsöli a lesbosi bort s majd a folyón fel s alá járó hajókat szemléli, majd a kert égbe nyúló fáinak szépségében gyönyörködik. Gazdagság és pompa veszi őt körül: de mindez nem kelt irigységet a költőben, mert érzi, hogy az a boldogság, a mit neki szerelme ad, a világ minden kincsénél többet ér:

Szerelmemnek mindez nyomába se hághat:
Kincsek előtt Ámor sohasem hátrálhat.
Lánykám velem édes éjét ha megosztja,
Vagy vigan enyelgve napom aranyozza:
Házamba foly akkor Pactolus aranya,²
Gyöngyeit a tenger mind ölembe rakja.

¹ Olyan ezüstserlegekért, melyeket Mentor kezétől származó domború művek ékesítettek, óriási árakat fizettek a gazdag rómaiak.

² Lydiai folyó, melynek fővényéből aranyat mostak.

Királyokkal akkor nincs miért cseréljek . . .
 Bár így maradna, míg el nem ér a végzet!
 Kit Ámor nem kegyel, vagyonnak mért örül?
 Ha Vénus ellenem, ne vegyen kincs körül!
 Megtöri ő játszva a leghősibb lelket,
 A legzordabb szíven sajgó sebet verhet:
 Márvány küszöbökön félelmetlen hág át,
 Bibor ágyra, Tullus, bátran teszi lábát.
 Es a szegény ifjat hányja-veti rajta . . .

Nincs is nagyobb kívánsága neki, a boldog szerelmesnek, mint, hogy Venus el ne vonja tőle kegyét: míg ezt élvezzi, megveti a királyokat s Alcinous gazdagságát.¹

Propertius ama kevés költeményeinek egyike ez, a melyekben a Tibulluséival rokon érzéseket és gondolatokat találunk, sőt egyes kifejezései is arra valának, hogy ezúttal, a mi ritkán mutatható ki teljes bizonyossággal, Tibullus közvetlen hatása alatt állott.²

Zavartalannak tünteti föl a viszonyt még a *tizenkilenczedik* elegia is. A költő boldognak érzi magát Cynthia mellett, de a szerelem gyönyörűségei közben sötét árnyék gyanánt vonul át lelkén a közeledő halál

¹ Hogy szerelmi boldogsága ekkor még meglehetősen zavartalan volt, mutatják a Venusról szóló utolsó sorok (23—24. vs.):

Quae mihi dum placata aderit, non ulla verebor
 Regna vel Alcinoi munera despiciere.

² V. ö. Prop. I. 14, 15. vs.:

Nam quis divitiis adverso gaudet Amore?

továbbá 19—22. vs. Venusról:

Illa neque Arabium metuit transcendere limen,
 Nec timet ostrino, Tulle, subire toro
 Et miserum toto iuvenem versare cubili:
 Quid relevant variis serica textilibus?

sejtelve. Nem az bántja őt, hogy a földi boldogság nem tarthat örökké, hanem attól fél, hogy halála után Cynthia elfeledi:

A zordon haláltól, Cynthia, nem félek,
Lerovom adómat a máglya tüzének;
Csak egy aggaszt: szörnyűbb az minden halálnál,
Hogyha szerelmeddel síromtól megválnál.

Mert az ő szerelme nem ér véget a halállal: mint Protesilaus egykor feljött az alvilágból, hogy hitvesét, Laodamiát még egyszer ölelhesse, úgy marad ő a Cynthiaé még Hades ölében is:

Tied leszek én is, legyenek ott akármí:
Szerelmem hatalmasb, mint a Styx hullámi.
Ott majd deli hősnők raja élém járul,
Kiket a görög had elragadt Trójából:
Veled egy sem ér fel előttem szépségben,
Cynthia! és (Tellus¹ engedje, úgy légyen!)
Akármilyen hosszú öregséget érsz el,
Akkorig elvárlak siró epedéssel.
Óh, ha porom iránt, élve, ezt éreznéd,
Éppen nem fájlalnám a halál keservét.

De Ámor nem törődik a holtakkal s a költő előre retteg attól a gondolattól, hogy a pajkos isten új szerelmet ébreszt Cynthia szívében akarata ellenére is és fenyegetéseivel könnyeit felszárítani kényszeríti. Itt a földön kell hát a szerelmesnek minden percet felhasználnia:

és Tib. I. 2, 75—78:

Quid Tyrio recubare toro sine amore secundo
Prodest, cum fletu nox vigilanda venit?
Nam neque tunc plumae nec stragula picta soporem
Nec sonitus placidae ducere posset aquae.

¹ A föld és az alvilág istennője.

Szeressünk s örüljünk hát, míg a sors enged :
Rövid az öröklét szerető szíveknek.

A halált is túlélő szerelem gondolata, minden idők szerelmi költészetének e kedves themája, jut bensőséges kifejezésre a rövid dalban, mely emlékeztet a mi Petőfinknek *Szeptember végén* című gyönyörű versére. Nagy gyöngédség rejlik a befejező részben: nem akarja kedvesét azzal vádolni, hogy önként szegi meg a hűséget a halott iránt, hanem érzelmei változását Ámor isten kényszerítő hatalmának tulajdonítja. Abban nem is kételkedik, hogy a hű leány¹ őt, a míg él, el nem hagyja.

Változik a hangulat az *ötödik* elegiában. Gallus, a költő előkelő barátja, a könnyű vérű és csapodár ifjú, szemet vetett Cynthiára s el akarta csábítani Propertiustól. Azt várnók, hogy haraggal forduljon a hűtlen barát ellen, a ki boldogságától kívánta megfosztani, de egészen mást hallunk. Óva inti Gallust, hogy maradjon minél távolabb Cynthiától s ne akarjon abba a rabságba jutni, mely alatt ő maga nyög. Cynthia nem az a leány, a ki csendes és zavartalan boldogságot adna kedvesének: erőszakos és szeszélyes zsarnok ő, a kinek a bírása is ezer kinnal jár:

Ha tán vágyaidat teljesítené is,
Gondok ezerének nyom a súlya mégis.
Az álom elkerül, szemedben könny fakad :
Játszva leigáz ő büszke férfiakat.

Nagyon megbánná egykor Gallus, ha Cynthia hajtana szavára, s akkor hiába kérne tanácsot a költőtől, a kit szerelme már-már a sir szélére juttatott s a ki a maga bajára se tud orvosságot:

¹ I. 19, 24: certa puella.

Hiába kérsz akkor, nem vigasztalhatlak,
Nem tudok orvosszert bajomba magamnak;
Csak mint boldogtalan szerelemben társak
Sirjuk ki magunkat kebelén egymásnak.
Ne kutasd hát, mily nagy Cynthia hatalma:
Megkeserülöd, ha közeleg szavadra.

Hamar elmúltak hát a boldog szerelem verőfényes napjai s a költőben csak a kínos rabság érzése maradt meg s az a tudat, hogy a lealázó bilincsekből nem képes magát kiszabadítani.

Hasonló érzések nyilatkoznak meg a *hatodik* elegiában is, a mely Tullushoz van intézve s a hol oly célzásokat találunk egykorú eseményekre, hogy keletkezésének idejét közelebből is meghatározhatjuk. Octavianus 27-ben Kr. e. január havában visszaadta a senatus kezébe a reá ruházott rendkívüli hatalmat, melylyel addig a birodalom összes provinciáit egymaga kormányozta, s a senatusszal egyetértve az államnak új alkotmányt adott. A tartományok egy részét, főleg azokat, a melyek a határszéleken feküdtek s a hol erős helyőrségeket kellett tartani, továbbra is ő kormányozta, a többi provinciákat azonban a tanács vette át s mint a szabad köztársaság idejében, úgy ezután is a tanács küldött ki oda kormányzókul volt praetorokat és consulokat. Mindjárt e reform után történt, hogy Tullus, a ki a nyilvános pályára készült, Kis-Ázsia új proconsulának kíséretéhez csatlakozott, így akarván a tartományi kormányzattal a gyakorlatban megismerkedni s a leendő államférfiúnak szükséges tapasztalatokat megszerezni. Ez alkalommal el akarta vinni magával Propertiust, talán éppen azért, hogy Cynthia körmei közül kiragadja, s komolyabb életmódra térítse. A költő azonban a barátságos ajánlatot

visszautasította s ezt az eljárást mentegeti a hatodik elegiában. Nem félne ő tengerre szállani, úgy mond, a Tullus kedvéért, a kivel szívesen elmenne a világ végére is, de Cynthia nem engedi s ő nem tud ellentállani a leány kéréseinek és fenyegetéseinek. Tullushoz méltó dolog, hogy nagybátyjának, a volt consulnak nyomaiba lépjen, de ő már elveszett ember, a ki nem tud léha életmódjával szakítani s haláláig a szerelem rabja marad:

Te dicső nagybátyád érdemben előzd meg,
 Régi jogát add meg az elárvult földnek:¹
 Hisz sohasem voltál Ámornak a rabja,
 Fegyverét karod a hazáért forgatja.
 Ne is mérje kínom rád az a rossz gyermek,²
 S mind azt, mit könnyeim, hajh, nagyon ismernek.
 Engem a sors folyvást itt tipor a földön,
 Hagyd hát életemet léhaságba ölnöm.
 Sokan vesztek önként ily nagy szerelemben:
 Azoknak sorában fedjen a föld engem.
 Nem vagyok embere hírnévnek, esatának:
 Végzetem, hogy Amor harczeit szálldjak.

Végül csak arra kéri barátját, hogy, akármily messze földön jár is, ne feledje el és szánja őt, a ki oly rossz csillag alatt született.

A hangulat itt még pessimistikusabb, mint az ötödik elegiában: a költő érzi helyzetének méltatlan voltát, kinosan vergődik a törben, a hová Cynthia ejtette, de nincs ereje ahhoz, hogy szabaddá tegye magát, bár tudja, hogy ez a szenvedély fogja vesztét okozni.

¹ Azaz állítsa helyre a tartománybeliek régi jogait, melyeket azok a triumviratus katonai kormányzat alatt elvesztettek. V. ö. a tizedik fejezethez írt függeléket.

² Amor isten.

Nemsokára ezután irhatta a *nyolczadik* elegiát. Mikor ugyanis Octavianus a birodalmi kormányzás említett reformját keresztülvitte, a Balkán-félsziget éjszaknyugati partvidékéből Illyria vagy Illyricum néven új provinciát alakított, a melyet a tanács gondjaira bízott, úgy hogy ez időtől fogva a senatus küldött oda a volt praetorok közül kormányzót.¹ Az a praetor, a kinek a provincia első ízben jutott, Cynthia imádói közé tartozott s nagy ígéretekkel rá akarta bírni a leányt, hogy menjen el vele Illyriába. Ekkor intézte Propertius Cynthiához a *nyolczadik* elegiát, a melyet a régi kéziratok egy költemény gyanánt közölnek ugyan, de a mely helyesen csak úgy magyarázható, ha két részre osztjuk.² Az *első rész* Cynthia elutazását már elhatározott dolognak tünteti fel. A költő szemrehányásokat tesz kedvesének, hogy el tudja őt hagyni a fagyos Illyria s a praetor kedvéért. De haragja csakhamar aggódássá változik át s félve kérdi, hogyan fogja kiállani a gyöngé nő a hajózás ezer kellemetlenségét s a tartomány zord éghajlatát? Bár nyúlnék a tél kétszer oly hosszúra, hogy minél később jöjjön el az a szomorú pillanat, a mikor Cynthia hajóra száll³ s ott hagyja a parton kétségbeesett barátját. De nem átkozza a hűtlent: inkább azt kívánja, hogy Galatea, a tenger istennője, vegye pártfogásába és szerencsésen vezérelje a hajót az epirusi partokig. Ő Cynthiához távollétében is hű marad s nem mond le a reményről, hogy a kedves visszatér még hozzá s újra az övé lesz.

¹ V. ö. a tizedik fejezethez írt függelék.

² A kiadók az 1—26. sort VIII. jelzéssel, a 27—46. sort pedig VIII.b. jelzéssel külön költemény gyanánt közlik.

³ A régiek télen nem hajóztak.

Látni való, hogy a költő, midőn arra került volna a sor, hogy Cynthia elhagyja őt, egyszerre elfelejtette mind azt a kint és bánatot, melyet szenvedélye hozott rá, s csak arra gondolt, hogy kedvesét visszatartsa. Nem meri erősebb szemrehányásokkal illetni, sőt megalázza magát, midőn a hűtlennek örök hűséget ígér s késznek nyilatkozik őt az illyriai út után, mintha semmi sem történt volna, visszafogadni. Éppen ezzel az alázatos kutyahűséggel akart Cynthiára hatni s mint a *nyolczadik elegia második része* mutatja, jól számított. Itt már diadalmasan hirdeti, hogy hiába örültek irigyei: Cynthia nem állhatott ellen kéréseinek s az ő kedvéért Rómában marad, bár a praetor eget-földet ígért neki:

Bár sokkal kinálták, biztatták még többel,
 Karjaimból kapzsín ő még se szökött el.
 S nem arany, nem indus gyöngy, mivel megnyertem :
 Megvette a szívét hízelkedő versem.¹
 Apolló s a Múzsák a szerelmest védik :
 Páratlan Cynthiám köszönöm ő nékik.
 Most a csillagokig fölrepülhetek én :
 Ha nap kél, ha az éj leszáll, ő az enyém,
 S hű szerelmét senki el nem rabolhatja :
 Ősz hajjal is ez lesz dicsőségem napja.

A féltékenység csak akkor kezdte újra gyötörni, mikor Cynthia fürdőzés végett Baiae-ba ment s neki Rómában kellett maradnia. Baiae, a rómaiak legkedveltebb és lelegegánsabb fürdőhelye, nem messze

¹ I. 8.b., 39—40 :

Hanc ego non auro, non Indis flectere conchis,

Sed potui blandi carminis obsequio,

a hol a *blandum carmen* alatt a 8. elegia első részét kell értenünk, mint a melylyel a költő Cynthia szívére hatott.

Nápolytól, Puteoli és Misenum között, egy gyönyörű tengeröböl partján feküdt s meleg, kénes forrásairól s vidékének csodás természeti szépségeiről volt híres. A tavaszi főévadban, márcziusban és áprilisban itt találkozott Róma előkelő társasága, s ide sereglettek a főváros leghíresebb hetaerái is; az örült fényűzés meg a féktelen élvezetvágy ülte itt orgiáit s a szigorúbb erkölcsbirák, különösen a philosophus Seneca, csak a legnagyobb megbotráncozás hangján tudtak szólni a baiae-i fürdőeletről. Propertiusnak tehát elég oka volt féltetni Cynthiáját s ebben a hangulatban írta hozzá a *tizenegyedik* elegiát. Attól tart, hogy valami hazug, de mézesszavú gavallér elfeledteti vele a költőt s aggódva képzei maga elé azt a Baiae-ban oly gyakori jelenetet, midőn a lány a tengerpart egy magányos helyén ül s hallgatja udvarlójának hizelgő suttogásait. Kéri Cynthiát, hogy féltékenységet ne vegye sértésnek: nem a bizalom hiányának, de igaz szerelmének nyilvánulása az, mert úgy érzi, hogy, ha őt elvesztené, mindent vesztené:

Nem őrizném jobban az édes szülémet:
Nélküled mi volna számomra az élet?
Te anyám, te apám, te vagy a családom,
Minden örömemet te benned találom.

Végül arra unszolja, hogy minél hamarább hagyja ott a romlott Baiae-t, a mely már annyi szerető szívet választott el egymástól.

Ez az elegia a könyv leggyöngédebb hangú versei közé tartozik. Úgy látszik, hogy Cynthia a praetor távozása után fokozott kedvességgel lánczolta magához újra az ifjat, a ki hamar elfeledte azt a sok rosszat, a mit a leánytól előbb szenvednie kellett. Az idézett

sorokból¹ azt is következtethetjük, hogy ebben az időben már anyja sem élt s a családtalan ember minden gyöngéd érzelme csak az egy Cynthiára halmozódott.

A baiae-i tartózkodás, úgy látszik, csakugyan elidegenítette tőle Cynthiát, mert később irt versein már megérzik a keserves kiábrándulás. A költő veszedelmes betegségbe esett s látni kívánta kedvesét. A leány azonban sokáig váratott magára: csak úgy, mint máskor, gondosan rendbe szedte haját, arczát kifestette, felrakta ékszereit, mintha új hódításra indulna, s csak aztán ment a beteget meglátogatni. Propertius ebben a szívtelen kaczérság jelét látta s ezt panaszolja el a *tizenötödik* elegiában. Szembe állítja vele a híven szerető istennők és heroinák példáit: Calypsót, a ki napokig siratta a tengerparton az elhajózott Odysseust, Hypsipylét, Lemnos királynéját, a ki haláláig szerette a hűtlen Jasont, Alpheisiboeát, a ki férje haláláért saját testvérein állt bosszút, Euhadnét, a ki, midőn máglyára tették Thebae ostrománál elesett férjét, Capaneust, a lángokba vetette magát. Cynthia nem ezeket követte és szomorú csalódást okozott kedvesének.

A *tizenötödik* elegia *második* részéből, a melyet mint külön költeményt kell az előbbitől elválasztá-

¹ I. 11, 23—24:

Tu mihi sola domus, tu, Cynthia, sola parentes,
Omnia tu nostrae tempora laetitiae.

E sorok bizonyára arra czéloznak, hogy a költőnek se családja, se szülei nincsenek. Hogy, mikor a második könyvet írta, anyja már csakugyan nem élt, mutatja II. 20, 15—16:

Ossa tibi iuro per matris et ossa parentis;
Si fallo, cinis heu sit mihi uterque gravis.

nunk,¹ már azt is megtudjuk, hogy a költő meggyőződött Cynthia hűtlenségéről s hogy esküvései, melyekkel szerelmét újra meg újra bizonyítani igyekszik, hamisak. Mégsem fordul ellene, csak arra kéri, hogy ne ismételje a bűnös esküt, mert egyszer még magára vonja a megsértett istenek haragját, s ha valami baj érné, az neki, a költőnek, fájna legjobban. Nincs arra semmi szükség, hogy őt ámitsa; tehet, a mit akar, ő már úgy sem tud elválni tőle:

Előbb lesz, hogy folyó egy se foly tengerbe,
Évszakoknak előbb felfordul a rendje,
Mint halaványulna képed a szivemben:
Légy az, a mi tetszik, nem hűt le az engem.

Az a méltatlan bánásmód, a melyben kedvesét Cynthia részesítette, még jobban kitűnik a *tizen-nyolczadik* elegiából. Bár maga a hűséget nem vette komolyan, mégis egyre gyötörte a költőt féltékenységgel, a kit oly zsarnoki uralom alatt tartott, hogy végre panaszkodni sem mert hangosan. Fájdalmával az erdő magányába vonul s a fáknak s a szirteknek mondja el keserveit:

Magános e hely itt, jó csendje panaszra,
Lágy szellőtől zsongó e pusztá berek;
Titkos búját keblem itt már kifakasztja,
Ha e köszirtekben bizni merhetek.
Hol kezdjem, Cynthia, gögöd ellen vádam?
Hol kezdjem a sirást, melyik bűnödért?
Boldog szeretőknek ki valék sorában,
Hű szivemért díjul ily gyalázat ért?

¹ Az elegiát, melyet a kéziratok mint egy költeményt közölnek, *Ribbeck* (Rhein. Mus. 40, 487. l.) választotta szét. A kik őt követik, az 1—24. sort XV., a 25—42. sort pedig XVb. jelzéssel látják el.

Cynthia őt hűtlenséggel gyanúsítja, pedig, a mióta kedvesét megismerte, rá sem nézett más leányra, s ha valakinek, úgy neki lenne oka haragra, a kinek Cynthia annyi szenvedést okozott:

Habár e szenvedés méltán bosszút áhít,
 Haragommal téged még se bántalak,
 Csak dühöd ne sujtson s szép szemed világit
 Ne zavarja értem omló könnypatak.
 Kevés a bizonyosság? szavaim hidegek,
 Ajkaim az esküt mert nem kürtölik?
 Ti lesztek tanúim, hogy ha van szívetek,
 Pan-kedvelt fenyő te és ti bükkök itt.
 Hányszor hallják gyöngéd szavaim a lombok!
 A Cynthia-nevet hány törzsre írák!

Vagy talán azért haragszik Cynthia, mert azt hiszi, hogy a költő elpanaszolta másoknak az ő hűtlenségét? Ezt sem merte tenni, és ha megesett, hogy kedvese ajtót zárt előtte, panaszeit nem hallotta más, csak a néma ajtó:

Sok büszke parancsod tűröm megalázva,
 Tetteiden nem tör ki hangos jajom:
 Jutalmul, óh egek, bérczek rideg háza
 S kietlen avar az, hol még nyughatom.
 Mit végig epedhet panaszom kesergőn,
 Nem hallja senki, csak a dalos madár.
 Habár nem érdemled, zengjen völgyön-erdőn
 A Cynthia-névtől a bérczi határ!

Propertius egyik legszebb költeménye ez, a melyben az antik irodalomban szokatlan, szinte romantikus hangulat vonul át, midőn a költő, a ki egyéb verseiben nem mutat különösebb érzéket a természet iránt, a fákat s a szirteket eleveníti meg, hogy szerelmi bánatának tanuivá tegye.

A helyzet végre tűrhetetlenné vált s a költőben

megérlelődött az a kétségbeesett elhatározás, hogy Görögországba megy feledést keresni. Abban az időben az utasok, a kik Italiából Hellasba szándékoztak átkelni, rendesen Brundisiumban, Calabria nevezetes kikötő városában szálltak hajóra s első állomásuk Cassiope, a Corcyra (Korfu) északi részén fekvő kikötő volt, a honnan az epirusi part mentén haladtak tovább dél felé. Propertius is ezen az úton indult el, de még mielőtt Cassiopét elérte volna, nagy vihar tört ki s a hajó kénytelen volt ismeretlen vidéken egy erdőtől körülvett öbölben keresni menedéket. Erről szól a *tizenhetedik* elegia. A költő már megbánta, a mit tett s a vihar kitörésében méltó büntetését látja. Azt hiszi, hogy a szeleket Cynthia átka zúdította ellene s kéri őt, hogy szüntesse haragját: legyen elég bosszújának az eddig kiállott szenvedés. Most látja be, mennyivel jobb lett volna béketüréssel győzni le a leány kegyetlenségét, mint a tengerre bizni magát, a hol a halál is százszor keservesebb, mint a szárazföldön, mert ott a kedves legalább elsirathatná:

Szörnyűbb ez idegen part vadonát néznem
 S vágyva keresnem az Iker-csillagot.¹
 Ha otthon szállt volna sirba szenvedésem,
 A szerelmes hamván sirkő állna ott;
 Drága haja fürtét hintené a sirra,
 Fejemnek rózsából lenne vetve ágy,
 S porrá ha elomlok, nevemen szólítna,
 Hogy lenne fölöttem a föld terhe lágy.

De ő a szerelem áldozata s azért arra kéri a Nereidákat, a tenger szépséges istennőit, a kik maguk is gyakran tapasztalhatták Ámor hatalmát, hogy könnyörüljenek rajta s mentsek ki hajóját a veszedelemből.

¹ Castor és Pollux.

Nem is folytatta útját,¹ hanem visszatért Rómába.

De hosszas távolléte mégis szakításra vezetett, a mint a következő, *tizenkettedik* elegiából megtudjuk. Egyik barátja, a kit nem nevez meg, szemére vetette, hogy henye életet él s Cynthia miatt ki sem akar mozdulni Rómából. A költő erre keserű hangon azt feleli, hogy teljes szakítás állott be köztük s annyira eltávolodtak egymástól, mintha a világ más-más szélén lagnának. Bánatosan emlékezik vissza egykori boldogságára s az édes multtal szembe állítja a szomorú jelent:

Nem ölel, mint szokta, szerelmes-enyelve,
Édes szava nem cseng immár a fülembé.
Kedves valék egykor és nem vala senki,
A ki olyan híven tudott vón szeretni.
Megirigylék üdvöm: isten ejtett-é meg?
Füve szakított szét Caucasus bérceének?²
Vége! a távollét változtat a lányon . . .
Mily szerelem! s elszállt, mint a röpke álom.

Rideg magányban él most, nincs, a kinek fájdalmát elpanaszolja, és baja gyógyíthatatlan, mert ő a hűtelenhez is örökre hű marad:

Boldogok, kik a lány keblén keseregnek:
Gyakran örül Amor fakadó könnyeknek;
Boldog, ki csalódván beleszeret másba,
Új rabságnak is van még némi varázsa.
Én mást nem szeretek s őt sem hagyom, érzem:
Cynthiával kezdtem, Cynthiával végzem.

¹ Ez a III. könyv 21. elegiájából tűnik ki; a költő megint Görögországba akar menni, hogy Cynthiával végkép szakítson, s ez alkalommal Athen nevezetességeiről úgy beszél, mint előtte még ismeretlenekről. (25—30. vs.).

² A Caucasuson növő füvek, melyekből egykor Medea készített szerelmi varázssíalt.

A béke nem állott helyre köztük s az *első* elegia, melyet a költő Tullusnak ajánlva előszó gyanánt a könyv élére helyezett, de a mely valósággal nem egyéb, mint visszapillantás a viszony egész történetére, a csalódott szerelmes fájó érzéseinek ad kifejezést:

Cynthia szeme tőn először rabjává,
Azelőtt szívemet semmi vágy nem bántá.
Büszke szemem Ámor földre szegeztette,
Győztes lába alá gögös nyakam szegte.

De szomorúan végződött az *első* szerelem s az ifjú a könnyelmű életben, a kicsapongás mámorában is hiába keresett feledést. Egy éve már, hogy nem tud megszabadulni szerencsétlen szenvedélyétől. Mila-nion egykor az arkadiai Iasus büszke leányát, a férfias lelkű Atalantát meg tudta nyerni azzal, hogy a vadászaton kísérőjének szegődött, fáradhatatlanul követte az erdők vadonában s megküzdött érte a centaurusokkal: de ő a legkitartóbb küzdelemmel sem volt képes megtörni Cynthia daczát. Ha akadna oly varázsló, a ki a lány szívét meg tudná lágyítani, akkor azt is elhinné, hogy bűbájossággal le lehet hozni a csillagot az égről s megváltoztatni a folyók futását. Most már szívesen fordulna barátai segítségéhez, a kik, bár későn, felismerték baját: kész eltűrni tüzet-vasat, csak gyógyítsák ki betegségéből; azt se bánja, ha elviszik a világ végére, a hová asszony nem követheti. Végül az ifjakhoz fordul s arra inti őket, hogy okuljanak példáján.

Ezzel végződik a Cynthia-cyclus, a melyben az érzelmek őszinte és közvetlen kifejezése s a Cynthia egyéniségének élethű kidomborítása világosan arra vall, hogy Propertius, bár mint igazi költő szétválaszthatatlanul forraszt össze képzelte és valót, nagyobb-

részt mégis átélte azt, a mit dalba foglalt. Nekünk természetesen meg kell elégednünk azzal, ha meg tudjuk találni az egyes dalok közt a poetikus összefüggést, s midőn ezt kerestük, nem életrajzot akartunk adni, hanem csak azt az ideális képet igyekeztünk összeállítani, a melylyé a költő phantasiája alakította át a való élményeket.¹

Külön csoportot alkotnak az első könyvben a Gallushoz, Propertius már többször említett barátjához intézett költemények. Ilyen a *huszadik* elegia, a mely az alexandriai költészet egyik kedvelt és többszörösen feldolgozott tárgyát, a nympháktól elrablott szép Hylas mythosát beszéli el.

Gallus kedveltje volt valami Hylas nevű szép fiú s a költő a bevezető sorokban enyelegve arra inti barátját, hogy, ha az erdőkben, források és folyók partján jár vele, vigyázzon rá, mert a nymphák könnyen elrabolhatják tőle, mint egykor Herculestől a másik Hylast. Áttér azután a mythos elbeszélésére. Mikor az argonauták az aranygyapjú megszerzése végett a Fekete-tenger felé hajóztak, velök ment Hercules is kedveltjével, a gyönyörű Hylasszal. Útközben a hősök kikötöttek a Propontis (Márvány-tenger) keleti partján s pihenőt tartottak. Mivel ivóvizük nem volt, Hylas a közeli erdőbe indult forrást keresni. Boreas szárnyas fiai, Zetes és Calais, a kik szintén az argonauták közé tartoztak, utána repültek és csókot akartak tőle rabolni. A fiú egy faággal tartotta távol magától az alkalmatlankodókat, azután zavartalanul folytatta útját s Pegae forrásához ért. A forrás körül virágzó rét terült el s Hylas megfeledkezve céljáról

¹ A mi a Cynthia-dalok időrendjét illeti, v. ö. a tizenegyedik fejezethez írt első függelék.

majd virágokat szedett, majd saját képét bámulta a víz tükrében. Ez volt veszte, mert a mélyben tartózkodó nymphák belészerettek s mikor végre a forráshoz hajolt, hogy korsójába vizet merítsen, magukkal rántották. Az aggódó Hercules hiába kereste azután, hiába kiáltotta nevét, egyre ismételve, az erdőben: szavára csak a visszhang felelt. Erre a szomorú esetre gondoljon Gallus és óvja a maga Hylását a nympháktól.

A költemény, a mint a tartalom vázlatából is kitűnik, egészen más fajta elegia, mint a minőkkel idáig ismerkedtünk meg: nem a saját érzelmeit mondja el itt a költő, mert a Gallushoz intézett intelem csak keretül szolgál a mythos elbeszéléséhez. Afféle epikus jellegű elegia ez, a milyeneket az alexandrin poeták irtak s nem is lehet egyéb, mint valamely alexandriai mintakép utánzása. A mondának két görög feldolgozása maradt reánk, az egyik a rhodusi Apolloniustól,¹ a másik Theocritustól,² de Propertius forrása egyik sem lehetett, mert náluk hiányzik az elbeszélés egyik feltűnő részlete, a Boreas-fiak enyelgése Hylasszal, továbbá, mert ők a mondát még a régi epika egyszerű, világos és részletező módján mesélik el, míg Propertius a tárgyat igazi alexandrin modorban dolgozza fel: a részleteket csak futólag érinti, inkább csak sejtet, mint elbeszél, stílusa mesterkélt és sűrűn használ kevésbé ismert mythologiai neveket, melyek megértését az összefüggés sem teszi könnyebbé. Szándékosan homályba burkolt, elijesztően tudós költemény ez, a mi arra utal, hogy mintaképét az alexandriai modorosság legjellemzőbb képviselői közt kell

¹ Apoll. Rhod. Arg. I. 1207. és köv. vss.

² Theocr. c. 13.

keresnünk. Azt hiszszük, nem csalódunk, ha a könyvünk első fejezetében már bemutatott Phanoclesre, a *Szerelmek vagy szép fiúk* hírhedt szerzőjére gondolunk, a ki épp úgy, mint itt Propertius, elegiai formában beszélt el paederastikus mythosokat, a melyek közt a legismertebbek egyikét, a Hylas meséjét is bizonyára tárgyalnia kellett.¹ Valószínű, hogy Propertius mint kezdő olyan formán járt el, mint Vergilius, a kiről tudjuk, hogy, mielőtt eredeti idyllek írásába fogott, Theocritus fordítgatásával gyakorolta stilusát, s feltehetjük, hogy a huszadik elegia legkorábbi költeményei közül való, a mikor még az annyira bámult alexandriai minták latinra fordításával igyekezett elsajátítani az elegiai stilust. Legalább későbbi versei között, noha mindig az alexandrin költőművészet hive maradt, egy sincs, a mely ennyire magán viselné a szolgai utánzás bélyegét.

Gallus újabb szerelméről szól a *tizedik* elegia. A csapodár ifjú végre igaz szerelemre gyuladt egy szép leány iránt s a költő gyönyörűséggel emlékezik vissza a gyöngéd érzés ama jeleire, melyeket Gallus és kedvese váltottak egymással egy bizalmas lakoma alkalmával, melyre ő is hivatalos volt. Hálából, hogy e találkozásnak tanuja lehetett, jó tanácsokkal szolgál barátjának, mert őt Cynthia a szerelem mesterévé tette, a ki össze tudja békíteni a civódó szerelme-seket s ki tudja nyitni a leány zárt ajtaját. Mint legbiztosabb szert, a föltétlen engedékenységet és önmegadást ajánlja:

Ha lánykád rossz kedvű, ne kelj vele harcra,
Ne sértsd büszkén szólva, ne soká hallgatva;

¹ A mi Propertiusnak Phanocleshez való viszonyát illeti, v. ö. a tizenegyedik fejezethez írt második függelék.

Ránczos homlokkal, ha kér, ne utasítsd el,
 De ne is fizesd ki üres igérettel.
 Mert haragra lobban a meggyalázáson,
 Ha megsértéd, nincs rá mód, hogy megbocsásson;
 Minél inkább hajtod járomba fejedet,
 A várt üdvöt annál gyakrabban éleled.
 Annak lehet boldog egy lánynyal az élte,
 Ki rabságot óhajt s örökön ég érte.

Jellemző tanácsok, a melyekből kitűnik, hogy ezt a verset abban az időben írta, a mikor már jól ismerte Cynthia zsarnoki szeszélyeit, de még azt hitte, hogy rabszolgai béketűrésével biztosíthatja magának kegyetlen úrnője hűségét.

Későbbi a *tizenharmadik* elegia, melyet már azután írt, hogy Cynthia szakított véle. A gonosz Gallus, a ki, mint az ötödik elegiából láttuk, maga is vágyakozott Cynthia kegyeire, nagy kárörömmel vette tudomásul, hogy a költő pórul járt, de ez nem akar hasonlót hasonlóval viszonzni, sőt azt kívánja neki, hogy sohase csalja meg az új kedves, a kiről a tizedik elegiában volt szó. Gallus idáig abban találta dicsőségét, hogy minél több leányt megcsaljon, de végre mesterére akadt: ez az egy fog bosszút állani a többiért, örökre feledtetni fogja Gallusszal az útszéli szerelmeket s leszoktatja arról, hogy mindig a változatosságot keresse. Ne is titkolja érzelmeit, hisz ő tanuja volt első találkozásuknak, a mikor szerelmök heve az istenek és heroinák hatalmas szenvedélyeit juttatta eszébe. De nem is kell szégyenkeznie, ha megadja magát annak, a kinél nem talál szerelmére méltóbbat:

Hogyne? Leda mássa, méltó Juppiterhez,
 Leda három lánya nem vala ily kedves;¹

¹ Ledának Euripides szerint (Iph. Aul. 49.) három lánya volt: Clytemnaestra, Helena és Phoebe.

Bájosabb, mint voltak Graecia hősnői,
 Lágy szava egy istent meg tudna bűvölni,
 Ha *egy* szerelemmel a sorsnak tartozol,
 Élvezd, úgy se terem nála méltóbb sehol.
 Jól ütött ki végre újabb hűtlenséged:
 Minden, mire vágyol, ő legyen már neked.

A költő csakugyan jó barátnek mutatkozik: legalább barátjának szeretné biztosítani azt a boldogságot, melynek ő maga nem lehetett részese.

Ponticushoz, az epikushoz, két verset írt Propertius, melyek közül a *hetedik* elegia a régebbi. Szembe állítja Ponticusszal, a ki a hét hősnék Thebae ellen vívott harcát énekli meg s a nagy Homérrel kel versenyre, a maga szerényebb költészetét, melynek kizárólagos tárgya a szerelem. Nincs neki egyéb czélja, mint, hogy a lány kegyetlenségét elpanaszolja s dalaival őt meglágyítsa. Megelégszik azzal, ha versei megnyerik a műértő Cynthia tetszését s ha a szerencsétlen szerelmesek okulnak rajtok. De azért meg ne vesse Ponticus az epikusok szokott gögjével az erotikus poetát, mert még őt is eltalálhatja Ámor nyila s akkor majd sutba dobja a hét hőst és maga is szerelmi dalt akar zengeni, de már hiába, mert nem ád neki ihlettséget a kései szerelem. Csak ekkor kezdi majd méltányolni barátja költészetét:

Csodálsz akkor engem nagy költőnek vallva:
 Róma lángelméit hírem meghaladja.
 Így szólnak az ifjak sóhajtva siromnál:
 „Szerelmünk dalosa, nagy költő, nyugodjál!”
 Vigyázz hát, meg ne vesd dalaim kevélyen:
 Ámor, ha megkésik, adóztat keményen.

A panaszos hang, melylyel Cynthiáról szól, mutatja, hogy ezt is akkor írta, a mikor szerelmének első, boldog ideje már elmúlt; az az írói önérzet pedig, a

mely az utolsó sorokban nyilatkozik, arra vall, hogy Cynthia-dalaival már megnyerte annak a bizalmas műértő körnek a tetszését, a melyben élt, s bizton remélhette, hogy, ha verseit a nyilvánosság elé bocsátja, dicsőséget fog aratni.

A költő jóslatát teljesülve látjuk a *kilenczedik* elegiában. Ámor ugyancsak megalázta a büszke Ponticust: szerelemre gyulasztotta egy rabnő iránt. Ponticus ugyan szeretné titkolni a dolgot, de ő Propertius, a ki annyi kín árán szerzett tapasztalatokat a szerelemben, el nem ámithatja. Azt tanácsolja neki, hogy ezentúl ne Homért, hanem Mimnermust utánozza és próbáljon szerelmi dallal hatni a lány szívére. Ne higgye, hogy ez a baj hamar elmúlik: ő is úgy jár majd, mint Propertius, és akarat nélküli rabja lesz kedvesének:

Nem, még nem vagy halvány, igaz tűz nem emészt:
Ez csupán egy szikra, mely hirdeti a vést.
Majd szörnyű tigrissel viaskodnál inkább,
Gyors kereken túrnéd az Ixion kínját,
Mint Ámor száz nyilat érezd a velődbe,
S meg ne tagadhasd, mit úrnőd szab elődbe.

Itt hasztalan a tagadás: ismerje be, hogy tévedett, midőn a szerelmet lenézte, vallja be, hogy legyőzte őt Ámor, a hatalmas isten, a kinek senki sem állhat ellent:

Erejének tölgyfa s köszikla is enged:
Te mérköznél véle, te gyöngye lehellet?
Hát győzd le szemérmed és valld be hibádat:
Vallomástól enyhül a szerelmi bánat.

A könyvben van egy gúnyos tartalmú költemény is, a *tizenhatodik* elegia, a mely bizonyára Catullus hatása alatt készült. Ismerjük már Catullusnak azt a

versét,¹ a hol megáll egy felszarvazott férj háza előtt s párbeszédet folytat az ajtóval, melynek folyamán az ajtó leleplezi úrnőjének feslett életmódját. Propertiusnál mindvégig az ajtó beszél. Elpanaszolja, hogy egykor jobb napokat látott, mert a házban az ősi erkölcsösség uralkodott s diadalmas hadvezérek laktak benne, de most egy híres hetaerának szolgál lakásul s neki tűrni kell, hogy éjjel részeg ifjak verdessék s a kizárt imádók tele aggassák koszorúval. Különösen sokat alkalmatlankodik neki egy szerencsétlen szerelmes, a ki panaszos dalt zeng hozzá. Szóról-szóra ismétli azután ezt a dalt s végül megbotráncozását fejezi ki azon, hogy őt, a ki máshoz volt szokva, ilyen gyalázat éri.

A költemény nagyobb részét a szerelmes éneke foglalja el, a melylyel a kegyetlen ajtót akarja meglágyítani s hízelegve rábirni, hogy nyiljék meg s bocsássa be őt kedveséhez. Az efajta dalok, a szerelmesnek az ajtóhoz intézett panaszai, úgyszólván külön műfaj gyanánt szerepeltek a görög erotikus költészetben² s a rómaiaknál a legjelesebb poeták is írtak hasonlókat.³ Propertius nyilvánvalóan parodizálni akarta e dalok nyögdécselő hangját s affektált modorát. A mi a hetaerát illeti, a kiről az ajtó szól, valószínűleg élő személyre gondolt, a kit akkor Rómában jól ismertek. Sajnos, felvilágosító adatok hiányában mi nem érthetjük meg többé a rejtett személyes vonatkozásokat s gúnyos célzásokat és e miatt örökre le kell mondanunk arról, hogy a verset kielégítő módon magyarázhassuk.

¹ Catull. c. 67. V. ö. a második fejezetet.

² Ez volt az úgynevezett παρακλαυσίθυρον V. ö. Plut. Erot 8, 2.

³ Így Hor. Carm. III. 10; Ovid. Am. I. 6; Tibull. I. 2, 7—14.

Nem elegia, hanem epigramma a *huszonegyedik* költemény, a mely Gallusról, a költőnek a perusiai háborúban elveszett rokonáról¹ szól, a kinek holttestét sem tudták megtalálni. A halott beszél és egy Perusia alól menekülő bajtársához intézi szavait. Arra kéri, vigye hírül nővérének, hogy őt, a ki elmenekült Octavianus fegyverei elől, útközben ismeretlen gyilkosok ölték meg és csontjai szétszórva hevernek az etruszk hegyeken. Mivel a halottnak ilyenén megszólaltatása a régiek epitaphiumaiban gyakori dolog, nagyon valószínű, hogy ez a vers sem egyéb sírfelírásnál. A régieknél ugyanis, a kik azt hitték, hogy a temetetlen halott lelke nem találhat nyugalmat az alvilágban, rendes szokás volt, hogy a meg nem talált halottnak üres síremléket, úgynevezett kenotaphiumot emeltek s lelkét azzal igyekeztek megnyugtatni, hogy a sírnál forma szerint elvégezték a temetés szertartásait. Ilyet emelhettek Gallus számára hozzátartozói talán éppen a gyilkosság gyanítható helyén, a Perusiából Umbria felé vezető út mellett, a mi a felírásban alkalmoszerűvé tehetette a halottnak a menekülő bajtárshoz intézett beszédét. Gallusnak különben nagyon közel kellett állania a Propertius-családhoz, mert a költő az első könyv végszavában is nagy fájdalommal emlékezik meg szerencsétlen sorsáról.² Nem lehetetlen tehát,

¹ A kit nem szabad összetévesztenünk a másik Gallusszal, a költő ifjúkori barátjával, a kihez az I. könyv 5. 10. 13. és 20. elegiáját intézte.

² I. 22, 6—8:

Sic mihi praecipue pulvis Etrusca dolor:
Tu proiecta mei perpessa es membra propinqui,
Tu nullo miseri contegis ossa solo.

hogy Gallusnak a sírversben említett nővére, a kire a halott világos célzással hárítja az eltemetés kötelességét¹, nem más, mint a Propertius anyja. Ha a kenotaphiumot csakugyan ő emeltette, nagyon természetes, hogy fiával iratott rá sírverset.

A könyvnek végszava a *huszonkettedik* elegia, melyben, épp úgy, mint az előszóban, Tullushoz fordul, azt akarván jelezni, hogy az egész könyvet neki ajánlja. Szokásuk volt a régi költőknek, hogy egyes műveiket személyükre vonatkozó közlésekkel végezték. Ezt követte Propertius is, de nem egyenesen az olvasóhoz intézi szavát, hanem Tullushoz, mintha az tudakozódott volna családja és hazája felől, és csak annyit mond, hogy Umbriának Perusiával szomszédos részén született. Némelyek ezt a szüksézáv felvilágosítást nem tartják kielégítőnek s azt hiszik, hogy a könyv a végén megcsönkult s azok a versek, a hol a költő családjáról és szülővárosáról szolt, elvesztek.

¹ I. 21, 9—10., a hol a meggyilkolt ezt üzeni nővérének :

Gallum per medios ereptum Caesaris enses
 Effugere ignotas non potuisse manus,
 Et quaecunque super dispersa invenerit ossa
 Montibus Etruscis, haec sciat esse mea.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

PROPERTIUS MÁSODIK KÖNYVE.

Propertius az első könyv kiadásával egyszerre Róma legjelesebb költői közé emelkedett. Műve, a melyben oly megkapó közvetlenséggel s oly ékes versekbe foglalva beszélte el szerelme egész történetét, a legkapósabb könyvek egyike volt a forum könyvesboltjaiban¹ s híre csakhamar eljutott a birodalom legtávolabbi részeibe is.² De nemcsak a nagyközönség, hanem a legkényesebb műértők is elismeréssel adóztak tehetségének s ennek köszönhette, hogy bejutott a legelőkelőbb irodalmi körbe, a Maecenas körébe.

Az irodalom e halhatatlan nevű pártfogója ekkor már régen bizalmasai közé számította az aranykori költészet két elsőrendű nagyságát, Vergiliust és Horatiust. Hogy ezek mellé odavette magához Propertiust, az oly elismerés volt a fiatal költőre nézve,

¹ II. 24, 1—2:

Tu loqueris, cum sis iam noto fabula libro
Et tua sit toto Cynthia lecta foro.

² II. 7, 17—18:

Hinc etenim tantum meruit mea gloria nomen,
Gloria ad hibernos lata Borysthenidas.

a melynél nagyobbról nem is álmodhatott. Maga is ezt tekintette legnagyobb sikerének: Maecenast fiatal-sága irigylést keltő reményének s élete dicsőségének nevezi,¹ tőle várja, hogy tehetségének irányt szabjon.² De az erkölcsi sikeren és a társadalmi emelkedésen kívül, a melylyel a Maecenas körébe való felvétel járt, valószínűleg anyagi jutalomban is részesült s nem lehetetlen, hogy Maecenastól kapta azt a házat az Esquilinus hegy újonnan beépített részén, a hol saját tanúsága szerint lakott.³ Tudjuk, hogy az Esquilinus e részét éppen Maecenas tette lakhatóvá s oda építette palotáját, melyet gyönyörű parkkal vett körül, és hogy a park szomszédságában lakott Vergilius is; joggal gyaníthatjuk tehát, hogy a bőkezű pártfogó, a ki szerette kedveltjeit maga körül látni, tette lehetővé a két költőnek a megtelepedést a saját telkén, a maga közelében.

Maecenas azonban nem elégedett meg azzal, hogy a fiatal tehetségeket bőkezűségével támogassa, hanem arra is törekedett, hogy fejlődésüket helyes irányba

¹ II. 1, 73—74:

Maecenas, nostrae spes invidiosa iuventae,
Et vitae et mortis gloria iusta meae.

² III. 9, 57—58:

Mollis tu coeptae fautor cape lora iuventae
Dexteraque immissis da mihi signa rotis.

³ III. 23, 23—24:

I puer et citus haec aliqua propone columna,
Et dominum Esquiliis scribe habitare tuum;

továbbá IV. 8, 1—2, a hol egy, házában lefolyt jelenet leírását így kezdi:

Disce, quid Esquilias hac nocte fugarit aquosas,
Cum vicina novis turba cucurrit agris.

terelje, nekik jó tanácsokkal és hasznos útbaigazításokkal szolgáljon. Ismerve Propertius jeles készült-ségét, nagyobbbat várt tőle, mint, hogy örökösen szerelmes elegiák írásával foglalkozzék: epikust akart belőle csinálni. Csak az imént sikerült Vergiliust, a ki addig a pásztorokról s a szántóföldekről zengett, rábirni arra, hogy Aeneasról, a Romulus és Augustus őseről, nagy époszt kezdjen írni, s már az első mutatványok arra vallottak, hogy világra szóló remeket fog alkotni. Hasonlót remélt Maecenas Propertiustól is, a kit arra biztatott, hogy mintegy az Aeneis kiegészítéseül énekelje meg az Aeneas legnagyobb utódának dicsőségét s írjon époszt Augustus hadi tetteiről.¹ De Propertius nem érzett magában elég erőt ily nagy feladatra: egyelőre megmaradt az erotikus költészet mellett s midőn szerelmi elegiáinak második könyvével elkészült, Maecenashoz intézett előszót írt hozzá, a melyben eljárását pártfogója előtt igazolni igyekszik.

Ez az előszó a második könyv *első* elegiája. Azért énekel ő, úgymond, egyre csak a szerelemről, mert nem a Múzsáktól, nem is Apollótól, hanem csupán kedvesétől nyer ihletést s másról, mint róla, énekelni nem tud. Ha volna annyi ereje, hogy hősköltemény írására vállalkozhatnék, nem a titánok és az istenek harczát, nem Thebae ostromát s a trójai háborút,

¹ Ezt következtetem a II. könyv 1. elegiájának következő szavaiból (41—42. vs.):

Nec mea conveniunt duro praecordia versu
Caesaris in Phrygios condere nomen avos.

Neki tehát Caesar dicsőségét kellene a trójai ősökre ráépíteni, azaz a trójai ősekről szóló époszt, az Aeneist, kiegészíteni olyannal, a mely magát Augustust dicsőítene.

nem Xerxes harczait, nem is a római történet régi eseményeit, nem Romulust, se a pún háborúkat, se Marius tetteit, hanem Augustus dicsőségeit zengené; elbeszelné Mutinát és Philippit, a perusiai és a siciliai háborút, az actiumi csatát és Egyiptom elfoglalását s a császár mellett helyet juttatna leghivebb barátjának és tanácsadójának, Maecenasnak is. De tehetsége csak arra való, hogy Callimachus nyomaiba lépjen és szerelme sem engedi, hogy figyelmét nagyobbyszerű tárgyakra fordítsa. Ettől a szenvedélytől lehetetlen őt megszabadítani, ez fogja kora vesztét okozni s csak arra kéri Maecenast, hogy, ha majdan elhalad sirja mellett, álljon meg ott egy pillanatra és szenteljen egy könnyet a szerencsétlen költőnek, a kinek egy kegyetlen leány volt a végzete.

A bevezetés nagyon illik az egész könyvhöz, melynek túlnyomó nagy részét megint a Cynthiáról szóló dalok foglalják el. Az első könyv, a mint láttuk, szakítással végződött, de, úgy látszik, az a nagy siker, a melyet a kiadott könyv aratott, megint közelebb hozta őket egymáshoz. Cynthia hiúságának bizonyára hizelgett az, hogy egy nagy költő Múzsájaként szerepelhetett, Propertius pedig nyiltan elismerte, hogy csak a Cynthia szerelme ihlette dalra. A *második* elegiából már megtudjuk, hogy helyre állt köztük a béke s a költő újra a régi kedves rabja:

Szabad valék s hittem, éltemet úgy töltöm,

De rászédett Ámor, békéje csalárd.

Mért hogy ilyen szépség itt élhet a földön?

S más lányért Juppiter valaha leszállt?

Az egész vers nem egyéb, mint Cynthia szépségének túláradó magasztalása; fenséges alakját Junóhoz,

Minervához s a heroinák legszebbjeihez hasonlítja s végül az aranyalmáért versengő istennők fölé helyezi:

Hátrább ti istennők, kiket mezők nélkül
Szemléltetett egykor Ida pásztora.
Óh csak ne veszítsen ez arcz szépségébül,
Szálljon bár reája Sibylla kora.

Ezt a dithyrambust kiegészíti a *harmadik* elegia. Alig egy hónap telt el az első könyv megjelenése óta s a költő megint Cynthiáról énekel. Nemcsak szépsége az, a mi őt lebilincseli, hanem elbűvölő táncza, gyönyörű játéka a lanton és Corinnával vetélkedő költői tehetsége, olyan adományok, a melyeket nem anyjától, hanem csak az istenek különös kegyéből nyerhetett. De önkéntelenül is újra szépségének dicsőítésére tér át:

Róma lányainak magad válsz diszére,
Te léssz köztük első Zeus oldalán.
Nem is dőlsz örökké földi ágy ölére:
Helenának mása szállt benned alá.

Most érti csak a trójai háborút, a mióta ily szépséget lát, a kiért méltán vesztetett volna el Achilles. Ha valaki híven le tudná őt festeni, felülmulná a legnagyobb régi mestereket:

Az ó-kor művészin kik győzni óhajtnak,
Fessék le remekben az isteni lányt:
Mutassák keletnek, mutassák nyugatnak,
Kelet-nyugat érte lángol egyaránt.

De az újra megkötött viszonyt nagy veszedelem fenyegette. Augustus ugyanis, miután háborúit befejezte s uralmát végleg biztosította, Róma szomorú társadalmi viszonyaira fordította figyelmét s az erkölcs-reformátor szerepét vállalta magára. Az előkelő körök-

ben ekkor már annyira el volt terjedve a házasságtól való irtózás, hogy komolyan lehetett félni a nemzet vezető osztályának, a rómaiság színe-javának megfogyatkozásától. A császár, hogy a fenyegető bajnak elejét vegye, nemsokára Keletről való hazatérése után, valószínűleg 28-ban, törvényt hozott, melynek az lett volna a célja, hogy az előkelőket minden áron házasságra kényszerítse. Ennek az egyelőre keresztül nem vitt törvénynek tartalmát nem ismerjük ugyan, de lényegileg nem lehetett más, mint a Kr. e. 18-ban végre keresztülvitt Julius-féle törvény,¹ a mely a lovagi és a senatori rend tagjaira terjedt ki, a házasoknak a hivatalok elnyerésében bizonyos előnyöket biztosított, a nőtleneket ellenben érzékeny büntetésekkel sújtotta, ha legalább huszonötödik életévük betöltése után házasságra nem léptek. A törvény első alakjában akkora ellenzéssel találkozott, hogy Augustus kénytelen volt azt csakhamar visszavonni. Erről szól a *hetedik* elegia, Cynthiához intézett költői levél, a melyben Propertius örömét fejezi ki azon, hogy a törvényt, a mely viszonyukat felbontással fenyegette, nem hajtották végre. De biztosítja egyszersmind kedvesét arról, hogy Caesar hatalma sem lett volna képes őt tőle elválasztani, mert inkább fejét adná oda, mint, hogy mással házasságra lépven, vele szakítson. Hiába kívánják tőle, hogy a hazának fiakat adjon, mert az ő fiából úgy sem lenne soha katona. Többet ér neki a családi életnél Cynthia szerelme, a melynek nemcsak boldogságát, hanem költői dicsőségét is köszöni.

A gyöngéd érzéssel írt költeményben tehát újra mint boldog szerelmes áll előttünk Propertius; abból

¹ Lex Julia de maritandis ordinibus.

pedig, hogy a törvény őt is érzékenyen sújtotta volna, nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy a lovagrendhez tartozott; mert, a mint fönnebb már említettük, minden jel arra mutat, hogy Augustus házassági törvényei csak a lovagi és a senatori rendre vonatkoztak. Arról természetesen, hogy olyan társadalmi állású ember, mint Propertius, olyan nővel, mint Cynthia, házasságra léphessen, szó sem lehetett.

Nem ugyan zavartalan boldogságot, de mégis sirig tartó szerelmet hirdet a *tizenharmadik* elegia, a mely nagyon emlékeztet az első könyv tizenkilenczedik elegiájára. Amor isten rabja a költő, a ki csak azért írja verseit, hogy Cynthiat megindítsa velők. Legnagyobb öröme az, ha kedvese ölében olvashatja fel dalait s ha megnyeri a finom ízlésű leány tetszését, a melyet többre becsül a közönség ítéleténél. Maradjon ez így, a meddig él, ha pedig eljő érte a halál, kedvese temesse el minden fölösleges pompa nélkül, mert az ő lelkének nem a diszes temetés, hanem csak az adhat nyugalmat, ha igaz könnyet ejt érte a szeretett leány:

Követsz majd, Cynthia, kebled marczangolva,
Hívó szavad egyre nevemet zokogja,
Végső csókod kapja meghidegült ajkam,
Ha testemre hull a tele csésze balzsam.
S ha elhamvaszt máglyám fellobogó lángja,
Földi maradványom egy kis urna zárja,
S legyen egy babérfa a csekély sirhanton,
Árnyéka fedezze porladozó csontom
S e két sor: „Itt annak hamvai pihennek,
Ki hűséges rabja volt egy szerelemnek“.

De most eszébe jut a sok kin, melyet emésztő szenvedélye okozott neki, s fájdalmasan kérdi, nem lett volna-e jobb még a bölcsőben meghalnia, mielőtt megismerte volna a szerelmet. Végül mégis megnyug-

szik abban a gondolatban, hogy halála után is gondolni fog reá Cynthia s néha egy-egy könnyet ejt sirjánál.

Boldogságukat, mint előbb, úgy most is megzavarta olykor-olykor Cynthia féltékenysége. Erről szól a *huszadik* elegia, melyben az aggódó kedvest akarja a költő megnyugtadni s a legkomolyabb hangon biztosítja őt hűségéről. Atyja és anyja hamvaira esküszik, hogy haláláig megmarad az édes rabságban. Hét hónap telt el már, a mióta első könyve megjelent¹ s egész Róma szerelmükről beszél; ez idő alatt a leány oly jó volt iránta, hogy a hála soha el nem téphető kötelei-keivel bilincselte őt magához:

Soha szerelmedet nem vettem én pénzen:

A mi valék, azzá lelked kegye tett.

Érted annyin égtek és te csupán értem!

Hogy tudnám feledni áldott szivedet?

Ha igen, üldözzön a bűn furiája,

Aeacus² olvasson rám kárhozatot,

Tityos kányája körmét belém vájja,

Sisyphus küzdelmét folytassam amott.³

Óh hát leveledben miért is esengesz?

Az leszek, ki voltam, végső napomon.

Büszke vagyok rá, hogy nincs több ily szerelmes:

Nem vaktában kezdtem, abba nem hagyom.

¹ V. ö. 21—22. vs.:

Septima iam plenae deducitur orbita lunae,

Cum de me et de te compita nulla placent.

E sorokat csak úgy magyarázhatjuk helyesen, ha a hét hónapot az első könyv megjelenése óta eltelt időre vonatkoztatjuk, mert csak ebből ismerhette egész Róma Cynthia és Propertius szerelmét.

² Az alvilág birája.

³ T. i. az alvilágban.

Cynthia betegségéről szól a *huszonnyolczadik* elegia, a mely azonban nem egységes költemény, hanem három részből álló dal-cyclus.¹ A szép leányt sorvasztó láz gyötri s a nyári hőség beállta fokozza a veszedelmet. Az *első részben* Juppiterhez, mint a női szépség legnagyobb ismerőjéhez, fordul a költő segítségért. A sok hamis eskü, a melylyel a könnyelmű leány az isteneket megsértette² és a szépségében való elbizakodás, melylyel az istennők haragját vonta magára, okozta a bajt. Juppiter bizonyára segíteni fog rajta is, mert ő volt az, a ki a mythikus őskor híres szépségeit, Iót, Inót, Andromedát és Callistót a legnagyobb veszedelmektől megszabadította; ha azonban ez a remény nem teljesülne s Cynthiának már most az alvilágba kell leszállania, ő lesz ott a legszebb a heroinák között. De van még idő arra, hogy az isteneket kéréssel kiengesztelje és Juno is bele fog nyugodni, ha Juppiter segít rajta. A *második részben* tetőpontra hág a veszedelem: a betegen nem segít semmiféle varázslás. A költő érzi, hogy nem tudná túlélni kedvese halálát s most már mindkettejük nevében fordul Juppiterhez ünnepies fogadalommal. A betegség jobbra fordultáról szól a *harmadik* rész: a leány közel van a gyógyuláshoz s a költő az alvilág isteneit arra kéri, hogy továbbra is kiméljék a beteget; birodalmuk úgy is tele van már szép nőkkel s előbb-utóbb valamennyinek oda kell jutni. Végül inti kedvesét, hogy el ne mulasztza háláját leróni Diánának és Isisnek, a nők védő istenségeinek.

¹ A három rész a következőleg oszlik meg: XXVIIIa. = 1—34. vs.; XXVIIIb. = 35—46. vs.; XXVIIIc. = 47—62. vs.

² Czelzés az I. könyv 15 b. elegiájára, a mely Cynthia hamis esküvéseiről szól.

A megújult boldogság tetőpontját jelzi a *harminczadik* elegia. A költőnek egy meg nem nevezett barátja, a ki szerencsétlen szerelmes, hogy kinzó szenvedélyétől megszabaduljon, a messze Keletre indul s részt akar venni a parthusok ellen indítandó háborúban.¹ Hozzá fordul Propertius a költemény elején: hiábavaló, úgymond, Amor elől menekülni akarni, mert megtalálja ez az isten azt, a kit üldöz, a világ végén is. Jobb meghajolni hatalma előtt s ellenkezés nélkül állani szolgálatába, úgy, mint ő, a ki nem törődve a szigorú erkölcsbirák megrovásával és lemondva a véres harci dicsőségről, csak a szerelemnek és a szerelmi költészetnek él. Cynthiával együtt elvonul ő a világ zaja elől s a költők szent berkét keresi föl, a hol a Múzsák Juppiter szerelmeiről énekelnek. Szívesen fogadják őket ott a szent leányok, a kik maguk is ismerik a szerelem hatalmát, s midőn Bacchus, a költők védője, tánczra vezérli a szüzi kart, Cynthiát állítják a csapat élére s a költő helyett őt koszorúzzák meg borostyánnal, mert csak ő az, a ki kedvesét megihlette s nélküle terméketlen maradt volna a poeta lelke.² Ezzel a visióval, a Cynthia apotheosisával, végződik az elegia: a szerelmében boldog s költői sikereire büszke ifjú tizedik Múzsának teszi meg a szeretett leányt s reá hárítja egész dicsőségét.

Szintén a boldog szerelem idejéből való, de az eddig ismertetett komoly hangú költeményekkel szem-

¹ V. ö. a tizenkettedik fejezethez irt első függelék.

² II. 30, 37—40. vs.:

Hic ubi te prima statuent in parte choreae
Et medius docta cuspide Bacchus erit,
Tum capiti sacros patiar pendere corymbos:
Nam sine te nostrum non valet ingenuim.

ben tréfás tartalmú a *huszonkilenczedik* elegia első része, melyet mint különálló elegiát kell a második résztől elválasztanunk.¹ A költő, a ki már oly biztosnak érzi magát Cynthia szerelmében, hogy olykor egy kis csapodárságot is megenged magának, lakomáról jövet ittasan bolyong az utcán s e közben Ámorok csapatával találkozik, a kik erőszakkal hurczolják vissza reá váró kedveséhez :

Hajnal felé, a mint becsípve ödöngtem
S nem volt vezetőnek szolgálhad előttem,
Egy csapat gyerek jött fenyegetve szembe,
Meg se olvashattam őket félelmembe.
Kinek fáklya, kinek nyíl volt a kezében,
Egy részük kötelel hurkolt nekem éppen.
Meztelen valának. Szólt egyik vakmerőbb :
„Ez a mi emberünk, ragadjátok meg őt.
Ez az, kit a bosszús leány kijelöle !“
Mondá és nyakamon termett a kötele.
Kiáltott a másik : „Hurczoljuk meg, rajta,
Veszsen, a ki isten-voltunkat tagadja !
Nem érdemled, hogy vár órákig a lánykád,
S te dőre, másoknak lesed kapufáját.
Bíbor fejkötőjét ha megoldja reggel
Cynthia s rád tekint álmatag szemekkel,
Nem arabs illat az, a mi feléd árad :
Maga Ámor készít csak oly illatárat.
Ne bántsuk, testvérim, hűséget ígér már,
S elértük a házat, itt vagyunk a czélnál.“
Rám veték köpenyem és így szóltak hozzám :
„Menj, de éjjelenként otthon ülj ám osztán !“

E kedves fictio azonnal elárulja a hellenistikus művészet hatását, mert e korszak² festői és szobrászai

¹ Azokat a kiadókat követjük, a kik az elegiát így osztják két részre : XXIX A = 1–22. vs.; XXIX B = 23–42. vs.

² Körülbelül 300-tól kezdve Kr. e.

voltak azok, a kik a classikusok ifjú Ámorából gyerek Ámort csináltak s a szerelem egy istene helyébe, hogy modern kifejezéssel éljünk, a parányi amorettek seregét tették. Különösen szerették ezeket olyan helyzetekben ábrázolni, a melyek bohókás ellentétben állottak kicsinységekkel s nagyon valószínű, hogy Propertius, midőn e versét írta, olyan festményt tartott szem előtt, a mely az amoretteket mint útonállókat tüntette föl.

Enyelgő hangon van írva a *huszonkilenczedik* elegia *második* része is: a költő korán reggel meglepi a még ágyában fekvő Cynthiát, hogy hűségéről meggyőződjk. De pórul jár; a méltatlanul gyanúsított leány megbotránkozva utasítja vissza a lealázó kémkedést és megtorlással fenyegetőzik:

Ej — szólt — be korán jössz, kémkedő barátom!
Olyannak hiszel, mint ti vagytok, úgy látom.
Nem vagyok oly léha: nekem elég egy is,
Vagy te vagy talán más, ki nálad hívebb is.

A büntetés nem is marad el, mert az őr gyalázatos szerepére vállalkozó szeretőt egyelőre száműzi magától.

Még jobban leleplezi a költő saját csapodárságát a *huszonkettedik* elegiában, mely nem egyéb, mint egy barátjához, a kit álnéven Demophoonnak nevez, intézett epistola. Ez a Demophoon valószínűleg maga is költő volt és azonos az Ovidiusnál említett Tuscusszal,¹ a ki Phyllisnek, a thraciai királyleánynak szerencsétlen szerelmét énekelte meg a Theseus fia,

¹ Ov. ex. Pont. IV. 16, 20. vs.:

Quique sua nomen Phyllide Tuscus habet.

Demophoon íránt s innen kaphatta álnevét. A Cynthia meghódításától elbizakodott Propertius úgy beszél itt meghittjéhez, mint valóságos Don Juan, a ki a legkülönbözőbb fajta szépségek íránt egyaránt fogékony s könnyen lesz úrrá a női szíveken. Végül nyíltan kijelenti, hogy már csak azért sem elégedhetik meg egygyel, mert a lányok daczos szeszélyeit csak úgy lehet megtörni, ha tudják, hogy van vetélytársuk. Ez elvnek gyakorlati érvényesítését látjuk a *harmincz-harmadik* elegiában: Cynthia Isis istenasszonynak ünnepét üli s tíz éjen keresztül tisztán kell maradnia. A költő elátkozza ugyan a kegyetlen istenséget, a miért a szeretőket elválasztja egymástól, s azzal fenyegeti, hogy Rómából, a hol cultusa már nagyon elterjedt, egyiptomi hazájába kergeti vissza, de azért könnyen vigasztalódik és más leánynyal ül vidám lakomát a szent éjjelen.

Elbizakodottságát nyomon követte a Nemesis. Midőn már azt hitte, hogy Cynthia kizárólag az övé, rossz híreket hall kedveséről: széltében azt beszélík róla Rómában, hogy visszatért régi, könnyelmű életmódjához. Ezt panaszolja el az *ötödik* elegiában. Fenyegeti Cynthiát, hogy talál helyette másikat, biztatja önmagát, hogy most, míg haragja tart, igyekezzék lerázni a méltatlan ígát, de hamar megpuhul: érzi, hogy mégis Cynthia az ő egyetlen igazi szerelme. Könyörögve fordul hozzá s csak ha ez nem használna, helyezi kilátásba a bosszút, a verseiben való megbélyegzést:

Óh de, édes, kérlek Juno szerelmére,
Ne törj sértő göggel a magad vesztére.
Nemcsak bika veri elleneit által,
Bárány is szembeszáll végre bántójával.

Mégsem szakítom le, hűtlen, a ruhádat,
 Dühöm a zárt ajtót be nem töri nálad;
 Rendbe szedett fűrtit nem bántom hajadnak,
 Ökleim keményen rád nem súlyosodnak.
 Paraszt dulakodjék ily harcza gorombán,
 Kinek nem köríti homlokát borostyán.
 Csak megírom s a míg élsz, fennmarad az is:
 „Szép vagy, Cynthia, szép, de épp oly léha is.“
 Ám vesd meg, a mit rád mond a világ szája:
 Versem olyan lesz, hogy sáppadozol rája.

A fenyegetést egyelőre nem valósította meg s a *tizenkilencedik* elegiában, melyet akkor írt, midőn Cynthia falura készült, megint a leggyöngédebb hangon szól hozzá. Bárnehezére esik, hogy hosszabb időre el kell válniok egymástól, mégis örül, hogy kedvese a romlatlan vidéket keresi fel, a hol nem lesz kitéve a fővárosi gavallérok csábításainak s nem űzheti szokott kalandjait. Egészen Tibullus módjára idyllikus képet fest arról az életmódról, melyet Cynthia a falun fog folytatni: a természet szépségeinek s a földmivelők munkáinak szemlélete elfelejtet véle minden bűnös gondolatot, megkedveli majd a jámbor falusiakat s velők együtt mutatja be áldozatát valamely omladozó szentélyben a mező istenségeinek és örömmel vesz részt egyszerű mulatságaikban. A költő is elhagyja egyelőre Venus szolgálatát s Diana hívének szegődik: haza megy szülőföldjére, a bérczes Umbriába és a Clitumnus folyó gyönyörű vidékén vadászgat. De végül mégis kitör belőle a féltékenység: figyelmezteti Cynthiát, hogy maradjon hű hozzá a távolban is, mert a legkisebb gyanúra néhány nap alatt nála teremhet és meglepheti.

Egy álmát beszéli el a *huszonhatodik* elegia első részében, mely a második résztől mint külön költe-

mény választandó el.¹ Kedvesét hajótörötten a habokkal küzdeni látta álmában s már-már attól félt, hogy valamely tengeri isten elragadja őt, a kit a Nereidák is méltán megirigyelhetnének szépségeért, mikor a fuldoklónak egy delfin sietett segítségére, bizonyára ugyanaz, a mely egykor Ariont, az édes szavú lantost vitte hátán. Már a költő is bele akarta vetni magát egy parti szikláról a tengerbe, mikor fölébredt s a gyötrő látomástól megszabadult. Gyöngéd hang vonul végig ezen a versen is, mert a Nereidákkal való összehasonlítással a Cynthia szépségének, a delfin szerepeltetésével pedig költői tehetségének akar hódolni, de azért itt is jelzi, hogy tud hűtlenségéről, midőn leírja, hogy a fuldokló leány, halálát közeledni érezvén, megvallja mindazt a hazugságot, a mivel kedvesét áltatta s így akarja a sok esküszegésért az istenek haragját kiengesztelni.

Erősebben nyilvánul a féltékenység a *tizennyolczadik elegia második* részében,² a melyet a kézirati hagyomány ellenére külön kell választanunk az első résztől. A költő, a ki már az első könyv második elegiájában figyelmeztette kedvesét, hogy szépségét fényűző ruházkodással s egyéb mesterséges eszközökkel emelni ne akarja, megbotránkozva látja, hogy intelmei mit sem használnak, sőt Cynthia most már annyira megy, hogy haját a kaczer római nők szokása szerint szőkére festi. Tudja, hogy ezzel nem neki, hanem másnak akar tetszeni, mert ő csak a termé-

¹ A kiadók a két részt így választják szét: XXVI A = 1—20. vs.; XXVI B = 21—58. vs.

² A kiadók szerint XVIII B. A kettéosztás a következő: XVIII A = 1—22. vs.; XVIII B = 23—38. vs.

szetes szépséget kedveli s nem titkolja azt a meggyőződését, hogy a szőkeség nem illik a római arczhoz.

Cynthia egyre tovább haladt a sikamlós úton s a költő végre, türelmét vesztve, megvalósította régebbi fenyegetéseit s a következő négy költeményben kiméletlenül leplezi le kedvese ledérségét. A *hatodik* elegiában Görögország leghírhedtebb hetaeráival, Laiszal, Phrynével és Thaisszal hasonlítja össze: a mint ezekhez tódult egykor az egész görög ifjúság, úgy lepi el Cynthia házat a római gavallérok serege s neki, a ki a festett képre s a bölcsőben fekvő gyerekre is féltékeny, a pokol minden kinját kell elszenvednie. Keserű gúnynyal czéloz Augustus törekvéseire, a ki éppen az általános romlottság korában akarja a régi vallásosságot helyreállítani s megújíttatja a Szemérem (*Pudicitia*) istennőjének templomát akkor, a midőn a magánházak falai is obscen festményekkel vannak tele, a melyek már a zsenge korban megmérgezik az ifjúság lelkét. Siratja a régi jó erkölcsök vesztét s végül a saját hűségének erősítésével akar Cynthiára hatni:

Nem így díszítették régente a házat,
Nem volt a falára bűn festve s gyalázat.
Csoda, ha templomunk pók szötte be szerte,
Elhagyott oltárit a gaz is felverte?
Miért állítsak hát őrt a küszöbödre?
Az ellenség lába azon is áttörne!
Mit ér azt őriznünk, ki haragszik érte?
Ki vétkezni szégyell, védi saját vértje.
Feleség, szerető nem szakít el éngem.
Mindig szeretőm léssz, mindig feleségem.

A legsötétebb kétségbeesés szól a *nyolczadik* elegiából. Tudja már, hogy kedvesét el kell vesztenie, de nem tud belenyugodni, hogy másé legyen. Most

látja, hogy éveken keresztül méltatlan jármot tűrt s hogy Cynthia és egész házanépe mily hitványan bántak vele :

Óh micsoda vakság ! éveken át türtem

Tieidet és a te uralmadat :

Rabszolgádnak tartál ! S még most is szünetlen

Arczomba dobálod gögös szavadat ?

Így halsz, Propertius, hát ifjú korodban ?

Csak halj meg, örüljön vesztednek a lány.

Ne hagyja halálban se lelkem nyugodtan,

Tomboljon a máglya hamvadó porán !

Tehetetlen dühében öngyilkosságra gondol, de előbb a hűtelent akarja megölni :

El nem futsz előlem : meg kell halnod velem :

Egy vasról kettőnknek a vére csepeg.

Habár ez a halál férfira becstelen,

Becstelen, de mindegy ! halni kell neked.

A szerencsés vetélytárs személye is feltűnik már a *kilenczedik* elegiában : a költő rövid időre eltávozott Rómából s Cynthia ezt arra használta fel, hogy fölkeresse egy régibb ismerősét, a ki egyszer már elhagyta. Vidám lakomát ült véle s még gúnyt is üzött abból, a ki őt leghívebben szerette s egykor betegségében ápolta és fogadalmat tett felgyógyulásáért. De haragja most már nem annyira Cynthia ellen forr, mert megtanulta, hogy minden asszony gyarló és esküszegő, mint inkább vetélytársa ellen ; szeretne megvívni véle a lány szemeláttára úgy, mint egykor a két ellenséges testvér, Eteocles és Polynices anyjuk szemeláttára vívtak meg Thebae falai alatt s egymás kezétől estek el :

Nem haltak a trónért Thebae fejedelmi
 Elszántabb csatában az anyjuk előtt,
 Mint én a lány előtt vágyom harczra kelni
 S meghalni, de téged megölni előbb.

Csakhamar akadt másik és még veszedelmesebb vetélytársa is, a mint a *tizenhatodik* elegiából megtudjuk. Az első könyvből ismeretes praetor¹ meggazdagodva tért vissza Illyriából s Cynthia most már nem tudott neki ellenállani: kizárta Propertiust s az utálatos barbár karjaiba vetette magát. De a költő, a ki, úgy látszik, megszokta már a Cynthia csapodárságát, nem fogja föl többé oly tragikusan a dolgot, mint előbbi verseiben, sőt cynikus gúnynyal biztatja a hűtlent, hogy a dús zsákmányt el ne szalassza:

Nélkülem laknak most dús lakomát, bezzeg,
 Nem nekem nyílik már éjjel kapu ott.
 Rajta, ha eszed van, bő aratás, messed,
 Koppaszd meg a gyapjas, a bárgyú juhót.
 S majd ha fölemésztéd és tönkre juttatád,
 Mondd: új Illyriát kereshet megint.
 Cynthia tisztségre, rangra semmit sem ád,
 Latolja emberét telt marka szerint.

Az ezután következő négy költeménynek közös jellemző vonása az, hogy a költő beletörődik sorsába mint valami változhatatlanba, tovább tűri a méltatlan jármot s magát a férfiatlanságig megalázva azzal igyekszik kedvesét meglágyítani, hogy a hűtlenséget valóságos kutyahűséggel viszonzza. A *negyedik* elegiát, úgy látszik, valamelyik barátjához intézte, a ki azt tanácsolta neki, hogy új szerelemben kereszen feledést. Belátja, hogy ez a szerencsétlen szenvedély fogja kora halálát okozni, inti barátait, hogy

¹ V. ö. I. 8.

óvakodjanak az efajta szerelemtől, de ő már mást szeretni nem tud, letett minden büszkeségről s egyformán tűri kedvesétől a jót s a rosszat. A *tizenhetedik* elegiában a Tantalus és Sisyphus kínjaival hasonlítja össze a kizárt szerelmes szenvedéseit, de reméli, hogy hűségével utoljára mégis megtöri a lány kegyetlenségét:

Bár kemény a sorsom, úrnőt nem cserélek,
Majd sir, ha megismer, mily hű ez a lélek.

A *tizennyolczadikban* párhuzamot von Aurora és kedvese közt: amaz, az örök ifjú istennő, változhatatlan szerelemmel tudott ragaszkodni a vén Tithonushoz, míg Cynthia, a közönséges halandó, a kiből rövid idő alatt görnyedt anyóka lesz, nem tudta megbecsülni őt, az ifjat. Mégis a néma béketűrést ajánlja, mint egyetlen szert, a mivel a hűtlen nőre hatni lehet:

Örök szemrehányás lehűt sok szerelmet:
Néma férfi tör meg hűtlen női lelket.
Ha valamit láttál, tagadd el, hogy láttad,
Tagadd el, hogy sajog a legsajgóbb bánat.

A *huszonötödikben* megint újabb vetélytársról halunk, a kinek sikerült Cynthia kegyét megnyernie, de a költő már haragudni sem tud reá, sőt jó tanácsokkal szolgál neki, hogy el ne bizakodjék szerencséjében, mert neki is majd tapasztalnia kell a női szív állhatatlanságát. Ő minden kinja daczára az marad, a ki volt, a Cynthia hűséges imádója, s verseiben épp úgy halhatatlanná teszi kedvesét, mint egykor Catullus Lesbiát és Calvus Quintiliát:

Búmra temett gondom, legszebb egyetlenem,
„Jöjj gyakran“ — ezt tőled nem hallok soha,
Szépségedet mégis világgá hirdetem,
Ha engedi Calvus, Catullus pora.

Végül visszautasítja barátainak azt a tanácsát, hogy szíve sebeit útszéli szerelmekkel gyógyítgassa.

Reményében csalódott: alázatos hűsége nem hatott Cynthiára s csakhamar teljes szakítás állott be köztük. A költő megint olyan állapotba jutott, a minőt az első könyv első elegiájában irt le: könnyelmű életre adta magát s léha mulatságokban keresett feledést. A *huszonharmadik* elegiában már úgy lép fel, mint az előbb még visszautasított útszéli szerelem dicsőítője, a ki többé tudni sem akar állandó viszonyról s mint Horatius egyik híres szatirájában,¹ úgy ő is élénk színekkel festi le az ilyen viszonyokkal járó kellemetlenségeket. Szorosan összefügg ezzel az utána következő *huszonnegyedik* elegia:² a bevezető sorokban a költő egyik barátja szólal meg és szemére veti, hogy ilyen nézetek hangoztatása legkevésbbé sem illik ő hozzá. a ki már egy egész könyvet szentelt a Cynthia dicsőítésének. Propertius felel erre a szemrehányásra s most már bevallja, hogy csak a Cynthia kegyetlensége s nem a saját hajlamai kényszerítették erre a léha életmódra, mert végre megszégyelte azt, hogy örökösen egy csalfa leány játékszere legyen. A *tizenegyedik* költeményben pedig, egy hatsoros epigrammában, magához Cynthiához fordul s hideg megvetéssel jelenti ki, hogy ezentúl száműzi őt dalaiból.

Cynthiát, úgy látszik, ez a fenyegetés megijesztette. Nem akart lemondani arról a dicsőségéről, hogy egy nagy költő dalainak ünnepelt hősnője legyen, s most már azon volt, hogy visszaédesgesse magához az elpártoltat, a

¹ Sat. I. 2.

² Ez tulajdonkép csak első része a huszonnegyedik elegiának (XXIV A. = 1—16. vs.), mert a második részt (XXIV B. = 17—52. vs.), mint külön költeményt, kell tőle elválasztani.

mi nem is került nagy fáradságába. Propertius, a ki csak színlelte a közönyösséget, az első hívó szóra visszatért hozzá s a *tizennegyedik* elegiában már diadalittasan emlékezik meg arról az édes pásztoróráról, melyben, a szakítás óta először, része volt. A míg megalázva könyörgött, nem tudta megtörni a lány gőgjét, de mióta a méltatlanságot közönnnyel és megvetéssel viszonzta, czélt ért. Csak azt sajnálja, hogy régebben nem ismerte ezt a biztos szert, hanem oly későn jött reá, a mikor a sok szenvedéstől már csak árnyéka önmagának. Nem is mer bizton hinni szerencséje állandóságában s attól fél, hogy újabb csalódást nem tudna elviselni. Közvetlenül csatlakozik ehhez a következő, *tizenötödik* elegia, a hol az előbb említett pásztorórát írja le azzal a szabadsággal, a melyet a régi erotikusok az efféle tárgyak költői feldolgozásában maguknak megengedtek. A visszanyert boldogságról szól a *huszonhatodik* elegia *második* része,¹ mely mint külön költemény választandó el az elsőtől. A költő büszke arra, hogy Cynthia az ő kedvéért elutasította magától a gazdag udvarlókát s aranyból, ezüstnél többre becsüli az ő verseit:

Bámuljatok engem! enyém a szép lányka,
 Az egész városban irigyelt nevem.
 Ha ölébe folyna Croesus aranyárja,
 Nem mondaná: „Költő! nem kellesz nekem!”
 Lenézi a kincset, ha dalom olvassa:
 Verset ilyen szentül egy lány se becsül.
 Nagy az állhatatos hűségnek a haszna:
 Míg, ki sokat adhat, sokakért hevül.

Nem is tudná most elhagyni kedvesét a legnagyobb veszedelmek között sem, szívesen hajózna vele a viha-

¹ A kiadásokban XXVI B.

ros tengeren s ha hajótörést szenvednének, örömet halna vele együtt.

De az itt leírt boldogság nem tartott sokáig. A szégyes leány, a ki az imént még nem győzött betelni a költő és versei dicséretével, csakhamar megunta őt s megint egy előkelő és gazdag udvarlója felé kezdett hajlani. Ezt az állhatatlanságot veti szemére a *huszonnegyedik* elegia *második* részében¹ s előre megjósolja neki, hogy az új szerető rövid idő alatt el fogja hagyni. Tibullusra emlékeztető módon bizonyítja, mennyivel hívebb szerető a szegény a gazdagnál s versét ily intellemmel végzi:

Ne járj a nemesnak, gazdagnak utána,

Egy se jó, hogy össze szedje hamvadat.

Én leszek az, ámbár az a szívem vágya:

Te verd melled értem és bontsd meg hajad.

A jóslat teljesült is, a mint a *huszonnegyedik* elegiából megtudjuk. Az a gazdag udvarló, a kit a költő itt görög álnéven Panthusnak nevez, megházasodott és gúnyt űz a könnyen hívő Cynthiából. De okuljon a leczkén, s ragaszkodjék csak ő hozzá, a ki örömben-búban soha el nem hagyja. A *harminczkettedik* elegiában megint úgy szerepel, mint Cynthiának hivatalos udvarlója. Gyanúsnak tetszik előtte, hogy a lány nem elégszik meg a fővárosi élet ezer szórakozásával s oly gyakran keresi fel a közeli kiránduló-helyeket, Praenestét, Tusculumot és Tiburt s annyszor hajtat végig az Appius útján (*via Appia*), a hol a római előkelő világ kocsikorzót tartott. Jól tudja ő, hogy Cynthia nem a várost, hanem az ő szemeit kerüli és

¹ A kiadásokban XXIV B, melyet mint külön költeményt kell az első (XXIV A) résztől elválasztani.

kalandokra vadászik. De míg idáig ilyen alkalommal a féltékenység szenvedélyes kifakadásait hallatta, most már végkép megpuhult: nem is álmodik arról, hogy Cynthiát egyedül bírhasa, sőt még ő igyekszik Catullus Lesbiájának s az istennőknek és heroináknak példáival igazolni csapodárságát:

Így tett már Lesbia, büntetlen elődöd:
 Utódban kisebbnek nézik a hibát.
 Ki ma keres itt még szabin nő-erkölcsöt,
 E város küszöbét tegnap lépte át.
 Az óceán medrét kiszárítani könnyebb,
 Könnyebben tép ember keze csillagot,
 Mint rávenné a lányt, ne vétkezzék többet;
 Ily szokás Saturnus korában divott
 S Pyrrha özönvize hogy a földre áradt.
 De hogy az özönvíz kora eltelék,
 Hagyott a bujaság tisztán csak egy házat?
 Van istennő, kinek egy isten elég?
 Phasiphaé egykor — úgy tartja a monda —
 Fehér bikát kedvelt nagy Minos helyett;
 Zárhatták Danaét érczpántú toronyba,
 Juppiter szavára nem mondott *nem-et*.

A tanulság az, hogy ő nem ítélheti el kedvesét, midőn a leghíresebb görög és római nők példáját követi. Ezzel a jellemző nyilatkozattal, a költő teljes erkölcsi bukásával, végződik a második könyvben a Cynthia-cyclus.¹

Cynthiáról szól a második könyv utolsó költeménye, a *harmincznegyedik* elegia is, mely úgy tekintendő, mint az egész könyv végszava. A költő egy barátja, a kit görög álnéven Lynceusnak nevez, egy komoly hajlamú ember, a ki eddig csak philosophiá-

¹ V. ö. a tizenkettedik fejezethez írt második függelék.

val és epikus költészettel foglalkozott, szemet vetett Cynthiára s csak a leány állhatatosságán mult, hogy el nem csábította. Szemére veti neki, hogy ily csalfa módon akarta megszegni a baráti hűséget, de másrészt örül, hogy végre az a Lynceus is, a ki eddig a szerelmet és a szerelmi költészetet egyaránt megvetette, kénytelen érezni Ámor hatalmát. Nem segít most rajta se a Sokrates philosophiája, se a Homér versei: ha sikert kíván aratni a nőknél, Philetast és Callimachust kell utánoznia. A lányokat nem érdeklik sem a világ s az emberi élet nagy kérdései, se a tragikus és epikus költészet komoly mythusai: csak az édes hangú szerelmi dal az, a mivel rájok hatni lehet. Vegyen hát példát ő róla, a kinek a sors kevés vagyont hagyott meg s nagy ösökkal sem dicsekedhetik, de éppen azzal a tehetségével, a melyet Lynceus annyira lenézett, szerelmi dalaival mégis uralodik a női sziveken. Szívesen engedi ő át Vergiliusnak azt a dicsőséget, hogy készülő Aeneisével fölülmulja az Iliast, a mint hogy a Caesar tetteit is csak ő tudná méltóképen megénekelni. De ez a nagy költő sem restelt egykor a pásztorok szerelmeiről s a földmívelők egyszerű munkáiról zengeni: azért ő is joggal hiheti, hogy szerelmes versei csak oly kedvesek lesznek a római olvasók előtt, mint más költők komolyabb munkái, s nem teszik őt azoknál kisebbé. Reméli, hogy, mint a Varro Leucadiája, Catullus Lesbiája, Calvus Quintiliája és Gallus Lycorisa, úgy az ő Cynthiája is örökké élni fog dalaiban.

Érdekes ezt a végszót az előszóval¹ összehasonlítani. Amott, Maecenashoz szólva, még szerényen nyilat-

¹ II. 1.

kozik és tehetségének fogyatékos voltával igazolja, miért nem akar pártfogói biztatásának engedve epikus tárgyakkal foglalkozni: itt már nagy önérzettel állítja az erotikus költészetet, mint egyenlő rangút, az epikával szembe s eddigi munkásságára büszkén megjósolja magának a halhatatlanságot.

A Cynthia-cycluson kívül áll a könyvnek két erotikus verse, a tizenkettedik és a huszonhetedik elegia, melyek általános themákkal foglalkoznak. A *tizenkettedik* a gyerek Ámort írja le, úgy a mint a hellenisztikus kor művészei ábrázolták, s ez ábrázolásban a szerelmi érzés elmés jelképeit látja:

Ki először festé Ámort kis gyereknek,
 Bámulni való volt művészi keze:
 Tudta, hogy szeretők ész nélkül szeretnek
 S e gyermeki bábért mennyi kincs vesze.
 Nem hiába tűzött reá szellős szárnyat,
 Emberi szívekbe repüljön vele:
 Hány le s fel a hullám, a mely reánk árad,
 Sehhol se pihen meg fúvó szelleje.
 Horgos nyilat is jól adott a kezébe,
 Méltán veri mindkét vállát telt tegez:
 Ellenséget sem látsz s benned nyila vége,
 Nincsen gyógyulás, ha egyszer megsebez.

Majd hirtelen fordulattal a maga sorsára térve át csodálkozik, hogy ő az istennek csupán nyilait érzi, de nem szárnyas voltát, mert az ő szívéből nem akar elrepülni:

Itt van gyerek-arcza, itt van nyila bennem,
 De szárnya, bizony az nálam elveszett,
 Hajh, mert kebelemből soha el nem reppen
 És örökös harczczal vívja véretem.

Úgy a leírás egyes vonásai, mint az alapgondolat nagyon emlékeztetnek a hasonló tárggyal foglalkozó alexandrin epigramma-költőkre, a kik különben is

szerettek szobrok és képes ábrázolások leírásához elmés megjegyzéseket fűzni. A *huszonhetedik* elegia is egy, az erotikusoknál számtalanszor felbukkanó gondolatot variál: azt, hogy a szerelmes ember élete és halála egyaránt a szeretett leány kegyétől függ.

Van ezenkívül a könyvben egy töredék is, a *huszonkettedik* elegia *második* része,¹ a mely mindössze hét sorból áll. A találkán kedvesére hiába váró szerelmes kinjairól szól, de éppen töredékes volta miatt nem határozhatjuk meg, hogy Cynthiára vagy másra vonatkozik-e? Ez az egyetlen eset, a melyben bizonyosan kimutatható, hogy Propertius egyik elegiája a kéziratokban megcsonkult.

Bár, a mint láttuk, nem tett eleget Maecenas ama kívánságának, hogy Augustus tetteiről époszt írjon, mint a Maecenas köréhez tartozó költő mégsem mulasztotta el, hogy legalább szerényebb formában be ne mutassa hódolatát a császárnak. Ilyen czéllal írta a *harminczegyedik* elegiát arról a remek oszlopcsarnokról, a melyet az Augustus építtette híres Palatinus-hegyi Apollo-templomot környezte s a melyet a császár nevezetes műtárgyakkal díszítván, a főváros elsőrangú látnivalói közé emelt. Itt is kedveséhez fordul s úgy tesz, mintha igazolni akarná, miért jött hozzá a szokottnál későbben: most nyitották meg az oszlopcsarnokot s ő meg nem állhatta, hogy útközben meg ne szemlélje. Leírja azután a numidiai márványból készült oszlopokat, melyek között Danaus ötven leányának szobrai állottak; a csarnoktól bezárt udvaron a lantos Apollo szobra volt látható, az udvar közepén

¹ A kiadásokban XXII. B., melyet mint egy külön költemény kezdetét kell az első (XXII. A. = 1—42. vs.) résztől elválasztani.

emelt oltár körül pedig Myronnak, a régi híres képfaragónak, négy tehene. Az oltár mögött volt a templom főbejárata. A templomból csak annyit ír le, a mennyi az udvarról látható: a Napisten négyesfogatát a tető fölött, az elefántcsonttal diszített szárnyasajtó domború műveit és a homlokzat szoborcsoportját, mely a hosszú ruhába öltöztetett lantos Apollót anyja, Latona és testvére, Diana között állva ábrázolta. Mivel a templom belsejét nem írja le s a megnyitásával összekötött ünnepies szertartásról egy szót sem szól, nem szabad a költeményt, mint régebben tették, a templomnak Kr. e. 28-ban történt felszentelésére vonatkoztatni, hanem csak az oszlopcsarnoknak bizonyára későbbi időre eső megnyitására.¹

Egyenesen Augustushoz fordul a *tizedik* elegiában. Nagy hangon kezdi s úgy tesz, mintha már most felakarna hagyni a szerelmi költészettel s ezentúl csak a császár hadi tetteit akarná megénekelni:

Harczos lovagokról van dallani kedvem,
Római táborát vezéremnek zengem.
Ha erőm cserben hagy, merni is szép marad,
Nagy dolgokban érdem a pusztá akarát.
Vénust dalljuk ifjan, harczot érett korban:
Hadat zengek — lánykám eleget daloltam.

Felsorolja azután Augustus nagy érdemeit, hogy megfélemlítette a parthusokat, Crassus egykori legyőzőit, hogy már az indusok is meghajtják előtte nyakukat s az eddig érintetlen Arabia reszket tőle: nem-sokára a világ legszélén sem lesz olyan ország, a mely neki meg ne hódolna. De a következő két sorban:

¹ V. ö. a tizedik fejezethez irt függelékét.

E zászlót követem: hadat zengve lészek
Nagy költő, csak addig megtartsa a végzet,

már jelzi, hogy az ígéret a jövőre szól, a mikor majd elég erőt érez magában a nagy feladathoz. Mint a hívő, úgymond, ha el nem érheti az óriási istenszobor fejét, lábaihoz rakja le szerény koszorúját, úgy ő is, a ki most még nem tud fölemelkedni a költészet legmagasabb csúcsaira, egyelőre csak szerény tömjént mutat be csekély áldozatul. A célzás világos: a szerény tömjén nem más, mint éppen ez az elegia, melyet azért írt, hogy addig is, míg különb dolgokra vállalkozhatik, hódoljon valamivel Augustus nagyságának.

Ez a költemény, melyet szándékosan hagyunk utoljára, azt is lehetővé teszi, hogy a második könyv kiadásának idejét meghatározzuk. Ott, a hol Propertius azt mondja, hogy már az eddig érintetlen Arabia is remeg Augustustól (16. vs.), világosan célloz Aelius Gallusnak arra a hadjáratára, melynek célja a gazdagnak képzelt Arabia meghódítása volt. A háború 25-ben tavasszal kezdődött, de már ugyanez év őszén a legcsúfabb kudarczczal ért véget. A költő tehát e versét csak akkor adhatta ki, mikor már tudomása volt a hadjárat megkezdéséről, de még nem tudott sikertelen befejezéséről, mert ha ennek a híre Rómába eljutott volna, bizonyára kihagyta volna belőle az Arabiára tett célzást, mint Augustusnak kellemetlent. Minthogy pedig a Gallus kudarczáról ez év vége felé már okvetetlenül tudtak a fővárosban, a könyv kiadását a 25. év tavaszánál későbbi, de végénél korábbi időre kell tennünk. E szerint az első és a második könyv kiadása közt mintegy két év telt el.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

PROPERTIUS HARMADIK KÖNYVE.

Propertius elegiáinak harmadik könyve nagyban különbözik az elsőtől és a másodiktól, mert, míg az első két könyvet csaknem kizárólag Cynthiának szentelte, itt már mindössze csak nyolcz költeményben szól arról a leányról, a kit előbb Múzsájának tekintett.

A *tizedik* elegiában még a régi, gyöngéd és odaadó szerelmesnek mutatkozik. A kedves születésnapját ünnepli, melyre reggeli álmában maguk a Múzsák, a költő-leány pártfogói, tették figyelmessé. Azt kívánja, hogy az alkalomhoz méltó, derült és csendes legyen ez a nap, kedvesét pedig arra inti, hogy, midőn a szokásos születésnapi áldozatot azisteneknek bemutatja, azt a ruháját vegye magára, a melyben először hódította meg őt, s kettőért könyörögjön: először, hogy szépsége ne legyen mulandó, azután, hogy uralma szerelmese fölött örökös legyen. Előre örül a vig lakomának, a melylyel a napot majd befejezik s minden szava arra vall, hogy megint boldognak érzi magát a megszokott lánczokban. De a *nyolczadik* elegiában mégis elárulja, hogy Cynthia is a régi, szenvedélyes és szeszélyes nő maradt, a ki nem volt arra teremtve, hogy idyllikus boldogságot biztosítson kedvesének. Folyton megújultak köztük a heves jelenetek s a minap is egy lakoma

alkalmával Cynthia felfordította az asztalt dühében s a tele poharakat költője fejéhez vagdosta. A javíthatatlan szerelmes még ennek is örül, mert a féltékenység s a harag e féktelen kitöréseiben annak a jelét látja, hogy a leány változatlan hévvel szereti őt. Nem is kell neki a szerelemben a lanyha béke: örökös harczokat akar vivni vagy kedvesével vagy vetélytársaival, mert csak ez éleszti igazán a szerelem tüzét.

Cynthia féltékenységéről szól a *tizenötödik* elegia is. A leány megtudta, hogy Lycinna nevű szolgálója volt az, a ki Propertiust egykor először avatta be a szerelem mysteriumaiba, s azóta kegyetlenül bánik vele. A költő esküdözik, hogy, a mióta őt megismerte, soha más nőt nem szeretett, s hogy a féltékenység szomorú következményeit szemei elé állítsa, elrettentő például elbeszéli neki Antiope történetét. Antiope a Juppiter kedvese volt, kitől Amphion és Zethus, Thebae falainak későbbi felépítőit szülte. A fiúkat egy derék pásztor anyjuktól távol nevelte föl, Antiope pedig a kegyetlen Dirce, thebae-i királyné hatalmába került, a ki azzal gyanúsította, hogy férjével, Lycusszal, szerelmi viszonyt folytat, és bosszúból sanyarú fogásba vetette. Antiope végre megszökik börtönéből s a Cithaeron hegyére menekül, a hol időközben felnőtt fiai ráismernek, védelmökbe veszik, majd hatalmukba kerítik a gonosz Dircét, a kin úgy állanak bosszút, hogy egy szilaj bikához kötik és halálra hurezoltatják. A költemény szerkezete egészen olyan, mint az első könyv huszadik elegiájáé, a mely, mint a tizenegyedik fejezetben láttuk, a Hylas-mythus elbeszélését foglalja magában. Afféle alexandriai mintára szabott, epikus jellegű elegia ez is, a melyben nem a saját

érzelmeiről szól a költő, mert a Cynthiához intézett intelem az elején s a végén csak keretül szolgál egy mese elmondásához. Az Antiope-mythos leghíresebb feldolgozása Euripidesnek *Antiope* című tragédiája volt, a melyet Pacuvius fordítása tett a római közönség előtt népszerűvé. Propertius kétségtelenül ismerte úgy a görög, mint a latin drámát s a monda elbeszélésére ösztönzést nyerhetett a Dirce megbüntetését ábrázoló, *Farnese-bika* név alatt ma is ismeretes gyönyörű szoborcsoport szemléletéből, melyet Asinius Pollio éppen abban az időben hozott Rómába, de az előadás sajátságos modora, mely a részleteket csak futólag érintve, inkább sejtet, mint elbeszél, továbbá az Antiope szenvedéseinek sentimentalis kiszínezése és a stilus mesterkéltége mégis világosan arra vall, hogy a költő csak úgy, mint a Hylas-mythusnál, itt is valamely alexandrin mintaképet tarthatott szem előtt.

A szerelmesek rövid ideig tartó s egyelőre még nem komoly meghasonlásáról értesülünk a *hatodik* elegiából. Összezőrdültek valamin, a mi különben előbb is sokszor megtörtént rajtok s már tizenkét napja nem látták egymást. De a költő nem tudja tovább tartani a haragot s keresi a kibékülés útját. Szóba áll Lygdamusszal, Cynthia szolgájával, s mikor azt hallja, hogy Cynthia a szakítás óta örökös sírásban tölti napjait, engesztelő üzenetet küld neki: ő is, úgymond, hasonló gyötrelemben él, a mióta elváltak, s eszébe sem jutott, hogy más leánynál keressen kárpótlást. Végül szabadságot ígér Lygdamusnak arra az esetre, ha ezzel az üzenettel helyre tudja állítani közöttük a békét. Ez a befejezés már sejteti velünk a bonyodalom kedvező kifejlését.

A *tizenhatodik* elegiában, mint annyiszor, Cynthia

mindenre kész, engedelmes rabszolgájának tünteti föl magát. Kedvese Tiburban időzik, a hol, úgy látszik, nyári lakása volt, s a költő Rómában éjjélkor kapja tőle azt az üzenetet, hogy azonnal induljon Tiburba ő is. Eleinte habozik, hogy kitegye-e magát az éjjeli utazás veszélyeinek, de mégis elindul, mert fél Cynthia haragjától. Vigasztalja magát azzal a gondolattal, a mely a régi erotikusoknál úgyszólván közhelylyé lett, hogy a szerelmest minden veszedelem közt megvédi Venus és Amor. De ha útközben mégis halálát lelné, ez lenne neki a halál legkívánatosabb neme, mert önfeláldozásával biztosítaná magának azt, hogy Cynthia kegyelettel őrizze emlékét.

Egészen más hangulatban írta a *tizenhetedik* elegiát, a mely már a végleges szakításra készíti elő az olvasót. Mi volt a közvetlen oka annak, hogy ő, a ki még a harmadik könyv idáig ismertetett verseiben is folyton emlegette halálig való ragaszkodását Cynthiahoz, végre mégis elviselhetetlennek találta a szerelem jármát, nem árulja el, de, hogy ezúttal komolyan gondolt az elválásra, megmutatta a következő. Kinjait nem bírja tovább s a borban akar keresni feledést. Azért Bacchushoz, a gondüzőhöz fordul s tőle kér gyógyulást. Ha így megszabadulhat szerencsétlen szerelmétől, ünnepies fogadalmat tesz az istennek, hogy az ő költője lesz és fenséges hangú költeményben zengi el majd tetteit :

Magas cothurnusban dicsőséged dallom,
Pindarusi ihlet buzog fel ez ajkon,
Óh csak vedd le rólam e gögös uralmat,
Hints fájó szívemre balzsamos nyugalmat.

De be kellett látnia, hogy, míg Rómában, a Cynthia közelében marad, nem tud erőt venni szenvedé-

lyén, s így érlelődött meg benne, a mint a *huszonegyedik* elegiában elbeszéli, az az elhatározás, hogy messze földre, Görögországba megy. Athen tudós városában akart hosszabb ideig tartózkodni, hogy ott philosophiai, irodalmi és művészettörténeti tanulmányokkal foglalkozzék. Reméli, hogy a komoly munka és a távollét meghezza neki a kívánt feledést s megóvjá őt attól a szégyentől, hogy egy aljas szerelemnek essék áldozatul.

Cynthia, úgy látszik, az elutazás előtt¹ még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy szépségével visszahódítsa annyiszor kijátszott kedvesét. De Propertius ezúttal állhatatosnak bizonyult és csúfos *palinodiában* búcsúzott el attól, a kit éveken át annyiszor dicsőített. Egyenesen megmondja neki, hogy hiába bizakodik szépségében, mert nem is olyan szép, mint a minőnek ő, a szerelmében elvakult költő, egykor magasztalta:²

Tévedsz, asszony, hogy annyira bizol szépségedben,
Az én szemem szította föl gőgöd ily nagyon.
Nagy szerelmem részesített oly nagy dicséretben,
Most pirulok, hogy tégedet magasztalt dalom.
Dicsértelek, minden szépség megvan rajtad egyben,
Szeretve a nem valót is valónak hívém:
Színedet a rózsás hajnal mássának hirdetem:
Pedig hazug ragyogás ült arcodnak színén.

Kiábrándulása teljes; most már a Józan Ész (*Mens Bona*) istennőjének, a szerelem e legnagyobb elleniségének oltalmába ajánlja magát:

¹ V. ö. a tizenharmadik fejezethez irt első függelék.

² Ez a búcsú a *huszonnegyedik* és *huszonötödik* elegiában olvasható, a melyeket azonban a kézirati hagyomány ellenére is össze kell olvasztanunk, mert együttesen alkotnak egységes költeményt.

Elbűvölve aszalódtam a Vénus üstjében,
 A hátamra volt csavarva megkötött kezem.
 Most koszorús csónakommal¹ kikötőbe értem,
 Zátonyokon áthaladtam, horgonyom vetem.
 Most eszmélek, ellankadva a dühöngő áron,
 Most csukódnak gyógyulásra a vérző sebek.
 Neked, óh Ész! ha isten vagy, magam felajánlom,
 Hiszen annyi kérésemre Juppiter süket.

Könnyeit is hiába ontja Cynthia, mert a sok megalázás emléke megkeményíti a költő szívét:

Levél vidám lakomákon gúnykaczajnak tárgya,
 A kinek csak kedve tartá, rólam fecsegett.
 Képes valék öt éven át tartó szolgaságra:
 Majd kesered körmöd rágva vak hűségemet.
 Könny rám nem hat: e mesterségtalál immár készen,
 Nálad a könny, óh Cynthia, csak cselből fakad.
 Búcsúkönnyem is felszárad ama sok sértésen:
 Te nem hagytad békességben frigyünket magad.

Utoljára a legnagyobb kiméetlenséggel jósolja meg egykori imádottjának, a ki ekkor már bizonyára közel volt a szép nők úgynevezett kritikus korához, hogy mi lesz véle, ha szépsége elhervad:

Isten áldjon meg te ajtó, a hol szégyenszemre
 Annyit sirtam, de kit mégse tört be haragom;
 Téged, oh lány, nyomjon titkolt éveidnek terhe
 S jöjjön a ráncz végpusztítást tenni arczodon.
 Szeretnéd majd mind kitépni tövestül ősz fürtöd,
 Ha a tükör is gúnyolja rút ránczaidat.
 Koczká fordul: kizárást és lenézést kell túrnöd
 S öreg fővel búsulsz régi tetteid miatt.
 Jós versem im ezt a sorsot jövődöli néked:
 Tanulj félni és remegni, mivé lesz szépséged!

Ezt a jogos haragtól és nem titkolt bosszúvágytól sugalt költeményt állította Propertius a harmadik

¹ A régi hajósek a révbe érő hajót koszorúkkal ékesítették.

könyv végére, mint Cynthia-dalainak s egész szerelmi költészetének legalkalmasabb zárókövét, bár időrend tekintetében nem tartozik a könyv ama legkésőbbi elegiái közé, a melyek, mint alább ki fog tűnni, a Kr. e. 22. évből valók.¹ Írásának ideje ugyanis nem tehető későbbre a 23. évnél, mert öt évi szolgaságról beszél; már pedig Cynthiával folytatott viszonya, a mint előbb kimutattuk, 28-ban kezdődött.² Hogy csakugyan elment-e Görögországba, arról se ő maga se más forrás nem szól; annyi bizonyos, hogy Cynthiát elhagyta s fogékony szíve csakhamar új szerelemre lobbant.

Erről az új szerelemről szól a *huszadik* elegia. Ezúttal nem hetaera az, a kit megénekel, hanem jó családból való nő, a kinek nevére fényt áraszt tudós nagyapjának dicsősége.³ Nem rég érte az a csalódás, hogy korábbi barátja hűtlenül elhagyta s a költő akar vállalkozni arra, hogy megvigasztalja. Hűséget ígér neki az első légyott előtt s arról biztosítja, hogy nem múló szenvedély, de igazi, komoly szerelem az, a mit iránta érez. Nevét természetesen nem árulja el. A viszony azonban aligha lehetett tartós, mert másutt sehol sem szól többé róla.

Csakugyan igaza volt a költőnek, midőn régibb verseiben Cynthiát tüntette fel költészete egyedüli forrásának, mert, a mióta elhidegült iránta, nem talált többé élményei közt olyat, a mi méltó lett volna

¹ V. ö. a tizenharmadik fejezethez írt második függelék.

² Szóltunk erről a tizedik fejezetben és a hozzáírt függelékben.

³ III. 20, 7—10:

Est tibi forma potens, sunt castae Palladis artes
 Splendidaque a docto fama refulget avo.
 Fortunata domus, modo sit tibi fidus amicus.
 Fidus ero: in nostros curre, puella, toros.

poétikus megörökítésre. Ilyenek hiányában általános erotikus témák kidolgozásával kezdett foglalkozni, de e nemű versei nagy hanyatlást mutatnak a Cynthiadalokhoz képest, mert a forma virtuóz kezelése nem pótolhatja bennök a hangnak azt a bensőségét s az érzésnek azt a közvetlenségét, a mi korábbi verseit jellemezte. A nők kapzsisága és fényűzése ellen fakad ki a *tizenharmadik* elegiában: ez öli meg bennök, úgymond, a szerelmet, a hűséget s minden nemesb érzést. Szembeállítja a sivár jelennel a boldog őskor egyszerű erkölceit s végül egész komolyan megjósolja, hogy Rómát saját gazdagsága fogja tönkre tenni. A moralisták untig elcsépelet erkölcsi prédikációját ismétli itt verses formában, de ez a szerep sehogy sem áll jól a dévaj szerelem költőjének. Még kevésbé sikerült a *tizenkilencedik* elegia, a hol azt a tételt fejtegeti, hogy a nők szenvedélye féktelenebb a férfiakénál, de a helyett, hogy a tárgy pszichologiai oldalát zsákmányolná ki, nem tesz egyebet, mint, hogy hosszú mythikus kitérésben szárazon sorolja fel a szerelmükben bűnre vetemedett heroinák példáit. Az erotikus szempontjából tárgyalja, bizonyára görög minta után, a *tizennegyedik* elegiában a spartai nők szabadságát: irigylí Spartától azt az intézményt, hogy a lányok az ifjakkal együtt végezték testgyakorlataikat, mert az érintkezés fesztelensége nagyon megkönnyítette a szerelmes dolgát. Erotikus témából indul ki, de tulajdonképp az Augustus dicsőítését czélozza a *tizennegyedik* elegia. Ezt még akkor írta, mikor a Cynthia rabságában nyögött: a bevezető sorokban egy meg nem nevezett barátjához fordult, a ki szemére vetette, hogy férfi létére eltűn ily lealázó szolgaságot, s a maga mentségére példákkal bizonyítja, mily nagy a

nők hatalma a férfiakon. Medeát, Penthesileát, Omphalét és Semiramist röviden érintve a közelmultból hozza fel a legkézzelfoghatóbb példát: Cleopatrát, a ki Antoniust annyira hatalmába kerítette, hogy nászajándécul Róma meghódítását merete magának követelni. Leírja azután az actiumi csatát s a győztes Augustust, a ki a római népet a legszörnyűbb gyalázattól mentette meg, úgy magasztalja, mint a legnagyobb embert, a kit a római történet ismer. Az ódai szárnyalás azonban, melylyel a vers végződik, nem tudja felejtetni velünk azt az ízléstelenséget, hogy a költő patriotikus lelkesedéséhez nem tudott méltóbb kiindulást találni, mint Cynthiájához való viszonyát.

A harmadik könyv erotikus tartalmú darabjai közé számítható az enyelgő hangon írt *huszonharmadik* elegia is. A költő elvesztette összekapcsolt viasztáblácskáit, melyekhez annyi kedves emléke fűződik, mert ezeket szokta volt szerelmes üzenetekkel teleírva imádottjaihoz küldeni s a lányok is rájuk írták a választ. Megborzad attól a gondolattól, hogy esetleg valami száraz üzletember találja meg őket és számadásainak följegyzésére fogja használni. Aranyat ígér a becsületes megtalálónak s versét egy hirdető oszlopra ragasztatja.

A könyvben található többi költemény már nem erotikus tárgyú. Barátságos költői levél a *huszonkettedik* elegia, melyet Propertius ifjúkori pártfogójához, az első könyvből már ismeretes Tullushoz intézett. Tullus, a ki egy tartományi helytartó kíséretében még 27-ben Kis-Ázsiába ment,¹ nem tért onnan

¹ V. ö. a tizenegyedik fejezetben az I. könyv 6. elegiájáról mondottakat.

viszsa a hivatalos év leteltével, hanem mint annyi sok más, hazáját megunt római nagyúr, idegen földön, Cyzicusban, a Márvány-tenger ázsiai partján fekvő szép görög városban telepedett le s azóta ott maradt. A költő szeretné őt visszatérésre bírni s a görög és az ázsiai híres vidékekkel szemben a honi földet magasztalja, Italiát, a mely nemcsak a legbátrabb és legbecsületesebb nép hazája, hanem természeti szépségek tekintetében is a legkiválóbb. Végül arra is figyelmezteti Tullust, mivel tartozik ősi nevének:

Ím ez a szép ország a szülőd s honod egyben, oh Tullus,
 Hirnevet itten arass őseid érdemihez.
 Nép lesi a szavad itt, unokák sora szítja reményed
 S a kiszemelt feleség ifju szerelme fogad.

Ez epistolában azonban csak a bevezetés és a befejezés tekinthető a Propertius szellemi tulajdonának, mert a középső és főrész, Italia dicsérete, nem egyéb, mint nyomról-nyomra, gondolatról gondolatra való utánzása a Georgica egyik híres epizódjának,¹ a hol Vergilius a Kelet leggazdagabb tartományával Italiát állítja szembe, mint a földkerekség legszebb és legáldottabb országát. Nagyon tanulságos a két hely összehasonlítása, a mi bizony nem a Propertius javára üt ki.²

Két gyászelegiát (*epicedium*) is találunk a harmadik könyvben. Az egyiket, a *hetedik* elegiát, valami Paetus nevű ifjú halálára írta, a ki kereskedelmi utat akart

¹ Verg. Ge. II. 136—176.

² A kérdéses részlet (7—38. vs.) minden sorának forrását megtaláljuk Vergiliusnál, mint a következő összeállítás mutatja: 7—18. vs. = Verg. G. II. 136—139; 19—22. vs. = G. 167—172; 23—26. vs. = G. 157—164; 27—28. vs. = G. 151—154; 29—38. vs. = G. 140—142.

tenni Alexandriába, de az Aegaei tengeren hajótörést szenvedvén a vízbe fúlt. A költemény nagyon kevésbé sikerült. Van ugyan néhány megható részlete, különösen a hol a halottnak anyjához való gyöngéd ragaszkodását emeli ki, de a gondolatmenet zavaros, bosszantóan homályos mythologiai célzások is vannak benne s jó részét a régi költészet agyoncsépelt köz-helyei, a kapzsiság és a hajózás elleni kifakadások foglalják el. A befejező sorok, a hol a költő ezt mondja magáról:

Az én hajóm, vad szél, látni sohse fogod:

Ürnöm kapujánál temessenek el!

még izléstelenek is, mert a gyászdalt a helyzethez nem illő erotikus gondolattal zárják be.

Tárgyánál fogva érdekesebb a *tizennyolczadik* elegia, melyet a kiszemelt trónörökös, Marcellus, korai halálára irt. A nagyreményű ifjú Marcus Claudius Marcellusnak, a második pún háborúban nagy dicsőséget szerzett syracusae-i győző egyik utódának, és Octaviának, Augustus nővérének volt a fia. Kr. e. 43-ban született, már mint gyermekifjú részt vett a hispaniai hadjáratban Augustus oldala mellett, a ki nagyon megszerette őt; 25-ben, noha ekkor még csak tizen-nyolcz éves volt, összeházasította leányával, Juliával, s mivel magának fiutóda nem volt, kiszemelte örökösének. Már 23-ban, húsz éves korában, aedilisnek választatta meg, a mikor Marcellus hivatalos minőségében addig hallatlan fényvel rendezte a szokásos nyilvános játékokat s ezzel nagy népszerűséget szerzett magának, melyet azonban nem sokáig élvezhetett, mert csakhamar súlyos betegségbe esett. Hiába keresett a híres baiae-i fürdőben gyógyulást: ott halt meg rövid szenvedés után még hivatalos évének letelte

előtt. Halála mély gyászba borította az egész császári családot s ekkor, a 23. év második felében,¹ a megrendítő hír friss hatása alatt, mielőtt a holt testet eltemetés végett Rómába hozták volna,² írta Propertius az említett költeményt. Siratja az elveszett sok szép reményt, czéloz aedilisi bőkezűségére s arra a gyöngéd szeretetre, melylyel anyjához ragaszkodott, elmélkedik a halál kérlelhetetlen és kikerülhetetlen voltáról, végül annak a hitének ad kifejezést, hogy ez a nemes lélek nem száll le a közönséges halandók útján az alvilágba, hanem, mint nagy ősei, Claudius, Syracusae meghódítója, és Julius Caesar, a csillagok közé fog emelkedni. Sajnos, ezt a költeményt is homályos mythologiai czélzások éktelenítik el s hiányzik belőle a mélyebb érzés, az igaz fájdalom kifejezése. Annyi bizonyos, hogy Marcellusnak sokkal szebb emléke az a néhány megható sor, a mit Vergilius szentelt neki az Aeneis hatodik énekében.³

A még hátralévő elegiákat mind 22-ben írta a költő, mikor Augustus Keletre indul, hogy leszámoljon a

¹ V. ö. a tizenharmadik fejezethez irt második függelék.

² L. III. 18, 7—10. vs.:

At nunc, invisae magno cum crimine Baiae,
Quis deus in vestra constitit hostis aqua?
Hic pressus Stygias vultum demisit in undas,
Errat et in vestro spiritus ille lacu.

Itt világosan arra czéloz, hogy a temetetlen halott lelke még a test közelében, a baiae-i vizek körül bolyong. V. ö. továbbá 31—32. vs.:

At tibi, nauta, pias hominum qui traicis umbras,
Huc animae portent corpus inane suae.

E czélzással arra utal a Rómában tartózkodó költő, hogy a testet eltemetés végett a fővárosba (*huc*) fogják hozni, a mi meg is történt.

³ Verg. Aen. VI. 860—886. vs.

római birodalom legveszedelmesebb ellenségeivel, a parthusokkal. A római nép nagyon fájlalta azt a szégyent, mely 53-ban esett rajta, a mikor Crassus, a gazdagságáról híres triumvir, az Eufratesen túl fekvő Carrhae város mellett döntő vereséget szenvedett, fiával együtt maga is elesett és számos fogollyal a legiók jelvényei, a féltve őrzött sasok is a parthusok kezébe kerültek. A polgárháborúk alatt gondolni sem lehetett arra, hogy a csorbát kiköszörüljék, midőn pedig később Antonius, mint Kelet kormányzója, hadat indított a parthusok ellen, vállalkozása kudarczczal végződött. Antonius bukása után Augustus egyelőre megelégedett azzal, hogy a birodalom keleti határait a betörések ellen biztosította, azután pedig évekig a hispaniai háborúval volt elfoglalva. De a közvélemény hangosan követelte a bosszút s a mint Propertius II. könyvének 30. elegiájából kitűnik, már 26-ban várták a háború kitörését.¹ Végre 22-ben teljesült a hazafiak reménye: Augustus, miután a hispaniai lázadást leverte, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a parthusokkal is éreztesse hatalmát. Ekkor írta költőnk a *negyedik* elegiát, a melyben az induló sereget köszönti s az istennek magasztalt Augustusnak győzelmet jósol:

Caesar isten haddal tör dús Indiára,
 A gyöngytenger árját hajója szeli.
 Fiúk! diadalt ad a föld véghatára,
 Eufratest, Tigrist rablánczra veri.
 Későn bár, hódolnak Rómának e népek,
 Dísziti Juppitert² parthus lobogó.
 Csak rajta! hadedzett hajókkal a szélnek!
 A szokott tusába induljon a ló.

¹ V. ö. a tizenkettedik fejezethez írt első függelék.

² Juppiter capitoliumi templomát, melyet az ellenségtől elvett hadi jelvényekkel és fegyverekkel ékesítettek.

Jó szerencsét jóslok : helyre ti hozzátok
 Crassus vereségét, Róma szégyenét.
 Oh Mars atyám s ti szent vestai sors-lángok :
 Halálomnál e nap jöjjön meg előbb.

Lelkében már előre látja Augustus diadalmenetét,
 de az erotikus költők rendes szokása szerint jelzi,
 hogy ő maga, a szerelem s a béke híve, semmiféle
 részt nem kér a hadi dicsőségből :

Caesar zsákmányrakta szekerit hadd lássam,
 Útját el-el állja újjongó csoport,
 S én nézzem pihenve kedvesem karjában,
 Olvasva, Caesar hány várost letiport.
 Paripák szerszámit, bugyogós had¹ ijját,
 Fogoly királyokat fegyverik alatt.
 Oh te tartsd meg, Vénus, végtelen időn át
 Aenaes véréből eredt sarjadat.
 Kik dicsőn küzdöttek, ez legyen díjatok :
 Nekem elég, ha a Szent-úton tapsolok.

E befejezésben azt is sejteti, hogy továbbra is a
 szerelmi költészet mellett akar maradni s nem mervén
 vállalkozni arra, hogy Augustus nagy tetteit meg-
 énekelje, ismét csak szerény elegiában mutathatja be
 neki hódolatát.

A keleti hadjáráshoz fűződik a *tizenkettedik* elegia
 is, melyet a parthusok ellen induló Postumushoz intézett.
 Nem lehetetlen, hogy ez a Postumus rokona volt a
 költőnek és azonos azzal a Quintus Propertius Postu-
 musszal, a ki egy Augustus korából ránk maradt fel-
 írat² tanúsága szerint magas hivatalokat viselt s tarto-
 mányi kormányzó is volt. Propertius itt is az erotikus

¹ Célzás a nadrágviselő parthusokra. Ezt a barbár viseletet
 gyakran állítják szembe a régi írók a római togával.

² Corp. Inscr. Lat. VI. 1501.

költő szempontjából nézi Postumus harczra kelését s csodálja, hogy a hadi dicsőség és a zsákmány kedvéért el tudja hagyni fiatal feleségét, Aelia Gallát. Szerencsésnek mondja Postumust, hogy olyan erényes felesége van, a ki a hosszas távollét daczára s a főváros ezer csábítása között is oly hű ragaszkodással fogja haza várni férjét, mint egykor Penelope Odysseust. A szépen induló verset elrontja az ügyetlen befejezés, a hol tizenkét sorban az egész Odyssea tartalmát elmondja a Penelopével való összehasonlítás bevezetése gyanánt. Itt is azt látjuk, a mit a harmadik könyv több költeményében, hogy Propertius nem tud mértéket tartani a mythologiai diszítés alkalmazásában.

Maecenas még mindig nem mondott le arról, hogy kedveltjéből epikust csináljon s egyre unszolta Augustus tetteinek megéneklésére. A költő erre a *kilenczedik* elegiában felel: erejét nem érzi ily nagy feladatra elegendőnek s meg akar maradni tehetségének határai között. A szerénységet éppen nagy pártfogójának nemes példájából tanulta meg, mert Maecenasnak, az Augustus legkedvesebb barátjának, könnyű lett volna a legmagasabb hivatalokra emelkedni s most is elmehetne harczy babérokat szerezni a parthus hadjáratba, mégis megmaradt egyszerű római lovagnak, sohasem vágyott se a consulságra se a hadvezérségre s legnagyobb dicsőségét abban találta, hogy ő legyen Augustus leghívebb embere:

Én, Maecenas, példát elveidben látok
S példádat követve kell győznöm te rajtad.
Téged megilletnek a hatalmas bárdok,¹
Nyílt forumon törvényt szabhatsz, csak akarjad;

¹ A vesszőnyalábba (*fascēs*) tűzött bárd, a consuli hatalom jelvénye.

A harczias médek sorait áttörhetd,
 Felaggatott fegyver ékitheti házad;
 A sikerre Caesar növeszti erődet,
 Öledbe az áldás szakadatlan árad.
 Visszavonulsz mégis, fedez árnyas rejtek,
 Duzzadt vitorláid magad összehajtván.
 De így léssz Camillus mása, ha jól sejtek,
 S te is élsz örökké az emberek ajkán.
 Karöltve Caesarral jársz te a hír ormán,
Hűség a Maecenas diadal- emléke.

A költő sem akar hát Homérrel versenyezni, hanem megmarad a Callimachus és Philetas tanítványának, a szerelem dalosának, legalább egyelőre. Ha Maecenas továbbra is istápolja tehetségét, talán eljöhét még valamikor az az idő, a mikor Caesar diadalainak megörökítésére vállalkozhatik, de addig nem tehet egyebet, mint, hogy hiven követi pártfogója példáját.

Ez a költemény, a melyben olyan szépen s oly igaz vonásokkal jellemzi azt a kiváló férfiút, a kinek Augustus legtöbbet köszönhetett, de a ki csakugyan nem kért magának semmi részt barátja dicsőségéből s az actiumi csata után a magánéletbe vonult vissza, éppen oly visszautasítást foglal magában, mint a második könyv hasonló tartalmú s ugyancsak Maecenashoz intézett előszava, mert Propertius nem gondolt komolyan arra, hogy valaha, akár a messze jövőben is, epikussá legyen: csak udvariasságból hozza fel ezt a lehetőséget, hogy a visszautasítás merevségét enyhítse. Világosan kitűnik ez az *ötödik* elegiából, a hol élete tervét őszintén tárja elénk s a jövőre egészen más czélt tűz ki maga elé. Célzással a parthusok ellen indítandó hadjáratra szembeállítja magát azokkal, a kiket a kapzsiság s a dicsőségvágy harczba visz, és kijelenti, hogy ő, mint Amor isten szolgájához illik,

haláláig a béke híve marad s míg ifjúsága tart, csak a szerelemnek s a szerelmi költészetnek akar élni:

Boldog vagyok, ifjan hogy Helicont jártam

S a Múzsák karával foghaték kezét:

Boldog, ha elázom a bacchusi árban

S rózsát fon fejemre minden kikelet.

Ha öregebb lesz, akkor egészen a philosophiára adja magát s a nagy mindenség törvényeit fogja kutatni:

Ha majd a komoly kor Vénust elrebbenti

S szöghajamra vénség hint fehér telet,

Akkor kutatom, mi a természet rendi,

Mely isten uralg e nagy világ felett.

Hogy kela hold? mint fogy? s egy óra hogy tér meg,

Két szarva kerekre mikor összenő?

Miért van uralma tengeren a szélnek?

Honnan a felhőkben örökös eső?

Jön-e nap, a világ várát szerte rontó?

Szivárvány mért iszik felhő vízből?

Avagy mért rendül meg a pindusi ormó?

S miért, hogy a napfény úgy elfeketül?

Szeretne tisztába jönni a lélek halhatatlanságának kérdésével is: van-e másvilág s vár-e ott büntetés a gonoszokra, vagy ez, mint Epicurus állítja, csak az emberiség elrettentésére kigondolt mese s nincs mit félnünk az Orcus rémképeitől. Így teljék el élete: ő nem irigylí a dicsőséget azoktól, a kik majd visszahozzák Crassus hadi jelvényeit.

Ez az elegia is Vergilius hatása alatt készült. A nagy epikus, a ki ebben az időben az Aeneisen dolgozott, sokszor hangoztatta barátai előtt, hogy a roppant mű befejezése után végkép felhagy a költészettel s egészen a philosophiára adja magát, a melylyel kora ifjúsága óta nagy kedvvel foglalkozott.

Bizonyára az ő lelkesedése ragadt rá a vele jó barátságban élő Propertiusra, s ez indította egészen hasonló elhatározásra. De a személyes hatáson kívül Vergilius irodalmi hatását is elárulja az a részlet, a hol Propertius a természetphilosophia s az emberi élet főbb kérdéseit érinti. Vergilius ugyanis már a Georgicában megvallja, hogy ő nem a költői dicsőségben, hanem abban találná legnagyobb boldogságát, ha minél mélyebben hatolhatna be a természet titkaiba, az ég, a föld s a tenger csodás tüneményeinek ismeretébe:

Nékem fő vágyam : vegyenek kegyeikbe a Múzsák,
Kiknek papja vagyok s csak övék a szerelme szívemnek ;
Csillagos ég utait mutogassák nékem : a holdnak
Váltakozó küzdelme s a napnak fogyta mitől van,
Földrengést mi okoz, mi erő lehet, a mi dagasztja
A gátját szakító tengert s leapasztja viszontag ?
Mért siet oly szörnyen tengerbe hanyatlani a nap
Téli időn, de viszont mért késnek nyárban az éjek ?¹

Az Epicurus híve és a Lucretius tanítványa szól itt, a ki mesterei után indulva meg van győződve arról, hogy csak a philosophia adhat az embernek igazi és öntudatos boldogságot, és pedig első sorban a természetphilosophia, a mely megismertet bennünket a mindenség örök törvényeivel s így megszabadít a természetfölötti hatalmaktól való balga félelemtől. De néhány sorral alább még egyszer kitör belőle az epicureus és most még világosabban határozza meg a bölcs boldogságát :

Mily boldog, ki a természet titkát kitanulta
S minden félelmét s a halált, a nem könyörülőt,
Lába alá taposá s fősvény Acheron moráját is.²

¹ Verg. Ge. II. 475—482.

² U. o. 490—492.

Vergilius tehát az igazi boldogságot egészen az Epicurus szellemében magyarázza: a természet titkainak fürkészése csak arravaló, hogy elvessük az istenektől és a haláltól való félelmet s ne rettegjünk a mesés alvilág szörnyűségeitől. Nyilvánvaló, hogy Propertius ezt a két helyet tartotta szem előtt s hogy első sorban Vergilius volt az, a ki a szerelmek könnyelmű költőjének lelkébe oltotta az igazság kutatásának nemes vágyát s azt a philosophiai szellemet, a mely e kor legjobbjait s köztük Vergiliuson kívül az aranykori költészet két másik nagyságát, Variust és Horatiust is át- meg áthatotta.

A már kész könyvhöz kettős bevezetést irt Propertius. Ezek egyike a *harmadik* elegia, a hol még elég szerényen körvonalozza költészetének programját. Álmában, úgymond, a Helicon árnyas erdeiben sétált s a Hippocrene forrásából akart inni, hogy Ennius módjára hősi époszban énekelje meg a római történet nagy eseményeit. Ekkor megjelent előtte Phoebus, figyelmeztette, hogy ne lépjen túl tehetsége határain, s elvezette a Múzsák berkébe, a hol a kilencz istennő egyike, Calliope, jelölte ki a neki való feladatot:

Szólt egyik istennő, megfogva karomat,

Calliope vala, úgy néztem, ez arcz:

„Hószin hattyúpár a neked való fogat;

Hadd nyihogjon a ló, maradjon a harc.

Ne ügyelj te harsány tárogató szóra,

Vérrel sohse ferd a Múzsák ligetét;

Ne kérdezd, hol lobog Marius zászlója,

A teutont Róma merre veri szét.

Hagyd a barbár Rajnát, melyet germán vér fest,

A csonka testekkel hömpölygve folyót;

Zengd a más küszöbén leskődő szerelme

És éji futásban ittas lobogót.

Dallal nőt kicsalni te töled tanulja,
 S fortélylyal kifogni mogorva urán.
 Így szólt Calliope s forrásvizért nyúlva
 Philetas habjával hintette be szám.

A költemény eszméjét, úgy hiszszük, megint Vergiliusból merítette, a ki az Eclogák egyik helyén czéloz arra az ifjúkori tervére, hogy a római történetből merített tárgyakat akart nagy époszban megénekelni, de Apollo intelmére letett róla s meglegedett a bukolikus költészet szerényebb babéraival. „Midőn királyokat és csatákat akartam zengeni, — úgy mond — Apollo meghúzta fülemet és így intett: A pásztornak, Tityrus, kövér juhokat kell legeltetnie és szerény dalocskákat énekelnie.“¹ A mit Vergilius itt tréfásan és röviden jelzett, azt Propertius komoly hangon előadott és nagy művészettel részletezett visióvá bővítette ki, de az értelem ugyanaz: mind a két költő azt akarja mondani, hogy ereje nem elegendő nagyobb feladatokhoz. Annál feltűnőbb, hogy a harmadik könyv *előszava*² már egészen más hangon, a legbüszkébb önérzet hangján szól az olvasóhoz. Mindjárt a bevezető sorokban magát vallja az alexandriai nagy mesterek első római tanítványának:

Callimachus lelke s Philetas szent árnya,
 Berketek ölére oh bocsássatok!
 Latin lelket öntök én a görög tánczba
 S a szűz forrás első papja én vagyok.

¹ Verg. Ecl. VI. 3—5.:

Cum canerem reges et proelia, Cynthus aurem
 Vellit et admonuit: „Pastorem, Tityre, pingues
 Pascere oportet oves, deductum dicere carmen“.

² Az *első* és a *második* elegia, a melyeket a kézirati hagyomány ellenére mint egységes költeményt össze kell olvasztanunk.

Majd megvetéssel utasítja el magától utánzóit s arra, hogy epikus költészettel nem foglalkozik, azt hozza fel okul, hogy nem akar régen kitaposott nyomon haladni, hanem új utat tör magának, mint a szerelmi elegia első mestere :

Így emel a hirnév a földről magasra
 S az én Múzsám rózsás fogatán repít.
 Kis Ámorok serge ott ül velem rajta
 S költő-raj kíséri kocsim kerekít.
 Kantár-megeresztve vélem mit versengtek ?
 A Múzsákhoz keskeny ösvényke viszen.
 Róma! hírnevedről verset sokan zengnek,
 Uralmad határa hogy Bactra leszen :
 De béke dalául, Helicon bérczérül
 Én hozám e művet, hol nem járt az út.
 Lány füzéred, Múzsá, add költődnek bérül,
 Nyomná a fejemet hősi koszorúd.

Mig a második könyv előszavában Cynthiát dicsőítette, mint költészetének egyedüli tárgyát, most a szakítás után Róma lányaihoz fordul, mint a kiknek verseit szánta, és szerencsésnek mondja azt a nőt, a kit ő lantjára vesz; végül megjósolja magának a halhatatlanságot :

Nem könyököl házam márvány oszlopokra,
 Nem arany s elefántcsont a boltozat ;
 Nem egy phaeák liget kertem kicsi bokra,
 Nincs barlangom, mely kap üde habokat :
 De kedvelik versem és a Múzsá kísér,
 Tánczaimba fáradt Calliopea.
 Szerencsés vagy, oh lány, hogy ha dalom dicsér,
 Minden vers szépséged emlékoszlópa.
 A csillagverdeső sok pyramis-ormó,
 Ég mása : elisi Zeus temploma
 És a Mausoleum kincse mind elomló,
 A halál nem ismer kivételt soha.

Láng vagy eső róluk díszöket lehordja,
 Vagy az idők terhe taszítja alá:
 A géniusz híréen sohsem esik csorba,
 A géniusz fényét nem éri halál.

Bizonyára a második könyvnek az elsőét is felülmuló sikere volt az, a mi a Propertius önérzetét ennyire megnövesztette. A második könyv utószavában még csak félve fejezte ki azt a reményét, hogy versei talán meg fogják állani helyöket a Calvus-, Catullus- és Galluséi mellett; itt már úgy beszél magáról, mint Róma első szerelmi költőjéről. A régi poéták különben nem voltak valami szerény emberek, rendes szokásuk volt a saját halhatatlanságuk büszke megjövendölése s így azon nem is ütközhetünk meg, hogy Propertius, nyilvánvalóan utánozva Horatius ódái három könyvének híres utószavát,¹ a pyramisoknál maradandóbbaknak nyilvánítja a maga verseit. De az már kihívja a jogos ellenmondást, hogy a vers elején töretlen útról beszél, mintha ő ültette volna át először a szerelmi elegiát a római költészetbe. Itt is egy nagyobb költőt utánoz, Vergiliust, a ki a Georgicában azt mondja magáról, hogy új utat tört s Hesiodus Múzsáit ő hozta át a Helicon hegyéről Italiába.² Vergilius jogosan mondhatta ezt, mert csakugyan ő irt először a rómaiaknál a földmívelésről tanító költeményt, de az már nem

¹ Hor. Carm. III. 30.

² Verg. Ge. III. 8—12. vs.:

. . . temptanda via est, qua me quoque possim
 Tollere humo victorque virum volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
 Aonio rediens deducam vertice Musas;
 Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas.

egyéb elkapatottságnál, a mikor Propertius, mellőzve Gallust, a kit előde gyanánt korábban maga is dicsőített,¹ és Tibullust, a ki őt szintén megelőzte, magát vallja Callimachus és Philetas első és egyedül méltó tanítványának. Ezzel világosan azt akarja mondani, hogy csak ő tudta utánozni az alexandriai költőművészet finomságait s hogy elődei kontárok voltak, a kiknek munkássága az övé mellett számba se jó. Ha azért érezte magát ilyen nyilatkozatra feljogosítva, mert Gallus még nem érte el a formabeli tökéletesség aranykori fokát, Tibullus pedig nem ragaszkodott oly szorosan, mint ő, az alexandriai mintákhoz, nagyon csalódott; hiszen a klasszikus forma hiánya mit sem vonhat le Gallusnak abból az érdeméből, hogy ő alapította meg a szerelmi elegia római műfaját, Tibullusnak meg éppen legnagyobb érdeme az, hogy annyira függetlenítette magát a görög példaktól. Különben éppen az, a miben Propertius a maga legnagyobb kiválóságát látta, az alexandrinusok aggodalmas utánzása, nagyon megbosszulta magát rajta, mert, a mint a harmadik könyv tárgyalása közben többször volt okunk megjegyezni, az alexandriai modorosság mintául való elfogadása és a mythologiai diszitésnek ugyancsak az alexandrinusoktól eltanult szertelen alkalmazása volt jó részben oka annak, hogy ez a nagy büszkeséggel bevezetett könyv

¹ II. 34., 91—94:

Et modo formosa quam multa Lycoride Gallus
 Mortuus inferna vulnera lavit aqua.
 Cynthia quin etiam versu laudata Properti,
 Hos inter si me ponere fama volet.

az első és a másodikhoz képest határozott hanyatlást mutat.

Különben az előszó is czéloz (16. vs.) a parthusok ellen indítandó hadjáratra, a mi kétségtelenné teszi, hogy a harmadik könyv Krisztus előtt 22-ben, három évvel a második után, került a nyilvánosság elé.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

PROPERTIUS NEGYESEDIK KÖNYVE.

Propertius elegiáinak negyedik könyve egészen új irányt jelez a költő fejlődésében: itt már a szerelem forróvérű énekese komoly kísérletet tesz arra, hogy Varius, Vergilius és Horatius példájára Róma hazafias költői közé emelkedjék. Maecenas eredeti terve, hogy epikust csináljon belőle és Augustus diadalait énekeltesse meg vele, most sem sikerült ugyan, de Propertius, bizonyára nagy pártfogójának tanácsaitól támogatva, ezúttal megtalálta a módját, hogy a megszokott elegiai formába nemzeti tartalmat öntve szolgálja Augustus kedves eszméjét, a nemzeti hagyományok felélesztését s a hazafias érzés ápolását.

Említettük már könyvünk első fejezetében, hogy Callimachus, az alexandriai elegia elismert mestere, elegiáinak nagyobb részét *Aetia* (*Okok*) című négy könyves gyűjteményében egyesítette, a mely, mint a cím is mutatja, a mondák egy sajátos fajtajával, az úgynevezett aetiologikus mondákkal foglalkozott, vagyis olyan helyi mythosokat beszélt el, melyek valamely feltűnő elnevezés, népszokás vagy ünnep eredetét akarják magyarázni. Ezt vette mintául Propertius, midőn arra határozta el magát, hogy egy nagyobb terjedelmű elegia-gyűjteményben sorra veszi Róma

városának ősi hagyományoktól megszentelt helyeit,¹ nyilvános épületeit, templomait és elbeszéli azokat a mondákat, a melyek a helyekhez fűződő régi elnevezések, szokások és ünnepek eredetéről szólnak.² A lyrikus elegia helyett tehát most már az alexandrinusoknál divatos epikus jellegű elegiát akarta művelni a mestereitől eltanult modorban, de, a mint maga mondja, római Callimachus kívánt lenni, azaz római tárgyakat hazafias czélból és kegyeletes szellemben³ dolgozni fel. Műve bizonyos tekintetben kiegészítése lehetett volna az Aeneisnek, a mennyiben Vergilius a római nép eredetét énekelte meg, ő pedig Róma város mythikus őstörténetét kívánta versekbe foglalni.

Ehhez a cyclushoz tartozik a negyedik könyv második elegiája, a mely Vertumnus istennek egy régi szobráról szól. A szobor azon a helyen állott, a hol az etruszk utca (*vicus Tuscus*) a forumba torkollott, s arczczal a forum felé nézett. Vertumnus, ez a római Proteus, az évszakok változásának s általában mindennemű változásnak az istene volt, a kinek minden évszak termésének zsengéjét áldozták s a kit

¹ V. ö. IV. 1, 57—58:

Moenia namque pio conor disponere versu:

Ei mihi quod nostro est parvus in ore sonus.

² IV. 1, 69—70:

Sacra diesque canam et cognomina prisca locorum:

Has meus ad metas sudet oportet equus.

³ IV. 1, 59—60:

Sed tamen exiguo quodcunque ex pectore rivi

Fluxerit, hoc patriae serviat omne meae;

továbbá IV. 1, 64:

Umbria Romani patria Callimachi.

természetének megfelelőleg a legkülönbözőbb alakban ábrázoltak. A közhit azt tartotta, hogy még Romulus idejében etruszk bevándorlók hozták be az ő tiszteletét Rómába s ezért állott képmása az etruszk utczában; továbbá, hogy a szobor eredetileg fából készült durva munka volt, de utóbb Numa Pompilius korában Mamurius, a mesés nagy művész, a ki a Mars szent pajzsának másolatait (*ancilia*) is készítette, csinált érczből szebbet. A költő ezt a szobrot szólaltatja meg és vele beszélgeti el a maga történetét kapcsolatban az isten változó természetének jellemzésével. Az elbeszélés egyszerű és keresetlen modora jólesően különbözik a többi római tárgyú elegiának alexandrin mintára szabott, mesterkelt és homályos stílusától.

A marhapiacz (*forum boarium*) és az ottani nagy oltár (*ara maxima*) eredetét meséli el, valószínűleg a tudós római régiségbúvár, Varro, nyomán, a *kilencedik* elegia. Még a város alapítása előtt történt, a mikor a későbbi Róma helyén legelők voltak, hogy Hercules a hét halom tájékára jött a Geryonestől elvett marhákkal. Ott tanyázott akkor a tűzokádó óriás, Cacus, a ki a marhák közül néhányat ellopott s barlangjába hurczolt. A hős észrevette a dolgot, Cacus megölte s marhái visszaszerzésének emlékére és a saját tiszteletére építette a nagy oltárt azon a helyen, a hol a gulyája legelt s a melyet éppen ezért neveztek el marhapiacznak. Már tovább akart indulni, mikor megszomjazott s bebocsátást kért Bona Dea szent berkébe, a honnan női hangokat hallott ki:

Kérlek, óh játszadozók eme szent lomboknak ölében,
Fáradt vándornak nyújtsatok itt pihenést.
Szomjasan itt bolygok, pedig itt patakok fakadoznak,
Nékem elég, a mi víz a tenyerembe merül.

Hallátok hírét, ki a vállán hordta a mennyet?

Az vagyok én, Alcíd, így nevezett el a föld.

Van, ki dicsőséget nem hallá e buzogánynak

És e nyilét, melytől nem menekül meg a vad?

Meg hogy a styxi homály csak ez egy emberre világolt?

A mit a föld alig ád, hadd lelek itt pihenést.

A bösz Júnónak volnátok bár a cselédi,

Mostoha létire sem tiltana csermelyitől.

Végre, hogy alakjával az asszonyokat el ne ijeszsze, nem resteli elbeszélni, hogy egykor lányruhában szolgálta Omphale lydiai királynét és fonással foglalkozott:

Hogyha a képem ijeszt titeket s e bozontos oroszlán

És ez a perzselt haj Libya napja alatt:

Sidoni öltönyben tettem szolgálatot egykor

És végzém a kirótt dolgot a lyd guzsalyon.

Lágy patyolat borítá a bozontos mellemet akkor

S kérges kézzel ugyan helyre leányka valék.

De az ősz papnő, a ki a többi asszonynyal együtt éppen áldozatot akart bemutatni az istennőnek, megtagadta a bebocsátást, mert Bona Dea tiszteletében csak nők vehettek részt. Hercules ezért azzal állt bosszút, hogy a maga kultuszából, a melyet a nagy oltárnál végeztek, kizárta az asszonyokat. Eddig a költő elbeszélése, a mely elég jól eltalálja a tárgyhoz illő naiv hangot s az istenné lett hőshöz intézett fohászkodással végződik.

Juppiter Feretriusnak a Capitoliumon épített templomáról szól a *tizedik* elegia. A templomot, a mely az idők folyamán csaknem teljesen elpusztult, Augustus nemrég újjátalta meg. A monda szerint Romulus építette, miután Acront, a caeninaiak vezérét, párbajban megölte és a zsákmányul ejtett fegyverzetet, az

ügynevezett *spolia opima*-t, ebben a templomban függesztette föl. A római történet folyamán még kétszer történt meg, hogy római vezér megvívott az ellenséges vezérrel s ily zsákmányra tett szert, másodszor, mikor Aulus Cornelius Cossus Kr. e. 428-ban Tolumniust, az etruszkok vezérét, harmadszor, mikor Claudius Marcellus a clastidiumi csatában Kr. e. 222-ben Virdomarust, a gall fejedelmet megölte. Az utóbbi két hős is Romulus példájára Juppiter Feretrius templomában helyezte el a zsákmányt, a mely így a római bátorság egyik jelentőséges emlékévé lett. A költő mind a három párbajt elbeszéli, de oly száraz és prózai módon, a mi teljesen igazolja az epikus költészetről tett régibb nyilatkozatait. Csakugyan nem volt neki hősies tárgyak feldolgozásához semmi tehetsége s jól tette, hogy mindannyiszor ellenállott a Maecenas biztatásainak.

A Capitolium ügynevezett tarpeji sziklájának elnevezéséhez fűződik a *negyedik* elegia. A monda szerint Romulus királysága idejében, mikor Tatius, a szabinok fejedelme, a Capitoliumot ostromolta, Spurius Tarpeiusnak, a vár parancsnokának leánya és Vesta szüze, Tarpeia, megígérte Tatiusnak, hogy megmutatja a szabinoknak a várba felvezető utat, ha neki adja azt, a mit katonái balkarjukon viselnek; észrevette ugyanis, hogy a szabinok arany karpereczeket hordanak. Tatius ráállott az alkura s Tarpeia fel is vezette őket a Capitoliumra, de, mikor az áruló leány a jutalmat követelte, a katonák a vezér intésére balkarjukon hordott pajzsukat dobálták rá s így ölték meg. Azóta nevezték el a Capitolium azt a részét, a hol az ellenség a várba bejött, tarpeji sziklának s innen szokták volt később ledobni a hazaárulókat.

Ezt a mondát, a melyben eredetileg Tarpeia kapzsisága a főmotivum, Propertius teljesen átalakította s az erotikus elemet tette benne uralkodóvá, a mennyiben az árulás okául nem a kapzsiságot, hanem Tarpeianak Tatiusz iránt érzett szerelmét tüntette fel s a meséből alexandrin modorú erotikus elegiát csinált. Azzal nem törődött, hogy így az elbeszélés vége, a pajzsokkal való elborítás, minden értelmét elvesztette és különben is az elbeszélő részekkel nagyon röviden végez, ellenben hosszú szerelmi ömlengést ad a Tatiusért epedő Tarpeia ajkaira, a hol alkalma nyílik arra, hogy kedve szerint ragyogtassa művészetét az erotikus érzések kiszínezésében:

Örtüzek és Tatiusz seregének sátrai — szólott —

S óh ti szabinoknak fegyveri, néznem öröm,
Vajha csak ott ülnék rabnőként tűzhelyeteknél,
Rabnő lennék bár, ámde a Tatiusé.

Ég veletek, ti hegyek s hegyeink koronája, te Róma,
S Vesta, gyalázatombért a ki előtt pirulok.

A hadi ló, melynek Tatiusz szedi rendbe sörényét,
Az vigye át a szabin hadba sovár szívemet.

Majd összehasonlítja a szép Tatiust a durva Romulusszal, csak az övé akar lenni s e frigygyel csillapítani le a rómaiaknak és a szabinoknak a nőrablás miatt kitört harczait:

Óh bárcsak tudnám a varázsló versek ígéit,

Ajkam is üdvötökért zengene, szép daliám.

Tégedet illet a bíbor, nem pedig azt az anyátlant,

Kit zord farkasnak szoptata durva teje.

Légyek bár szeretőd avagy a palotádba királyné,

Néked adom Rómát, nem kicsiny a hozomány!

Nemde a nőrablás bosszúját meg fogod állni?

Add meg a kölcsönt és én legyek a te rabod.

A hadak elkezdett harczát megszünteti nászom :

Kössetek itt ti frigyet, női palástom előtt.

Zengj, Hymenaeus, dalt, hallgass el trombita-búgás ;

Nászágyam dühötök megszelidíti legott.

Úgy látszik, a költő a monda átalakításában az alexandrin költészet egy kedvelt mythosát, mely Scylláról, a megarai királyleányról szól, a ki a várost ostromló Minos iránt szerelemre gyulladva apját és hazáját elárulta, tartotta szem előtt.¹ Ezt a mondát, a melyet a harmadik könyvben Propertius maga is érintett,² egy névtelen római költő feldolgozásából, a *Ciris* című epyllionból³ ismerjük s éppen az elegia fénypontja, a Tarpeia szerelmes monologja, nagyon emlékeztet a Scylla erotikus kitöréseire a *Ciris*ben. Különben arról is van tudomásunk, hogy valami Simylus nevű görög költő is irt elegiát Tarpeiáról⁴ ugyancsak erotikus fordulattal, de, mivel róla nem tudjuk, mikor élt, még csak gyanítást sem kockáztathatunk arra nézve, hogy a görög és a római feldolgozás minő viszonyban állottak egymással. De, akárminő mintát is tartott szem előtt Propertius, az alexandrin sentimentalismussal olyan elemet vegyített a mondába, a

¹ V. ö. a Vergilius hatodik eclogájáról szóló részt könyvünk harmadik fejezetében és a hozzá írt első függelékét.

² L. III. 19, 21. és köv. vss. Különben itt is, magában a Tarpeia monologjában, találunk czélzást a mondára (IV. 4, 39—40.):

Quid mirum in patrios Scyllam saevisse capillos

Candidaque in saevos inguina versa canes ?

³ Ezt az epylliont sokáig Vergiliusnak tulajdonították, de nem tőle, hanem valamely utánzójától származik. A mondát különben Ovidius is elbeszéli *Metam.* VIII. 1—151. vss.

⁴ L. Plut. Rom. 17.

mely semmikép sem illett az ősrómai egyszerű idők-
ből meritett tárgyhöz.

Apollónak Augustus építette Palatinus-hegyi tem-
plomáról szól a *hatodik* elegia. A templomot körül-
vevő remek oszlopcsarnokot leírta már a költő a
második könyvben;¹ itt a Rómáról írt elegia-cyclus
tervének megfelelőleg a templom építésének okát, az
actiumi győzelmet, énekli meg, a melyről különben
egy erotikus thema kapcsán szintén szólt már a har-
madik könyvben.² Augustus a templomot Kr. e. 28-ban
az actiumi csata emlékére szentelte föl, mert a diadalt
Apollo istennek tulajdonította, a kit a maga és a
római nép védőjének tett meg. A harczot Propertius
nem a történeti valóság szerint, hanem költői fictióval
írja le: Apollo személyesen buzdítja Octavianust a
mérkőzésre, az összeütközés pillanatában csodálatos
fény veszi körül a vezér fejét s az isten maga sza-
lasztja meg nyilaival a Cleopatra hadait:

Phoebus védte a hont, győz Róma s bűnhődik a nő,
Jón vizeken tova száll törten a büszke jogar.
Égi lakásából Caesar atya nézi csodálva:
„Ím isten vagyok és vérem e hős igazán.”
Zeng a nyomán Triton dala és a szabad lobogókat
Tenger lányainak tapsa köszönti körül.
Az gyors csónakján menekül a Nilusra, halálát
Hogy ne a győztestől kapja, de önkezeitől.
Jól rendelte az ég! Mi dicsőség volna egy asszony
Ott, hol a rablánczot húzva Jugurtha haladt.
Ettől fogva van itt emlékjele Phoebus urunknak,
Egy nyila tíz gályát az napon összetöre.

Ez még a legsikerültebb az eddig tárgyalt elegiák
közt, mert igazi lelkesedés és a császár, a haza meg-

¹ II. 31. V. ö. a tizenkettedik fejezet idevágó részét.

² III. 11, 27—72. Szóltunk róla a tizenharmadik fejezetben.

mentője iránt érzett őszinte csodálat sugalta. A csata leírása egyébiránt minden lényeges vonásában meg-egyezik a Vergiliuséval,¹ a ki a győzelmet mint az Aeneas pajzsára a jövőbe látó Vulcanustól vésett képet írja le s igen valószínű az a gyanítás, hogy mind a két költő valamely Augustus rendeletére festett képet tartott szem előtt, talán éppen azt, a melyet a diadalmenetben hordoztak végig Róma utczáin.

A cyclusból mindössze ez az öt elegia készült el s a nagy terv csonka maradt. A meghíúsulás okát maga a költő mondja el az *első* elegiában, melyet előszó gyanánt állított a könyv élére. Ez előszó első fele egészen úgy hangzik, mintha a cyclus bevezetése akarna lenni: az író a régi Róma kicsinységét s egyszerűségét szembeállítja a későbbi nagysággal és pompával s lelkesen hangoztatja, hogy ő a városnak minden római előtt szent régi emlékeit akarja kegyeletes módon és hazafias érzéssel megénekelni:

Errül a városról jámbor dalt zengeni vágynám:

Óh hogy olyan gyöngén száll ajakamrul a szó!

Ám ha csekély árral buzog is kebelembül a csermely,

Hadd szolgálja a hont, légyen egészen övé.

Római Callimachusnak érzi már magát, a kire büszke lehet szülőfölde, a szép Umbria s a nagy feladathoz Rómától és a római néptől kér ihletést:

Róma! kegyelj, ez a mű a tied: nép! adj sikeres jelt

S vállalatomhoz zengj jobb felül, égi madár!²

Dallom az ünnepeket, szent helyeket ősi nevükkel:

Most eme czél fele szállj, izzadozó paripám!

¹ Aen. VIII. 671—713. vss.

² A jobb felől hallott madárhangot jó *omen*-nek tekintették.

A komolynak indult költemény itt hirtelen humoros fordulatot vesz: a költő lelkesedését egy astrologus zavarja meg, ama nevetséges jósok egyike, a kiktől ebben az időben hemzsegett Róma s a kiket a város babonás népe nagy áhitattal hallgatott és jövőndöléseikért gazdagon fizetett meg. Miután komikus fontoskodással példákat hoz fel arra, hogy a csillagokból valóban ki tudja olvasni a jövőt, kereken kijelenti, hogy Propertius nem született olyan csillag alatt, a mely neki a költészet komoly nemében sikert jósolna. Hiába minden törekvése: mihelyt tehetségének meg nem felelő térre lép, cserben hagyja őt Apollo. Csak maradjon hát a szerelmi elegia mellett s a Venus szolgálatában, mert csak ezzel szerezhethet igaz dicsőséget s mert úgy sem tudja magáról lerázni a szerelem bilincseit:

Mert győztes pálmád, valamennyit küzdve szereztél,

Egy lány tőled mind játszva ragadja el azt;

S álladból a belé szegezett horgot ha kiverted,

Hasztalan, a hegye benn visszatörik kinosan.

Kénye szerint látod napod, éjed ilyennek, olyannak,

És a parancsa szerint hull a szemedből a könny.

A mit a szerző itt tréfásan beszél el, komolyan érti. Néhány kísérlet után meggyőződött arról, hogy ahhoz a feladathoz, a melyre hatalmas pártfogói biztatására vállalkozott, nincsen igazi hivatottsága. Nem is sajnálhatjuk, hogy kedvét hamar elvesztve lemondott a nagy mű folytatásáról, mert életre való dolgot úgy sem tudott volna teremteni. Neki, az Augustus korabeli fényűző és puhálkodó Róma degenerált fiának, semmi érzéke sem volt az egyszerű régiség iránt; nem tudta magát beleélni abba az epikus hangulatba,

a mely nélkül naiv mondák költői elbeszélése nem sikerülhet. De nem volt neki megadva maga az elbeszélés tehetsége sem: epikus műveiben is csak a lyrai részleteket emeli ki s a gondolatoknak ugyanaz a rhapsodikus csapongása, a mi szerelmi elegiáinak oly sajátságos varázst kölcsönöz, elbeszéléseiben csak zavart és homályt okoz.

Ugyancsak ebben az előszóban célzást találunk arra, hogy Propertius, ha rövid időre is, megint visszatért Cynthiához, mert azt az idézett helyet, a hol a csillagjós azt mondja neki, hogy *egy* leány uralkodik egész életén, a kinek a horgát hiába törte el, mert a hegye mégis az állába akadt, csak úgy magyarázhatjuk, hogy a szakítás köztük a harmadik könyvet bezáró csúfos palinodia daczára sem volt végleges. Olvasunk is a negyedik könyvben három oly költeményt, a mely újra Cynthiával foglalkozik. Ezek közé tartozik az *ötödik* elegia, mely valóságos szatirának mondható s a hol a költő az attikai új komédiából kölcsönzött vonásokkal rajzol egy vén keritőnét, a ki épületes tanácsokkal oktat egy hetaerát arra, minő fogásokkal koppaszthatja meg legkönnyebben imádóit. A hetaerát ugyan nem nevezi meg, de, hogy Cynthiát érti alatta, mutatja az a hely, a hol a gonosz vén-asszony gúnyosan idézi Propertius egy régibb versét, a melyben kikelt Cynthia hiábavaló fényüzése és különösen a drága cos-i selyemruhák viselése ellen,¹ s arra inti a leányt, hogy ne hallgasson az olyan imádóra,

¹ I. 2, 1—2.

Quid iuvat ornato procedere, vita, capillo
Et ténues Coa veste movere sinus?

a ki csak verseket s nem cos-i ruhát hajlandó neki ajándékozni.¹

Egy viharos jelenet humoros leírását olvassuk a *nyolczadik* elegiában. Cynthia Lanuviumba ment, állítólag azért, hogy az ottani híres Juno-templomot meglátogassa, de a költő azt gyanítja, hogy az útnak egyéb célja is lehetett, mert Cynthia egy városszerte ismert tékozló fiatal gavallér kocsiján hajtattott végig az Appius útján. Bosszút akar állni a hűtlenségért s két könnyelmű leányt hív magához Esquilinus-hegyi házába, a kikkel a kertben symposiont rendez. Egyiptomi fuvalás, egy tánczosnő s egy törpe bohóc mulatgatja a társaságot, de a költőt balsejtelmek gyöttrik s nem hiába, mert Cynthia váratlanul hazajön s meglepi a mulatozókat:

Egy-két pillanat és beszakítá Cynthia ajtónk,
 A haja disze kuszált, a dühe megbüvölő.
 A poharam se tudám megtartani béna kezem közt
 S ajkam holt-halovány lett, a hogy inni akart.
 Két szeme villámot szór s őrzöng asszonyi módon,
 Egy letiport város mása a zord jelenet.
 Vad dühvel a körmét Phyllisnek a képibe vájja,
 A szomszédba vizért Teia ijedve kiált.
 Alvó polgárok riadoznak a lámpavilágra,
 Őrületes zajtól hangzik egészen az út.
 Szerte cibált hajjal, megtépett ingben a két lány
 Lel közel egy kocsmát ott a homályos uton.
 Cynthia jó diadallal, a nyert prédának örülve,
 És gonosz újjaival váj sebet arczaímon,
 A nyakamon véres nyomokat hagy bőszen harapása
 S bünteti két szememet, mint a hogy érdemelék.

¹ IV. 5, 55—56:

Qui versus, Coae dederit nec munera vestis,
 Illius tibi sit surda sine aere lyra.

És hogy a két keze már belefáradt a sok ütésbe,
 Ágy mellől, hova bútt, húzza ki Lygdamusom.¹
 Lábamhoz borul az, mindenre, mi szent, könyörögvén.
 Mit teheték, szolgám, mint te, fogoly magam is?
 Esdeklő kézzel csak most járultam elébe,
 Illetnem csak alig hagyta a lábait is.

Végre megbékül, de a legsúlyosabb föltételekkel igyekszik a jövőben biztosítani csapodár imádója hűségét.

Természetes, hogy az annyi viszontagság után megújított viszony, a melyet ilyen jelenetek zavartak meg, tartós nem lehetett. Újra meghasonlottak s Propertius annyira elhidegült Cynthia iránt, hogy, midőn a lány meghalt tiburi villájában, költője nem jelent meg a máglyánál megadni neki a végső tisztességet. De a halál utóbb mégis kiengesztelte a haragvót s az elhunynak szép emléket emelt a *hetedik* elegiában. Álmában megjelenik előtte Cynthia árnyéka és szemére hányja, hogy elfelejtette már szerelmök első édes emlékeit, hogy halálát meg sem siratta, a máglyára illatszereket, sírjára virágot nem hintett. Szolgáit azzal vádolja, hogy megmérgezték őt vetélytársa biztatására, a ki most örökébe lépett s kegyetlenül bánik az ő egykori hű szolgálóival, ha csak a nevét is merik említeni előtte:

Ámde, Propertiusom, bűnödért bosszút sosem állok,
 Hisz dalaidba nekem hosszú uralmat adál.
 Meg nem másúló ígéire mondom a sorsnak,
 Úgy ne csaholjon rám zordul a Hades ebe,
 Mint híved voltam. Ha e szó hazug, akkor a sírban
 Vipera-had, sziszegő, üljön a csontjaimon.

¹ Lygdamus itt úgy szerepel, mint a Propertius szolgája, a III. k. 6. és a IV. k. 7. elegiájában pedig mint a Cynthiáé. Bizonyára a költő tulajdona volt, a kit használatra Cynthiának engedett át.

Az üdvözültek helyére, az Elysiumba jutott ő, a hol a szerelemnek áldozatul esett heroinák bolyonganak a rózsás berekben s panaszzolják egymásnak sorsukat, de ő még itt is gyöngéden titkolja költője hűtlenségét. Végső kívánsága az, hogy Propertius ne hagyja inségben az ő öreg dajkáját és hogy a tiburi határban, az Anio folyó mellett lévő sírját gondozni el ne mulasztssa:

Verd ki a síromból a borostyánnak tova kúszó

Ága-bogát, mely lágy csontjaimat beszövé,

A habzó Anio hol a zöld rónára kizúdul

S az elefántesontnak Hercules óvja színét.¹

Írd e rövid verset, hozzám méltót, a kövemre,

Hadd olvassa el azt a siető utas is:

„Cynthia nyúgoszik itt, aranyos lány tiburi földben,

S véle hied gyarapul, jó Anienus atya.“²

És a kegyes kapun át ha közelg,³ te ne vesd meg az álmot,

A kegyes álomnak súlya van, elhiheted.

Éjjelen át bolygunk; a bezárt lelkek szabadulnak;

Cerberus is kószál menten a lánczaitól.

Nappal a Lethe vizéhez a törvény visszaparancsol,

Bészállunk s a hajós nézi, a szám ki van-e?

Légy bár most másé, később egyedül az enyém léssz,

Csontom a csontoddal összevegyülve pihen.

Ezzel a szelid, kibékitő akkorddal végződik Propertius szerelmi költészete: a jótékony feledés fátyolat borítja a mult keserűségeire s dalainak hősnője még egyszer és utoljára megtisztult, idealizált alakban

¹ Hercules volt Tibur védő istene. A régiek gyakran emlegetik, hogy Tiburban a kénes források kigőzölgéseivel telt levegőn az elefántesont állandóan megtartja ragyogó fehér színét.

² Az Anio folyó istene.

³ Az alvilágból az Elysium kapuján át kijövő s a felvilágra szálló álmképeket érti.

jelenik meg az olvasó előtt. Nem lesz érdektelen itt megemlitenünk, hogy a szép vers hatása meglátszik Goethe *Euphrosyne*-jének egyes helyein.

A női hűség kedves rajza a *harmadik* elegia, Arethusa levele a parthusok ellen a messze Keleten harczoló férjéhez, Lycotashoz. Csendes boldogságot remélt egykor a szeretett férfi oldalán, de keserűen csalódott; Lycotas most már negyedszer indult háborúba s ő a negyedik hadi köpenyvet szövő számára. Csak arra kéri, hogy a távolban a tábori élet sanyarúsága között is hű maradjon hozzá:

Hajh, az a vaspánczél, mondd, nem süti-é puha vállad
 És vaskos lándzsád nem töri gyöngö kezed?
 Ezt szenvedd inkább, mintsem nyakadon foga helyét
 Hagyja az új kedves, könnyre fakasztva szemem.
 Azt mondják, beesett két arczod is: oh csak utánam
 Sóvárgó vágyból volna szined halovány.

Ha eljő az éj, Lycotas otthon hagyott fegyvereit csókolja s álmatlanul virraszt reggelig. Nappal a térképen tanulmányozza a harcz színhelyét s irigyliz az amazonokat:

Boldog Hippolyté! ¹ nyílt mellel hordtad a fegyvert
 És puha fürteidre a sisak érce nyomá.
 Római lányok előtt mért nem nyílik meg a tábor?
 Hű terhed lennék a hadi élet alatt.
 Scythia bérczsora sem gátolna, midőn egek atyja
 Jégpánczélt borit a mély vizek árjaira.
 Nagy minden szerelem, de nagyobb a hitvesi mégis,
 Mert annak Vénus szítja örökre tüzét.

Pusztaság és csendes most a ház, csak nővére és öreg dajkája társasága teszi a hosszú téli estéket elviselhetőkké. Nap-nap után újabb áldozatokat mutat

¹ A monda szerint az amazonok királynéja.

be az isteneknek, hogy férjét sértetlenül hozzák vissza karjaiba.

Minden jel arra mutat, hogy Arethusa és Lycotas görög álnevei alá élő személyeket rejtett az író, a kikkel bizalmas ismeretségben állott. Különben az elegiának, a mely Propertius legszebb versei közé sorolható, irodalomtörténeti jelentősége van: ez az első költött szerelmes levél a római irodalomban, Ovidius heroidáinak nyilvánvaló mintaképe.

A könyvet a *tizenegyedik* elegia, a Cornelia halálára írt gyászdal, zárja be, melyet Scaliger nem hiába nevezett el az elegiák királyának (*regina elegiarum*). Cornelia Publius Cornelius Scipiónak és Scriboniának leánya volt. Scribonia utóbb Augustus második felesége és a császár egyetlen leányának, Juliának, anyja lett s Cornelia, mint Julia mostoha testvére, nagy kegyben állott Augustusnál akkor is, a mikor már Scriboniától elvált. Lucius Aemilius Paullushoz ment nőül, a ki 34-ben Kr. e. consul és 22-ben censor volt s a kitől két fia és egy leánya született. Testvére, Publius Cornelius Scipio, Kr. e. 16-ban volt consul s Cornelia ez elegia tanúsága szerint éppen ebben az évben halt meg. Utóbb mind a két fia consul lett s az egyik, Lucius, a császár unokáját, az ifjabb Juliát kapta nőül. A gyászdalnak a költő sajátságos formát adott: magát a császári házhoz oly közel álló matronát szólaltatja meg, a mint hátrahagyott férjéhez fordul s arra inti, hogy nyugodjék bele a változhatatlanba. Majd az alvilág birái elé áll s ítéletökre bizza tiszta életét. Büszkén hivatkozik nagy őseire, az Africanusokra, a kikhez nem volt méltatlan. Egész életében, úgymond, egy férfiút szeretett, Paullust, a kivel mindvégig példás hűségben és zavartalan bol-

dogságban élt s tetemét a nagy Caesar is megtisztelte könnyeivel. Nem is hagyott üres házat maga után: két fiat és egy leányt adott férjének vigaszul, a kiket megható szavakkal ajánl az apa gondjaiba:

Szívünk zálogait bízom most rád, a szülöttem:

Nem hamvadt el e gond s hamvamat élteti még.

Atyjuk vagy, pótolod az anyát is, egész rajuk immár

Rád szorul, e terhet hordja nyakad szívesen.

Anyjuk csókjaival szaporítsd a síróknak a csókod,

Most az egész háznak súlya reád nehezül.

Hogyha a bú meglep, ne legyen tanu egy se: ha jönnek,

Könnytelen arczoddal csald meg a csókjaikat.

Légyen az éjed elég, Paullus, keseregni miattam,

Álmodban gyakran feltűnik arczom úgy is.

Azután gyermekeihez fordul s inti őket, hogy, ha atyjuk másodszor is megházasodnék, engedékenységgel nyerjék meg a mostohát:

Ámde ha átriumunk új násznak a színhelye lészen

És helyemen gyanuval telve a mostoha ül:

Tűrjétek, gyerekek, jó kedvvel atyátok e nászát,

Hódol a nő önként, látva nemes szívetek.

És ne dicsérjétek nagyon édes anyátok, a nyílt szó

Könnyen sértheti azt, ha velem egybevetik.

De ha atyjuk, az ő emlékéhez ragaszkodva, özvegyen maradna, viseljék gondját szeretettel, ha majd a kor terhe nyomni kezdi:

S hogyha atyátok hú marad árnyékomhoz örökre

És oly nagy becsben tartja haló poromat:

A közelítő aggkor iránt legyetek figyelemmel,

Özvegyi állapotát hogy ne zavarja ború.

Vesztett életem a sors a ti éveitekhe' csatolja

S éljen enyéim közt Paullus, a boldog öreg.

Végül újra az alvilági birákhoz szól s helyet kér magának az üdvözültek honában:

Elvégzém ügyemet. Legyetek tanuk, óh siratóim,
 Adja meg a hálás föld, a mit érdemelék.
 Mert az erény eget is nyit: hadd legyenek érdemes arra,
 Hogy híres ősimhez szálljanak a poraim.

A dévaj szerelemnek poétája tehát el tudta találni azt a hangot is, a melyen a nemes matronáról szólnia kellett s utolsó könyvét a római női eszmény gyönyörű apotheosisával méltón fejezte be. A könyv kiadását, minthogy ez elegián kívül még egy más helyen is czéloz a Kr. e. 16. év eseményeire,¹ nem tehetjük korábbi időre 16 végénél vagy 15 elejénél, a mikor már a harmadik könyv megjelenése óta több mint hat esztendő telt el.

Ezzel megszakad a Propertius költői pályája s most már csak az van hátra, hogy az eddig ismerttetett életrajzi adatok kiegészítése végett néhány szót szóljunk a kor nagy költőihez való viszonyáról. A nála sokkal öregebb Vergiliusszal, úgy látszik, csak akkor ismerkedett meg, a mikor Maecenas körébe jutott, de ettől fogva nagyon jó barátságban élhetett vele, mert már 25-ben túláradó magasztalással beszél a készülőfélben levő Aeneisről a második könyv végszavában:

Actiumot, Phoebus partját, Vergil zengje
 És Caesarnak győztes tengeri hadát;
 Dalára Aeneas ébred új életre
 És a latin parton felrakja falát.
 Félre latin költők s ti görögök, félre!
 Itt az Iliasnál dicsőbb mű jön létre.²

¹ V. ö. IV. 6, 77:

Ille paludosos memoret servire Sygambros.

Itt világos célzást tesz a sygamberek meghódolására, a kik 16-ban Galliába törtek s kezdetben meg is verték Lollius seregét, de, a mikor Augustus maga sietett a provinciába, még ugyanabban az évben békét kértek.

² II. 34, 61—66.

Bizonyára ő is Vergilius ama bizalmasai közé tartozott, a kiknek koronként az éposz egyes részeit megmutatta s a kik már eleve el voltak ragadtatva a nagy mű szépségeitől. Költészetén is erősen megérzik a második könyvtől kezdve Vergilius hatása, a mit kellő helyen már kiemeltünk, s hogy a római poéták fejedelme is nagyra becsülte a fiatal elegiakust, azzal mutatta ki, hogy viszont ő is megtisztelte néhány reminiscentiával az Aeneisben.

Egészen más szemmel nézte őt az aranykori irodalom másik nagysága, Horatius. Már az is feltűnő, hogy munkáiban, a hol sokszor foglalkozik irodalmi kérdésekkel s a kor többi jeleseiről elismeréssel emlékezik meg, sohasem említi Propertiust, noha bizonyára érintkeznie kellett vele a Maecenas házában. Ellenben egyik epistolájában gúnyosan ír le egy nevetségesen hiú elegiakus poétát, a ki mindenkép a saját dicséretét akarja hallani s kész Horatiust, mint lyrikust, Alcaeusnak nyilvánítani, ha az őt viszont Callimachusnak nevezi.¹ Ki ne gondolna e helyen Propertiusra, a ki annyiszor mondja magát büszkén a Callimachus tanítványának s a negyedik könyv előszavában egyenesen a római Callimachus² nevére tart számot? Horatiusnak, a ki a classikus görög lyrai költőket választotta mintaképül, bizonyára nem volt inyére a Propertius sokszor erőltetett alexandrinismusa, s mint a Tibullus jó barátja is rossz néven vehette, hogy a cseppet sem szerény fiatal költő a harmadik könyv

¹ Hor. Ep. II. 2, 99—100:

Discedo Alcaeus puncto illius; ille meo quis?
Quis nisi Callimachus.

² IV. 1. 64.

bevezetésében Tibullus sértő mellőzésével azt merte hirdetni magáról, hogy ő ültette át először az alexandrin elegiát a római irodalomba. Még világosabban szól Horatius egy másik helye ugyanabban az epistolában,¹ a hol gúnyosan czéloz Propertius ama nyilatkozataira, a melyekben az alexandrin elegiát és a maga elegiáit, Callimachust utánozva, az epikusok műveivel úgy állította szembe, mint egészen különös műgonddal készült remekeket. Szóval minden arra mutat, hogy a nagy lyrikus a mi poétánkat valami sokra nem becsülhette s benső barátai közé nem számította.

Hogy Propertius Tibullusszal, a kit sehol sem említ s a harmadik könyv fönnebb érintett előszavában úgyszólván nem létezőnek tekint, nem lehetett jó viszonyban, azt a mondottak után bővebben nem kell fejtegetnünk.

Halála évét nem ismerjük. Sokan azt hiszik, hogy a negyedik könyv kiadása után hamar el kellett hálnia, mert különben maradt volna reánk több verse is. De ha meggondoljuk, hogy a harmadik könyv megjelenése óta, több mint hat esztendő alatt, mindössze tizenegy elegiát írt — mert az utolsó könyv csak ennyiből áll — lehetetlen észre nem vennünk az előbb oly termékeny költő vénájának megapadását. Nem lehetséges-e, hogy a szerelem témáiból kifogyva, a mint régen tervezte,² komoly tanulmányokhoz látott s érett férfikorában nem foglalkozott többé versírással? Ovidius azonban a *Szerelem művészetében* az erotikus

¹ Ep. II. 2, 91—92., a melyről l. a tizennegyedik fejezethez írt függelék.

² V. ö. III. 5. L. erről a tizenharmadik fejezetet.

költőkről szólva, akkor már meghalt írók, Gallus, Tibullus és az ataxi Varro között említi a Propertius nevét,¹ a miből némi valószínűséggel következtethetjük, hogy ő sem volt már ez időben az élők sorában. Világosabban szól a *Szerelem ellenszereiben*,² a hol csakugyan mint halottra czéloz reá, s mivel Ovidius ezt a munkáját nem írta később a Kr. u. 1. évnél, Propertius halála idejéről teljes bizonyossággal csak annyit mondhatunk, hogy az a Kr. e. 15. és a Kr. u. 1. év közé esik.

Már kortársai Tibullus mellé állították őt, mint az elegia másik classikusát, sőt, a mint Quintilianus nyilatkozatából³ tudjuk, voltak olyanok is, a kik Tibullusnál többre becsülték. A nélkül, hogy meddő vitát akarnánk kezdeni arról, vajjon a két jeles költő közül melyik a jelesebb, nem lesz érdektelen e helyt röviden párhuzamot vonni közöttük. Bár mind a ketten a Gallus törte csapáson haladtak s egymásra kölcsönösen hatottak, írói egyéniségök annyira különböző, hogy sok tekintetben valóságos ellentétei egymásnak. Tibullus a gyöngéd érzések és a csendes melancholia költője: Propertius férfias lélek és szilaj temperamentum, a ki a szerelem üdvét és kínját egyaránt a legizzóbb

¹ Ov. A. A. III. 333—336:

Et teneri possis carmen legisse Properti,
Sive aliquid Galli, sive, Tibulle, tuum:
Dictaque Varroni fulvis insignia villis
Vellera germanae, Phrixæ, querenda tuæ.

² Ov. Rem. Am. 763—764:

Carmina quis potuit tuto legisse Tibulli,
Vel tua, cuius opus Cynthia sola fuit?

³ Quint. Ins. Or. X. 1, 93: „Sunt, qui Propertium malint.“

szenvedélyességgel énekelte meg. Amaz álmai világában él s élményeit verseiben úgy alakítja át, hogy a reális háttér, melyben a Delia és a Nemesis alakjai csak mint halvány ködképek lebegnek, egészen elmosódik: emez mindenütt realistikus vonásokat használ, úgy hogy költészete hű tükrévé lesz élete regényének s az elegiák hősnője, Cynthia, mint eleven, vérből és húsból való, jellemzetes női egyéniség jelenik meg az olvasó előtt. Amaz finom sentimentalismusával már-már a romantika felé közeledik: emez erős érzékiségevel a pogány szerelem tipikus képviselője, a kit Goethe nem hiába követett híres római elegiáiban.

Tibullus római nemzeti költő, a ki verseiben, ha nem is mellőzi, de lehetőleg háttérbe szorítja a görög mythológiát: Propertius lelkes hellenista, a ki mindig a legnagyobb szorgalommal tanulmányozta az alexandrin mestereket. Innen van, hogy saját subjectív érzései s élményei előadása közben is folyton megjelennek képzelete előtt az alexandrinusoknál annyira kedvelt erotikus mythusok hősei és hősnői, a kikről hol rövidebb célzásokban, hol szélesen kidolgozott hasonlatokban s egész kis elbeszélésekké bővülő kitérésekben lépten-nyomon megemlékezik. A mythologiai elemnek ez a nagy térfoglalása mindenesetre megnehezíti költeményei élvezetét a mai olvasónak, de a régiek éppen ebben találtak nagy gyönyörűséget. Nekik, a kik e szép meséket a görög költők elbeszéléseiből tövéről-hegyére ismerték s a festők és szobrászok száz meg száz remek ábrázolásában folyton maguk előtt látták, minden célzás egy-egy eleven, plastikus képet idézett képzeletök elé s kellemes változatosságot hozott a szerelmes érzések lyrikus kifejezésébe. Érdekes különben, hogy Propertiuson nemcsak az

alexandrin költészet, hanem a hellenistikus képzőművészet hatása is meglátszik s akárhány oly mythologiai részlete van, a hol kézzelfogható, hogy a leírásban valamely hasonló tárgyú szobor vagy festmény ihlette meg.

Tibullus stilusa egyszerű és világos, a római művelt társalgás nyelvéhez közel álló: Propertius ellenben a nyelvbeli kifejezésben is mindig az újat és a szokatlant keresi. Már gondolatfűzése is szakadozott, átmenetei merészek, a szó- és mondatkötésben pedig annyi szabálytalanságot és szabadságot enged meg magának, hogy művei maguknak a rómaiaknak sem lehettek könnyű olvasmányok. De a ki nem resteli a fáradságot, hogy egy kissé elmélyedjen a költő nyelvi sajátosságainak tanulmányába, sokszor fog gyönyörűséget lelteni stilusának egészen eredeti és egyéni színezetében, bár nem akarjuk tagadni, hogy e tekintetben túlmént a kellő határon s olykor, főleg utolsó könyvében, beleesett a homályosság bűnébe.

Tibullus versei az euphonia mintaképei. Propertius erre nem fordított annyi gondot, distichonjait a spondeusok gyakori alkalmazásával nehézkesebbekké tette s az elisiók dolgában sem követte Tibullus reformját. De azért ő is tett olyan metrikus újítást, a mi az utódokra nagy hatással volt: harmadik és negyedik könyvében ugyanis rendszerint kéttagú szót alkalmazott a pentameter végén, a mit Ovidius, felismervén benne a rhythmikus széphangzás egyik fontos tényezőjét, a maga példájával kivételt alig tűrő szabálylává emelt.

Ovidius különben egyebekben is hű tanítványa volt Propertiusnak s a római elegiát az ő nyomain fejlesztette tovább. Első kísérleteiben ugyan, a *Sze-*

relmek három könyvében, a hol még egészen a régi csapáson halad és subjectiv érzéseket akar elegiai formában megénekelni, egyformán utánozza Tibullust és Propertiust, de később, a mikor már az elegiának új irányt igyekezett adni, csakis az utóbbiból merített ösztönzést. Propertius abban a szép elegiájában, a hol a hű Arethusa levelet ír férjének, a parthusok ellen harczoló Lycotasnak, megadta a szerelmes epistolák mintaképét s bizonyára ez lelkesítette Ovidiust a *Hösnők Leveleinek* megírására, a mivel az elegia új faját, az úgynevezett heroidát teremtette meg. Ugyancsak Propertius volt az, a kinek általános erotikus témákról írt verseit Ovidius a *Szerelem Művészetének*, legeredetibb és legmesteribb munkájának megalkotásánál szem előtt tartotta, midőn pedig a *Naptárban* a római ünnepekhez fűződő mondákat mesélte el elegiai formában, csak azt a munkát folytatta, igaz, hogy nagyobb szerencsével, a mit Propertius a negyedik könyvben római helyi mythusokról szóló költeményeivel megkezdett, de kedvét hamar elvesztve befejezetlenül hagyott.

Láthatjuk ennyiből, hogy a római elegia fejlődése nem fejeződött be Propertiusszal s ha azt akarnók, hogy a latin költészet ez ágáról írt munkánk teljes legyen, ki kellene terjeszkednünk Ovidiusra is. De erről, mivel Ovidiusnak külön könyvet akarunk szentelni, egyelőre le kell mondanunk. Annyi, úgy hiszünk, az eddigiekből is kitűnt, hogy a szerelmi elegia mily előkelő helyet foglal el a római irodalomban, mint a költészet oly neme, a melyben a latin poéták igazán újat teremtettek s görög tanítóikat nemcsak utólérték, hanem felül is multák.

FÜGGELEK.

A MÁSODIK FEJEZETHEZ.

I. Calvus Quintiliájáról.

Általánosan el van terjedve s az összes kézikönyvekben olvasható az a nézet, hogy Quintilia a Calvus felesége volt. Én ezt nem fogadhattam el, mert ellene szólnak mindazok a tanúbizonyságok, a melyek a Calvus elegiáira vonatkoznak. Ilyen például a Catullus 96. költeménye, melyet Calvushoz a Quintilia-elegiák olvasása után intézett:

Si quicquam mutis gratum acceptumve sepulcris
Accidere a nostro, Calve, dolore potest,
Quo desiderio veteres renovamus *amores*
Atque olim missas flemus *amicitias*,
Certe non tanto mors immatura dolori est
Quintiliae, quantum gaudet amore tuo.

Itt sem az *amores*, sem az *amicitiae* kifejezés nem vall házastársi viszonyra; hiszen tudjuk, hogy a régiek mily élesen választották el egymástól az *amor*-t és a házastársi szeretetet és Catullus, ha Quintilia csakugyan felesége lett volna Calvusnak, bizonyára úgy magasztalná barátját, mint a hitvesi hűség költőjét. Figyelemre méltó az is, hogy Propertius (II. 34, 87—90.) a Catullus Lesbia-dalait állítja Calvus Quintilia-elegiáival párhuzamba:

Haec quoque *lascivi* cantarunt scripta Catulli,
Lesbia quis ipsa notior est Helena.
Haec etiam docti confessa est pagina Calvi,
Cum caneret miserae funera Quintiliae.

Már maga ez az összeállítás mutatja, hogy a Calvus *confessio*-i nem sokban különbözhettek Catullus *lasciv* természetű verseitől. Még világosabb Ovidiusnál (Trist. II. 427—432.) a két költő jellemzése:

Sic sua *lascivo* cantata est saepe Catullo
 Femina, cui falsum Lesbia nomen erat;
 Nec contentus ea multos vulgavit amores,
 In quibus ipse suum fassus adulterium est.
Par fuit exigui similisque licentia Calvi,
 Detexit variis qui sua *furta* modis.

Calvus tehát e szerint szellemi kalandokat (*furta*) énekelte meg verseiben s erotikája erősen érzéki színezetű lehetett, a mi ismét csak azt bizonyítja, hogy Quintilia nem a felesége, hanem a kedvese volt, mert római ember sohasem írt volna a feleségéről olyanféle szerelmes verseket, a minőkben Catullus Lesbiát vagy Gallus Lycorist tette halhatatlanná.

Az említett téves nézetnek, úgy látszik, *Diomedes* (Gramm. lat. 1, 376, 1) következő helye szolgált alapul: „Calvus alibi *ad uxorem*“. Ebből csak annyit lehetne következtetni, hogy Calvus a feleségéhez is írt egyet-mást, de nem azt, hogy ez a feleség azonos Quintiliával; mivel azonban a *Keil* kiadásából tudjuk, hogy *Diomedes* e helyén orvosolhatatlan *corruptela* van s az *ad uxorem* kifejezés nem egyéb egészen bizonytalan olvasásnál, még ez a következtetés is elesik. Nagyon tévedne továbbá az is, a ki abból, hogy a Calvus imádottja az előkelő *gens Quintilia* nevét viselte, új argumentumot akarna kovácsolni a régi nézet védelmére, mert, hogy ez mennyire nem elég ok ily feltevésre, azt nagyon csattanós példa bizonyítja. A Gallus hírhedt Lycorisát ugyanis valódi nevén *Volumniának* hívták — s ennél előkelőbb és tiszteletreméltóbb nevet római nő nem is viselhetett — mert, a mint könyvünk harmadik

fejezetében olvasható, Volumnius Eutrapelus lovagnak volt a felszabadítottja s így római szokás szerint a felszabadítás után megkapta ura *nomen gentile*-jét. Én tehát tekintettel arra, a mit Propertius és Ovidius a Calvus erotikájáról mondanak, hajlandó vagyok azt hinni, hogy az ő Quintiliája is csak olyan Quintilia volt, a milyen Volumnia a Gallus Lycorisa, annál is inkább, mert, ha olyan lett volna a társadalmi állása, mint a Catullus Lesbiájáé, csakis álnév alatt énekelhette volna őt meg Gallus.

II. Varro szerelmes verseiről.

A köztársaság utolsó éveiben virágzott költők között egészen különleges állást foglal el az ataxi *Publius Terentius Varro*. Ő volt az első római, a ki a görög nyelv ismerete nélkül, tisztán latin irodalmi műveltséggel merészelt a költészet terére lépni s megénekelte Ennius modorában a nagy Caesarnak a sequanusok, egy galliai néptörzs, ellen viselt háborúját. De végre neki is meg kellett hajolnia a kor szelleme előtt: már férfi korában nagy szorgalommal feküdt neki a görög irodalom tanulmányának s egyik végletből a másikba esvén, az alexandrin költészet bámulója és utánzója lön, sőt nem elégedett meg a tudós Apollonius Rhodius Argonauticájának átdolgozásával, hanem még tudósabb, geographikus és meteorologikus tanító költemények írására adta magát, szintén alexandriai minták nyomán.

Nagy sikert aratott, mint erotikus, Leucadiáról szóló dalaival. Propertius Calvusszal, Catullusszal és Gallusszal együtt őt is elődei közé sorolja a szerelmi költészet terén (II. 34, 85—86.):

Haec quoque perfecto ludebat Iasone Varro,
Varro, Leucadiae maxima flamma suae.

Ovidius a *Tristia* II. könyvében, a hol a római ero-

tikusokat sorolja fel, az alexandrin iskola tagjai közt őt is felemlíti, mint a ki versekbe foglalta a maga szerelmi élményeit (439—440. vs.):

Is quoque, Phasiacas Argon qui duxit in undas,
Non potuit Veneris furta tacere suae.

Még azt is meghatározhatjuk, hogy körülbelül mikor írhatta e nemű verseit. Hieronymusból (Chron. 2. p. 133. Sch.) ugyanis tudjuk, hogy Kr. e. 82-ben született és csak harminczöt éves korában kezdett a görög irodalommal foglalkozni; Propertius imént idézett helyéből pedig kitűnik, hogy az Argonauticát hamarabb írta, mint a Leucadia-dalokat. E szerint az Apollonius Argonauticájának átdolgozásához legkorábban csak 47-ben foghatott hozzá, a szerelmes verseket pedig még később, a Kr. e. negyvenes évek közepén írhatta, a mikor már Catullus és Calvus nem voltak az élők sorában. Ő tehát mint erotikus az említett két költőnek utóda s bizonyára követője volt, Gallusnak pedig valószínűleg előde, mert Ovidius az érintett hleyen Calvus és Catullus után, de Gallus előtt említi az erotikusok sorában.

A legjelesebb római irodalomtörténétírók, Teuffel, Ribbeck és Schanz azt a hibát követték el, hogy Varrót a Leucadia-dalok révén megtették elegiairónak. Ha ez igaz volna, fontos szerepet kellene neki juttatnunk a római elegia történetében, mert ő volna az összekötő kapocs egyrészt Calvus és Catullus, másrészt Gallus elegiaköltői munkássága között. De ennek a feltevésnek semmi alapja sincs, mert a Leucadia-dalokból semmiféle töredék nem maradt reánk és *egyetlen régi forrás sem említi, hogy e versek elegiák lettek volna*, vagy hogy Varro egyáltalán írt volna elegiákat. Én azt hiszem, hogy ezek inkább a Catullus Lesbia-dalainak modorában írt kisebb szerelmes

dalok lehettek, mert, ha Varro, a ki mint erotikus oly nagy hírre vergődött, az elegiakus formát használta volna, bizonyára őt is főlemlitenék a régiek Gallus mellett, mint a római elegia egyik mesterét és úttörőjét. Ezért nem adtam neki helyet könyvem második fejezetében az elegiakusok között s úgy hiszem, bátran számíthatom az ő elegiaírói hírét is amaz ismeretlen eredetű irodalomtörténeti mythosok közé, a melyek csakis a kellő óvatosság és kritika hiányában vándorolhattak át ez ideig egyik kézikönyvből a másikba.

A HARMADIK FEJEZETHEZ.

I. Cornelius Gallus és Alexander Aetolus.

Vergilius hatodik eclogájának az a részlete, melyben czélzást fedeztem fel Alexander Aetolus Apollójára, így hangzik (74—84. vs.):

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
A! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
Aut ut mutatos Terei narraverit artus,
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
Quo cursu deserta petiverit et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quae Phoebus quondam meditante beatus
Audiit Eurötas iussitque ediscere laurus,
Ille canit.

Minthogy az itt említett két mythus, a Scylla és a Tereus meséje, átváltozást tartalmaz, a mennyiben Scylla tengeri szörnyeteggé, Tereus bankává, Philomela pedig fülemülvé változott át, könnyen arra a gondolatra jöhetne valaki, hogy e mesék forrását *Parthenius* Metamorphosisaiban keresse, annál is inkább, mert Gallusról, a ki oly jó barátságban élt Partheniusszal, feltehető, hogy vállalkozott mestere e híres munkájának latin nyelvre való átültetésére. De ezt a feltevést teljesen kizárja az a körülmény, hogy Vergilius szerint Scylla, Nisus leánya, tengeri ször-

nyeteggé változott, Parthenius szerint pedig madárrá, a mint Eustathius (ad Dionysii Perieg. 420) világosan megmondja: Μίνως λαβὼν τὰ Μέγαρα διὰ Σκύλλης τῆς Νίσου θυγατρὸς ἐρασθείσης αὐτοῦ καὶ ἀποταμούσης τὴν τοῦ πατρὸς κεφαλὴν, ἐνενοήσατο ὅτι ἢ τὸν πατέρα προδοῦσα οὐδενὸς ἂν ῥαδίως φεῖδοιτο, καὶ διὰ τοῦτο προσδήσας πηδαλίῳ νηὸς τὴν προδότιν καὶ πατροφόντιν ἀφῆκε σύρεσθαι διὰ θαλάσσης, καὶ αὐτὴ μὲν εἰς ὄρνεον μετεβλήθη, ὥς φησι Παρθένιος ὁ τὰς Μεταμορφώσεις γράφαι λεγόμενος. Parthenius tehát a mondának azt a változtatát követte, a melyet Ovidiusnál (Met. VIII. 1—150.) és a Pseudo-Vergilianus Cirisben is olvasunk, Gallus pedig ettől eltérve azt a tengeri szörnyeteget, a mely a siciliai szorosban a Charybdisszal szemben a hajósokat rémitette s a melyet a régibb monda Phorcys leányának tartott, azonosította a Nisus leányával. Parthenius e szerint a Gallus forrása nem lehetett.

A mi feltevésünk abból indul ki, hogy az ecloga idézett helyén az említett erotikus mythosok elmondása Apollónak van tulajdonítva; mivel pedig csak egy oly költőt ismerünk, a ki ily mesék elbeszélését adta az Apollo szájába, t. i. Alexander Aetolust, a forrást nála kell keresnünk. De miért énekli az isten az ő dalait éppen az Eurotas partján? Erre a Hyacinthus-mythus ad feleletet. Apollo ugyanis szerette a szép amyclae-i királyfit, Hyacinthust, miatta ott hagyta Delphit és az Eurotas partjain mulatott kedvesével épp úgy, mint mikor az Admetus kedvéért az Amphrysus vize mellett pásztorkodott; v. ö. Ov. Met. X. 168—170., a hol az istennek erről a szerelméről van szó:

In medio positi caruerunt praeside Delphi,
Dum deus *Eurotan* immunitamque frequentat
Sparten.

E szerint az Alexander Aetolus költeményének ilyen-

forma kerete lehetett: Apollo Hyacinthusszal együtt az Eurotas partján időzik és kedvesének jóslat alakjában oly szerelmes történeteket énekel el, a melyek a jövőben fognak lefolyni. Mindenesetre oly mesterkélt keret, a mely teljesen méltó egy alexandriai költőhöz.

De a Hyacinthus szereplése arra is csábíthatna valakit, hogy a Gallus forrását Euphorion *Hyacinthus* című költeményében keresse, főleg, mivel tudjuk, hogy Euphorion volt Gallusnak, mint epikusnak, legkedvesebb mintaképe. Ez a feltevés csak akkor állhatna meg, ha ki lehetne mutatni, hogy az Euphorion Hyacinthusa erotikus mesék sorozatából állott; a fragmentumok azonban, melyeket *Meineke* (*Analecta Alexandrina*, 69. és köv. ll.) gyűjtött össze, azt mutatják, hogy Euphorion e művében a hyacinthus-virág eredetére vonatkozó különböző meséket beszélt el, nevezetesen, hogy ez a virág némelyek szerint az öngyilkos Aiaxnak (*Ov. Met.* XIII, 394—399.), mások szerint a discusdobással megölt Hyacinthusnak (*Ov. Met.* X. 162—219.) kiömlő véréből keletkezett. Az Euphorion-féle Hyacinthus tehát nem hozható kapcsolatba a hatodik ecloga kérdéses helyével.

II. Gallus költeményeinek időrendje.

A Gallus-féle költemények sorrendjének megállapításánál sokan Vergilius hatodik eclogájának következő helyéből indulnak ki (64—73. vs.):

Tum canit errantem *Permessi ad flumina* Gallum
Aonas in montis ut duxerit una sororum
 Utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
 Ut Linus haec illi divino carmine pastor
 Floribus atque apio crinis ornatus amaro
 Dixerit: »Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
 Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat
 Cantando rigidas deducere montibus ornos.

His tibi Grynei nemoris dicatur origo,
Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo“.

E verseket így magyarázzák: Gallus először csak a Permessus partján, a Helicon aljában bolyongott, vagyis a költészet alacsonyabb fajával, szerelmi elegiákkal foglalkozott; csak azután jutott fel a Helicon tetejére és lett epikussá. Elegiáit tehát hamarább írta volna, mint epikus munkáit. E magyarázat legfőbb erőssége Propertius egy helye, a hol a hatodik ecloga 64—65. versét így utánozza (II. 10, 25—26.):

Nondum etiam Ascræos norunt mea carmina fontes,
Sed modo Permessi flumine lavit amor.

Azt akarja mondani, hogy ő eddig még csak szerelmi dalokkal foglalkozott, époszokat nem írt, és a szerelmi költészetet a Helicon alján folyó Permessus vizével jelképezi.

Én azt hiszem, hogy Vergiliusnál még nincs meg az a symbolikus értelme a Permessus folyónak, a mit Propertius adott neki. Vergilius szemei előtt bizonyára Hesiodus Theogoniája lebegett, a hol a költő elmondja, hogy őt, mikor a Helicon alján pásztorkodott, a Múzsák tanították énekre (22—23. vs.):

Αἶ νό ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδίην,
Ἄρνας ποιμαίνονδ' Ἑλικῶνος ὕπο ζαθέοιο.

Az tehát, hogy Gallus a Helicon alján folyó Permessus partján bolyong, a hol egykor Hesiodus zengett, bizonyára azt jelenti, hogy ez a költő a Hesiodus nyomain halad, mint a ki lefordította Euphorion *Hesiodusát*; ez az érdeme teszi őt méltóvá arra, hogy az egyik Múza a Helicon tetejére vezesse, hogy a Múzsák egész kara felállással fejezze ki iránta való tiszteletét s hogy Linus neki adja a Hesiodus pásztorsípját, mint az ascai dalos tanítványának. Mindezekre nem szolgált volna rá akkor, ha meg-

előzőleg csak holmi szerelmi dalokat írt volna. A kérdéses helyből e szerint csak annyi tűnik ki a Gallus költeményeinek sorrendjére vonatkozólag, hogy előbb írta a *Hesiodust*, azután a gryniumi berekről szóló elbeszélést, nem pedig az, hogy az elegiák az Euphorion-fordításoknál régibbek volnának.

Véleményem szerint az Euphorion-fordítások a korábbiak. Cicero a *Tusculanae Disputationes* harmadik könyvében (III. 19, 45.) az öreg Enniust szembeállítja az alexandrinusokat követő új költői iskolával s gúnyosan így nyilatkozik: „O poetam egregium, quamquam ab his *cantoribus Euphorionis* contemnitur!” Szerintem itt első sorban Gallusra czéloz a nagy szónok, mert Gallus volt az új iskola tagjai között az egyetlen, a ki Euphorion fordításával foglalkozott; mivel pedig Cicero a *Tusculanae Disputationes*-t 45 végén és 44 elején írta, ebből önként következik, hogy Gallus már igen ifjan, 24 vagy 25 éves korában ismeretes volt a római közönség előtt mint Euphorion-fordító.

A tizedik eclogában Gallus úgy szerepel, mint szerelmi elegiák írója, a Lycoris megéneklője. Mikor a Lycoris hűtlenségét feledni akarván, az erdei magányt keresi fel, így szól (50—51. vs.):

Ibo et *Chalcidico* quae sunt mihi condita *versu*
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.

Tehát, mikor Lycorisát siratta, vagyis, mikor szerelmi elegiáit írta, a chalcisi Euphorion nyomán írt versei már készen állottak, mert ezeket akarja pásztorsípon elénekelni, hogy Lycorist feledje. E szerint az Euphorion-fordítások megelőzték a szerelmi elegiákat.

Fejtegetésünk eredményét a következőkben foglalhatjuk össze: Gallus már 45-ben foglalkozott Euphorion fordításával, utóbb szerelmi elegiákat írt s 39-ben, mikor Ver-

gilius a tizedik elegiát írta, már ezekkel is készen volt. A mi Alexander Aetolus Apollójának fordítását illeti, erről bizonyosan csak annyit mondhatunk, hogy 40-ben, a mely évből a hatodik eclogia való, már ismeretes volt; de, mivel nem valószínű, hogy Gallus az alexandrin elegiakusok fordításával még akkor is foglalkozott volna, mikor már a saját szerelméről írt eredeti és az alexandrin mintaképektől eltérő elegiákat, föltehetjük, hogy ez a fordítása is régibb a Lycoris-elegiáknál. Gallus tehát igen korán, körülbelül 30 éves korában, befejezte költői pályáját, bizonyára azért, mert későbbi éveiben politikai és hadvezéri tevékenysége mellett nem volt többé ideje és kedve ahhoz, hogy a Múzsáknak áldozzon.

III. Vergilius X. eclogájának 44. verséhez.

Vergilius X. eclogájának színhelye Arcadia. Ott sirja el Gallus panaszait a Lycoris hűtlensége miatt s még a Maenalus és a Lycaeus hegye is megsajnálja (13—15. vs.):

*Illum etiam laurus, etiam flevere myricae,
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycae;*

arkadiai pásztorok állják őt körül, a kik a költő dalait, mint ő maga mondja, még halála után is énekelni fogják (31—34. vs.):

*. . . Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus haec vestris, soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!*

Ugyancsak Arkadia hegyein akar vadászni, hogy bánatát elfeledje (55—57. vs.):

Interea mixtis lustrabo Maenala nymphis
 Aut acris venabor apros. Non me ulla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.

Itt, Arkádiában, mint pásztor szeretne ő élni Lycorisával együtt késő vénségig (42—43. vs.):

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 Hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.

De ez az óhajtása nem teljesülhet, mert (44—48. vs.):

Nunc insanus amor duri *me* Martis in armis
 Tela inter media atque adversos detinet hostis;
 Tu procul a patria — nec sit mihi credere — tantum!
 Alpinas, a, dura nives et frigora Rheni
 Me sine sola vides.

Magáról tehát ezt mondja: „Engem most a kegyetlen Mars örült szeretete (tehát a harczágy) fegyverek közt, dárdák és támadó ellenség közepette tart vissza“. Egyrészt a Gallus harczágya, másrészt a Lycoris szökése volna az oka elválásuknak. De hogy beszélhet Gallus a saját esztelen harczágyáról, mikor egy pár sorral előbb azt mondja, hogy arkadiai pásztor szeretne lenni (35—36. vs.):

Atque utinam ex vobis unus vestrique fuisssem
 Aut custos gregis aut maturaе vinitor uvae!

Vagy hogy mondhatja magáról, hogy ő most a harcztéren van, mikor éppen Arkádiában a pásztorokkal társalog? Ez kiegyenlíthetetlen ellenmondás, a mely az egész idyllt érthetlenné tenné, ha nem tudnánk segíteni rajta. De gondoljunk vissza arra, a mit fönnebb a Gallust vigasztaló Apollo mond Lycorisről (22—23. vs.):

... tua cura, Lycoris
 Perque *nives* alium perque *horrida castra* secuta est.

Tehát nem Gallus az, ki a fegyverek között él, hanem

Lycoris, a ki megszökött egy katonával s nemcsak a Rajna vidékének zord hidegét tűri el miatta, hanem a tábori élet veszedelmeit is megosztja vele. Nincs más hátra, mint coniecturával segíteni a bajon és a 44. versben *me* helyett *te*-t írni:

Nunc insanus amor duri *te* Martis in armis

Tela inter media atque adversos detinet hostis.

Az *insanus amor* e szerint a Lycoris esztelen szerelme a katona iránt; a *duri Martis* genitivus pedig az *armis*-szal kapcsolandó össze: „Téged most örült szerelmed a kegyetlen Mars fegyverei közt tart fogva“.

Csodálom, hogy az újabb kiadók a helyet mind romlott alakjában hagyták, pedig már *Peerlkamp* észrevette a benne rejlő ellenmondást és a következő módon, coniecturával és transpositióval egyszerre, akart segíteni a bajon:

44. Nunc insanus amor duri *Mavortis* in armis

46. *Te* procul a patria — nec sit mihi credere quantum —

45. Tela inter media atque adversos detinet hostis.

Erre a radikális megoldásra azonban nincs szükség, mert az én javításommal sokkal egyszerűbben el lehet érni ugyanazt az eredményt.

A NEGYEDIK FEJEZETHEZ.

I. Messalla hadjáratainak sorrendje.

Tibullus költeményeinek megértésére igen fontos, hogy pártfogójának, Messallának, viselt dolgaival tisztában legyünk. Nagy baj, hogy a római történet kutatói még ma sem tudtak megegyezésre jutni abban a kérdésben, mikor harczolt Messalla az aquitanusok ellen és mikor ment Keletre.

Hogy Messalla Actiumnál harczolt és hogy az aquitaniai hadjárat az actiumi csata utáni időre esik, bizonyítja Appianus Bell. civ. IV. 38: (ὁ Καῖσαρ) περὶ Ἀκτιον ναυ-
αρχήσαντα αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου στρατηγὸν ἔπεμψεν
ἐπὶ Κελτοῦς ἀφισταμένους καὶ νικήσαντι ἔδωκε θριαμβεῦσαι.
Azt pedig, hogy ugyancsak az actiumi csata utáni években Keleten is tartózkodott, Dio Cassiusból (LI. 7.) tudjuk, a ki kapcsolatosan Augustusnak az actiumi csata után Egyiptomba menekült Antonius és Cleopatra ellen vívott utolsó harczaival megemlékezik Messallának syriai tartózkodásáról. Tibullusból azt is megtudjuk, minő keleti tartományokban járt Messalla, mert abban a költeményben, melyet pártfogójának diadalmenete után annak dicsőítésére irt, így írja le a hadvezér tetteinek színhelyét (I. 7, 13—22.):

An te, Cydne, canam, tractis qui leniter undis
Caeruleus placidis per vada serpis aquis,
Quantus et aetherio contingens vertice nubes
Frigidus intonsos Taurus alat Cilicas ?

Quid referam, ut volitet celebres intacta per urbes
 Alba Palaestino sancta columba Syro,
 Utque maris vastum prospectet turribus aequor
 Prima ratem ventis credere docta Tyros,
 Qualis et, arentes cum findit Sirius agros,
 Fertilis aestiva Nilus abundet aqua?

Ebből világosan kitűnik, hogy Messalla Ciliciában, Syriában, Phoeniciában és Egyiptomban járt.

Azt is egészen bizonyosan tudjuk, hogy Tibullus a Messalla oldala mellett részt vett az aquitaniai hadjáratban, Mutatja ezt a *Vita Tibulli* következő helye: „Albius Tibullus... ante alios Corvinum Messallam oratorem dilexit, cuius etiam contubernalis Aquitanico bello militaribus donis donatus est“. Maga a költő galliai tartózkodásáról így emlékezik meg a fennebb idézett költeményben (I. 7, 9—12.):

Non sine me est tibi partus honos : Tarbella Pyrene
 Testis et Oceani litora Santonici,
 Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garumna
 Carnutis et flavi caerula lympa Liger.

Ez azt mutatja, hogy Messalla a hadjárat alkalmával Gallia jelentékeny részét bejárta. A döntő győzelmet az Atax folyó mellett éppen születése napján vívta ki, a mint ugyancsak Tibullusból tudjuk, a ki ugyanebben a versében Messalla születésnapjáról így emlékezik meg (I. 7, 1—8.):

Hunc cecinere diem Parcae fatalia nentes
 Stamina non ulli dissoluenda deo ;
 Hunc fore, Aquitanas posset qui fundere gentes,
 Quem tremeret forti milite victus Atax.
 Evenere : novos pubes Romana triumphos
 Vidit et evinctos bracchia capta duces :
 At te victrices lauros, Messalla, gerentem
 Portabat niveis currus eburnus equis.

Hogy Tibullus a keleti hadjáratba is el akarta kísérni pártfogóját, kitűnik saját szavaiból (I. 3, 1—3.):

Ibitis Aegaeas sine me, Messalla, per undas,
 O utinam memores ipse cohorsque mei:
 Me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris.

Messalla tehát az Aegaei-tengeren át hajózott Kelet felé, Tibullus pedig betegen maradt hátra Corcyra szigetén. Ebből az is kitűnik, hogy Tibullus Rómából nem Messallával együtt ment Corcyráig, hanem, hogy Messalla az Aegaei-tenger valamelyik kikötőjében várt reá, mert, ha ő Corcyrában szakadt volna el a kísérettől, Messalláról azt kellett volna mondania, hogy az Ion-tengeren hajózik tovább.

Egészen bizonyosan tudjuk végre azt is egy feliratból (Corp. Inscr. Lat. 1. p. 461.), hogy a Tibullusnál is említett diadalmenetet az aquitaniai győzelem öröme Kr. e. 27-ben szeptember 25-én tartotta meg Messalla.

A kérdés már most az, hogy az aquitaniai hadjárat megelőzte-e vagy követte a keleti expedíciót. Újabban főleg a Mommsen tekintélye (v. ö. Röm. Gesch. V. p. 72.) arra birta a Tibulusszal foglalkozókat, hogy Messalla keleti tartózkodását mindjárt az actiumi csata után következő időre, az aquitaniai háborút pedig Kr. e. 28-ra vagy 27-re tegyék s a költő életére vonatkozó adatokat is ez alapon rendezzék. Én ezúttal a kérdést, mely a régi történetírók nyilatkozataiból nem dönthető el, Tibullus költeményeinek egyes helyei alapján kívánom megoldani.

Mindenekelőtt, ha elfogulatlanul olvassuk Appianus fennebb idézett helyét (Bell. Civ. IV. 38.): (ὁ Καῖσαρ) περὶ Ἀκτιον ναυαρχήσαντα αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου στρατηγὸν ἐπεμφεν ἐπὶ Κελτοὺς ἀφισταμένους, azaz magyarul: „Caesar Messallát, miután az actiumi tengeri csatában Antonius ellen harczolt, fővezéri minőségben küldte a fellázadt gallok ellen”: ezt csak úgy magyaráz-

hatjuk, hogy az aquitaniai háború közvetlenül az actiumi csata után történt, mert, ha a keleti expeditio közbe esnék, Appianusnak az actiumi csatával kapcsolatban ezt is meg kellene említenie. A helynek ettől a legtermészetesebb magyarázatától csak akkor volna okunk eltérni, ha egyéb források ellene vallanának; ilyen forrásaink azonban nincsenek.

De különben is igen valószínűnek látszik, hogy az aquitaniai lázadás az actiumi harcok idejében tört ki. Octavianus ugyanis a 31. évben tavasztól ősziig nézett farkasszemet Actium körül Antoniuusszal s e hosszú idő alatt mindig egész erejével kellett készen állania a döntő csatára; mi sem természetesebb tehát, mint, hogy a harcias aquitanusok ezt a jó alkalmat felhasználták s igyekeztek lerázni magukról a gyűlölt igát, a míg a rómaiak polgárháborúval voltak elfoglalva. Octavianus egyelőre mit sem tehetett ellenök, de miután a döntő ütközet szeptember 2-án az ő javára dőlt el s Antonius és Cleopatra Egyiptomba menekültek, bátran küldhette Messallát Actium mellől haladéktalanul Aquitaniába, hogy a zavargás komolyabb következményeket ne vonjon maga után a birodalom nyugati felében addig, a míg ő maga Keleten lesz, hogy Antonius, a mi most máj csak idő kérdése volt, Egyiptomból is kiverje.

Semmi sem szól tehát idáig az ellen, hogy az aquitaniai háborút a Kr. e. 31. évre tegyük. Ha már most elolvassuk Tibullusnak azt a költeményét, a melyet Messalla triumphusának emlékére írt, az I. könyv 7. elegiáját, azt látjuk, hogy előbb (9—12. vs.) a fővezérnek galliai hadi tetteire czéloz, a mennyiben felsorolja azokat a galliai vidékeket, a hol Messalla járt, csak azután (13—22. vs.) érinti Ciliciát, Syriát, Phoeniciát és Egyiptomot, mint a keleti hadjárat színhelyeit. Ez a sorrend megint csak arra

mutat, hogy az aquitaniai hadjárat megelőzte a Messalla keleti útját.

Döntő bizonyítékot szolgáltat az I. könyv 3. elegiája. Tibullus hajóra szállott (valószínűleg Brundisiumban), hogy a keleti expedícióra induljon, de útközben megbetegedvén, Coreyrában kiszállott és ott maradt, míg Messalla és társai az Aegaei-tengeren át Ázsia felé vitorláztak. Ilyen helyzetben írta a szóban forgó költeményt. Már az 1—2. sor:

Ibitis Aegaeas sine me, Messalla, per undas,
O utinam memores ipse cohorsque mei

azt mutatja, hogy Messallában és a *cohors praetoria* tagjaiban régi barátait tisztelte, a kikkel már végigharczott egy hadjáratot s a kiktől elvárhatta, hogy ne feledjék el egyhamar. Arról ugyanis, hogy ő a *cohors* tagjaival a corcyrai út alatt kötött volna barátságot, szó sem lehet, mert ezt az utat, mint fönnebb említettük, nem a Messalla kíséretében tette meg. Azután elátkozza azt, a ki Deliáját tőle el akarta csábítani s a ki hosszas katonáskodást kívánt neki, a békés költőnek (81—82. vs.):

. . . quicumque meos violavit amores
Optavit *lentas* et mihi *militias*.

Nos hát, azt kérdem én, hogy beszélhetett volna Tibullus *hosszas katonáskodásról*, ha még nem tett volna egyebet, mint hogy Brundisiumból Coreyráig hajózott? Ez a hely csak úgy érthető meg, ha felteszszük, hogy Tibullus már végigküzdötte az aquitaniai hadjáratot és alig jött haza Galliából, csakhamar Keletre kellett indulnia. Ez már csakugyan sok lehetett neki, a nyugalmat kedvelő embernek, s méltán fakaszthatta ilyen panaszra.

A költő nem is ment el Keletre, hanem Corcyrából visszatért Rómába. Ekkor írta az I. könyv 1. elegiáját,

melyben igazolja, miért nem akar többé háborúba menni. A többi közt így szól (25—26. vs.):

Hic modo iam possim contentus vivere parvo
Nec semper longae deditus esse viae.

Ez is csak úgy fogható fel, mint az aquitaniai hadjáratra való visszapillantás. Mert az, a ki egyebet nem tett, mint hogy Rómából Brundisiumig s innen Corcyráig utazott, csak nem mondhatja magáról, hogy *folytonosan hosszú utakat* kellett megtennie; ellenben mennyire érthető ez a panasz a Tibullus szájából, ha felteszszük, hogy már mögötte van az aquitaniai háború, a melynek folyamán, mint az I. könyv 7. elegiájának fönnebb idézett (9—12.) versei mutatják, Galliát a Rhône-folyótól a Atlanti-óceánig, a Pyrenaeusoktól a Loire-ig bejárta s most még ezenfelül Ciliciát, Syriát és Egyiptomot kellett volna beutaznia. Ha tekintettel vagyunk az akkori közlekedési eszközökre, könnyen beláthatjuk, hogy ama galliai utazás után a kényelemszerető Tibullusnak örökre elmehetett a kedve mindenféle utazástól.

A mondottak után könnyen meghatározhatjuk, legalább megközelítő pontossággal, az aquitaniai hadjárat idejét. Messalla Kr. e. 37 szeptember 2-án részt vett az actiumi csatában s innen azonnal Galliába indult. Az Atax melletti csata még ez év október vagy november havában történhetett, mert, a mint láttuk, Messalla ezt a győzelmét éppen születése napján vívta ki; már pedig a Messalla születésnapjának e hónapok valamelyikére kellett esnie, mert Tibullus az I. könyv 7. elegiáját pártfogója születésnapjára és egyszersmind kevéssel előbb rendezett diadalmenetének örömére írta, s ez a diadalmenet, a mint szintén említettük már, Kr. e. 27 szeptember 25-én volt. Az ataxi győzelem után történhetett, hogy Messalla a különböző néptörzsek meghódoltatása és a viszonyok alapos rendezése

czéljából bejárta Gallia nagy részét. Ehhez már kellett jó egynehány hónap. Minthogy pedig Tibullus I. 7, 21. és köv. vss. Egyiptomot is megemlíti, mint pártfogója hadi tetteinek színhelyét, ebből nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy Messalla már Egyiptomban volt az Antoniusszal vívott utolsó harcok idején; azt is tudjuk, hogy Octavianus 30-ban augusztus 1-én már bevette Alexandriát, s így azt kell hinnünk, hogy Gallia meghódolásának hírére Octavianus azonnal Keletre szőlította Messallát, a hol ekkor nagyobb szükség volt reá, és hogy Messalla a 30. év nyarán már Keleten lehetett s így Galliában nem igen tartózkodhatott tovább ugyanez év tavaszánál.

Fejtegetéseinkből a következő chronologiai adatokat nyerjük Tibullus életére és költeményeire vonatkozólag:

31 szeptember 2. Actiumi csata.

31 szeptember. Messalla Aquitaniába indul és Tibullust magával viszi. A költő az I. könyv 10. elegiáját írja, a melyben irtózását fejezi ki a háború véres mesterségétől s kéri az isteneket, hogy óvják meg őt a reá váró harcokban.

31 ősztől 30 tavaszáig. Aquitaniai hadjárat.

30 tavasz. A költő Rómába visszatér s megismerkedik Deliával.¹ Csakhamar Keletre indul, de csak Corecyráig jut el, a hol betegen hátramarad. Itt írja az I. könyv 3. elegiáját.

30—27. Tibullus Coreyrából megint Rómába megy² és, hogy igazolja a keleti háborúból való kimaradását, megírja az I. könyv 1. elegiáját. Később írja a Deliára vonatkozó többi dalt a következő sorrendben: I. 5. 2. 6.³

¹ Miért tesszük Deliával való megismerkedését erre az időre, kiténik az ötödik fejezetből (110. l.)

² Hogy Tibullus nem ment el Messalla után Keletre, a negyedik fejezethez írt második függelékben bizonyítjuk.

³ L. erre vonatkozólag az ötödik fejezethez írt függelékben a Delia-elegiák sorrendjéről szóló részt.

27 szeptember 25. Messalla diadalmenete. Rövid idővel ezután keletkezett az I. könyv 7. elegiája, melyben a költő Messallát üdvözli születésnapja alkalmából.

Az egészben csak az a feltűnő, hogy e szerint az aquitaniai hadjárat befejezése és a Messalla diadalmenete közt több mint három év telt el. De ezt is megmagyarázzák a körülmények. Messallának ugyanis Galliából mindjárt a keleti tartományokba kellett sietnie, itt pedig az Antonius és a Cleopatra garázdálkodásai következtében még Egyiptom elfoglalása után is annyi volt a tennivaló, hogy csak 27-ben a provinciáknak ugyanaz év januárjában történt rendezése s Augustus és a tanács közt való megosztása után, térhetett vissza Rómába. Hamarább tehát nem részesülhetett a diadalmenet kitüntetésében.

II. Részt vett-e Tibullus a Messalla keleti hadjáratában?

A Tibullus-kutatók legnagyobb része még ma is azt hiszi, hogy a költő, miután Coreyrában felgyógyult betegségéből, utána ment Messallának s vele együtt járta be Ciliciát, Syriát, Phoeniciát és Egyiptomot. Szerintök Tibullus az I. könyv hetedik elegiájában, a hol Messalla keleti hadjáratának színhelyeiről szól, oly találó vonásokkal írja le az egyes tartományokat, hogy ez a leírás már maga elárulja az autopsiát. De hát mit olvasunk a kérdéses (I. 7, 13—22.) helyen? Hogy a Cydnus vize nagyon lassan folyik¹ s a torzonborz ciliciabeliek a fellegekbe nyúló Taurus hegység

¹ I. 7, 13—14:

An te, Cydne, canam, tractis qui leniter undis
Caeruleus placidis per vada serpis aquis?

lábánál laknak; ¹ hogy a syriai városokban bántatlanul röpköd a galamb, mert szent állatnak tartják; ² hogy Tyrus magas házai a tengerre néznek; ³ hogy a Nilus nyáron szokott kiáradni.⁴ Ezt azonban mind nagyon jól tudhatta Tibullus a hazatért Messalla elbeszéléséből, a nélkül, hogy magának ott kellett volna járnia, ha ugyan már előbb nem tudta. Mert azt meg kell adni a rómaiaknak, ennek a világhódító népnek, hogy jó geographusok voltak s még költők is a legpontosabb földrajzi ismeretekről tesznek tanúságot, valahányszor a birodalomhoz tartozó provinciák egyes helyeiről említést tesznek. Vergilius és Horatius sohasem mentek messzebbre Görögországnál, mégis a legtalálóbbr vonásokkal tudják jellemezni a keleti tartományok népeit, városait, folyóit és hegyeit, a mi végre nem is csoda; hiszen a rómaiaké volt a Földközi-tenger egész medenczéje s Róma tele volt olyan emberekkel, a kik az Atlanti-óceántól az Eufratesig mindenütt megfordultak. A Tibullus verseiből tehát csak akkor lehetne autopsiára következtetnünk, ha más okok is mellette szólanának.

¹ I. 7, 15—16:

Quantus et aetherio contingens vertice nubes
Frigidus intonsos Taurus alat Cilicas.

² I. 7, 17—18:

Quid referam, ut volitet celebres intacta per urbes
Alba Palaestino sancta columba Syro?

³ I. 7, 19—20:

Utque maris vastum prospectet turribus aequor
Prima ratem ventis credere docta Tyros?

⁴ I. 7, 21—22:

Qualis et, arentes cum findit Sirius agros,
Fertilis aestiva Nilus abundet aqua?

De mit mondanak egyéb forrásaink? A *Vita Tibulli* említi a költőnek az aquitaniai hadjáratban való részvételét a Messalla oldalán, de a keleti expeditióról hallgat. A költő maga nagy önérzettel hangoztatja, hogy része volt a Messalla galliai dicsőségében (I. 7, 9—12.), de, mikor ugyanabban a költeményben a keleti dolgokra tér át (I. 7, 13—22.), már egy szóval sem említi, hogy barátját oda is elkísérte volna. Saját nyilatkozatából tudjuk, hogy Corcyra szigetén betegen maradt hátra s hogy Messalla és társai nélküle indultak el az Aegaei-tengeren Kelet felé (I. 3, 1—3.); azt ellenben, hogy felgyógyulása után útját folytatta volna, se ő, se más forrás nem említi. Mindebből, míg egyéb adat rendelkezésünkre nem áll, csak azt következtethetjük, hogy Keleten nem járt.

Ezenkívül minden jel arra mutat, hogy a Deliáról szóló elegiákat, a melyeknek színhelye Róma, abban az időben írta, mikor Messalla Keleten tartózkodott. Így az I. könyv 1. elegiáját csak olyképen magyarázhatjuk helyesen, ha felteszszük, hogy a költő igazolni akarja magát Messalla előtt, miért nem ment utána Keletre. Mikor mindjárt az első sorokban (1—6.) kijelenti, hogy neki nem kell gazdagság, hanem szerény, de nyugodt életmód, ez nem költői közhely, hanem az író helyzetéből fakadó nyilatkozat: neki módjában lett volna a gazdag Keleten mint Messalla kísérőjének kincsekhez jutnia, de szívesen lemond erről a nyereségről, csak ne kelljen a háború fáradalmait elszenvednie. Kelet kincseire czéloz az 51—52. versben is:

O quantum est auri pereat potiusque smaragdi,
Quam fleat ob nostras ulla puella vias!

mert éppen a gazdag keleti tartományokban szerezhetett volna a költő aranyat és drágaköveket. Végre egyenesen megszólítja Messallát az 53—56. versben:

Te bellare decet terra, Messalla, marique,
 Ut domus hostiles praeferat exuvias :
 Me retinent vinctum formosae vincla puellae,
 Et sedeo duras ianitor ante foras.

Ez a hely megint csak úgy értelmezhető, hogy Messalla a távolban harczol, és a költő, a ki egy háborút már végigharczolt vele, most okát adja, miért maradt otthon ezúttal.

Az I. könyv 2. elegiájában egy katonaemberről van szó, a ki Deliát magáévá tehetne volna, de a helyett a harczba indult, hogy zsákmányt szerezzen (65—74. vs.):

Ferreus ille fuit, qui te cum posset habere,
 Maluerit praedas stultus et arma sequi.
 Ille licet *Cilicum* victas agat ante catervas
 Ponat et in capto Martia castra solo,
 Totus et argento contextus, totus et auro,
 Insideat celeri conspiciendus equo :
 Ipse boves mea si tecum modo Delia possim
 Jungere et in solo pascere monte pecus,
 Et te dum liceat teneris retinere lacertis,
 Mollis et in dura sit mihi somnus humo.

Itt tehát ellentétbe helyezi magát valami főtiszttel, a ki részt vesz a Messalla ciliciai hadjáratában s most a keleti népek közt, a mint a római vezérek, ha Keleten jártak, tenni szokták, keleti pompában lép fel, míg ő szívesen lemond minden gazdagságról, csak kedves Deliájával együtt lehessen. Ilyet is csak akkor írhatott, ha maga nem ment el Messallával Ciliciába, hanem Coreyrából visszatért Rómába Delia karjai közé.

Különben chronologiai okok sem engedik meg, hogy Tibullust Messallával Keletre utazzassuk. Hiszen, ha felteszszük, hogy Tibullus 31-ben és 30-ban Aquitaniában volt s a 30. év tavaszán rövid római tartózkodás után Keletre

indult, ott végigjárta Ciliciát, Syriát, Phoeniciát s Egyiptomot és 27-ben jött vissza pártfogójával együtt Rómába, mit csinálunk a Delia-dalokkal, a melyek mind kétségtelenül az actiumi csata után és Messalla diadalmenete előtt¹ keletkeztek? Mikép lehetett volna így a költőnek ideje arra, hogy Deliával Rómában viszonyt folytasson? Ennek a viszonynak pedig hosszabb ideig kellett tartania, mert sokféle változáson ment keresztül: Delia eleinte hű volt a költőhöz (I. 1.), azután valami gonosz kerítőnére hallgatva egy gazdagabb szerető felé hajlott (I. 5.) s Tibullusszal szakított, utóbb már állandóan együtt lakott valakivel s Tibullus ekkor újból viszonyt kezdett vele (I. 2.), a minek az lett a vége, hogy végre már nemcsak a költővel csalta meg úgynevezett *coniunx*-át, hanem másokkal is (I. 6.). Mindehhez bizonyára hosszabb idő kellett. Már csak ezért is valószínűbb a mi nézetünk, a mely szerint Tibullus a Messalla-féle keleti expeditio ideje alatt 30-tól 27-ig Italiában tartózkodott s e három évben élte át azt, a mit a Delia-cyclus elegiáiban versekbe foglalt.

¹ I, 7, mely a diadalmenetről szól, az első könyv legutoljára írt költeménye.

AZ ÖTÖDIK FEJEZETHEZ.

I. A Marathus-elegiák időrendje.

A Marathus-elegiákat főleg azért tekintem Tibullus legkorábbi költeményeinek, mert költői érték dolgában messze elmaradnak az író egyéb művei mögött. A *negyedik* elegia az alexandriai Priapus-költészet csapásán halad és nem egyéb erotikus közhelyek gyűjteményénél, a *nyolczadik* és a *kilenczedik* elegia pedig az alexandriai Μοῦσα παιδική visszhangja. Ezenkívül a nyolczadik elegiában már maga a tárgy is szinte undorító: a költő szereti Marathust, a szép fiút, ez viszont Pholoét, a szép leányt imádja s a költő vállalkozik arra, hogy a fiúnak szószólója legyen a leánynál; a kilenczedik elegia pedig (53—76. vs.) borzasztó obscenitásokkal van tele. Ha már most ezzel a három elegiával szembeállítjuk az első könyv többi darabjait a tőlünk megállapított sorrendben és látjuk azt, mint találja meg a költő a tizedik elegiában egész költészetének alaphangját, a mely azután a Delia-cycluson végig vonul, s hogy ettől fogva csupa klasszikus remeket alkot és sohasem lesz izléstelen, igazán nehéz volna elhinni, hogy Tibullus az ő művészi fejlődésének ezen a fokán olyan gyenge munkákat is írhatott volna, mint a Marathusról szóló elegiák.

Fontos az a körülmény is, hogy Tibullus, miután az aquitaniai hadjáratban Messalla oldalán részt vett, annyira megkedvelte ezt a kiváló férfiút, hogy egész költészetét

vele hozta vonatkozásba. Őt szólítja meg a *harmadik* elegia elején (1—2. vs.):

Ibitis Aegaeas sine me, Messalla, per undas,
O utinam memores ipse cohorsque mei;

az *első* elegiát egyenesen azzal a célzattal írta, hogy igazolja Messalla előtt a keleti hadjáratból való kimaradását (53—56. vs.):

Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent vinctum formosae vincla puellae
Et sedeo duras ianitor ante fores;

az *ötödikben* kifejezi azt a reményét, hogy Messallát vendégül fogadhatja egykor falusi jószágán (31—32. vs.):

Huc veniet Messalla meus, cui dulcia poma
Delia selectis detrahat arboribus;

a *másodikban* célzást tesz Messalla cilician expedíciójára (67—68. vs.):

Ille licet Cilicum victas agat ante catervas,
Ponat et in capto Martia castra solo.

Tehát a Delia-cyclus öt elegiája közül négyben szó van Messalláról, vagy legalább célzás van reá. Végre a *hetedik* elegia, a születésnap iüdvözlet, egészen a Messalla dicsőségének van szentelve. Ha ezzel szemben azt látjuk, hogy a Marathus-dalokban a Messalla neve nem fordul elő s célzást sem találunk az aquitaniai és a keleti hadjáratra, megint csak azt kell következtetnünk, hogy a paederasztikus elegiákat az aquitaniai hadjárat előtt írta a költő.

A mi a három Marathus-elegia egymás közti sorrendjét illeti, köztük kétségtelenül a legkorábbi a *negyedik*. A költő tanácsot kér Priapustól, hogyan lehet a szép fiúk kegyeit megnyerni; az isten hosszas *ars amandi*-val szolgál s a költő már a szerelem mesterének képzei magát, a mikor

eszébe jut, hogy mégsem tudja megnyerni a Marathus kegyeit, a ki csúffá teszi egész művészetét (81—84. vs.):

Heu heu quam Marathus lento me torquet amore!

Deficiunt artes deficiuntque doli.

Parce, puer, quaeso, ne turpis fabula fiam,

Cum mea ridebunt vana magisteria.

Változik a helyzet a *nyolczadik* elegiában. Itt már a költő jó barátságban van Marathusszal, a ki felhagyott régi kegyetlenségével (71—76. vs.):

Hic Marathus *quondam* miseros ludebat amantes,

Nescius ultorem post caput esse deum.

Az is könnyen megállapítható, hogy a *kilenczedik* elegia későbbi a *nyolczadik*nál. A *nyolczadik*ban ugyanis azt látjuk, hogy Marathus szereti Pholoét, de nem tudja kegyét megnyerni s a költő is hiába beszél a leány szívére, hogy a fiút hallgassa meg; a *kilenczedik*ben pedig Tibullus szemére hányja a hűtlen Marathusnak, hogy elfeledte a vett jótéteményeket s különösen az érdekében való közbenjárást a leánynál, a mi eredménynyel is járt (39—44. vs.):

Quid faciam, nisi et ipse fores in amore puellae?

Sed precor exemplo sit levis illa tuo.

O quotiens, verbis ne quisquam conscius esset,

Ipse comes multa lumina nocte tuli!

Saepe insperanti venit tibi munere nostro

Et latuit clausas post adoperta fores.

E sorok világos czélzást foglalnak magukban Marathusnak és Pholoénak a *nyolczadik* elegiában leírt viszonyára, a mely annyiban változott, hogy Pholoé utóbb a Tibullus közbenjárására mégis meghallgatta a fiút.

II. A Delia-elegiák időrendje.

A Delia-elegiák időrendjét egészen pontosan meg lehet határozni azokból a czélzásokból, a melyeket a költő későbbi elegiáiban tesz a korábbiakra. Valamennyi közt a leg-

korábbi a *harmadik*, a hol elbeszéli, mily nehezen tudta öt útra bocsátani Delia s bár minden *omen* jóra vallott, mégis egyre sirt (13—14. vs.):

Cuncta dabant reditus: tamen est deterrita nunquam,
Quin *fleret nostras* despueretque *vias*.

Erre emlékszik vissza az *első* elegiában, a mikor azt mondja, hogy mindaz a kincs, a mit a keleti hadjáratban szerezhett volna, nem ér annyit, hogy Delia sírjon miattok (51—58. vs.):

O quantum est auri pereat potiusque smaragdi
Quam *fleat ob nostras* ulla puella *vias*.
Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent vinctum formosae vincla puellae
Et sedeo duras ianitor ante fores.
Non ego laudari curo, mea *Delia*: tecum
Dum modo sim, quaeso, segnis inersque vocer.

Az *első* után az *ötödik* következik. Tibullus elbeszéli, hogy Delia hűtlen lett hozzá, pedig ő már azt képzelte, hogy kiviszi falusi jószágára s ott élnek együtt csendes egyszerűségben (19—30. vs.):

At mihi felicem vitam, si salva fuisses,
Fingebam demens, sed renuente deo.
Rura colam frugumque aderit mea Delia custos,
Area dum messes sole calente teret,
Aut mihi servabit *plenis in lintribus uvas*
Pressaque veloci *candida musta* pede,
Consuescet numerare pecus, consuescet amantis
Garrulus in dominae ludere verna sinu.
Illa deo sciet *agricolae* pro vitibus uvam,
Pro segete *spicas*, pro grege ferre dapem.
Illa regat cunctos, illi sint omnia curae:
At iuvet in tota me nihil esse domo.

Ez csak ismétlése annak, a mit már az *első* elegiában

elmondott, hogy ő falun akar élni, művelve a földet és tisztelve a mezei istenségeket (7—16. vs.):

Ipse seram teneras maturo tempore vites
 Rusticus et facili grandia poma manu:
 Nec Spes destituat, sed frugum semper acervos
 Praebeat et pleno pinguis musta lacu.
 Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
 Seu vetus in trivio florida sertis lapis;
 Et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
 Libatum agricolae ponitur ante deo.
 Flava Ceres, tibi sit nostro de rure corona
 Spicae, quae templi pendeat ante fores.

Hogy pedig ezt a boldogságot már akkor sem képzelte Delia nélkül, kitűnik az alábbiakból (43—46. vs.):

Parva seges satis est, tuto requiescere lecto
 Si licet et solito membra levare toro.
 Quam iuvat immites ventos audire cubantem
 Et dominam tenero continuisse sinu

továbbá (37—38. vs.):

Non ego laudari curo, meo Delia: tecum
 Dum modo sim, quaeso, segnis inersque vocer.

Az ötödik után következik a *második*. A szeretők közt még mindig tart a meg hasonlítás és a költő emlékezteti Deliát arra, a mit az ötödikben mondott (19—30. vs.), hogy az ő érzelmei nem változtak s most is legfőbb vágya volna együtt élni vele falusias egyszerűségben (71—74. vs.):

Ipse boves mea si tecum modo Delia possim
 Jungere et in solo pascere monte pecus:
 Et te dum liceat teneris retinere lacertis,
 Mollis et in dura sit mihi somnus humo.

A másodikat követi a *hatodik*. A másodikban ugyanis azt látjuk, hogy Delia állandóan együtt él valakivel s a költő az örök miatt nem tud hozzáférni; ezért ilyen oktatásokat ad neki (15—22. vs.):

Tu quoque ne timide custodes, Delia, falle.
 Audendum est: fortes adiuvat ipsa Venus.
 Illa favet, seu quis iuvenis nova limina temptat,
 Seu reserat fixo dente puella fores:
 Illa docet furtim molli derepere lecto,
 Illa pedem nullo ponere posse sono,
 Illa viro coram nutus conferre loquaces
 Blandaue compositis abdere verba notis.

Az intés fogott is Delián, csakhogy utóbb már nemcsak Tibullusszal, hanem másokkal is megcsalta úgynevezett férjét. Most már megbánta a költő, hogy ilyen tanításokat adott neki, s czélzással rájok, mondja a hatodik elegiában (9—20. vs.):

Ipse miser docui, quo posset ludere pacto
 Custodes: heu heu nunc premor arte mea.
 Fingere tum didicit causas, ut sola cubaret,
 Cardine tum tacito vertere posse fores:
 Tum sucos herbasque dedi, quis livor abiret,
 Quem facit impresso mutua dente Venus.
 At tu, fallacis coniunx incaute puellae,
 Me quoque servato, peccet ut illa nihil.
 Neu iuvenes celebret multo sermone caveto,
 Neve cubet laxo pectus aperta sinu,
 Neu te decipiat nutu digitoque liquorem
 Ne trahat et mensae ducat in orbe notas.

E czélzások, a mint látjuk, oly szakadatlan sorban fűzik egymáshoz a Delia-cyclushoz tartozó elegiákat, hogy szinte megfoghatatlan előttünk, miért tesz a Tibullus-kutatók jó része még ma is újabb és újabb kísérletet arra, hogy az elegiákat mindenféle kétes értékű kriteriumok alapján más sorrendbe állítsa.

A HATODIK FEJEZETHEZ.

Férjes nő volt-e Delia?

Az összes eddigi magyarázók megegyeznek abban, hogy Delia a *második* és a *hatodik* elegiában mint férjes nő, mint törvényes feleség szerepel. Mi azt hiszszük, hogy Delia csak állandóan együtt élt valakivel, de nem volt az illetőnek törvényes felesége.

Igaz, hogy a költő azt az embert, a ki Deliát magánál tartotta, majd *vir* (II. 21 ; IV. 8.), majd *coniunx* (II. 41 ; VI. 15) névvel illeti s magának Deliának is *coniunx* (VI. 33) címet ad, de ez még nem bizonyít semmit. Tudjuk, hogy Ovidius az *Ars amatoria*-ban saját, többször ismételt nyilatkozata szerint, csupán hetaerákról szól s mégis következetesen *vir* névvel jelöli azokat, a kik az efajta leányokkal együtt laknak,¹ a mi különben az erotikusok rendes szokása ; azt is megtanulhatjuk bármely nagyobb szótárból, hogy *coniunx* szeretőt, *coniugium* házasságon kívüli összeköttetést is jelenthet. Csak akkor mondhatnók tehát, hogy ezekben az elegiákban kétségtelenül törvényes házasságról van szó, ha a költő, mint Ovidius teszi ott, a hol a törvényes házasságot és a törvénytelen viszonyt egymással szembeállítja,² *maritus*-t és *nupta*-t említene.

¹ Különösen tanulságos részlet *Ars. am.* III. 579—658.

² *Ars. am.* III. 611—614.

Én már a priori valószínűtlennek tartom, hogy olyan fajta libertinával, a minő Delia volt, olyan állású római polgár, a kivel Tibullus, a római lovag, saját nyilatkozata szerint, egy asztalnál lakomázott,¹ törvényes házasságot kötött volna. Az a körülmény is, hogy az állítólagos férj, a mint a második és a hatodik elegiából kitűnik, szolgálta őrizteti Deliát, törvénytelen viszonyra vall, mert a rómaiak törvényes feleségeiket nem szokták ily megalázó őrizet alatt tartani.² Eszünkbe jut a Marathus-dalokból ismeretes hetaera, Pholoe, a kit épp ily őrizet alatt tart a szeretője,³ kivel együtt lakik, és a mit Ovidius mond az *Ars amatoria*-ban a hetaerák őrzéséről.⁴ De a legfontosabb az, hogy Tibullus a hatodik elegiában (75—80. vs.) Deliát így fenyegeti:

Nec saevo sis casta metu, sed mente fideli:

Mutuus absenti te mihi servet amor.

At quae fida fuit nulli, post victa senecta

Ducit inops tremula stamina torta manu

Firmaque conductis adnectit licia telis

Tractaque de niveo vellere ducta putat.

Tehát azt akarja mondani, hogy Deliát, ha könnyelmű lesz, eléri a hetaerák rendes sorsa: addig vándorol egyik kézről a másikra, míg végre megvénül, nem lesz, a ki eltartsa, és kénytelen lesz fonással meg szövessel keresni kenyerét. Már pedig ilyet oly nőről, a ki a törvényes feleség biztosított jogi helyzetét élvez, nem mondhatott volna. A befejező sorokban pedig (85—86. vs.):

¹ V. ö. I. 6, 25—30.

² Ov. Amor. III. 4, 33—34.

³ V. ö. I. 8, 55—60.

⁴ Ars. Am. III. 615. és köv. vss.

Haec aliis maledicta cadant: nos, Delia, amoris
Exemplum cana simus uterque coma,

világosan arra czéloz, hogy ő kész Deliát ettől a sorstól megmenteni, ha ott hagyja a gazdagabb szeretőt s követi őt falusi jószágára, a hol, mint már korábbi elegiáiban emlegette, holtig élhetnek együtt csendes boldogságban.

Én tehát azt hiszem, hogy Tibullus csak gúnyból nevezte a Deliát magánál tartó szeretőt *coniunx*-nak.

A HETEDIK FEJEZETHEZ.

I. Sulpicia Cerinthusának valódi nevéről.

Hogy Sulpicia kedvese, kit ő maga verses levélkéiben (IV. 7—12.) és utána Tibullus a Sulpicia szerelméről szóló elegia-cyclusban *Cerinthusnak* nevez, azonos a Tibullus második könyvében kétszer is említett *Cornutusszal* (II. 2. és 3.), arra több bizonyítékunk van. A kéziratok egy része ugyanis II. 2. vs. 9. és 3. vs. 1. a Cornutus név helyett a Cerinthus nevet közli. Mivel nem tehető fel, hogy valamely másoló magától rájött volna Cornutus és Cerinthus azonosságára, ahhoz a feltevéshez kell folyamodnunk, hogy kézírataink archetypusában volt valamely még az ókorból származó széljegyzet, a mely a Cornutus név mellett a neki megfelelő Cerinthus álnevet is közölte; később azután a kéziratok egy része a két név közül csak a Cornutust, más része a Cerinthust tartotta fenn. A feltevés valószínűségét csak emeli az a körülmény, hogy a Cerinthus név prosodiai tekintetben teljesen megfelel a Cornutusnak s vele a vers bármely helyén felcserélhető.

Az is fontos dolog, hogy a II. könyv 2. elegiájában, a hol Tibullus az új férjnek, Cornutusnak, szerencsét kíván születésnapja alkalmából, czélzások vannak arra az elegia-cyclusra, melyet a költő előbb írt Sulpicia és Cerinthus szerelméről s a Matronalia ünnepén Sulpiciának felajánlott. Tibullus ugyanis e cyclus bevezető költeményében (IV. 2.) ezt mondja Sulpiciáról (15—20. vs.):

Sola puellarum digna est, cui mollia caris
 Vellera det sucis bis madefacta Tyros,
 Possideatque, metit quidquid bene olentibus arvis
 Cultor odoratae dives Arabs segetis
 Et quascumque *niger rubro de litore gemmas*
Proximus eois colligit Indus aquis.

Tehát Sulpiciát úgy jellemzi, mint gazdag és fényűző nőt, a kit azonban ez a fényűzés, mint csodálatosan szép leányt, teljes mértékben megillet. Cornutusról viszont ezt mondja II. 2, 11—16:

Auguror, uxoris fidos optabis amores:
 Jam reor hoc ipsos edidicisse deos.
 Nec tibi malueris, totum quaecumque per orbem
 Fortis arat valido rusticus arva bove,
 Nec tibi, *gemmarum quidquid felicibus Indis*
Nascitur, eoi qua maris unda rubet.

Ezzel bizonyára azt akarja mondani, hogy Cornutusnak csak a Sulpicia hű szerelme kell, nem pedig gazdagsága és fönnebb említett drágakövei.

A IV. könyv 5. elegiájában ily szavakat ad a Sulpicia szájába, midőn a szerelmes leány a Cerinthus születésnapján Venushoz könyörög (13—16. vs.):

Nec tu sis iniusta, Venus: vel serviat aequae
 Vincit uterque tibi, vel mea vincla leva.
 Sed potius valida teneamur uterque catena,
 Nulla queat posthac nos soluisse dies.

Maga a költő pedig ezt kívánja Cornutusnak, már mint férjnek, a születése napján (II. 2, 17—20.):

Vota cadunt: utinam strepitantibus advolet alis
 Flavaque coniugio vincula portet Amor,
 Vincula, quae maneant semper, dum tarda senectus
 Inducat rugas inficiatque comas.

Én ebben a gondolatismétlésben szándékosságot látok:

a költő most ugyanazt kívánja a házaspárnak, a mit Sulpicia még a házasság előtt kívánt.

Tibullus IV. 5, 17—20. Sulpiciával úgy jellemezteti Cerinthust, mint szerény ifjat, a ki a Geniustól, midőn születésnapján neki áldoz, szégyenli hangosan kérni a szerelmi boldogságot:

Optat idem iuvenis, quod, nos, sed tectius optat:

Nam pudet haec illum dicere verba palam.

At tu, Natalis, quoniam deus omnia sentis,

Adnue: quid refert, clamne palamne roget?

Ugyanez a szerénység jellemzi Cornutust, a kit II. 2, 9—10. a költőnek kell biztatnia, hogy mondja el bátran a Geniusnak, mi a kívánsága:

Adnuat et, Cornute, tibi, quodcumque rogabis.

En age, quid cessas? Adnuit ille: roga.

Ezek a találkozások olyan valószínűvé teszik a Cornutus és Cerinthus azonosságát, hogy a II. könyv 2. elegiáját bátran használhatjuk a Sulpicia szerelmi regényének kiegészítésére.

II. Ki írta a IV. könyv 7. elegiáját?

Még mindig vannak olyanok, a kik a IV. könyv 7. elegiáját nem számítják a Sulpicia dalai közé, hanem Tibullusnak tulajdonítják és úgy fogják fel, mint a Sulpicia szerelméről írt elegia-cyclus (IV. 2—6.) befejező költeményét. Mi ezt az eljárást nem helyeselhetjük, mert szerintünk a kérdéses dálnak csak úgy van értelme, ha a Sulpicia saját dalainak zárókövét látjuk benne.

Sulpicia szereti Cerinthust, de anyja ellenzése miatt egyelőre nem lehet az övé. Titkon verses üzeneteket küld hozzá, a szerelmesek rendes szokása szerint, viasztáblákon,

hogy a kedves mindjárt rájok írhasssa a feleletet is. Mikor megtudja, hogy Cerinthus hűtlenné lett hozzá s valami hetaerával kezdett viszonyt, ily szemrehányó levélkét ír neki (IV. 10.):

Gratum est, securus multum quod iam tibi de me
 Permittis, *subito ne male inepta cadam.*
 Sit tibi cura togae potior pressumque quasillo
 Scortum, quam Servi filia, Sulpicia.

Ebből az olvasható ki, hogy Sulpicia attól félt, hogy szerelmi szenvedélyétől elragadtatva valami balgaságot fog elkövetni, a mi bukására vezet (*ne male inepta cadam*), vagyis hogy teljesen oda adja magát Cerinthusnak. Ezért mondja gúnyosan, hogy öröme szolgált megtudnia Cerinthus csalfaságát, mert ez meg fogja őt akadályozni ama végzetes ballépés elkövetésében.

Utóbb kibékül ifjával, éjjeli találkát ad neki. De még győz benne a szüzi szemérem s a légyott órájában megfut Cerinthus ölelései elől. Másnap már bánja gyengeségét s ily levelet ír kedvesének (IV. 12.):

Ne tibi sim, mea lux, aequae iam fervida cura,
 Ac videor paucos ante fuisse dies,
 Si quicquam tota commisi stulta iuventa,
 Cuius me fatear paenituisse magis,
 Hesterna quam te solum quod nocte reliqui,
 : Ardorem cupiens dissimulare meum.

Mikor azután mégis teljesen átengedte magát szerelmének, akkor írja a kérdéses költeményt (IV. 7.):

Tandem venit amor, qualem texisse pudori,
 Quam nudasse alicui, sit mihi, Fama, magis.
 Exorata meis illum Cytherea Camenis
 Attulit in nostrum deposuitque sinum.
 Exsolvit promissa Venus: mea gaudia narret,
 Dicetur si quis non habuisse sua.

Még arra is czéloz, hogy ezt a vallomását már nem bizza, mint eddigi levélkéit, lepecsételt viasztáblákra; nem bánja, ha kedvesén kívül más is olvassa:

Non ego *signatis* quicquam mandare *tabellis*,
 Ne legat id nemo, quam meus, ante, velim,
 Sed peccasse iuvat, vultus componere famae
 Taedet: cum digno digna fuisse ferar.

Így ez a vallomás csakugyan alkalmasan fejezi be a Sulpicia levélkéiből kiderülő szerelmi regényt.

Ellenben, ha ezt a költeményt Tibullusnak tulajdonítjuk és az ő elegia-cyclusának (IV. 2—6.) végére állítjuk, elveszti minden értelmét. Mert igaz ugyan, hogy Tibullus a maga dalait a Sulpicia levélkéinek hatása alatt írta, de a szerelmi viszonyt nem úgy írja le, a mint az a valóságban fejlődött, hanem a költészet ideális világába emeli. Az ő Sulpiciája nem a szenvedélyével küzdő leány, hanem a mesés őskor heroinája, a kit a szerelemben nem korlátoznak a közönséges élet tekintetei. Íme mit mond, mikor a vadászaton távollevő Cerinthus után sóhajtozik (IV. 3, 15—18.):

Tum mihi, tum placeant silvae, si, lux mea, tecum
 Arguar ante ipsas *concubuisse* plagas:
 Tum veniat licet ad casses, inlaesus abibit,
 Ne *Veneris cupidae* gaudia turbet, aper.

A Cerinthus születésnapján pedig így szólítja meg kedvesét (IV. 5, 7—8.):

Mutuos adsit amor, per te *dulcissima furta*
 Perque meos oculos per geniumque rogo.

A Cerinthuszal való titkos találkozókat is gyakoriaknak tünteti fel a költő (IV. 6, 11—12.):

Nec possit *cupidos* vigilans deprendere custos
Fallendique vias mille ministret Amor.

Ilyen előzmények után igazán nevetséges volna, ha befejezésül azt mondatná Sulpiciával: *Tandem venit amor*; hiszen az ő Sulpiciája ezt az *amor*-t már régen ismeri.

Különben is adott Tibullus az ő *cyclus*ának olyan befejezést, a mely után már semmiféle folytatás nem következhetik. Ez a IV. 6. utolsó két sora (19—20.), a hol Junóhoz, a házasság védőjéhez, fordul, hogy mindörökre egyesítse a szerelmeseket:

Sis, Juno, grata, ut, veniet cum proximus annus,
Hic idem votis iam vetus adsit amor.

Ez a jó kívánság bizonyára a legalkalmasabb befejezés a matronaliai ajándéku Sulpiciának szánt *cyclushoz*.

Végül még egyet. Tibullus itt-ott egyes szavakkal is czéloz Sulpicia levélkéire. Mikor IV. 6, 9—10. így szól:

. . . ullae non ille puellae
Servire aut cuiquam *dignior* illa viro,

ez szándékos ismétlése Sulpicia saját szavainak, melyek IV. 7, 9—10. olvashatók:

Sed peccasse iuvat, vultus componere famae
Taedet: cum *digno digna* fuisse ferar.

Ezek után, úgy hiszem, senki sem kételkedhetik többé abban, hogy a IV. könyv 7. elegiáját magának Sulpiciának kell tulajdonítanunk.

III. Tibullus írta-e a Sulpicia szerelméről szóló elegia-cyclust?

Igazán csodálom, hogy még mindig vannak olyanok, a kik a Sulpicia és Cerinthus szerelméről szóló elegia-cyclust (IV. 2—6.) nem merik határozottan Tibullusnak tulajdonítani. Négy könyv maradt reánk a Tibullus neve alatt; e hagyatékból, úgy hiszem, csak annyit szabad tőle elvitat-

nunk, a hol külső és belső okok az ő szerzősége ellen szólnak; ellenben, a hol ily argumentumok nincsenek, ott meg kell maradnunk a hagyomány mellett.

Azt ma már senki sem vonja kétségbe, hogy az egész harmadik könyv a Lygdamusé, a IV. 1., vagyis a *panegyricus in Messallam* valami névtelen kezdőé; azt is tudjuk, hogy a IV. 7—12. a Sulpiciáé. Itt csakugyan vannak oly bizonyítékaink, a melyek a Tibullus szerzőségét kizárják. De a mi a kérdéses elegia-cyclust (IV. 2—6.) illeti, még senki sem tudott felfedezni benne oly nyelvi vagy metrikai sajátságokat, a melyek Tibullus többi munkájától elütnének; azt is elismeri mindenki, hogy ez elegiák művésziiesen finom és Tibullushoz teljesen méltó klasszikus alkotások. Már ennyi is elég volna ahhoz, hogy neki tulajdonítsuk, midőn az ókori hagyomány ellen semmi sem szól.

De hozhatunk fel pozitív bizonyítékokat is a Tibullus szerzősége mellett. A kérdéses elegiák ugyanis feltűnő tartalmi és nyelvi egyezéseket mutatnak a Tibullus első két könyvében fennmaradt kétségtelen hitelességű versekkel. Íme néhány példa:

II. 2, 3—4:

Urantur pia tura focis, urantur odores,
Quos tener e terra divite mittit Arabs.

IV. 2, 17—18:

Possideatque, metit quidquid bene olentibus arvis
Cultor odoratae dives Arabs segetis.

II. 2, 15—16:

Nec tibi, gemmarum quidquid felicibus Indis
Nascitur, eoi qua maris unda rubet.

IV. 2, 19—20:

Et quascumque niger rubro de littore gemmas
Proximus eois colligit Indus aquis.

Egyezés mutatkozik egy egészen sajátos tibullusi kifejezésben

I. 6, 35:

Te tenet, *absentes alios suspirat amores*,

a minek szóról-szóra megfelel IV. 5, 11:

Quod si forte *alios iam nunc suspiret amores*;

továbbá I. 6, 24:

Tunc *mihi non oculis sit timuisse meis*,

és IV. 3, 3:

Nec *tibi sit duros acuisse in proelia dentes*.

Végre szórendi és tartalmi egyezés van I. 5, 7—8:

Parce tamen, *per te furtivi foedera lecti*,

Per Venerem quaesio compositumque caput

és IV. 5, 7—8. között:

Mutuus adsit amor, *per te dulcissima furta*

Perque tuos oculos per geniumque rogo.

Nagy hasonlóság van Ámor isten jellemzésében is II. 6, 15—16:

Acer Amor, fractas utinam tua tela sagittas,

Si licet, extinctas aspiciamque faces,

és IV. 2, 5—6:

Illius ex oculis, cum vult exurere divos,

Accendit geminas lampadas *acer Amor*.

Ezekből a tagadhatatlan hasonlóságokból csak az következhetik, hogy az első két könyv és a IV. 2—6. egyazon szerzőtől származik. Itt már csakugyan nincs semmi helye az örökké kétségeskedő hyperkritikának.

A NYOLCZADIK FEJEZETHEZ.

I. A második könyv elegiáinak időrendje.

A második könyvben valószínűleg legrégebb az *első* elegia, az Ambarvalia ünnep leírása. A költő ugyanis szokása szerint itt is áttér a szerelem themájára, mihelyt alkalma akad rá, s a falusi élet dicséretével kapcsolatban Cupido istenről így emlékezik meg (67—70. vs.):

Ipse quoque inter agros interque armenta Cupido
Natus et indomitas dicitur inter equas.
Illic indocto primum se exercuit arcu:
Hei mihi, quam doctas nunc habet ille manus!

Egészen hasonló módon tér át a Messalla fiának, Messalinusnak, tiszteletére írt *ötödik* elegiában a falusi ünnepek leírásáról a szerelem hatalmának festésére (101—112. vs.):

Ingeret hic potus iuvenis maledicta puellae,
Post modo quae votis inrita facta velit:
Nam ferus ille suae plorabit sobrius idem
Et se iurabit mente fuisse mala.
Pace tua pereant arcus pereantque sagittae,
Phoebe, modo in terris erret inermis Amor.
Ars bona: sed postquam sumpsit sibi tela Cupido,
Heu heu quam multis ars dedit ista malum!
Et mihi praecipue. Iaceo cum saucius annum
Et faveo morbo, cum iuvat ipse dolor,
Usque cano Nemesim, sine qua versus mihi nullus
Verba potest iustos aut reperire pedes.

A két hely teljesen hasonló egymáshoz, a különbség csak az, hogy míg az első elegiában a költő csak általánosságban fakad ki a szerelem kínzó hatalma ellen, az ötödikben már a Nemesis nevét is beleszövi. Valószínű tehát az a feltevés, hogy az elsőt még Nemesisszel való megismerkedése előtt írta, mert különben bizonyára itt is megemlékezett volna róla. Ugyanerre vall az első elegia vidám hangulata is, a mely a későbbi, már a Nemesis uralma alatt írt elegiákban a kínzó vágy és a kielégítetlen szenvedély kitöréseinek ád helyet.

A Nemesis-cyclusban a legrégibbnek a *negyedik* elegiát tartom, a melynek már kezdő sorai elárulják, hogy új még s a költőnek szokatlan az a rabság, a melybe esett (1—4. vs.):

Hic mihi servitium video dominamque paratam:

Iam mihi libertas illa paterna vale.

Servitium sed triste datur teneorque catenis

Et nunquam misero vincla remittit amor.

Továbbá ez a költemény az, a mely Nemesist mint kapzsi (14. vs.) és fényűző (27. és köv. vss.) leányt, mint olyat, a ki mindig a többet ígérőnek adja oda magát (39. vs.), az olvasónak bemutatja s a szerelmes költő éppen nem irigylendő helyzetét ismerteti, míg a másik két költemény (6. és 3.) Nemesist és az egész helyzetet már ismertnek tételezi fel. Nemesis még szabad s a költő bármi áron gazdagsághoz akar jutni, hogy a kincsvágyót magáévá tehesse (21—22. vs.):

At mihi per caedem et facinus sunt dona paranda

Ne iaceam clausam flebilis ante domum.

Ugyanerre vonatkozik az 53—54. vs.:

Quin etiam sedes iubeat si vendere avitas,

Ite sub imperium sub titulumque, lares.

A negyedik után a *hatodik* elegia következik. A költő

még mindig reméli, hogy Nemesis az övé lesz (27. vs.), és hogy szívét meglágyítsa, elhunyt kis húgának emlékére kéri, hogy legyen iránta kegyelmes (29 – 40. vs.):

Parce, per immatura tuae precor ossa sororis:

Sic bene sub tenera parva quiescat humo.

Illa mihi sancta est, illius dona sepulcro

Et madefacta meis serta feram lacrimis,

Illius ad tumulum fugiam supplexque sedebo

Et mea cum muto fata querar cinere.

Non feret usque *suum* te propter flere *clientem*:

Illius ut verbis, sis mihi lenta veto,

Ne tibi neglecti mittant mala somnia manes

Maestaque sopitae stet soror ante torum,

Qualis ab excelsa praeceps delapsa fenestra

Venit ad infernos sanguinolenta lacus.

Abból, hogy védelmet a kis leány maneseitől kér s magát az ő *cliens*-ének nevezi, látni való, hogy ez a gyermek szerette a költőt és szószólója volt Nemesisnél. A viszony tehát már hosszabb idő óta tartott. De megjelenik a láthatáron már a gonosz kerítőné is, a ki Nemesiset más számára akarja megnyerni s a költőt minden módon távol tartja tőle (44—50. vs.):

Lena necat miserum Phryne furtimque tabellas

Occulto portans itque reditque sinu:

Saepe, ego cum dominae dulces a limine duro

Agnosco voces, haec negat esse domi:

Saepe, *ubi nox promissa mihi est*, languere puellam

Nuntiat aut aliquas extimuisse minas.

Az utolsó előtti sorból az is kitűnik, hogy Nemesis még mindig szabad.

A negyediket követi a *harmadik* elegia. Nemesis valami hitvány parvenu, egy meggazdagodott libertus kezébe került — talán éppen az ő érdekében járt közben az imént említett kerítőné — s az új szerető kivitte falusi villájába

(1—2. és 59. köv. vss.). A költő egyelőre nem is gondol már arra, hogy Nemesis az övé legyen, csak mezei munkás szeretne lenni a jószágon (1—10. és 79—80. vs.), hogy legalább olykor-olykor láthassa.

A mi az *ötödik* elegiát illeti, a következő hely (109—112. vs.) szolgál chronologiai útmutatással:

... iaceo cum saucius *annum*

Et faveo morbo, cum iuvat ipse dolor,

Usque cano Nemesim, sine qua versus mihi nullus

Verba potest iustos aut reperire pedes.

Ebből kitűnik, hogy a költemény írásakor a Nemesisszel folytatott viszony már egy éves volt s az író már több költeményt írt róla. Az *ötödik* elegia tehát a Nemesis uralmával egyidejű s valószínűleg későbbi a Nemesisről szóló első két elegiánál (II. 4. és 6.), mert, ha a költő ekkor még csak egy dalt írt volna kedveséről, nem mondhatná magáról azt, hogy egyre Nemesist énekli meg. De az sincs kizárva, hogy mind a három Nemesis-elegiánál későbbi, és hogy időrend tekintetében a második könyv utolsó darabja.

A *második* elegiának, a Cornutus tiszteletére írt születésnap-i üdvözetnek, a könyv többi elegiájához való időrendi viszonya, minthogy nincs benne semmi chronologiai tekintetben értékesíthető czélzás, nem határozható meg.

Az eddigi fejtegetések után Tibullus összes költeményeinek időrendjét így állapíthatjuk meg: az *első könyvben* legrégibb a Marathus-cyclus, a következő rendben: 4., 8., 9.; utánuk jó a 10., a harcz elátkozása, mely az aquitaniai hadjárat előtt keletkezett; a hadjárat utáni időből való a Delia-cyclus, és pedig 3., 1., 5., 2., 6.; a könyv utolsó darabja a 7., a Messalla tiszteletére írt születésnap-i üdvözlés. A *második könyvben* az imént megállapított sorrend a következő (a II. 2. kihagyásával): 1.,

4., 6., 3. Az 5. elegia vagy a 6. után, vagy a 3. után keletkezett. A mi a *negyedik könyvben* fennmaradt Tibullianákat illeti, a Sulpicia-cyclus (IV. 2—6.) későbbi az első könyvnél és korábbi a második könyv 2. elegiájánál, mert Cornutus-Cerinthus, a ki a cyclusban még csak kedvese Sulpiciának, itt már boldog férj és mert ez az elegia, mint a hatodik fejezethez írt első függelékben kimutattuk, egyes czélzásaival visszaütal a Sulpicia-cyclusra. A mi végre a névtelen kedvesről írt két dalt (IV. 13. és 14.) illeti, ezekről csak annyit mondhatunk, hogy a Delia-cyclusnál későbbiek és a Nemesis-cyclusnál korábbiak, mert Ovidius világosan megmondja a Tibullus halálára írt gyászelegiában (Am. III. 9., 32. és 58. vs.), hogy Delia volt első, Nemesis utolsó szerelme.

II. Tibullus és Macer.

Tibullusnak a II. könyv 6. elegiájában említett Macer nevű barátját közönségesen Aemilius Macerrel szokás azonosítani. Ennek a föltevésnek szerintem nincsen semmi alapja. A veronai születésű Aemilius Macer ugyanis Vergilius kortársa volt, mert a régi magyarázók már a 42-ben írt 5. ecloga Mopsus nevű pásztorában őt akarták felismerni; v. ö. Serv. ad Verg. Ecl. 5, 1.: „Mopsus (intellegitur) Aemilius Macer Veronensis poeta, amicus Vergilii“. Ha tehát ő is, mint Vergilius, 70 körül született, Tibullus Nemesis-dalainak írásakor, a Kr. e. 20-as évek vége felé, már jó negyvenes ember lehetett, a kiről aligha írta volna Tibullus II. 6, 1—2:

Castra Macer sequitur: *tenero* quid fiet *Amori*?

Sit comes et collo fortiter arma gerat?

Még kevésbbé illik e czélzás Aemilius Macer költői működéséhez, mert ő nem foglalkozott szerelmi dalok írásával, hanem, mint a legkomolyabb és legtudósabb fajta tanító

költemények, az *Ornithogonia* és *Theriaca* szerzője volt ismeretes.

Nem gondolhatunk arra a Macerra sem, a ki Ovidius barátja volt, mert őt maga Ovidius mint komoly epikust, az *Antehomerica* íróját, jellemzi és műveit a saját erotikus verseivel ellentétbe állítja Amor. II. 18, 1—4:

Carmen ad iratum dum tu perducis Achillen
Primaque iuratis induis arma viris,
Nos, *Macer*, ignava Veneris cessamus in umbra
Et tener ausuros grandia frangit Amor.

A Tibullus barátja tehát egy harmadik Macer lehetett, valószínűleg erotikus költő, mert ilyenre illik legjobban a következő czélzás (II. 6, 5—6.):

Ure, puer, quaeso, tua qui ferus otia liquit,
Atque iterum errorem sub tua signa voca.

Hiszen tudjuk, hogy az erotikusok nevezik magukat az *otium* híveinek s az Amor katonájának, a kiknek a Mars táborában semmi helyök. Ugyanerre vallanak az elegia kezdő sorai is (1—4. vs.), a hol Tibullus Macert Amortól elválhatatlannak tünteti fel s a kis istent megteszi harcza induló barátja kísérlőjének (3—4. vs.):

Et seu longa virum terrae via seu vaga ducunt
Aequora, cum telis ad latus ire volet?

Ilyet sem írhatott bármely szerelmes fiatal emberről, hanem csak olyanról, a ki Amor istennel egészen közeli és bizalmas összeköttetésben áll az erotikus költészet jogánál fogva.

A KILENCZEDIK FEJEZETHEZ.

I. Lygdamus viszonya Neaerához.

A mi Lygdamusnak és Neaerának egymáshoz való viszonyát illeti, erről különbözök a nézetek. Lygdamus ugyan magát *vir*-nek, Neaerát pedig *coniunx*-nak nevezi, de minthogy az erotikusok ezt a két szót a leglazább szerelmi viszonyokra is alkalmazzák, sokan nem tartják eldönthetőnek azt a kérdést, hogy Neaera vajjon kedvese vagy jegyese vagy felesége volt-e Lygdamusnak. Előttünk az a minden frivolságtól ment, komoly és tisztelettel teljes hang, melylyel a költő Neaeráról nyilatkozik, az a hely továbbá, a hol a Neaera családjáról és szüleiről így szól (III. 4, 90—94.):

Nec te conceptam saeva leaena tulit,
Barbara nec Scythiae tellus horrendave Syrtis,
Sed *culta* et duris non habitanda domus
Et longe ante alias omnes mitissima mater
Isque pater, quo non alter amabilior,

kétségtelenné teszi, hogy itt csak tisztos viszonyról lehet szó s legföljebb az lehet vita tárgya, hogy Neaera menyasszony vagy feleség volt-e?

Ha már most elolvassuk a III. könyv 3. elegiájának 25—30. vss.:

O niveam, quae te poterit mihi *reddere*, lucem!

O mihi felicem terque quaterque diem!

At si, pro dulci *reditu* quaecumque voventur,

Audiat aversa non meus aure deus;

valamint a 35—36. vss.:

At si fata negant *reditum* tristesque sorores,

Stamina quae ducunt quaeque futura neunt,

a kétszer is használt *reditus* szót alig vonatkoztathatjuk másra, mint Neaerának Lygdamus házába való visszatéré-rére, a miből önként következne, hogy egyszer már ott lakott, tehát a költő felesége volt. Eldönti a kérdést a III. 4, 57—60. vss.:

Carminibus celebrata tuis formosa Neaera

Alterius mavult esse puella viri,

Diversasque tuis agitat mens impia curas,

Nec gaudet casta *nupta* Neaera domo.

A *nupta* ugyanis sohasem jelent mást, mint törvényes feleséget akár az *innupta virgo*-val, akár az *amica*-val ellentétben s így a kérdéses hely utolsó sorának csak ez lehet az értelme: „Neaera nem örvend annak, hogy tisztességes házból való embernek a felesége“. Megerősíti ezt a magyarázatot a 6. elegia, midőn a költő lakománál ül barátaival együtt s Neaeráról így nyilatkozik (59—61. vss.):

Non ego, si fugit *nostrae convivium mensae*

Ignotum cupiens vana puella torum,

Sollicitus repetam tota suspiria nocte.

Neaerának tehát ott kellene ülnie a költő asztalánál, a mi megint csak azt bizonyítja, hogy egykor a ház asszonya volt.

Én tehát kétségtelennek tartom, hogy Neaera már felesége volt Lygdamusnak, de elidegenedvén tőle, elhagyta a házat s visszatért szüleihez. A költő azonban nem akart végleg elválni a szeretett nőtől s éppen azért írta az első négy elegiát, hogy Neaerát a házába való visszatérésre bírja.

II. Ovidius viszonya Lygdamushoz.

Kemény dió a magyarázóknak Lygdamus 5. elegiájának egy helye, a 15—20. vss. A költő elmondja, hogy még nagyon fiatal ember s ezért nem szeretne meghalni:

Et nondum cani nigros laesere capillos,
Nec venit tardo curva senecta pede.
Natalem primo nostrum videre parentes,
Cum cecidit fato consul uterque pari.
Quid fraudare iuvat vitem crescentibus uvis
Et modo nata mala vellere poma manu?

Itt csaknem szóról-szóra való egyezést találunk Ovidius három helyével, nevezetesen *Ars amandi* II. 670. vs.:

Iam veniet tacito curva senecta pede;

Tristium I. IV. 10, 6. vs.:

Cum cecidit fato consul uterque pari;

Amorum I. II. 14, 23—24. vs.:

Quid plenam fraudas vitem crescentibus uvis
Pomaque crudeli vellis acerba manu?

Ki itt az utánzó, Lygdamus-e vagy Ovidius? Én már a priori hajlandó volnék Ovidiusban látni az utánzót, mert sokkal kevésbbé valószínű, hogy Lygdamus egy, mindössze hat sorból álló helyen négy sort tulajdonított volna el ugyanegy szerzőtől, mint, hogy Ovidius vett át Lygdamustól különböző műveiben elszórva egy-egy flosculust.¹

Némelyek szerint a Tibullus neve alatt járó harmadik könyvet Lygdamus álnév alatt maga Ovidius írta volna. Tudjuk, hogy Ovidius saját nyilatkozata szerint háromszor (*Trist.* I. IV. 10.) nősült meg. Első neje nem volt méltó

¹ V. ö. e kérdésről *Lygdamus méltatásához cz. értekezése*met az Egyetemes Philologiai Közlöny 1894. évi folyamának 1. és köv. II.

hozzá, azért hamar el is váltak; második neje ugyan nem volt az elsőhöz hasonló, mégis rövid idő alatt felbomlott a házasság ismeretlen oknál fogva; végre harmadik neje oldalán megtalálta a családi boldogságot. Ez a Neaera tehát, a kit Lygdamus mint *coniunx erepta*-t (III. 2, 30.) sirat, nem volna más, mint Ovidius második neje. Ezt a hypothesis *Gruppe* állította föl (*Die römische Elegie*, 133. l.), újabban pedig bővebben kifejtette *Kleemann* (*De libri tertii carminibus quae T. nomine circumferuntur*, Strassburg, 1876.). Szerintök ez elegiák volnának Ovidius legkorábbi, az *Amores*-t megelőző versei. Csakhogy Ovidius ifjúkori költeményei is a technikában oly virtuóztatást, oly felülmulthatatlanul tökéletes verselést, a nyelvnek oly mesteri kezelését mutatják, hogy közte és Lygdamus közt, a ki éppen az említett dolgokban Tibullushoz képest hanyatlást mutat, oly különbség van, mint ég és föld között. Lygdamusból sohasem lett volna Ovidius. A kettő azonosságát, ókori tanúság hiányában, csak az bizonyíthatná, ha feltűnő volna költői művészetükben az egyezés; mivel azonban erről szó sem lehet, az egész föltevés önmagától megdől.

A legújabb hypothesis az, melyet *Schanz* állított föl római irodalomtörténetében (*Gesch. d. röm. Lit.* II. rész, 114. l., *Iwan Müller, Handbuch d. klass. Altertumswiss.* VIII. köt.). Szerinte az utánzó csakis Lygdamus lehetett, mert Ovidiusnál, kinek költeménye (*Tristium* I. IV. 10.) nem egyéb önéletrajznál, nagyon jól beleillik az egésznek összefüggésébe a születési év említése, ellenben Lygdamus minden alkalmosság és összefüggés nélkül hozakodik elő az ő születési évével. *Schanz* állítása azonban csak erőszakos ráfogás: Lygdamus mindjárt a költemény elején jelzi, hogy fél a haláltól, s azt, hogy nem szeretne meghalni, fiatal korával okolja meg, ifjúságának bizonyosságául pedig megmondja születési évét. Az összefüggés tehát

világos. Még furcsább *Schanz* további okoskodása: Ovidius körülbelül 53 éves korában írta a *Tristium* IV. 10-et, *Lygdamus*nak tehát ezt a költeményt, melyben Ovidiust utánozza, legalább is 54 éves korában kellett írnia, miután már a *Tristium* IV. 10. ki volt adva; a költemény nem is tartozik a *Neaera-cyclushoz*, melyet *Lygdamus* kétségtelenül fiatal korában írt, hanem később közbetoldott munkája a költőnek. Végül szóról-szóra így összezezi hypothesisét: „Wenn mann irgendwo, so wird man hier zu der Ansicht greifen dürfen, dass der Schriftsteller einen Scherz beabsichtigte. Den Freunden, bei denen er wohl die Kenntnis der Ovidstellen voraussetzen konnte, musste die Verwendung des Distichon (*Amor.* II. 14, 23—24.) in einem ganz anderen Sinn als es bei Ovid gebraucht war, schon komisch genug erscheinen; wie viel mehr, wenn es ein 54-jähriger Mann von sich sagte“. Olvassuk el ezután a *Lygdamus* költeményét: nem találunk benne egyetlen komikus vonást sem. A költő egészen komolyan beszél életveszélyes betegségről, szívreható módon panaszkodik a kegyetlen sors ellen az elején, hasonlóan keserű hangot használ a végén, tehát csak nem fog a közepén oly ízetlen tréfára vetemedni, hogy magát 54 éves korában éretlen szőlőnek és csak az imént termett almának nevezze! És *Schanz* e hypothesisét érdemesnek tartja műve második kiadásában is fenntartani!

Véleményünk szerint ennek az egész nagyra felfújtt problémának a megoldása olyan, mint a *Columbus* tojása. Mert mi bonyolítja össze az egész kérdést? Némely philologus szerencsétlen előítélete, melynek következtében nem akarják semmi áron megengedni, hogy Ovidius, a nagy költő, utánozhatta volna *Lygdamust*, a kisebbet. Pedig ebben nincs semmi lehetetlenség, mert az elfogulatlan kutatás régen kimutatta, hogy Ovidius bizony nem csinált magának

lelkiismeretbeli dolgot abból, ha még nagyobb mértékben felhasználta elődei munkáit, mint az aranykor egyéb költői tették.¹ Enniuson kezdve Propertiusig nincs oly római költő, a kitől ő egyes flosculusokat, phrasisokat, hasonlatokat, félverseket, sőt egész pentametereket ne vett volna át. Meglopta ő bizony még kortársait is, végre pedig szellemi hanyatlása korában, számkivetésében írt műveiben maga magát. Ha most tenne valaki ilyet, volna bár Ovidiusszal felérő költő, nem kerülhetné ki a plagium vádját; a régiek azonban nem vették oly szigorúan az írói tulajdonjogot. Az eredmény tehát röviden ez: Lygdamus és Ovidius egy évben születtek; Lygdamus nagyon fiatal korában írta a III. 5, 15—18. vs., Ovidius ellenben az *Ars amandi*-t (II. 670.) 40 éven túl, a *Tristia*-t (IV. 10, 6.) 50 éven túl írta, e szerint Ovidius utánozta Lygdamust. Ennél a két helynél hát megoldhatatlan problémáról szólni, mint Teuffel teszi irodalomtörténetében, nem lehet.²

De mit mondjunk Ovidius harmadik vitás helyéről, az *Amores* II. k. 14, 23—24. verséről? Lygdamus mint fiatal ember írta a szóban forgó költeményt, de Ovidius is fiatal volt, mikor az *Amores* elegiáit költötte. Véleményem szerint ezt a kérdést is eldönti az, hogy Ovidius itt a *crescentes uvae* és *poma acerba* kifejezéseket *de abacto Corinnae fetu* használja; már pedig az képzelhetetlen, hogy Lygdamus ilyen obscen helyet utánzott volna komoly hangú költeményeiben és kedve lett volna ily előzmények után az említett metaphorákat önmagára alkal-

¹ V. ö. Zingerle: Ovid und sein Verhältnis zu den Vorgängern und gleichzeitigen römischen Dichtern. Innsbruck, 1869, 1870, 1871.

² Ovidius különben már férfikorában írt munkáiban máshol is utánozta Lygdamust. V. ö. Lygd. 4, 31—32. = Ov. Fast. IV. 153—154. és Lygd. 4, 96; 6, 49—50. = Ov. A. A. I. 633—634.

mazni, a mi méltán keltett volna nevetséget mindazoknál, a kik az Ovidius-féle mintára gondoltak volna. Ellenben oly frivol költőről, mint Ovidius, bátran feltehető, hogy a Lygdamus helyén nagyon megfelelő és szép képet obscen tárgyra vitte át. Gondoljunk csak azokra a gyönyörű moralis sententiákra, melyeket gondosan kiszemelve szokás kiadni az ifjúság okulására szánt anthológiákban s a melyek bizonyára sokat vesztenének épületes hatásukból, ha a diákok tudnák, hogy Ovidius erotikus verseinek legpikánsabb helyeiről kerültek a jámbor iskolai könyvbe! Én azért nem kételkedem, hogy itt is Ovidius volt az utánzó.

III. Lygdamus és Propertius.

Lygdamus egyes kifejezésekben több helyen emlékeztet Propertiusra, de legfeltűnőbbben 3, 13—16. vs.:

Quidve domus prodest Phrygiis innixa columnis,
Taenare sive tuis, sive Caryste tuis,
Et nemora in domibus sacros imitantia lucos
Aurataeque trabes marmoreumque solum?

Itt a mintakép nem lehetett más, mint Propertius III. 2, 9—12. verse:

Quod non Taenareis domus est mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes,
Nec mea Phaeacas aequant pomaria silvas,
Non operosa rigat Marcius antra liquor.

Mivel pedig Propertius a harmadik könyv bevezető elegiáit, melyek közé a második elegia is tartozik, a mint könyvünk tizenharmadik fejezetében kimutattuk, 22-ben Kr. e. írta, a Neaera-elegiák keletkezésének idejét sem tehetjük 22-nél korábbi évre. Ebből az következik, hogy Lygdamus, a ki saját vallomása szerint 43-ban született és magát nagyon fiatalnak mondja, a huszas évek elején állhatott, a mikor verseit költötte.

A TIZEDIK FEJEZETHEZ.

Mikor adta ki Propertius az első könyvet?

A Propertius-elegiák chronológiájának kérdésében sok bajt okozott a II. könyv 31. költeménye, mely Apollo Palatinusnak Augustus építette templomáról szól. A magyarázók azt hitték, hogy a költő ezt a templomnak a Kr. e. 28. év október havában történt fölszentelése (*dedicatio*) alkalmával írta. Ebből az következne, hogy a 28. év vége felé már a második, sőt, ha Lachmann hypothesisét, a ki a második könyvet ketté osztja, elfogadjuk, a harmadik könyvön dolgozott s így az első könyvet legkésőbb 28-ban, Lachmann hívei szerint meg éppen 29-ben már be kellett volna fejeznie. De újabban *Rothstein*, a kinek Propertius legjobb magyarázatos kiadását (Berlin, Weidmann, 1898) köszönjük, a kérdéses elegiához írt jegyzeteiben, valamint könyve függelékében (II. köt. 352. és köv. ll.) kimutatta, hogy Propertius, a ki versét így kezdi (1—2. vs.):

... aurea Phoebi

Porticus a magno Caesare aperta fuit,

sehol sem czéloz a templom dedicatiójára, sőt a templom belsejéről egyáltalán nem is szól, csak az előtte elterülő oszlopcsarnokot és az ettől bezárt udvart (*area*), melynek közepén az oltár állott, írja le. Nem szabad tehát a költeményt a templom fölszentelésére vonatkoztatnunk, hanem

csak a remek műtárgyakkal díszített *porticus* megnyitására, a mi később is történhetett.

Most már semmi sem áll útjában annak, hogy az első könyv kiadásának idejét, a második könyvre való tekintet nélkül, tisztán az első könyvben található chronologiai indiciumok alapján igyekezzünk megállapítani. Ilyet találunk az I. könyv 6. elegiájában, mely Tullushoz van intézve; a fiatal Tullus, mint egy tartományi kormányzó kísérelve, Ázsiába készül s a költő így buzdítja (19—20. vs.):

Tu patui meritas conare anteire secures
Et vetera oblitis iura refer sociis.

Rothstein a helyet így magyarázza: „Tullus soll den Provinzialen das alte Recht wiederbringen, das sie infolge der langen Misswirtschaft vor der Neuordnung der Provinzen durch Augustus im Jahre 27. v. Chr. schon vergessen haben. Man darf wohl in Übereinstimmung mit den sonstigen chronologischen Verhältnissen der properzischen Gedichte an die erste Besetzung der Statthalterschaft der Provinz Asien nach jener Reform denken.“ Ezt a feltevést megerősítik a római történet legjelesebb kutatói, nevezetesen *Gardthausen* (Augustus und seine Zeit, II. köt. p. 553. és 613.) és *Mommsen* (Römisches Staatsrecht, 3. kiad. II. köt. p. 1127.), a kik kimutatják, hogy, midőn a 27. év január havában a provinciák ismeretes kettéosztása a senatus és a princeps között megtörtént, Augustus pontosan megállapította a provinciális városok jogait és privilegiumait, a melyek a triumviratus katonai kormányzata alatt szüneteltek, s a császárság alatt mindig ez az intézkedés volt irányadó. Tullus utazása tehát csak ez intézkedés utáni időre eshetett, a mikor a senatustól válaszott első proconsul ment Kis-Ázsiába, a ki visszaadta a tartománybelieknek azokat a jogokat, a melyekről a triumviratus

hosszú uralma alatt már-már megfeledkeztek. Ugyanerre vall a kérdéses elegia 33—34. verse is:

Seu pedibus terras seu pontum carpere remis
Ibis et accepti pars eris imperii,

a hol az *acceptum imperium*, a tartományiaknak kedves uralom alatt csakis a terhes katonai uralom után visszaállított polgári (proconsuli) kormányzat érthető.

De van az első könyvben még egy másik költemény is, a mely chronologiai tekintetben hasonló eredményre vezet s a melyre ezúttal mi utalunk rá először: a 8. elegia. A II. könyv 16. elegiájában is említett illyriai praetor szerepel benne, a ki éppen provinciájába indul s el akarja vinni magával Cynthiát. De Illyriáról tudjuk, hogy csak 27-ben a provinciák kettéosztása után lett külön helytartóság (v. ö. *Mommsen*: Röm. Gesch. V. köt. 4. kiad. p. 19. és 183.), a hová a senatus küldött praetori proconsult. Tehát a Propertiusnál említett praetor elutazása is csak a 27. év január hava után történhetett.

Ám az I. könyv 6. és 8. elegiája semmi esetre sem tartozhatnak a könyv utolsó elegiái közé, mert, a mint munkánk tizenegyedik fejezetében és a fejezethez írt első függelékben kimutattuk, mind a kettőt még akkor írta a költő, a mikor boldog szerelemben élt Cynthiával, úgy hogy a praetor fényes ajánlatai sem tudták tőle a kedvest eltántorítani. Csak ezután jött a Cynthia baiae-i fürdőzése, utóbb a költő félbeszakadt görögországi útja, majd a szakítás és erre a későbbi időre esnek az I. könyvnek a boldogtalan szerelemről szóló dalai. Propertius tehát a könyvet nem igen fejezhette be hamarább, mint a 27. év második felében s így kiadása körülbelül ugyanakkor történhetett, a mikor Tibullus is közrebocsátotta első könyvét.

Mivel pedig az I. könyv 1. elegiája, melyet Propertius

bevezetésképen írt a már kész könyvhöz, a Cynthiával folytatott viszonyt körülbelül egy évesnek tünteti fel a 7. versben :

Et mihi iam toto furor hic non deficit anno,
a Cynthia-viszony kezdetét a 28. év második felére kell tennünk. Továbbá, minthogy a 16., 20. és 21. elegia kivételével a többi mind vagy Cynthiáról szól vagy legalább czéloz rá, az I. könyv e dalainak keletkezési idejét csak 28 második felére és 27-re tehetjük. Az említett három elegiát, a hol Cynthiáról nem szól, írhatta valamivel hamarabb is.

Itt említjük meg végül, hogy a könyvek beosztásában nem követtük Lachmann szerencsétlen föltevését, melynek nem belső valószínűsége, hanem csakis a nagy tudós személyes tekintélye biztosíthatott oly hosszú életet. Örvendünk, hogy Rothstein említett kiadásában a második könyv önkényes kettéválasztását elvetvén a hagyományos négy könyves beosztást visszaállította, s mi nemcsak ebben, hanem az eredeti szövegidézetek dolgában is az ő munkáját vettük alapul.

A TIZENEGYEDIK FEJEZETHEZ.

I. A Cynthia-dalok időrendje az első könyvben.

A Cynthia-dalok csoportosításánál a hangulat rokon-ságát tekintettem irányadónak. Legrégibbeknek azokat tartom, a hol a boldog szerelem nyilatkozik meg s a melyeken meglátszik, hogy a költőt még nem érte kiábrándulás. Ilyen a *második* elegia, a hol világosan megmondja, hogy sikerült a vetélytársakat legyőznie és számot tart arra, hogy Cynthia egyedül neki igyekezzék tetszeni (25—26. vs.):

Non ego nunc vereor, ne sim tibi vilior *istis* :

Uni si qua placet, culta puella sat est.

A *harmadikban* úgy tűnik fel Cynthia, mint a kinek hűsége kétségtelen s teljes joggal róhatja meg az éjjeli dorbézolásból visszatérő kedvesét. A *negyedikben* azt olvassuk, hogy a hűség kölcsönös és megbonthatatlan (15—16. vs.):

Quo magis et nostros contendis solvere amores,

Hoc magis accepta fallit uterque fide ;

továbbá, hogy a költő teljesen meg van elégedve Cynthia addigi viseletével (27—28. vs.):

. . . maneat sic semper, adoro,

Nec quicquam ex illa, quod querar, inveniam.

A *tizennegyedikben* tetőponton áll a boldogság, a költő Venus kegyeltjének érzi magát s ezt mondja az istennőről (23—24. vs.):

Quae mihi dum placata aderit, non ulla verebor
Regna vel Alcinoi munera despiciere.

Még a *tizenkilenczedikben* is *certa puella* a Cynthia neve (24. vs.) és boldogságuknak csak a halál vethet véget (25—26. vs.):

Quare, dum licet, inter nos laetemur amantes:
Non satis est ullo tempore longus amor.

Az elegiák következő csoportján már megérzik a kiábrándulás: a költő nem boldog szerelmes többé, hanem keserves zsarnokság alatt nyögő rabszolga. Az *ötödikben* így jellemzi saját állapotát (3—4. vs.):

Quid tibi vis, insane? Meos sentire furores?
Infelix, properas ultima nosse mala;

Cynthia bírása is csak kinnal jár (9—12. vs.):

Quod si forte tuis non est contraria votis,
At tibi curarum milia quanta dabit!
Non tibi iam somnos, non illa relinquet ocellos:
Illa feros animis alligat una viros;

továbbá 19—20. vs.:

Tum grave servitium nostrae cogere puellae
Discere et exclusum quid sit abire domum.

A *hatodikban*, melyről a tizedik fejezethez írt függelékben megállapítottuk, hogy a 27. év január havánál későbbi, így szól Tullushoz (23—24. vs.):

At tibi non unquam nostros puer iste labores
Afferat et lacrimis omnia nota meis;

továbbá (35—36. vs.):

Tum tibi si qua mei veniet non immemor hora,
Vivere me duro sidere certus eris.

A *nyolczadik* (4) elegia, a hol az illyriai praetorról van szó, ugyancsak a 27. év elején még a tavasz beállta

előtt keletkezett, a mint a következő helyből (9—11. vs.) kitérnek :

O utinam hibernae duplicentur frigora brumae
Et sit iners tardis navita Vergiliis,
Nec tibi Tyrrhena solvatur funis arena.

Ezt követi a vele tartalmilag összefüggő *nyolczadik B.*, mely későbbi a hatodiknál, mert, ha a hatodik, a hol a költő az őt Ázsiába hívó Tullus ajánlatát visszautasítja, volna a későbbi, a visszautasítás igazolására azt is említenie kellene Propertiusnak, hogy Cynthiat már csak azért sem hagyhatja el, mert a lány az ő kedvéért mondott le az illyíriai útról. De bizonyára a *nyolczadik A.* is későbbi, mint a hatodik, mert az utóbbiban még nincs tudomása a költőnek arról, hogy Cynthia is el akarja hagyni Rómát, sőt éppen Cynthia az, a ki visszatartja őt a fővárosban.

A 27. év tavaszára esik Cynthia baiae-i fürdőzése, melyről a *tizenegyedik* elegia szól. A fürdőévad ugyanis Baiae-ban márczius és április havában volt a tetőponton ; később a meleg elől már elvonultak onnan a vendégek. Az elegiát április havában írhatta a költő, mert úgy tűnteti föl Cynthiat, a mint a szabad tengerparton kényelmesen leheveredik, a mi enyhe időt tételez fel ; v. ö. 12—13. vs. :

Quam vacet alterius blandos audire susurros
Molliter in tacito litore compositam.

Kedvesét ekkor még megbízható hűségű leánynak nevezi s féltékenységeért bocsánatot kér (17—20. vs.) :

Non quia perspecta non es mihi cognita fama,
Sed quod in hac omnis parte timetur amor.
Ignosces igitur, si quid tibi triste libelli
Attulerint nostri : culpa timoris erit.

Újra Rómában van Cynthia a *tizenötödik (A)* szerint, mert a beteg költő magához hivatja őt. De ekkor már

teljes a kiábrándulás, a mint a kezdő sorok (1—2. vs.) mutatják :

Saepe ego multa tuae levitatis dura timebam,
Hac tamen excepta, Cynthia, perfidia.

Itt már úgy szerepel a leány, mint a szívtelen kaczérság példaképe.

A *tizenötödik B*-ben már hűtlenségéről is meggyőződött a költő.

A *tizennyolczadikban* is világos czélzás van Cynthia hűtlenségére a 23—24. versben :

An tua quod peperit nobis iniuria curas,
Quae solum tacitis cognita sunt foribus,

a hol az *iniuria* csak azt jelentheti, hogy Cynthia mást fogadott magánál s ajtót zárt Propertius előtt, a ki a kizárt szerelmesek szokása szerint az ajtónak mondta el panaszát; a költeményt a 27. év tavaszán írta, mert a fájdalmával az erdőbe vonuló költő a zephyr fuvalmáról beszél (1—2. vs.):

Haec certe deserta loca et taciturna querenti
Et vacuum zephyri possidet aura nemus.

Az összes eddigieknél későbbi a *tizenhetedik*, mert itt már azt olvassuk, hogy a költő, a ki előbb folyton azt hirdette, hogy Cynthiahoz mindennek daczára hű marad, mégis ott hagyta a leányt s hajóra szállt, a mi már a 27. év nyarán történhetett; igaz, hogy megbánta s éppen az előbbi, a Cynthia kegyetlenségéről szóló elegiákra utal vissza, midőn (15—16. vs.) ezt mondja :

Nonne fuit levius dominae pervincere mores?
Quamvis dura, tamen rara puella fuit.

A mint tudjuk, nem folytatta utját, hanem visszatért kedveséhez. De ekkor beállott a végleges szakítás. A *tizenkettedik* már erről értesít (3—4. vs.):

Tam multa illa meo divisa est milia lecto,
Quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano.

Az okot is megtudjuk (11—12. vs.):

Non sum ego, qui fueram: mutat via longa puellas:
Quantus in exiguo tempore fugit amor,

a hol a *via longa* bizonyára Propertiusnak félben maradt görögországi útjára czéloz. Végre a szakítás után az egész szerencsétlen viszonyra visszatekint az *első* elegia.

Ezek után így csoportosíthatjuk a Cynthia-dalokat: I. *boldog szerelem*: 2, 3, 4, 14, 19; II. *kínos rabság*: 5, 6; III. *az illyriai praetor*: 8 A, 8 B; IV. *Cynthia Baiae-ban*: 11; V. *Cynthia hűtlensége és szívtelensége*: 15 A, 15 B, 18; VI. *a költő útja*: 17; VII. *szakítás*: 12, 1.

Minthogy azonban a költő egyéb dalaiban is czéloz Cynthiára, e czélzásokból következtetést vonhatunk az illető dalok keletkezésének idejére. Így a Gallushoz intézett elegiák közül a *tizedik* egyidejű lehet a Cynthia-dalok második csoportjával, mert barátjának, mint a szerelem megtartásának egyedüli eszközét a feltétlen önmegadást ajánlja (19—28. vs.):

Cynthia me docuit, semper quaecunque petenda
Quaeque cavenda forent: non nihil egit Amor.
Tu cave ne tristi cupias pugnare puellae,
Neve superba loqui, neve tacere diu:
Neu, si quid petiit, ingrata fronte negaris,
Neu tibi pro vano verba benigna cadant.
Irritata venit, quando contemnitur illa,
Nec meminit iustas ponere laesa minas.
At quo sis humilis magis et subiectus Amori,
Hoc magis effectu saepe fruar bono.

A *tizenharmadik* már a szakítás utáni időre esik s így a könyv legkésőbbi költeményei közé tartozik, a mint az 1—2. vs. mutatja:

Tu, quod saepe soles, nostro laetabere casu,
Galle, quod abrepto solus amore vacem.

A Ponticushoz intézet *hetedik* elegia a Cynthia-dalok ötödik csoportjával lehet egyidejű, mert nagyon panaszkodik a lány kegyetlensége ellen (5—8. vs.):

Nos, ut consuemus, nostros agitamus amores
Atque aliquid duram quaerimus in dominam,
Nec tantum ingenio, quantum servire dolori
Cogor et aetatis tempora dura queri.

Ugyanebből az időből való lehet a *kilenczedik*, mint a következő jellemző sorok (7—8. vs.) bizonyítják:

Me dolor et lacrimae merito fecere peritum:
Atque utinam posito dicar amore rudis!

A *tizenhatodik* és a *huszonegyedik* elegia semmiféle időmeghatározást nem engednek meg. A *huszadikról* már a tizenegyedik fejezetben eléggé kifejtettük, miért tartjuk Propertius legkorábbi versei közül valónak. A *huszonkettediket*, a könyv végszavát, természetesen utoljára írta.

II. Propertius és Phanocles.

Hogy Propertius *huszadik* elegiájának forrását Phanoclesnél keressük, arra nem egy okunk van. Az első a mythus paederastikus jellege és általánosan ismert volta, a miért is fel nem tehető, hogy Phanocles azt Ἐρωτες ἡ καλοὶ című gyűjteményében, a hol a paederastiának úgyszólván történetét írta meg a legrégibb időktől fogva, mellőzhette volna. Azután Susemihl (Gesch. d. griech. Lit. in d. Alexandrinerzeit, I. p. 191.) kimutatta, hogy Phanocles a szerencsétlen kimenetelű meséket gyűjtötte össze s olvasóit ez intő példákkal óvni akarta az e fajta szerelemtől; ennek a czélnek is megfelel a Hylas-mythus, mely azzal végződik, hogy Hercules örökre elveszti kedveltjét. Rhode (D. griech. Roman p. 83.) viszont a Pha-

nocles-féle mesék aetiologikus jellegét emeli ki: ebbe a keretbe is beleillik a Hylas mondája, mely nem egyéb, mint egy Kios vidékén, a Propontis ázsiai partján uralkodott vallásos szokásnak a magyarázata. Hylast, mint félistent, ott tisztelték s a nympháktól való elraboltatásának emlékére ünnepet ültek, a mikor az elveszettet keresték s nevét ismételve kiáltozták. E szokás okát pedig megtaláljuk a Hercules kiáltozásáról szóló elbeszélésben s a monda ama változatában, hogy Hercules maga kötelezte volna a vidék lakóit a Hylas keresésére.

Propertius más helye is elárulja, hogy Phanoclest ismernie kellett. A III. könyv 7. elegiájában ugyanis célzást tesz egy nagyon kevésbé ismeretes mythusra, Agamemnon szerelmére a szép Argynnus iránt (21—24. vs.):

Sunt Agamemnonias testantia litora curas,
Qua notat Argynni poena minantis aquae,
Hoc iuvene amisso classem non solvit Atrides,
Pro qua mactata est Iphigenia mora.

Ezt a mesét a költők közül tudomásunk szerint csak Phanocles dolgozta fel; v. ö. Clemens Alex. Protrept. p. 32: Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἑρωσιν ἢ Καλοῖς ἱστορεῖ Ἀγαμέμνονα, τῶν Ἑλλήνων βασιλέα, Ἀργυννίδος νεῶν Ἀφροδίτης ἱστασθαι ἐπ' Ἀργύννῳ τῷ ἑρωμένῳ. Propertius tehát, midőn a Hylas-mondát elegiai formában beszélt el, aligha tarthatott szem előtt más mintaképet, mint a paederastikus mondák elegiakus elbeszélőjét, Phanoclest.

A TIZENKETTEDIK FEJEZETHEZ.

I. A második könyv 30. elegiájához.

Hogy Propertiusnak a II. könyv 30. elegiájában említett barátja csakugyan a parthusok ellen indítandó háborúban akart részt venni, mutatja a 19—22. vs.:

. . . Phrygias nunc ire per undas
Et petere Hyrcani litora nota maris,
Spargere et alterna *communes* caede penates,
Et ferre ad patrios praemia dira Lares!

E szerint a Hellespontuson (*Phrygiae undae*, mint Verg. Aen. I. 381: *Phrygium aequor*) a Fekete-tengerbe s innen bizonyára Pontus tartományba akart jutni, hogy onnan Armenián keresztül törjön be a parthus birodalomnak a Kaspi-tenger partján fekvő északi részébe. Igaz, hogy Augustus csak sokkal később, 22-ben indult el Keletre, de a rómaiak már jóval előbb várták az elkerülhetetlen háború kitörését s Propertius ezt a költeményt valószínűleg 26-ban írta, a mikor a rómaiak Polemóval, a pontusi királylyal szövetséget kötöttek (v. ö. Cass. Dio LIII. 25), a melynek éle bizonyára a parthusok ellen irányult s a mikor Phraates elűzte a parthus trónról Tiridatest (V. ö. *Gardthausen*: Augustus u. seine Zeit, II. köt. p. 822) és ez utóbbi a rómaiakhoz menekült s Augustustól kért segítséget. Ekkor joggal hihették Rómában, hogy a háború nemsokára kitör s a Propertius barátja is gondolhatott arra, hogy a par-

thusok ellen indítandó hadjáratban részt vesz s a harcok zajában igyekszik szerencsétlen szerelmét elfeledni.

De nagy nehézséget okozott a magyarázóknak a 21. versben olvasható *communes penates*. Mikor római ember harcol a parthusokkal, nem lehet szó arról, hogy közös házi isteneket fecskendez be vérrel; ilyen kifejezés csak polgárháborúra vonatkozhatnék, mikor testvér testvér ellen fog fegyvert. Azután a *patrios Lares* a 22. versben ellentétbe van állítva a 21. vers *penates*-ével s így a *penates* szóhoz csakis oly jelző tartozhatik, a mi a *patrios*-nak ellentéte. Hiábavaló itt minden hermeneutikai erőlködés: fel kell tennünk, hogy a *communes* szóban corruptela rejlik, s a bajon csak emendatióval próbálhatunk segíteni.

Azt sem vették idáig észre, hogy Propertius e helyének utánzata megvan Ovidiusnál. Az utóbbi ugyanis a *Remedia amoris*-ban éppen azt ajánlja a szerencsétlen szerelmesnek, mint hathatós ellenszert, a mit Propertius itt hiábavalónak nyilvánít, hogy t. i. menjen a parthusok ellen indítandó háborúba s így keressen feledést (157—158. vs.):

Vince Cupidineas pariter Parthasque sagittas,
Et refer ad patrios bina tropaea deos.

Az utánzás szembeszökő: itt a *patrios deos* van a *Parthas sagittas*-szal ellentétbe állítva, úgy, mint Propertiusnál a *patrios Lares* a romlott *communes penates*-szel. Minden jel arra mutat, hogy a *communes* helyére olyan szót kell tennünk, a mely a parthus birodalmat jelezze. Tudjuk, hogy a költők a parthusok helyett gyakran emlegetnek medusokat, perzsákat, sőt még indusokat (Verg. Ge. II. 172.) is, továbbá, hogy a parthus birodalmat egyes tartományairól majd Mediának, majd Persisnek, majd Bactrának nevezik. Nem lehetetlen tehát, hogy a *communes* helyett *Carmanos*-t kell olvasnunk, mert Carmania

is egyik nevezetes tartománya volt a parthusok országának s lakói nyelvre és szokásokra médek és perzsák voltak. Erre vall Propertiusnak egy másik helye is, a III. könyvnek Maecenashoz intézett 9. elegiája, a hol (25—26. vs.) ezt olvassuk:

Vel tibi Medorum pugnaces ire per hastas
Atque onerare tuam fixa per arma domum,

a hol a *Medorum hastae* van a Maecenas római házával szembe állítva. Annyi bizonyosra vehető, hogy a *penates* mellett valamely, a parthus névvel synonym jelző állott, s ha a kiadók a *communes*-t ezentúl is a szövegben hagyják, melléje kell tenniök legalább a *corruptela* jelét.

II. A Cynthia-dalok időrendje a második könyvben.

A második könyv Cynthia-dalai közt egészen világosan meg lehet különböztetni két összetartozó csoportot. Az *első csoporthoz* azok a költemények tartoznak, a melyekben elbeszéli, hogy az első könyv megjelenése után mindjárt visszatért Cynthiához s egy darabig zavartalan boldogságban élt vele. A *második* elegiában a visszatérés okául a lány szépségét hozza fel (1—4. vs.):

Liber eram et vacuo meditabar vivere lecto,
At me composita pace fefellit Amor.
Cur haec in terris facies humana moratur?
Juppiter, ignoro pristina furta tua.

Itt világosan az I. könyv 1. elegiájára utal vissza, melynek írásakor még az volt a szándéka, hogy végképlemond Cynthiáról s egyáltalán a szerelemről (v. ö. I. 1, 29—30. vs.).

A *harmadikból* megtudjuk, hogy alig egy hónappal az első könyv megjelenése után megint Cynthiáról kezd írni (3—4. vs.):

Vix unum potes infelix requiescere mensem
Et turpis de te iam liber alter erit.

A *huszadikban* elbeszéli, hogy az első könyv megjelenése óta már hetedik hónapja élnek boldogan (19—24. vs.):

Quod si nec nomen nec me tua forma teneret,
Posset servitium mite tenere tuum.
Septima iam plenae deducitur orbita lunae,
Cum de me et de te compita nulla tacent.¹
Interea nobis non nunquam ianua mollis,
Non nunquam lecti copia facta tui.

Annyira bízik Cynthia hűségében, hogy semmiféle pletykának nem ád hitelt (13—14. vs.):

De te quodcunque ad surdas mihi dicitur aures:
Tu modo ne dubita de gravitate mea.

Abba a keretbe, melyet az itt érintett három elegia alkot, könnyen beleilleszthetők a most felsorolandó elegiák, a melyeknek közös jellemző vonása az, hogy a költő boldognak és biztosnak érzi magát Cynthia szerelmében. A *hetedikben* mind a ketten egyformán örülnek Augustus házassági törvényének bukásán (1—3. vs.):

Gavisa es certe sublatam, Cynthia, legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu,
Ni nos divideret . . .

Az első könyv sikerét Cynthia szerelmének tulajdonítja s reméli, hogy a viszony mindig zavartalan marad (17—20. vs.):

Hinc etenim tantum meruit mea gloria nomen,
Gloria ad hibernos lata Borysthenidas.
Tu mihi sola places: placeam tibi, Cynthia, solus.
Hic erit et patrio sanguine pluris amor.

¹ Ez ép úgy az első könyvnek az olvasók előtti nagy népszerűségére vonatkozik, mint II. 24, 2: „Et tua sit toto Cynthia lecta foro“.

A *tizenharmadikban* a Cynthia ölében olvassa fel verseit s az ő ítéletét becsüli legtöbbre (11—12. vs.):

Me iuvet in gremio doctae legisse puellae,
Auribus et puris scripta probasse mea.

Hiszi, hogy a leány őt még halála után is szeretni fogja (51—52. vs.):

Tu tamen amisso non nunquam flebis amico:
Fas est praeteritos semper amare viros.

A *huszonnyolczadikban* híven ápolja a beteg Cynthiát, s mikor felgyógyul, olyat kíván tőle, a mi világosan mutatja, hogy még mindig ő volt a hivatalosan elismert imádó (58—62. vs.):

Tu quoniam es, mea lux, magno dimissa periclo,
Munera Dianae debita redde choro,
Redde etiam excubias divae nunc, ante iuvencae,
Votivas noctes et mihi solve decem.

A *harminczadikban* tetőponton áll a boldogság: a költő Cynthia apotheosisát zengi, a Múzsák közt az első sorba állítja őt s neki engedi át a borostyánt (37—40. vs.):

Hic ubi te prima statuent in parte choreae
Et medius docta cuspide Bacchus erit,
Tum capiti sacros patiar pendere corymbos:
Nam sine te nostrum non valet ingenium.

Ugyanebbe a csoportba sorozhatjuk azokat az elegiákat, a melyekben a költő magát csapodárnak, Cynthiát ellenben hűnek tünteti föl. A *huszonkilenczedik A*-ban a kis Ámorok erőszakkal viszik vissza kedveséhez, a kit így jellemeznek (13—14. vs.):

Haec te non meritum totas expectat in horas:
At tu nescio quas quaeris, inepte, fores.

A *huszonkilenczedik B*-ben kémleli kedvesét, de a hű leány jogos felháborodással utasítja vissza (31—32. vs.):

Quo tu matutinus — ait — speculator amicae ?

Me similem vestris moribus esse putas ?

Méltán sújtja a gyanakvót a büntetés (41—42. vs.):

Ergo tam *sancti* custos excludor amoris.

Ex illo felix nox mihi nulla fuit.

A *huszonkettedikben* az elkapatott költő már nyíltan hirdeti, hogy nem elégszik meg egygyel s eljárását így igazolja (37—38. vs.):

Altera me cupidis teneat foveatque lacertis,

Altera si quando non sinit esse locum.

Ez elv megvalósítását látjuk a *harminczharmadikban*: Cynthia Isis ünnepét üli s tíz éjjel tiszta marad; Propertius fájlalja ugyan a dolgot, de mégis más lánynyal kárpótolja magát, a kihez így szól (21—22. vs.):

At tu, quae nostro nimium placata dolore es,

Noctibus his vacui ter faciamus iter.

Világosan összetartozik egymással az elegiák egy *másik csoportja* is, a mely hosszabb szakítás és sok kínos szenvedés után megújult, de nagyon rövid ideig tartott boldogságról szól. Ide tartozik mint időrendben első a *tizennegyedik* elegia, a melyből kitűnik, hogy kedvesét, a kit alázatossággal visszahódítani nem tudott, megvetéssel sikerült megtörnie; v. ö. 9—14. vs.:

Quanta ego praeterita collegi gaudia nocte :

Immortalis ero, si altera talis erit.

At dum demissis supplex cervicibus ibam,

Dicebar sicco vilior esse lacu.

Nec mihi iam fastus opponere quaerit iniquos,

Nec mihi ploranti lenta sedere potest;

továbbá 19—20. vs.:

Hoc sensi prodesse magis: *contemnite*, amantes :

Sic hodie veniet, si qua negavit heri.

A tizenötödikben a fönnebb érintett boldog éjt írja le ;
v. ö. 1—2. vs. :

O me felicem, o nox mihi candida, et o tu
Lectule, deliciis facte beate meis !

Az a diadalmas hangulat, a mely az utóbbi két elegiában uralkodik, megmarad a huszonhatodik B-ben is : a vetélytársak fölött feltétlen győzelmet aratott s Cynthia a költőt és a költészetet mindennél többre becsüli ; v. ö. 21—26. vs. :

Nunc admirentur, quod tam mihi pulchra puella
Serviat et tota dicar in urbe potens.
Non si iam Gygae redeant et flumina Croesi,
Dicat : „De nostro surge, poeta, toro“.
Nam mea cum recitat, dicit se odisse beatos :
Carmina tam sancte nulla puella colit.

A huszonnegyedik B-ből azonban kitűnik, hogy hamar vége lett a pünkösdi királlyságnak ; v. ö. 17—22. vs., a hol minden szó visszaental az előbbi elegiára :

Hoc erat in primis, quod me gaudere iubebas ?
Tam te formosam non pudet esse levem ?
Una aut altera nox nondum est in amore peracta
Et dicor lecto iam gravis esse tuo.
Me modo laudabas et carmina nostra legebas :
Ille tuus pennas tam cito vertit amor.

Megjósolja, hogy az új vetélytárs nem lesz oly hü Cynthiához, mint ő volt (31—34. vs.) :

Qui nunc se in tumidum iactando venit honorem,
Discidium vobis proximus annus erit.
At me non aetas mutabit tota Sibyllae,
Non labor Alcidae, non niger ille dies.

A huszonegyedikben kárörömmel említi Cynthiának a jóslat teljesültét (3—6. vs.) :

Sed tibi iam videor Dodona verior augur ?
 Uxorem ille tuus pulcher amator habet.
 Tot noctes periere. Nihil pudet ? Aspice, cantat
 Liber : tu nimium credula sola iaces.

Saját hűségét újra erősíti (19—20. vs.) :

Nos quocunque loco, nos omni tempore tecum,
 Sive aegra¹ pariter sive valente, sumus.

Minthogy az elegiáknak e második csoportja a *tizen-negyedik* elegiában azzal kezdődik, hogy az előbb megalázott költő megvetéssel nyerte vissza Cynthiát, az idáig ismertetett első és második csoport közé kell helyeznünk azokat a költeményeket, a hol Propertius magát megalázza, majd utóbb megvetéssel fordul el a hűtelen leánytól. Csakugyan lehetséges a még hátralevő dalokat olyan módon állítani össze, hogy belőlük az első csoportban leírt boldog viszonynak fokozatos felbomlása, a költő alázatos hűségének megvetéssé változása kitűnjék.

Az első csoport elegiáiból láttuk, hogy Propertius egy darabig feltétlenül bízott Cynthia hűségében. Az első gyanú az *ötödik* elegiában nyilatkozik meg (1—2. vs.) :

Hoc verum est, tota te ferri, Cynthia, Roma,
 Et non ignota vivere nequitia ?

Ha meg nem változnék, fenyegeti őt verseiben való megbélyegzéssel (27—30. vs.) :

Scribam igitur, quod non unquam tua deleat aetas :
 „Cynthia forma potens, Cynthia verba levis“.
 Crede mihi, quamvis contemnas murmura famae,
 Hic tibi pallori, Cynthia, versus erit.

¹ Visszaulrás a Cynthia betegségéről szóló huszonnyolczadik elegiára.

A *tizenkilenczedikben* már jól ismeri Cynthia ledérségét s csak azért örül, hogy a leány falura megy, mert ott kevesebb alkalma lesz kalandokra (9—10. vs.):

Illic te nulli poterunt corrumpere ludi
Fanaque, peccatis plurima causa tuis.

A *huszonhatodik A-ban* is tudja, hogy Cynthia megcsalja őt; álmát, melyben a leányt hajótörötten a habokkal küzdeni látta, így írja le (1—3. vs.):

Vidi te in somnis fracta, mea vita, carina
Ionio lassas ducere rore manus
Et quaecunque in me fueras mentita, fateri.

A *tizennyolczadik B-ben* megint a róla elterjedt rossz hírekre figyelmezteti (37—38. vs.):

Credam ego narranti, noli committere, famae:
Et terram rumor transilit et maria.

A *hatodik* elegiában megvalósítja az ötödikben mondott fenyegetését s leleplezi Cynthia ledér hajlamait, de még mindig reméli, hogy hűségével hathat reá (39—42. vs.):

Nam nihil invitae tristis custodia prodest:
Quam peccare pudet, Cynthia, tuta sat est.
Nos uxor nunquam, nunquam seducet amica:
Semper amica mihi, semper et uxor eris.

A *nyolczadikban* már látja, hogy kedvesét el kell veszítenie (1. vs.):

Eripitur nobis iam pridem cara puella.

Elkeseredésében azzal fenyegetőzik, hogy öngyilkosságot követ el, de előbb a hűtlent öli meg (25—26. vs.):

Sed non effugies: mecum moriaris oportet,
Hoc eodem ferro stillet uterque cruor.

A *kilenczedikben* a vetélytárs személye is feltűnik, a

ki nem más, mint Cynthiának egyik régi ismerőse, a ki egyszer már ott hagyta (23—24. vs.):

Hic etiam petitur, qui te prius ipse reliquit!
Di faciant, isto capta fruare viro!

A hűtlenség a költő rövid távolléte alatt történt (19—20. vs.):

At tu non una potuisti nocte vacare,
Impia, non unum sola manere diem.

De Cynthia még nem akar szakítani vele s igyekszik a dolgot eltagadni (31—32. vs.):

Sed vobis facile est verba et componere fraudes:
Hoc unum didicit femina semper opus.

Propertius szeretne megívni vetélytársával: szívesen halna, ha elesnék a másik is (51—52. vs.):

. . . mihi si media liceat pugnare puella,
Mortem ego non fugiam morte subire tua.¹

A *tizenhatodik* a megtörtént szakításról értesít: az illyriai praetor gazdagon jött vissza s Cynthia az ő kedveért kizárta a költőt, a ki már annyira jutott, hogy haragudni sem tud a hűtlenségért s ironikus módon beszél róla (5—10. vs.):

Nunc sine me plena fiunt convivia mensa,
Nunc sine me tota ianua nocte patet.
Quare, si sapis, oblatas ne desere messes
Et stolidum pleno vellere carpe pecus:
Deinde ubi consumpto restabit munere pauper,
Dic alias iterum naviget Illyrias.

¹ Ugyanez az elegia visszaental a Cynthia betegségéről szóló huszonnyolczadikra; l. 25—27. vs.:

Haec mihi vota tuam propter suscepta salutem,
Cum capite hoc Stygiae iam poterentur aquae
Et lectum flentes circumstaremus amici?

Végkép megalázza magát az előbb még gyilkossággal és öngyilkossággal fenyegetőző költő a következő négy elegiában. A *negyedikben* azt mondja, hogy megtanult már mindent eltűrni (47—50. vs.):

Ac veluti primo taurus detrectat aratra,
Post venit assueto mollis ad arva iugo,
Sic primo iuvenes trepidant in amore feroces,
Dehinc domiti post haec aequa et iniqua ferunt.

A *tizenhetedikben* így panaszolja el sorsát (11—12. vs.):

Quem modo felicem invidia admirante ferebant,
Nunc decimo admittor vix ego quoque die;

de még mindig reméli, hogy hűségével hatni fog Cynthiára (17—18. vs.):

Quod quamvis ita sit, dominam mutare cavebo:
Tum flebit, cum in me senserit esse fidem.

A *tizeznnnyolczadikban* minden méltatlansággal szemben a néma béketűrést ajánlja (1—4. vs.):

Assiduae multis odium peperere querelae:
Frangitur in tacito femina saepe viro.
Si quid vidisti, semper vidisse negato:
Aut si quid doluit forte, dolere nega.

A *huszonötödikben* arról szól, hogy megint egy szerencsés vetélytársa bírja Cynthiát, de azért ő hű marad hozzá (17—20. vs.):

At nullo dominae teritur sub limine amor, qui
Restat et immerita sustinet aure minas.
Ultero contemptus rogat et peccasse fatetur
Laesus et invitis ipse redit pedibus.

Minden méltatlanság daczára, a melyet elszenvedett, halhatatlanná teszi kedvesét (3—4. vs.):

Ista meis fiet notissima forma libellis,
Calve, tua venia, pace, Catulle, tua.

Forduló pontot jelez a költő magafartásában a *huszonharmadik* elegia; ő, a ki eddig egyre hűségét erősítette, most útszéli szerelmekben keres feledést (1—2. vs.):

Cui fuit indocti fugienda haec semita vulgi,
Ipsa petita lacu nunc mihi dulcis aqua est.

Eljárását így igazolja a *huszonnegyedik* A-ban (16. vs.):

Fallaci dominae iam pudet esse iocum.

Végre a *tizenegyedikben* azt a Cynthiát, a kit előbb halhatatlanná akart tenni, nemcsak szívéből, hanem dalaiból is számúzi (1—2. vs.):

Scribant de te alii vel sis ignota, licebit,
Laudet, qui sterili semina ponit humo.

Ezek után a második könyv Cynthia-dalait így osztjuk csoportokra: I. *boldog szerelem*: 2, 3, 7, 13, 20, 28, 30, 29A, 29B, 22, 33; II. *Cynthia ledérsége*: 5, 19, 26A, 18B, 6, 8, 9, 16; III. *a költő megalázkodása*: 4, 17, 18, 25; IV, *a költő szakít Cynthiával*: 23, 24A, 11; V. *megújult boldogság*: 14, 15, 26B; VI. *újabb vetélytárs*: 24B, 21.

Valamennyinél későbbinek tartom a *harminczkettedik* elegiát: itt már a régebben oly féltékeny költő lemond arról, hogy Cynthiát valaha egyedül bírhasa, sőt a leg-híresebb görög és római nők példáival mentegeti csapodárságát (61—62. vs.):

Quod si tu Graias tuque es imitata Latinas,
Semper vive meo libera iudicio.

A TIZENHARMADIK FEJEZETHEZ.

I. A harmadik könyv 24. elegiájához.

A harmadik könyv 24. elegiájában a költő végleg búcsút vesz Cynthiától. Arra inti, hogy ne bizakodjék el szépségében, mert korántsem oly szép, mint a minőnek ő verseiben szerelmétől elvakulva festette; v. ö. 1—10. vs.:

Falsa est ista tuae, mulier, fiducia formae,
Olim oculis nimium facta superba meis.
Noster amor tales tribuit tibi, Cynthia, laudes:
Versibus insignem te pudet esse meis.
Mixtam te varia laudavi saepe figura,
Ut, quod non esses, esse putaret amor,
Et color est totiens roseo collatus Eoo,
Cum tibi quaesitus candor in ore foret.
Quod mihi non patrii poterant avertere amici,
Eluere aut vasto Thessala saga mari.

A következő két sor igen homályos (11—12. vs.) s éppen ennek szeretnők az eddiginél helyesebb magyarázatát adni:

Haec ego non ferro, non igne coactus — et ipsa
Naufragus Aegaea vera fatebar aqua.

Ez az általánosan elfogadott szöveg, melyet *Rothstein* kitűnő jegyzetes kiadásában magyarázni igyekszik. Szerinte a *haec* a költő elvakultságára vonatkozik, a melyet betegségnek tekint; a *ferrum* és *ignis*, mint a görög chirurgiában a *καίειν καὶ τέμνειν*, gyógyító szerek és a kifejezés

értelme: „Hunc ego morbum non ferro, non igne coactus deposui“, vagyis hogy ebből a betegségéből se tűzzel, se vassal nem lehetett őt kigyógyítani. Az aegaei-tengeri hajótörésben pedig szerinte célzás volna az I. könyv 17. elegiájára, a hol a költő elbeszéli, hogy szerelme elől menekülni akarván, tengeri útra kelt, de útközben vihar érte s ekkor megbánta, hogy elhagyta Cynthiát. A két sor együttes értelme tehát a következő volna: „Feuer und Eisen haben die Macht der Krankheit und des Irrtums so wenig brechen können, wie der Zuspruch der Freunde und die Bemühungen der Zauberinnen, und das ist kein Wunder, da der Dichter selbst in höchster Lebensgefahr, als Schiffbrüchiger, noch an der guten Meinung von seiner Geliebten festgehalten hat; so mächtig war die Leidenschaft, die ihn gefangen hielt“.

Szerintem, ha a *ferrum*-ot és az *ignis*-t gyógyító szereknek tekintjük, sehogy sem illik melléjük a *coactus participium*; inkább *sanatus*-t vagy *curatus*-t várnánk. Ha a tűznek és vasnak kényszerítő hatást tulajdonít a költő, bizonyára inkább kínzó eszközöket akart érteni alattuk. Az *Aegaea aqua*-ban és a *naufragus*-ban pedig lehetetlen célzást találni az I. könyv 17. elegiájára, mert ott szó sincs hajótörésről, hanem csak arról, hogy a költő hajója a vihar elől egy ismeretlen öbölbe menekült, továbbá, mert az a vihar, a mint a költeménynek könyvünk tizenegyedik fejezetében olvasható ismertetéséből kitűnik, nem az Aegaei tengeren, hanem a Brundisiumból Corcyrába vezető útvonalon, tehát az Adrián vagy az Ion-tengeren történt. Az Aegaei-tenger említését itt az Adria vagy az Ion-tenger helyett még metrikai kényszerrel sem igazolhatnók, mert az *Adriaca* vagy *Ionia* szó épp úgy belefért volna a versbe, mint az *Aegaea*. Maga Rothstein is bevallja, hogy ezt az ellenmondást magyarázni nem tudja: „Dort handelt es

sich nicht um das ägäische, sondern um das ionische Meer, und ein Schiffbrüchiger im eigentlichen Sinne ist der Dichter dort nicht; trotzdem ist die Anspielung unverkennbar, obwohl der Grund, der den Dichter veranlasst hat das ägäische Meer an die Stelle des ionischen zu setzen, unklar bleibt“.

De próbáljuk a 12. versben a *fatebar* helyett elfogadni a *fatebor* olvasást, a melyet Propertius elismert legjobb codexe, a wolffenbütteli (Gud. 224.) közöl és ebből a *fatebor*-ból egészítsük ki állitmányul a *coactus*-hoz a *fateor* praesenset, a mi sokkal egyszerűbb és természetesebb kiegészítés, mint a fönnebb olvasható Rothstein-féle. Ez esetben a *ferrum*-ot és az *ignis*-t úgy foghatjuk föl, mint vallo-másra kényszerítő kínzó eszközöket, a *haec*-et pedig, mint visszautalást a szerelmes költő elvakultságáról szóló 1—10. versre. Az értelem tehát ez volna: „Ezt (hogy t. i. csak szerelmi elvakultságomban és nem a valóságnak megfelelőleg tulajdonítottam Cynthiának annyi szépséget) nem vassal és tűzzel kényszerítve (azaz minden külső kényszer nélkül, szabadon s éppen azért az igazságnak megfelelőleg) vallom be, s ugyanezt igaznak fogom vallani még az esetben is, ha az Aegaei-tengeren hajótörést szenvednék“. Itt a hajótörés említésével a régiek ama hitére czéloz a költő, hogy az ember, ha egész életében hazudik is, a halálos veszedelem pillanataiban okvetetlenül megvallja az igazat, hogy a haragvó isteneket kiengesztelje. Gondoljunk csak a II. könyv 26. elegiájára, a hol egy álmát írja le: Cynthiát hajótörötten a habokkal küzdeni látja s a csalfa leány e közben bevallja azt a sok hazugságot, a mivel szeretőjét megcsalta; v. ö. 1—3. vs.:

Vidi te in somnis fracta, mea vita, carina

Ionio lassas ducere rore manus

Et quaecunque in me fueras mentita, fateri.

Ha tehát Propertius még hajótörötten is kész igaznak

vallani, a mit elvakultságáról III. 24, 1—10. vs. mondott, akkor vallomása csakugyan igaz.

Azonban miért teszi a hajótörés színhelyét az Aegaei-tengerre? A *fatebor* olvasás elfogadásával ezt is könnyen megmagyarázhatjuk. Már a III. könyv 21. elegiájában elmondotta, hogy Athénba akar utazni, mert ott komoly tanulmányokba merülve talán elfeledhetné szerencsétlen szerelmét. Itt tehát az Aegaei-tenger említésével tervbe vett athéni útjára czéloz, mert ez útjában csakugyan megeshetett volna vele, hogy az Aegaei-tengeren hajótörést szenved. A kérdéses 24. és a vele együtt egy költeményt alkotó s a legjobb kiadásokban hozzá toldott 25. elegiáról tehát azt kell tartanunk, hogy ezt búcsú gyanánt akkor írta Cynthiához, a mikor éppen el akart indulni görögországi útjára, s a mikor a leány egy végső kísérletet tett arra, hogy részint szépségének csábjaival, részint könnyeivel visszatartsa őt. Erre mutat a 24. elegia 1. verse:

Falsa est ista tuae, mulier, fiducia formae,

a mit így magyarázhatunk: „Hiába bizakodol szépségedben, ezzel többé vissza nem tarthatsz“, továbbá a 25. elegia 5—7. verse:

Nil moveor lacrimis: ista sum captus ab arte,

Semper ab insidiis, Cynthia, flere soles.

Flebo ego *discedens*, sed fletum iniuria vincet,

a hol a *discedens* szót bátran vonatkoztathatjuk a tervezett görögországi útra.

II. A harmadik könyv elegiáinak időrendje.

A harmadik könyv datálható elegiái közt legrégibbek a Cynthia-dalok; ezek között pedig a korábbiak azok, a melyek a viszonyt még fennállónak tüntetik föl, nevezetesen a 6., 8., 10., 15. és 16. elegia. Itt még szó sincs arról,

hogy a költő kedvesével szakítani akarna. A viszony fokozatos felbomlását három költemény beszéli el: a *tizenhetedik*, a hol Bacchustól kér feledést (9—10. vs.):

Hoc mihi, quod veteres custodit in ossibus ignes,
Funera sanabunt aut tua vina malum;

továbbá a 41—42. vs.:

Tu modo servitio vacuum me siste superbò
Atque hoc sollicitum vince sopore caput;

a *huszonegyedik*, a hol már feledést keresendő görögországi útjára készül (1—4. vs.):

Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas,
Ut me longa gravi solvat amore via.
Crescit enim assidue spectando cura puellae:
Ipse alimenta sibi maxima praebet Amor;

az egy költeményt képező *huszonegyedik* és *huszonötödik*, a hol már teljes kiábrándulásának ád a költő kifejezést és útra készen végbúcsút mond Cynthiának. Minthogy a huszonötödik elegia 3. versében:

Quinque tibi potui servire fideliter annos,

a viszonyt öt évesnek mondja s mivel a tizedik fejezethez irt függelékben kimutattuk, hogy a viszony kezdete a Kr. e. 28. év második felére esett, a Cynthia-dalok utolsóját a 23. év őszénél későbbre nem tehetjük; annál kevésbbé, mert a költő ekkor tengeri útra készült s a régiek késő ősztől tavaszig nem hajóztak. A 22. év tavaszára már nem gondolhatunk, mert akkor bizonyára hat esztendőt emlegetne Propertius.

A Cynthia-daloknál későbbi a *huszadik* elegia, a hol a költő már új és állandónak ígérkező szerelemről beszél (15—16. vs.):

Foedera sunt ponenda prius signandaque iura
Et scribenda mihi lex in amore novo.

Hogy nem futólagos viszonyt akart kötni, mutatja a 25—27. vs.:

Ergo qui pactas in foedera ruperit aras
Pollueritque novo sacra marita toro,
Illi sint quicunque solent in amore dolores.

Ellenben a nők hatalmáról szóló *tizennegyedik* elegia még abból az időből való, a mikor a Cynthia rabságában nyögött; v. ö. 1—4. vs.:

Quid mirare, meam si versat femina vitam
Et trahit addictum sub sua iura virum,
Criminaque ignavi capitis mihi turpia fingis,
Quod nequeam fracto rumpere vincla iugo?

A Marcellus halálára írt *tizennyolczadik* elegia a 23. év második felére esik; mindenesetre későbbi augusztus 1-nél, mert az idősebb Plinius tanúsága szerint (Hist. Nat. XIX. 1, 24.) Marcellus ekkor még élt.

A többi datálható költemény már mind a 22. évre esik, a mikor Augustus Keletre indult, hogy a carthae-i ütközetben zsákmányul ejtett római hadijelvényeket a parthusoktól visszavegye. Ilyenek: az *ötödik* elegia, a hol a költő a maga békés hajlandóságaival szembeállítja a parthusok ellen induló hősöket (47—48. vs.):

Exitus hic vitae superest mihi: vos quibus arma
Grata magis, Crassi signa referte domum;

a *negyedik*, a hol az útra kelő sereget (9—10. vs.) így üdvözli:

Omina fausta cano. Crassos clademque piate:
Ite et Romanae consulite historiae;

a *tizenkettedik*, a hol az Augustus seregét követő s feleségét, Gallát, elhagyó Postumust így szólítja meg (1—4. vs.):

Postume, plorantem potuisti linquere Gallam,
Miles et Augusti fortia signa sequi
(Tantine ulla fuit spoliati gloria Parthi?),
Ne faceres Galla multa rogante tua.

Még a Maecenashoz intézett *kilenczedik* elegiában is van oly czélzás, a mely arra mutat, hogy írásakor a parthiai hadjárat már elhatározott dolog volt; v. ö. 25—26 vs.:

Vel tibi Medorum pugnaces ire per hastas
Atque onerare tuam fixa per arma domum,

a hol azt akarja mondani, hogy Maecenas, szokott szerénységénél fogva, lemond arról a dicsőségről, hogy a parthus háborúban vezérkedjék.

A könyv legutolsó költeménye kétségtelenül az egységes egészet képező s egymástól el nem választható 1—2. elegia, melyet Propertius előszónak írt a már kész könyvhöz. Ebben is találunk czélzást az említett hadjáratra (15—16. vs.):

Multi, Roma, tuas laudes annalibus addent,
Qui finem imperii Bactra futura canent.

A TIZENNEGYEDIK FEJEZETHEZ.

Propertius és Horatius.

A magyarázók idáig nem vették észre, hogy Horatius Epistolái II. könyvének 2. levelében nemcsak a római Callimachusról szóló részletben (99—100. vs.) van czélzás Propertiusra, hanem már előbb a 91—92. versben is, a hol a maga ódáit így állítja szembe a kigúnyolt hiú poéta elegiáival:

Carmina compono, hic elegos. Mirabile visu
Caelatumque novem Musis opus.

Mikor ugyanis itt az elegiákat a kilencz Múza vésett remekének nyilvánítja, Propertius ama helyeire utal, a hol az alexandrin elegiát s vele együtt a maga elegiáit is úgy állítja szembe a nagy époszszal, mint különös műgonddal készült remekeket. Így, midőn a második könyv végszavában (II. 34.) Lynceust arra inti, hogy éposz helyett elegiát írjon, ezt mondja (43—46. vs.):

Incipe iam *angusto* versus includere *torno*
Inque tuos ignes, dure poeta, veni.
Tu non Antimacho, non tutior ibis Homero:
Despicit et magnos recta puella deos.

A harmadik könyv bevezetésében pedig Callimachus-hoz és Philetashoz így fohászkodik (III. 1, 5.):

Dicite, quo pariter carmen tenuastis in antro?

a hol *tenuastis* megint az alexandrinusok műveinek finom esztergályozottságára vonatkozik. Ugyanott, a mikor azt akarja mondani, hogy ő nem époszt, hanem elegiát szándékozik írni, így fejezi ki magát (7—8. vs.):

A valeat, Phoebum quicumque moratur in armis!

Exactus tenui pumice versus eat.

Callimachus görög híveinek nézetét ismétli az első két helyen a költő, a kik bámulták a mester nagy műgondját s a kik közül Crinagoras így jellemezte a Hecalét (Anth. Pal. IX. 545.): Καλλιμάχου τὸ τορευτὸν ἔπος τόδε; a harmadik helyen pedig arra céloz, hogy ő, mint Callimachus méltó tanítványa, hasonló műgonddal kíván dolgozni.

Horatius, a ki nem volt nagy tisztelője az alexandrinusoknak, bizonyára nevetségéseknek találta e nyilatkozatokat, a miben volt is némi igazsága, mert, akármily fáradtsággal kalapálták is össze Callimachus és követői az ő tudós verseiket, mégis nagy túlzás volt azt állítani, hogy akár csak a külső forma tekintetében is különbet alkottak volna, mint a classikus kor epikusai. Gúnyos célzása egybevetve Propertius idézett helyeivel, úgy hiszem, most már kétségtelenné teszi azt, hogy a hiú elegiakus alatt Propertiust kell értenünk.

NÉVMUTATÓ.

A.

Aelia Galla 1. Galla.
Aemilius Macer 375.
Albius Tibullus 1. Tibullus.
Alexander Aetolus 65., 334.
Allius 43.
Ambarvalia 153.
Antimachus 6.
Antiochus 9.
Antiope 279.
Antonius 1. Marcus Antonius
és Lucius Antonius.
Apollo, Alexander Aetolus köl-
teménye 65., 335.
Apollonius Rhodius 242., 332.
Apollo-templom a Palatinuson
275., 309.
Appius Claudius 68.
Arethusa 316.
Ariadne 223.
Arretium 141.
Asclepiades 49.
Asinius Pollio 1. Pollio.
Asisium 203., 204.
Augustus 67., 276., 289.

B.

Baiae 233.
Bassus 214.

Berenice haja 39.
Bittis 25.
Brutus 68.

C.

Callimachus 20., 302.
Callinus 4.
Calvus 53., 329.
Cassius Parmensis 171.
Catullus 35.
Cerinthus 141., 362.
Chromis 61.
Cicero 10.
Cinna 34.
Ciris 308.
Clitumnus 204.
Clodia 35.
Corceyra 112.
Cornelia 317.
Cornelius Gallus 1. Gallus.
Cornificius 34.
Cornutus 139., 151.
Crates 18.
Cynthia 216., 388., 397., 410.
Cytheris 68.

D.

Delia 111., 356., 360.
Demophoon 261.

Diomedes 16.
Domitius Marsus 81., 175.

E.

Epicurus 174.
Esquilinus 251., 313.
Euphorion 9., 59., 63., 336.
Euphronius 102.
Euripides 280.

F.

Farnese-bika 280.
Fecum Julii 58.
Fulvia 68., 207.

G.

Galla 292.
Gallus, a költő; élete 58. —
epikus munkái 59. — sze-
relmi elegái 67. — helye a
római költészetben 77. —
viszonya Alexander Aeto-
lushoz 334. — költeményei-
nek időrendje 336.
Gallus, Propertius barátja 213.,
229., 241., 244.
Gallus, Propertius rokona 208.,
248.
Glycera 170.
Goethe 225., 316., 323.

H.

Helvius Cinna l. Cinna.
Hercules 304.
Hermesianax 18.
Hesiodus, Euphorion költe-
ménye 63., 337.
Hirtius 191.
Horatius 76., 80., 172., 299.,
320.

Hortensius 39.
Hostia 216.
Hyacinthus, Euphorion költe-
ménye 336.
Hylas 241.

I.

Isis 113.

J.

Juppiter Feretrius 305.

L.

Laodamia 45.
Leontion 19.
Lesbia 36.
Leucadia 331.
Licinius Calvus l. Calvus.
Lucius Antonius 207.
Lycinna 279.
Lycoris 67.
Lycotas 316.
Lyde 6.
Lygdamus, a költő; elegiai 181.
— személyisége 190. — vi-
szonya Ovidiushoz 192., 379.
— méltatása 193. — viszonya
Neaerához 376. — viszonya
Propertiushoz 383.
Lygdamus, Propertius és Cyn-
thia szolgája 280.
Lynceus 272.
Lysias 53.

M.

Macer, Aemilius l. Aemilius
Macer.
Macer, Ovidius barátja 376.
Macer, Tibullus barátja 159.,
375.

Maecenas 250., 292.
 Manius Allius l. Allius.
 Marathus 101., 103., 354.
 Marcellus 288.
 Marcus Antonius 68.
 Matronalia 148.
 Meleager 18., 49.
 Memmius 36.
 Mentor 226.
 Messalinus 88., 164.
 Messalla 89., 342.
 Metellus Celer 35.
 Mevania 203., 204.
 Mimnermus 5.
 Mnasylos 61.
 Mutina 191.

N.

Nanno 6.
 Neaera 181., 377.
 Nemesis 156., 372.

O.

Octavianus l. Augustus.
 Osiris 131.
 Ovidius 80., 175., 192., 214.
 324.

P.

Pacuvius 280.
 Paetus 287.
 Panegyricus in Messallam 99.
 Pansa 191.
 Panthus 271.
 Parthenius 65., 69., 334.
 Passennus Paullus 203.
 Pedum 83.
 Perusia 202.
 Perusiai háború 207.
 Petőfi 229.

Phanocles 19., 243., 393.
 Philetas 24.
 Philippi 206.
 Phocylides 5.
 Pholoe 103.
 Pindarus 47., 133.
 Plania 111.
 Plutarchus 27.
 Pollio 89.
 Pompeius l. Sextus Pompeius.
 Ponticus 214., 245., 246.
 Posidippus 49.
 Postumus 291.
 Priapus 100.
 Probus 14.
 Propertius, ifjúsága 200. —
 első könyve 221., 384., 388.
 — második könyve 250., 395.,
 397. — harmadik könyve
 278., 407., 410. — negyedik
 könyve 302. — méltatása és
 összehasonlítása Tibullusszal
 322. — viszonya Phanocles-
 hoz 393. — viszonya Hora-
 tiushoz 414.
 Protesilaus 45.
 Ptolemaeus Euergetes 40.

Q.

Quindecimviri 164.
 Quintilia 53., 329.
 Quintilianus 11., 180.

S.

Seleucus 40.
 Servius 13.
 Servius Sulpicius l. Sulpicius.
 Sextus Pompeius 210.
 Sextus Propertius l. Propertius.
 Sibylla-féle könyvek 164

Silenus 61.

Siro 62.

Solon 5.

Subura 219.

Suidas 9.

Sulpicia, származása 137. — szerelme Cornutus iránt 139.

— dalai 141. — Cerinthusának valódi neve 363. — a IV. k. 7. elegiájáról 365.

Sulpicius 137.

T.

Tarpeia 306.

Terentius Varro l. Varro.

Thebais 6.

Theocritus 242.

Theodoridas 17.

Theognis 5.

Tibullus, ifjúsága 81. — első könyve 100., 342., 349., 354. — Sulpiciáról szóló dalai 134., 368. — második könyve 153., 371. — ismeretlen kedveséhez intézett versei 169. — viszonya Horatiushoz 172.

— halála 175. — méltatása 177. — viszonya Propertius-hoz 321.

Tullus 213., 226., 230., 249., 286.

Tusculum 132.

Tyrtaeus 4.

U.

Umbertó 204.

Umbria 202.

V.

Valeria 138.

Valerius Cato 34.

Varro, az ataxi 55., 331.

Varus 60

Vergilius, hatodik eclogája 60., 336. — tizedik eclogája 70., 339. — helye a római költészetben 80. — hatása Propertiusra 287., 294., 297., 319.

Vertumnus 303.

Volcatius Tullus 213.

Volumnia 68.

Volumnius Eutrapelus 67.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	I
A római elegia	1
ELSŐ FEJEZET.	
A római elegia viszonya a göröghöz	3
MÁSODIK FEJEZET.	
Catullus és Calvus	33
HARMADIK FEJEZET.	
Cornelius Gallus	58
NEGYEDIK FEJEZET.	
Tibullus ifjúsága	81
ÖTÖDIK FEJEZET.	
Tibullus első könyve	100
HATODIK FEJEZET.	
Tibullus első könyve (folytatás)	116
HETEDIK FEJEZET.	
Tibullus és Sulpicia	134
NYOLCZADIK FEJEZET.	
Tibullus második könyve	153

KILENCZEDIK FEJEZET.

Lap

Lygdamus elegiái	181
----------------------------	-----

TIZEDIK FEJEZET.

Propertius ifjúsága	200
-------------------------------	-----

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Propertius első könyve	221
----------------------------------	-----

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Propertius második könyve	250
-------------------------------------	-----

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Propertius harmadik könyve	278
--------------------------------------	-----

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Propertius negyedik könyve	302
--------------------------------------	-----

Függelék	327
--------------------	-----

A MÁSODIK FEJEZETHEZ.

I. Calvus Quintiliájáról	329
II. Varro szerelmes verseiről	331

A HARMADIK FEJEZETHEZ.

I. Cornelius Gallus és Alexander Aetolus	334
II. Gallus költeményeinek időrendje	336
III. Vergilius X. eclogájának 44. verséhez	339

A NEGYEDIK FEJEZETHEZ.

I. Messalla hadjáratainak sorrendje	342
II. Részt vett-e Tibullus a Messalla keleti hadjáratában?	349

AZ ÖTÖDIK FEJEZETHEZ.

I. A Marathus-elegiák időrendje	354
II. A Delia-elegiák időrendje	356

A HATODIK FEJEZETHEZ.

Lap

Férjes nő volt-e Delia ?	360
------------------------------------	-----

A HETEDIK FEJEZETHEZ.

I. Sulpicia Cerinthusának valódi nevérol	363
II. Ki írta a IV. könyv 7. elegiáját ?	365
III. Tibullus írta-e a Sulpicia szerelméről szóló elegia-cyclust ?	368

A NYOLCZADIK FEJEZETHEZ.

I. A második könyv elegiáinak időrendje	371
II. Tibullus és Macer	375

A KILENCZEDIK FEJEZETHEZ.

I. Lygdamus viszonya Neaerához	377
II. Ovidius viszonya Lygdamushoz	379
III. Lygdamus és Propertius	383

A TIZEDIK FEJEZETHEZ.

Mikor adta ki Propertius az első könyvet ?	384
--	-----

A TIZENEGYEDIK FEJEZETHEZ.

I. A Cynthia-dalok időrendje az első könyvben	388
II. Propertius és Phanocles	393

A TIZENKETTEDIK FEJEZETHEZ.

I. A második könyv 30. elegiájához	395
II. A Cynthia-dalok időrendje a második könyvben	397

A TIZENHARMADIK FEJEZETHEZ.

I. A harmadik könyv 24. elegiájához	407
II. A harmadik könyv elegiáinak időrendje	410

A TIZENNEGYEDIK FEJEZETHEZ.

Propertius és Horatius	414
Névmutató	417

AZ AKADÉMIAI KÖNYVKIADÓ VÁLLA- LATBAN MEGJELENT ÉS MÉG KAPHATÓ MUNKÁK JEGYZÉKE:

	Korona
Aischylos tragédiái. Ford. Csengeri J.	5.—
Badics Ferencz. Fáy András életrajza	3.—
Bánóczi József. Révai Miklós élete és munkái	2.—
Boyesen Hjalmar és Heinrich Gusztáv. Goethe Faustja (Tanulmány)	3.—
Carlyle Tamás. Hősökről. — Gyémánt nyakláncz	6.—
Cherbuliez Viktor. Művészet és természet	3.—
Croiset. A görög eposz története. Két kötet	6.—
Dante. A paradicsom. Ford. Szász K.	4.—
Emerson Ralph Waldo. Az emberi szellem képviselői	3.—
Faguet Emil. A XVIII. század. Irodalmi tanulmányok	6.—
Haraszti Gyula. A naturalista regényről. (Csak kötve)	3.80
Homérosz Iliásza. Ford. Baksay Sándor	6.—
Jánosi Béla. Az aesthetika története. Három kötet	11.—
Némethy Géza. Vergilius élete és művei	5.—
Radó Antal. Az olasz irodalom története. Két kötet	8.—
Ribbeck Ottó. A római költészet története. Három kötet	9.—
Sainte Beuve. Arczképek a francia újabbkori társada- lomból	3.—
Váczy János. Berzsenyi Dániel életrajza	3.—
Villemain. Pindár szelleme és a lantos költészet	3.—
Bárczay Oszkár. A hadügy fejlődésének története. Két kötet	12.—
Barthelèmy-Saint-Hilaire. A philosophia viszonya a ter- mészettudományokhoz és a valláshoz	3.—
Bodley J. E. Franciaország. Két kötet	7.—
Bryce J. A római szent birodalom	5.—
Burckhardt Jakab. A renaissancekori műveltség Olasz- országban. Két kötet	8.—
Carrara Ferencz. A büntető jogtudomány programja. Két kötet. (Csak kötve)	3.60
Ferenczi Zoltán. Deák élete. Három kötet	12.—

Földes Béla. Értekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből	1.—
Friedjung Henrik. Harcz a német hegemoniáért. I—III. kötet	15.—
Gide Pál. A nők joga. Két kötet. (Csak kötve.)	7.60
Gregorovius Ferdinánd. Hadrián császár. A görög-római világ Hadrián-korabeli rajza	4.—
Hubert Alfonz. Ausztria története. Három kötet	14.—
Hunfalvy Pál. Az oláhok története. Két kötet	12.—
Hüppe Siegfried. A lengyel alkotmány története	6.—
Janet Pál. A politikai tudomány története az erkölcsstanhoz való viszonyában. Három kötet	9.—
Kállay Béni. A szerbek története. 1780—1815.	1.—
Lanciani Rudolf. A régi Róma	6.—
Laveleye Emil. A tulajdon és kezdetleges alakjai. Két kötet	6.—
Lavergné Leonce. Az angol mezőgazdaság	1.—
Leroy-Beaulieu Pál. Pénzügytan. Két kötet (Csak kötve)	7-20
Le Play. A munkásviszonyok reformja	6.—
Medveczky Frigyes. Társadalmi elméletek és eszmények	3.—
Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szent Istvánig	6.—
Pauler Tivadar. Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez	3.—
Rambaud Alfréd. Oroszország története. Két kötet	6.—
Ratzel Frigyes. A föld és az ember	3.—
Ribot Th. A lelki átöröklés	3.—
Ruskin. Velence kövei. Három kötet	20.—
Schuchardt Károly. Schliemann ásatásai Trója, Tiryns, Mykéne, Orchomenos és Ithakában. Számos melléklettel és szövegbeli ábrával	6.—
Sorel Albert. Európa és a francia forradalom	3.—
Southey Róbert. Nelson életrajza. Több ábrával és egy térképpel	5.—
Thierry Amadé. Elbeszélések a rómaiak történetéből az V. században: Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. — A keresztyén társadalom keleten	3.—

A kötetek egész vászonkötésben is kaphatók.
Egy-egy kötet bekötési ára 80 fillér.

